

★ ความสำคัญของปัญหา

ปัจจัยแห่งพลังอำนาจที่สำคัญของชาติที่สุดประการหนึ่ง คือ ทรัพยากรมนุษย์ (ประชากร) ซึ่งในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้านนั้น จำเป็นต้องมีการพัฒนาด้านศักยภาพควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนของประเทศ เพราะผู้ใหญ่จะมีคุณภาพดีพร้อมทั้งคุณธรรมดีได้จะต้องมีรากฐานมาจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพจากสถาบันทางสังคม อันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนาตั้งแต่เกิด

ด้วยสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน สถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา ซึ่งทำหน้าที่หล่อหลอมทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชนนั้นขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการและขาดการบูรณาการร่วมกัน พ่อแม่ผู้ปกครองอบรมเลี้ยงดูเด็กแบบปล่อยปละละเลย เพราะด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจบีบบังคับทำให้ต้องแก่งแย่งแข่งขันกันทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดจนมองข้ามความสำคัญของการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับบุตรหลานของตน ในส่วนสถาบันการศึกษาพบว่าหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นพื้นฐานทุกระดับชั้นยังขาดการสอดแทรกเรื่องคุณธรรมจริยธรรม จิตสำนึกสาธารณะ และคุณลักษณะของพลเมืองที่ดีให้กับนักเรียน นักศึกษาอย่างต่อเนื่องและเป็นแบบแผน ในการเรียนการสอนวิชาจริยธรรมมุ่งศึกษาเพียงภาคทฤษฎีแต่ไม่ได้มุ่งเน้นการฝึกปฏิบัติอย่างจริงจัง ขาดกระบวนการในการประเมินและฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมของผู้สอน ส่งผลให้บุคลากรบางส่วนมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น ลงโทษนักเรียนรุนแรงเกินกว่าเหตุ กระทำอนาจาร ลुकคิชย์ กลายเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีให้กับเด็กและเยาวชน บรรทัดฐานของสังคม เน้นให้คุณค่าทางวัตถุมากกว่าจิตใจ ให้คุณค่ากับคนเก่งมากกว่าคนดี จึงทำให้เด็กและเยาวชนจำนวนมากมองข้ามความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรมประจำใจ ละเลยคำสอนทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของประเทศชาติ ลุ่มหลงไปกับค่านิยมตะวันตก ประกอบกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ได้ประสบกับปัญหาการเกิดวิกฤตทางศีลธรรมในสังคม เกิดความไม่สอดคล้องกันของคนในชาติ มีการแบ่งแยกเป็นฝักฝ่ายของประชาชนในประเทศ อันก่อให้เกิดภาวะสังคมไร้ระเบียบ ซึ่งได้ส่งผลกระทบในทางลบต่อเด็กและเยาวชนอย่างมหาศาล จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกภาคส่วนของสังคมจะต้องร่วมมือกันในการดำเนินการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพให้กับเด็กและเยาวชนในทุก ๆ ด้าน ซึ่งเปรียบเสมือนการป้องกันปัญหาระยะยาวของประเทศชาติ มิให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรม ที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม และกลายเป็นปัญหาสังคมต่อไปในอนาคตอันจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง

★ สถาบันที่ทำหน้าที่หล่อหลอมทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชน

๑. สถาบันครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมเลี้ยงดู และให้การอบรมในด้านจิตใจแก่เด็กตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นอุปนิสัยส่วนตัว อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก บุคลิกภาพ และพฤติกรรม ซึ่งเกิดจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมของครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย จึงถือได้ว่ามีความเหมาะสมแก่เด็กและเยาวชนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากบิดามารดาจะร่วมกันรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรและภาระต่าง ๆ ของครอบครัว การตัดสินใจใด ๆ ในครอบครัวเกิดจากการตกลงเห็นชอบของสมาชิกทุกคน บุตรมีโอกาใช้ความสามารถอย่างเต็มที่และร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว มีโอกาสที่จะหัดคิดริเริ่มและตัดสินใจ อันจะนำไปสู่การเป็นบุคคลที่รู้จักคิดริเริ่ม กล้าแสดงความคิดเห็น มีความเชื่อมั่นในตนเอง พึ่งตนเองได้ กลายเป็นผู้มีคุณลักษณะที่ดี และเป็นพลเมืองดีของสังคมในวัยผู้ใหญ่ต่อไป

๒. สถาบันการศึกษา มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นในเด็กและเยาวชน ซึ่งประเทศไทยได้มีการบรรจุหลักสูตรการเรียนการสอนลูกเสือ เนตรนารี และยุวกาชาดไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการมาโดยตลอด ซึ่งแนวทางในการฝึกอบรมเด็กและเยาวชนให้มีลักษณะนิสัยเป็นผู้มีความยุติธรรม มีวินัย เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ฝึกทักษะด้านความคิดริเริ่ม และ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นแนวทางที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อพัฒนาเยาวชนทั้งทางร่างกายและจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้เติบโตเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไป ดังนั้นในการเรียนการสอนทุกหลักสูตรและทุกระดับชั้น จึงจำเป็นที่จะต้องสอดแทรกจิตสำนึกสาธารณะ คุณธรรมจริยธรรม ควบคู่ไปกับการเรียนการสอน ลูกเสือ เนตรนารี และยุวกาชาดด้วย เพื่อกลายเป็นกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมของสถาบันการศึกษาที่มีความต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นที่จะพัฒนาเยาวชน ให้มีอุดมคติ ค่านิยม พฤติกรรม และแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับอุดมการณ์แห่งชาติ อันจะนำมาสู่ความมั่นคงของประเทศชาติอย่างยั่งยืน

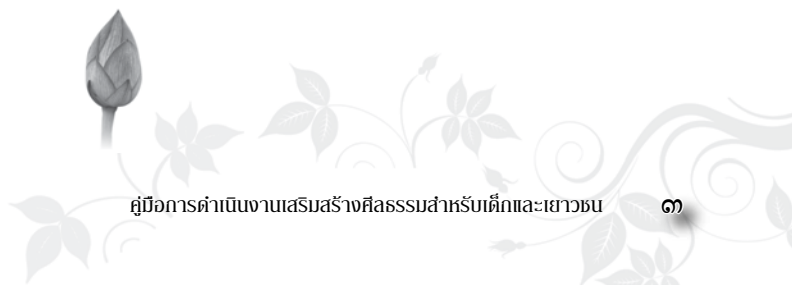
๓. บทบาทของกองทัพในการหล่อหลอมทางสังคมให้กับเด็กและเยาวชน กองทัพเป็นสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าหล่อหลอมเด็กและเยาวชนของประเทศด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะ สร้างระเบียบวินัย ความเข้มแข็งอดทน ความสามัคคี และความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ ให้กับเด็กและเยาวชนอย่างแยบยล ผ่านทางการจัดหลักสูตรการเรียนการสอน โครงการ และกิจกรรมต่าง ๆ ของกองทัพ โดยมีลักษณะของการดำเนินงานที่เป็นทั้งการป้องกันมิให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานของสังคม เป็นการให้โอกาสเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส และเป็นการเยียวยาเด็กและเยาวชนผู้กระทำผิดให้สามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างปกติสุข

โดยจะเห็นได้จากการกองทัพ ได้มีการร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ในสังคม เช่น กระทรวงศึกษาธิการในการจัด หลักสูตรการเรียนการสอนนักศึกษาวิชาทหาร (รต.) ให้กับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งแบ่งการเรียนเป็น ๕ ชั้นปี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมนักศึกษาวิชาทหารซึ่งมาจาก

ต่างสถาบันและหลากหลายภูมิภาคให้มีความรักสามัคคีในหมู่คณะ ปลูกฝังให้มีความภาคภูมิใจในความรักชาติ พร้อมทั้งตั้งใจเข้ารับการศึกษา และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีของชาติ, การจัดตั้ง โครงการอบรมผู้นำเยาวชน เพื่อสันติภาพ เพื่อเป็นการเสริมสร้างเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ ความเข้าใจ เกิดทักษะในการดำรงชีวิต ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การร่วมมือกับกรมราชทัณฑ์ในการจัด โครงการวิวัฒน์พลเมือง เพื่อเป็นการบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพให้กับผู้ต้องขังที่ติดยาเสพติดและเป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังสามารถปรับตัวได้ก่อนพ้นโทษ โดยจะได้รับ การฝึกอบรมวิชาทหารเบื้องต้น วิชาอุดมการณ์ประชาธิปไตย วิชาบำบัดฟื้นฟูสมรรถภาพ และวิชาศีลธรรม จรรยา เพื่อเป็นการป้องกันการกระทำผิดซ้ำและลดการเป็นภาระให้กับสังคมเมื่อพ้นโทษ

★ บทวิเคราะห์

ปัญหาของเด็กและเยาวชนที่มีความรุนแรงและขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตกในปัจจุบันนั้น เมื่อพิจารณาถึงรากเหง้าของปัญหาทำให้ทราบได้ว่าเกิดจากการขาดการบูรณาการทางความคิดและการ ดำเนินงานร่วมกันของสถาบันครอบครัว สถาบันทางการศึกษา และองค์กรที่เกี่ยวข้อง จึงนำมาสู่กระบวนการ หล่อหลอมทางสังคมที่ไร้ประสิทธิภาพ ไม่ครอบคลุมทุกมิติของปัญหาและมิติของการพัฒนา ประกอบกับ สภาวะการณ์ของสังคมไทยในปัจจุบันตกอยู่ในขั้นวิกฤต เกิดวิกฤตศีลธรรมและจรรยาบรรณในตัวบุคคล อันนำมาสู่ปัญหาความไม่สอดคล้องกันของคนในชาติ ขาดซึ่งการมีอุดมการณ์ ความรักชาติและการมีจิตสำนึก ร่วมกันของคนในชาติ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้และกระตุ้นเตือนให้กับทุกภาคส่วนของสังคม และประชาชนทั้งประเทศได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุตรหลานของตนได้เป็นอย่างดี การจะพัฒนาเด็ก และเยาวชนนั้นจะดำเนินการเป็นส่วน ๆ หรือส่วนย่อยเพียงลำพังไม่ได้ แต่ต้องพัฒนาเป็นส่วนรวม อีกทั้งยัง ต้องเข้าใจธรรมชาติและการพัฒนาการของเด็กและเยาวชน สิ่งสำคัญที่สุดจะต้องคำนึงถึงบทบาทของเยาวชน โดยเยาวชนนั้นเป็นทั้งผู้รับการพัฒนาและผู้ดำเนินการพัฒนา ดังนั้นกระบวนการพัฒนาเด็กและเยาวชน จึงจำเป็นต้องสร้างโอกาสให้เด็กและเยาวชนในการฝึกพัฒนาตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวมด้วย เพื่อให้เกิด ความสมดุลของการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพของการดำรงชีวิตแก่เด็กและเยาวชน โดยทุกฝ่ายต้องมุ่ง ดำเนินการปลูกฝังและหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กและเยาวชนตั้งแต่แรกเกิด แนวทางในการเสริม สร้างศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน จึงเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยผลักดัน และสรรค์สร้างเยาวชนเยาวชน ให้เติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ แม้จะไม่มีบทเรียนสำหรับรูปสำหรับการทำให้เยาวชนทุกคนเป็นคนดีได้ แต่อย่างน้อยก็เป็นการเตือนเตือนให้ทุกภาคส่วน หันมาดูแลและเอาใจใส่เด็กและเยาวชนให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อให้เขา เหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ลดปัญหาสังคม และร่วมกันพัฒนาประเทศชาติต่อไปในอนาคต

บทที่ ๒

ศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน

จากปัญหาของเด็กและเยาวชนที่นำเสนอในบทที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า วิธีการที่นำพาเยาวชนให้รอดพ้นและผ่านพ้นวิกฤตดังกล่าวได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และองค์กรที่เกี่ยวข้องจึงสามารถจะช่วยเสริมสร้างให้เยาวชนเป็นคนดี เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป แนวทางหนึ่งซึ่งถือว่ามีความสำคัญและเปรียบเสมือนสร้างรากฐานที่สำคัญของเยาวชน คือการปลูกฝังและหล่อหลอมในเรื่องศีลธรรมให้บังเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ซึ่งผู้ที่จะทำบทบาทนี้ มิใช่เพียงแต่กรมการศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นทุกฝ่ายต้องร่วมมือกัน ไม่ว่าจะเป็นครูอาจารย์ พ่อแม่ผู้ปกครอง พระสงฆ์ ผู้นำทางความคิด ผู้นำในท้องถิ่นต่าง ๆ ฯลฯ จะต้องมีความเห็นที่ตรงกันในการร่วมกันเสริมสร้างศีลธรรมให้บังเกิดขึ้นกับเยาวชน หากมีความเข้าใจในเรื่องศีลธรรม และมีความมุ่งมั่นและความตั้งใจที่จะสร้างสรรค์เยาวชนที่ดีแล้ว โอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ย่อมจะอยู่ไม่ไกล

★ ความหมายศีลธรรม

“**ศีลธรรม**” เป็นคำผสมของคำว่า ศีล กับ ธรรม และมีความหมายว่า กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ตลอดจนหลักปฏิบัติทางศาสนาที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งในความหมายของคำว่าศีลธรรม จะมีความหมายที่แตกต่างออกไปจาก จริยศาสตร์ และจริยศึกษา คือ จริยศาสตร์ จะเน้นที่อุดมคติ หรือทฤษฎีที่ควรปฏิบัติ จริยศึกษาจะเน้นที่การเล่าเรียน กระบวนการเรียนรู้ และทั้งสองคำนี้มีความหมายขยายความถึงศีลธรรม ความเป็นคนดีมีศีลธรรมก็เป็นอุดมการณ์ อุดมคติของชีวิต

นอกจากนี้ “**ศีลธรรม**” มีความหมายคล้ายกันกับจริยธรรม คือเป็นเรื่องของความควร ไม่ควร ของพฤติกรรม ซึ่งเป็นเรื่องของมาตรฐานแห่งความประพฤติของบุคคล ศีลธรรมมีความโน้มเอียงที่จะเกี่ยวข้องกับทางศาสนาหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ ส่วนจริยธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับมนุษยธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติที่ดีว่าได้อยู่ในตัวเอง ศีลธรรมของทุกศาสนาเป็นข้อดีสำหรับยึดถือปฏิบัติทั้งสิ้น ศีลธรรมจึงเป็นคุณธรรม ศาสนาแต่ละศาสนาได้ระบุคุณธรรมและชื่ออีกเลสล้นไว้มากมาย ผู้ที่มีศีลธรรมก็คือผู้ที่มีคุณธรรม

★ คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับศีลธรรม

◆ คุณธรรม

“คุณธรรม” คือ ความดีงามในจิตใจที่ทำให้บุคคลประพฤติดี ผู้มีคุณธรรมเป็นผู้มีความเคยชินในการประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลสซึ่งเป็นคนไม่ดีในจิตใจ ผู้มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ที่ไม่มากด้วยกิเลส ซึ่งจะได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี

ประเทศไทยในสมัยปัจจุบันกำลังมุ่งปลูกฝังคุณธรรมสำหรับประชาชน ๔ ประการ เพื่อความร่มเย็นของชาติบ้านเมืองตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้

๑. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม
๒. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น
๓. การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริต ไม่ว่าจะด้วยประการใด
๔. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

คุณธรรมตามแนวคิดของอริสโตเติล อริสโตเติลนักปราชญ์ชาวกรีก ได้ให้แนวทางของคุณธรรมหลัก ๆ ไว้ ๔ ประการคือ

๑. ความรอบคอบ คือ รู้ว่าอะไรควรประพฤติปฏิบัติ อะไรไม่ควรประพฤติปฏิบัติ
๒. ความกล้าหาญ คือ ความกล้าเผชิญต่อความเป็นจริง
๓. การรู้จักประมาณ คือ รู้จักควบคุมความต้องการและการกระทำให้เหมาะสมกับสภาพและฐานะของตน
๔. ความยุติธรรม คือ การให้แก่ทุกคนตามความเหมาะสม

◆ จริยธรรม

“จริยธรรม” คือ กฎเกณฑ์แห่งความประพฤติ หรือหลักความจริงที่เป็นแนวทางแห่งความประพฤติปฏิบัติ

“จริยธรรม” เป็นสิ่งที่ควรประพฤติ มีที่มาจากบทบัญญัติหรือคำสั่งสอนของศาสนา หรือใครก็ได้ที่เป็นผู้มีจริยธรรม และได้รับความเคารพนับถือมาแล้ว

ขอบข่ายของจริยธรรม

เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่แจ่มแจ้งและชัดเจนยิ่งขึ้น เราจะต้องทำความเข้าใจคำซึ่งอยู่ในขอบข่ายของจริยธรรม ดังนี้

๑. จรรยา หมายถึง ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติในหมู่คณะ เช่น จรรยาครู จรรยาตำรวจ ฯลฯ

๒. **จรรยาบรรณ** หมายถึง ประมวลความประพฤติที่ผู้ประกอบอาชีพการงานแต่ละอย่างกำหนดขึ้นเพื่อรักษา และส่งเสริมเกียรติคุณ ชื่อเสียง และฐานะของสมาชิก

๓. **คุณธรรม** หมายถึง สภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ เช่น ความเป็นผู้ไม่กล่าวเท็จ โดยหวังประโยชน์ส่วนตนเป็นคุณธรรม คุณธรรม คือ จริยธรรมที่ฝึกฝนจนเป็นนิสัย เช่น ซื่อสัตย์ ขยัน อดทน เลี้ยงละ รับผิดชอบ

๔. **มโนธรรม** หมายถึง ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ความรู้สึกว่าจะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เชื่อกันว่ามนุษย์ทุกคนมีมโนธรรม เนื่องจากบางขณะเราจะเกิดความรู้สึกขัดแย้งในใจระหว่างความรู้สึกว่าต้องการทำสิ่งหนึ่ง และรู้ว่าควรทำอีกสิ่งหนึ่ง

๕. **มารยาท** หมายถึง กิริยา วาจา ที่สังคมกำหนดไว้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มแต่ละท้องถิ่น แตกต่างกันไป

ลักษณะของผู้มีจริยธรรม

๑. เป็นผู้ที่มีความเพียรพยายามประกอบความดี ละอายต่อการปฏิบัติชั่ว
๒. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม และมีเมตตากรุณา
๓. เป็นผู้มีสติปัญญา รู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ประมาท
๔. เป็นผู้ที่รัฐสามารถอาศัยเป็นแกนหรือฐานให้กับสังคม สำหรับการพัฒนาได้ ๆ ได้

◆ **จริยศาสตร์**

“จริยศาสตร์” เป็นคำผสมของคำ ๒ คำ คือ จริย กับ ศาสตร์ โดยมีต้นกำเนิดของคำต่างกัน ดังนี้

จริย มาจากภาษาบาลี แปลว่า ความประพฤติ

ศาสตร์ มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า วิชา

เมื่อนำคำสองคำนี้มาผสมกัน **“จริยศาสตร์”** จะได้นัยความหมายว่า วิชาที่มีเนื้อหา เรื่องความประพฤติ หรือสิ่งที่ควรประพฤติ และจากการศึกษาความหมายของคำว่า **“จริยศาสตร์”** ก็จะมี ความหมาย และเนื้อหาพาดพิงเกี่ยวข้องกับจริยธรรมและศีลธรรมด้วย

◆ **จริยศึกษา**

“จริยศึกษา” เป็นคำผสมของคำ ๒ คำ เช่นเดียวกัน คือ จริย กับ ศึกษา โดยคำว่า

จริย มีความหมายอย่างเดียวกับข้อที่ ๑ ดังที่กล่าวข้างต้น

ศึกษา มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า การเล่าเรียน การฝึกฝน การอบรม

เมื่อนำมารวมเป็นคำเดียวกัน **“จริยศึกษา”** จะมีความหมายว่า การเล่าเรียนฝึกอบรมเรื่องความประพฤติเพื่อประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในแนวทางของศีลธรรม และวัฒนธรรม ตลอดจนระเบียบกฎหมายของบ้านเมืองแห่งชุมชนและประเทศนั้น ๆ

★ ความสำคัญของศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยม

◆ ศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยมคือสิ่งที่กำหนดมาตรฐานความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามแนวทางที่สังคมได้กำหนดว่าเป็นสิ่งดีงาม เหมาะสมกับสภาพสังคมนั้น ๆ รวมทั้งเป็นมาตรฐานที่ใช้ตัดสินการกระทำว่าถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ในสังคม เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่กับการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับร่วมกัน

◆ ค่านิยมและจริยธรรมที่เป็นตัวกำหนดความเชื่อของแต่ละบุคคล เป็นค่านิยมและจริยธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ช่วยในการพัฒนาสังคม รวมทั้งบุคคลให้มีความตั้งมั่นอยู่ในความดี ความรับผิดชอบ ความเสียสละ ความกตัญญูรู้คุณ ความมีวินัย ความกล้าหาญ และความเชื่อมั่นในคำสอนของศาสนาจะต้องเป็นค่านิยมและจริยธรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการละเว้นการกระทำที่ชั่ว อันเป็นสิ่งที่สมาชิกของสังคมมีความศรัทธา ยึดถือเป็นแบบแผน แบบอย่างการดำรงชีวิต

★ ศีลธรรมกับ MQ

เดิมนั้นเราเคยกล่าวกันว่า IQ นั้นมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนคนไหนมี ระดับ IQ ตั้งแต่ ๑๕๐ ขึ้นไป ถือได้ว่าเป็นอัจฉริยะ แต่ ณ ปัจจุบัน เรากลับพบว่า เด็กและเยาวชนบางคนที่เคยมีระดับ IQ สูงๆ เมื่อเติบโตไป เข้าสู่สังคม กลับมีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวในที่ทำงาน ไม่เป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน เกิดภาวะเครียด ซบเซาอยู่คนเดียว บางคนถึงกับต้องตัดสินใจลาออกจากงาน เพราะไม่สามารถเข้ากับวัฒนธรรมองค์กรนั้นๆ ได้ ดังนั้นจึงเริ่มมีการกล่าวถึง EQ และ MQ ตามมา ซึ่ง IQ, EQ และ MQ ต่างมีความสำคัญ และมีสัมพันธ์กัน ทุกคนมี IQ, EQ และ MQ อยู่ในตัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวบ่งบอกถึงบุคลิก ลักษณะนิสัยใจคอ ของแต่ละคนว่าเป็นเช่นไร หากทุกคนมีระดับของ IQ, EQ และ MQ ที่สมดุล จะส่งผลให้บุคคลนั้นมีคุณภาพที่ดี สามารถใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยเฉพาะเรื่องของ MQ ที่เริ่มมีการกล่าวถึงกันมากขึ้น และมีความสำคัญไม่แพ้เรื่องของ IQ, EQ ซึ่งสิ่งที่จะเสริมสร้าง ระดับของ MQ ให้สูงขึ้นได้ ก็คือเรื่องของศีลธรรม หากเราสามารถปลูกฝังเรื่องของ คุณธรรม ศีลธรรม ให้กับเด็กและเยาวชนทุกคนได้ ก็เท่ากับเป็นการช่วยเสริมสร้างระดับ MQ ให้สูงขึ้น ซึ่งจะเป็ประโยชน์สำหรับเด็กและเยาวชนในการใช้ชีวิตต่อไป ในภายภาคหน้า เป็นการช่วยสร้างรากฐานเยาวชนเหล่านี้ เป็นคนดีมีศีลธรรม และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต โดยเฉพาะแนวทางที่จะทำให้การเสริมสร้างศีลธรรมในเด็กและเยาวชนประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นต้องมีความเข้าใจใน คุณลักษณะพื้นฐานจิตใจของเด็กและเยาวชนด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องของ MQ ที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

◆ MQ (Moral Quotient)

MQ ย่อมาจาก Moral Quotient หมายถึง ระดับจริยธรรมศีลธรรมบุคคล ซึ่งสามารถการควบคุมตนเอง มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ มีความกตัญญู เป็นคนดี มีระเบียบวินัย มีสำนึกผิดชอบชั่วดี และ

เคารพนับถือผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและมนุษยชาติ บางคนเข้าใจว่า EQ กับ MQ นั้นคือสิ่งเดียวกันแต่จิตแพทย์ ดร.โรเบิร์ต โคลส์ (Cole ; ๑๙๙๗) ได้แยกแยะระดับความคิดด้านจริยธรรมและศีลธรรมนี้ออกมาจากความฉลาดทางอารมณ์ เพื่อเน้นให้เห็นความสำคัญเฉพาะขึ้นอีก ดร.โรเบิร์ต โคลส์กล่าวว่า MQ นั้นไม่สามารถฝึกฝนหรือขัดเกลาได้ในเวลาสั้นๆ ขณะที่บุคคลเจริญเติบโตขึ้นมาแล้ว เหมือนดังคำโบราณของไทยที่ว่า **“สันตอนนั้นขุดได้แต่สันดานนั้นขุดยาก”**

การที่บุคคลคนหนึ่งจะมี MQ ระดับดี ต้องเริ่มปลูกฝังในวัยเด็กจึงจะได้ผล อาศัยปัจจัย ๓ อย่างด้วยกันคือ **การสอนศีลธรรมโดยตรงให้กับเด็ก, การถ่ายทอดทางศีลธรรมจากผู้ใหญ่ให้เด็ก, ความรักและวินัย**

MQ เป็นเรื่องที่ต้องฝึกมาตั้งแต่วัยเด็ก ถ้าบุคคลได้รับการปลูกฝังเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมมาแต่ยังเป็นเด็ก บุคคลก็สามารถพัฒนาพื้นฐาน MQ ของตนขึ้นมาในระดับหนึ่ง (มากน้อยแล้วแต่การปลูกฝัง) และ MQ นี้ก็จะฝังลึกลงไปในชีวิตประจำวันของบุคคลผู้นั้น และจะรอเวลาที่ได้รับการกระตุ้นอีกครั้ง โดยการอบรมสั่งสอน การฟังธรรม และวิธีอื่น ๆ แต่ถ้าบุคคลไม่มี MQ อยู่ในจิตสำนึกดั้งเดิมแล้ว ไม่ว่าโตขึ้นจะได้รับการกระตุ้นอย่างไรก็ไม่สามารถทำให้บุคคลผู้นั้นกลายเป็นคนดีขึ้นมาได้มากนัก

ในทางจิตวิทยา เรื่องระดับพัฒนาการทางจริยธรรม ได้มีนักจิตวิทยาได้เสนอทฤษฎีที่น่าสนใจไว้นานแล้วก่อน ที่จะมีการเสนอเรื่อง MQ ก็คือ Lawrence Kohlberg ๑๙๒๗-๑๙๘๗ ซึ่งนับว่าเป็นทฤษฎีที่อาจนำไปทำความเข้าใจบุคลิกภาพของบุคคลได้อีกแนวคิดหนึ่ง

◆ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg) เป็นทฤษฎีที่มีรากฐานสืบเนื่องมาจากทฤษฎีของพือาเจต์ แต่โคลเบอร์กได้ปรับปรุงวิธีการวิจัย การวิเคราะห์ผลรวมทั้งได้ทำการวิจัยอย่างกว้างขวาง ไม่เฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาเท่านั้น แต่ได้ทำการวิจัยในประเทศอื่น ที่มีวัฒนธรรมต่างไป เช่น ประเทศไต้หวัน เตอร์กี และเม็กซิโก เป็นต้น โคลเบอร์กได้คิดวิธีวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีระบบการ ให้คะแนนอย่างมีระเบียบ แบบแผน ผู้ที่จะใช้วิธีการให้คะแนนระดับพัฒนาการทางจริยธรรม จะต้องได้รับการอบรมเป็นพิเศษ วิธีการวิจัยที่โคลเบอร์กใช้ก็คล้ายคลึง กับวิธีการของพือาเจต์มาก คือสร้างสถานการณ์สมมติปัญหาทางจริยธรรม ที่ผู้ตอบยากที่จะตัดสินใจได้ว่า “ถูก” “ผิด” “ควรทำ” หรือ “ไม่ควรทำ” อย่างเด็ดขาด เพราะขึ้นกับองค์ประกอบหลายอย่าง การตอบจะขึ้น กับวัยของผู้ตอบ เกี่ยวกับความเห็นใจ ในบทบาทของผู้พฤติกรรมในเรื่องค่านิยม ความสำนึก ในหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ความยุติธรรมหรือหลักการที่ตนยึด

จากการวิเคราะห์คำตอบของผู้ตอบวัยต่าง ๆ โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ (Levels) แต่ละระดับแบ่งออกเป็น ๒ ชั้น (Stages) ดังนั้น พัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กมีทั้งหมด ๖ ชั้น คำอธิบายของระดับและชั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก มีดังต่อไปนี้

ระดับที่ ๑ ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (Pre-Conventional) ในระดับนี้เด็กจะได้รับ กฎเกณฑ์ และข้อกำหนดของพฤติกรรมที่ “ดี” “ไม่ดี” จากผู้มีอำนาจเหนือตน เช่น บิดา มารดา ครูหรือเด็กโต และมักจะ คิดถึงผลที่ตามมาที่จะนำรางวัลหรือการลงโทษมาให้

พฤติกรรม “ดี” พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รางวัล

พฤติกรรม “ไม่ดี” พฤติกรรมที่แสดงแล้วได้รับโทษ

โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมระดับนี้เป็น ๒ ชั้น คือ

๑) การลงโทษ และการเชื่อฟัง (Punishment and Obedience Orientation)

๒) กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน (Instrumental Relativist Orientation)

ระดับที่ ๒ ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (Conventional) พัฒนาการจริยธรรมระดับนี้ ผู้ทำถือว่า การประพฤติตนตามความคาดหวังของผู้ปกครอง บิดา มารดา กลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกหรือของชาติ เป็นสิ่งที่ควรจะทำหรือทำความผิดเพราะกลัวว่าตนจะไม่ใช่ที่ยอมรับของผู้อื่น ผู้แสดงพฤติกรรมจะไม่คำนึงถึง ผลตามที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเอง ถือว่าความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี เป็นสิ่งสำคัญ ทุกคนมีหน้าที่จะรักษา มาตรฐานทางจริยธรรม ระดับนี้เป็น ๒ ชั้น คือ

๑) ความคาดหวังและการยอมรับในสังคม สำหรับ “เด็กดี” (Interpersonal Concordance of “good boy, nice girl” Orientation)

๒) กฎและระเบียบ (“Law-and-order” Orientation) การทำถูกไม่ประพฤติผิด คือ การทำตามหน้าที่ ประพฤติตนไม่ผิดกฎหมาย และรักษาระเบียบแบบแผนของสังคม

ระดับที่ ๓ ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจารณ์ญาณ หรือระดับเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Post-conventional Level) พัฒนาการ ทางจริยธรรมระดับนี้ เป็นหลักจริยธรรมของผู้มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ผู้ทำหรือผู้แสดงพฤติกรรมได้พยายามที่จะ ตีความหมายของ หลักการและมาตรฐานทาง จริยธรรมด้วย วิจารณ์ญาณ ก่อนที่จะยึดถือเป็นหลักฐานของความประพฤติที่จะปฏิบัติตาม การตัดสิน “ถูก” “ผิด” “ไม่ควร” มาจากวิจารณ์ญาณของตนเอง ปราศจากอิทธิพลของผู้มีอำนาจหรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก กฎเกณฑ์-กฎหมาย ควรจะตั้งบนหลักความยุติธรรม และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกของสังคมที่ตนเป็นสมาชิก โคลเบอร์ก แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรม ระดับนี้เป็น ๒ ชั้น

สรุปแล้ว พัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กมี ๓ ระดับ และ ๖ ชั้น ชั้นต่าง ๆ ของพัฒนาการ ทางจริยธรรม มีดังนี้

๑) การลงโทษและการเชื่อฟัง

โคลเบอร์กกล่าวว่าในชั้นนี้เด็กจะใช้ผลตามของพฤติกรรมเป็นเครื่องชี้ว่า พฤติกรรมของตน “ถูก” หรือ “ผิด” เป็นต้นว่าถ้าเด็กถูกทำโทษก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ผิด” และพยายามหลีกเลี่ยงไม่ทำสิ่งนั้นอีก พฤติกรรมใดที่มีผลตามด้วยรางวัลหรือคำชมเด็กก็จะคิดว่าสิ่งที่ตนทำ “ถูก” และจะทำซ้ำอีกเพื่อหวังรางวัล

๒) กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน

ในขั้นนี้เด็กจะสนใจทำตามกฎข้อบังคับ เพื่อประโยชน์หรือความพอใจของตนเอง หรือทำดีเพราะอยากได้ของตอบแทน หรือรางวัล ไม่ได้คิดถึงความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น หรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น พฤติกรรมของเด็กในขั้นนี้ทำเพื่อสนองความต้องการ เห็นใจผู้อื่น หรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น พฤติกรรมของเด็กในขั้นนี้ทำเพื่อสนองความต้องการของตน แต่มักจะเป็นการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น เช่น ประโยค “ถ้าเธอทำให้ฉัน ฉันจะให้.....”

๓) ความคาดหวังและการยอมรับในสังคมสำหรับ “เด็กดี”

พัฒนาการทางจริยธรรมขั้นนี้เป็นพฤติกรรมของ “คนดี” ตามมาตรฐานหรือความคาดหวังของบิดามารดา หรือเพื่อนวัยเดียวกัน พฤติกรรม “ดี” หมายถึง พฤติกรรมที่จะทำให้ผู้อื่นชอบและยอมรับ หรือไม่ประพฤติดีเพราะเกรงว่าพ่อแม่จะเสียใจ

๔) กฎและระเบียบ

โคลเบอร์กอธิบายว่า เหตุผลทางจริยธรรมในขั้นนี้ถือว่าสังคมจะอยู่ด้วยความมีระเบียบเรียบร้อยต้องมีกฎหมายและข้อบังคับ คนดีหรือคนที่มีพฤติกรรมถูกต้อง คือคนที่ปฏิบัติตามระเบียบบังคับหรือกฎหมาย ทุกคนควรเคารพกฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบของสังคม

๕) สัญญาสังคมหรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา

ขั้นนี้เน้นถึงความสำคัญของมาตรฐานทางจริยธรรมที่ทุกคนหรือคนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องสมควรที่จะปฏิบัติตาม โดยพิจารณาถึงประโยชน์และสิทธิของบุคคลก่อนที่จะใช้มาตรฐานทางจริยธรรม ได้ใช้ความคิดและเหตุผลเปรียบเทียบว่าสิ่งไหนผิดและสิ่งไหนถูก ในขั้นนี้การ “ถูก” และ “ผิด” ขึ้นอยู่กับค่านิยมและความคิดเห็นของบุคคลแต่ละบุคคล แม้ว่าจะเห็นความสำคัญของสัญญาหรือข้อตกลงระหว่างบุคคล แต่เปิดให้มีการแก้ไข โดยคำนึงถึงประโยชน์และ สถานการณ์แวดล้อมในขณะนั้น

๖) หลักการคุณธรรมสากล (Universal Ethical Principle Orientation)

ขั้นนี้เป็นหลักการมาตรฐานจริยธรรมสากล เป็นหลักการเพื่อมนุษยธรรม เพื่อความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชน และเพื่อความยุติธรรมของมนุษย์ทุกคนในขั้นนี้สิ่งที่ “ถูก” “ผิด” เป็นสิ่งที่มิโนธรรมของแต่ละบุคคลที่เลือกยึดถือ

สรุปแล้ว โคลเบอร์กได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น ๓ ระดับ แต่ละระดับแบ่งออกเป็น ๒ ขั้น ถือว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นไปตามขั้นอย่างมีระเบียบ คือเริ่มจากขั้นที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ และ ๖ ตามลำดับ บุคคลทุกคนจะต้องผ่านพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นต้น ๆ ซึ่งเป็นรากฐานของพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นต่อไป และเมื่อผ่านแล้ว ก็ยากที่จะกลับไปขั้นเดิมอีก

สรุปลำดับขั้นพัฒนาการจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม “ดี” คือได้รางวัล “ไม่ดี” คือการได้รับโทษ

ขั้นที่ ๑. บุคคลใช้เกณฑ์ทางจริยธรรม โดยยึดการลงโทษ การเชื่อฟัง เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๒. บุคคลใช้กฎเกณฑ์เป็นเครื่องมือเพื่อประโยชน์ของตน ไม่คิดถึงความยุติธรรม ไม่เห็นใจผู้อื่น
ทำเพื่อสนองความต้องการของตนเอง ทำโดยมีเงื่อนไข ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม

ขั้นที่ ๓. บุคคลทำตามความคาดหวังและการยอมรับในสังคม สำหรับเด็กดี good boy, nice girl
จะทำตามผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา ยอมรับโดยไม่คำนึงความถูกต้อง

ขั้นที่ ๔. บุคคลยึดกฎและระเบียบ การทำตามหน้าที่ ประพฤติตนไม่ผิดกฎหมาย รักษาระเบียบ
แบบแผน ของสังคม ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจารณญาณหรือระดับเหนือกฎเกณฑ์ของสังคม

ขั้นที่ ๕. บุคคลยึดหลักสัญญาประชาคม หรือหลักการทำตามคำมั่นสัญญา

ขั้นที่ ๖. บุคคลยึดหลักการคุณธรรมสากล

โลกปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และโลกก็ประสบกับปัญหาใหม่ ๆ ซึ่งในอดีตไม่เคยเกิดขึ้น
และปัญหาบางปัญหาก็มีความซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในทุกด้านส่งผลให้บุคคลที่ไม่สามารถ
จัดการกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ต้องเผชิญกับความยุ่งยาก อาชีพบางอาชีพ หากบุคลากร
ที่ไม่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงก็ต้องออกจากอาชีพไปก็มี โลกของงานอาชีพ หลายอาชีพ
ในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วโดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยี บุคคลที่พึงประสงค์ในศตวรรษนี้ จำเป็นคุณลักษณะหลายด้านที่ต้องประกอบกัน ไม่ใช่เฉพาะ IQ
ที่เป็นเรื่องใหม่ แต่เรื่องเดิมที่เคยกล่าวถึงมาก่อน ก็ไม่ควรมองข้ามเช่นกัน คือ EQ และ EO เพื่อจะได้
มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่าง MQ, EQ และ IQ ได้ดียิ่งขึ้น จึงขออธิบายความหมายและความสำคัญ
ของ IQ และ EQ ดังนี้

◆ IQ (Intelligence Quotient)

IQ ย่อมาจาก Intelligence Quotient หมายถึง ความสามารถทางเชาวน์ปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้อง
ไม่ได้ แสดงออกให้เห็นผ่านพฤติกรรมต่างๆ เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดจากพันธุกรรมตลอดไปจนถึงสิ่งแวดล้อม
นายวิลเลียม สเตอร์น เป็นคนคิดคำว่า ไอ.คิว. เป็นคนแรก เพื่อบ่งถึงระดับเชาวน์ปัญญาของแต่ละบุคคล
โดยใช้สูตร คือ

$$\text{◆ IQ} = [\text{อายุสมอง (Mental Age)} / \text{อายุจริง (Chronologic Age)}] * 100$$

โดยปกติการวัดระดับไอคิวต้องอาศัยนักจิตวิทยาคลินิกวัดให้ ซึ่งนักจิตวิทยาต้องเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนการใช้แบบทดสอบจนชำนาญและสามารถจัด ไอ.คิว. เป็น ๓ ประเภทหลัก ได้แก่

- (๑) ไอ.คิว. ด้านภาษา (Verbal I.Q.)
- (๒) ไอ.คิว. ด้านปฏิบัติ (Performance I.Q.)
- (๓) ไอ.คิว. รวม (Full I.Q.)

นักวิทยาศาสตร์ได้คิดค้นวิธีการวัดระดับเชาวน์ปัญญาโดยสร้างแบบทดสอบขึ้นมาโดยแบบทดสอบ
เหล่านี้จะวัดผู้ทำแบบทดสอบในเชิงของทักษะด้านต่าง ๆ ดังนี้

- ทักษะด้านคณิตศาสตร์
- ทักษะด้านการใช้ภาษา
- ทักษะด้านการคิดเชิงตรรกะ
- ทักษะด้านการมองเห็น
- ทักษะด้านการจัดหมวดหมู่
- ทักษะด้านความจำในระยะสั้นๆ
- ทักษะด้านความรู้ทั่วไป
- ทักษะด้านความเร็วในการคำนวณ

◆ การวัดเชาว์ปัญญา

ราวปี ค.ศ. ๑๙๐๔ รัฐบาลฝรั่งเศสมีความคาดหวังว่าการแบ่งกลุ่มเด็กเรียนช้า เพื่อจัดชั้นเรียนพิเศษ จะเป็นประโยชน์กับเด็กกลุ่มนี้มากกว่าที่จะให้เรียน ในชั้นเรียนตามปกติ จึงมีการขอความร่วมมือไปยัง Alfred Binet นักจิตวิทยาเพื่อพัฒนาแบบทดสอบ มาตราในการวัดเชาว์ปัญญาในระยะเริ่มแรก เป็นการวัด สิ่งที่เด็กได้รับจากการเรียนรู้ หรือความรู้ทั่วไป (general knowledge) เช่น

คำถามเด็กเล็ก

- ชี้ที่เท้าของหนู
- หยิบดินสอมาให้ฉัน ๓ แท่ง (จากดินสอจำนวนหลาย ๆ แท่งที่วางอยู่บนโต๊ะตรงหน้าเด็ก)

คำถามเด็กโต

- ให้ความหมายคำว่า ตราผลิตภัณฑ์
- นำชิ้นไม้ที่ติดกาวมาวางอย่างไร

Alfred Binet และผู้ร่วมงานคือ Theodore Simon ตั้งคำถามจำนวนมากเพื่อให้เด็กทั้งเรียนดี และเรียนอ่อนในชั้นเรียนตอบ เฉพาะคำถามที่เด็กเรียนดีมักจะตอบได้ ก็ถูกบรรจุลงในแบบทดสอบส่วนท้าย ของบรรดาคำถามทั้งหมด เมื่อแบบทดสอบ ทำเสร็จแล้วจะประกอบด้วยคำถามทั้งง่ายและยาก เป็นคำถาม ที่กว้างและครอบคลุมในสิ่งที่เด็กทั่วไปทุกคนควรรู้ และถ้าเป็นเด็กเก่งก็จะตอบได้มากกว่าเด็กอ่อน สิ่ง ที่ Binet ทำนั้นเป็นการทำนายผลของการกระทำในโรงเรียนของเด็กนักเรียน อาจกล่าวได้ว่าเขาได้ทำการสร้าง criterion validity ในการทดสอบ เขาปฏิเสธว่า แบบทดสอบของเขาไม่ได้วัดสิ่งที่เรียกว่า โครงสร้างทางทฤษฎี (theoretical construct) ที่ในปัจจุบันนี้เรียกว่า construct validity

เด็กโตรู้มากกว่าเด็กเล็ก ในแบบสอบถามความรู้ทั่วไป เด็กเรียนอ่อนอายุ ๑๓ ปี ควรที่จะตอบ คำถามได้ถูกต้องมากกว่าเด็กเรียนดีอายุ ๖ ปี Binet และ Simmon สร้างชุดแบบสอบถามย่อย (subtest) แต่ละชนิดประกอบด้วยคำถามที่เด็กทั่วไปตามเกณฑ์อายุนั้น ๆ ควรที่จะทำได้ถูกต้อง คะแนนรวมสุดท้าย

ที่ได้จากการทดสอบเรียกว่า อายุสมอง (Mental Age) เช่นอายุสมองมีคะแนนเท่ากับ ๑๒ หมายความว่า เด็กสามารถทำสิ่งต่าง ๆ (performed) ได้เท่ากับเด็กทั่วไปอายุ ๑๒ ปี

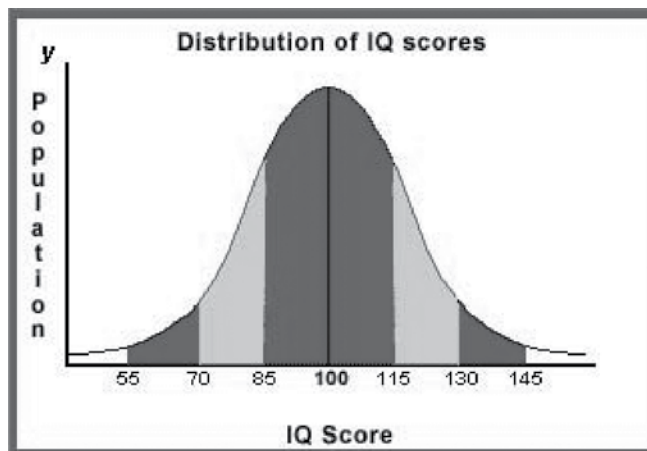
แน่นอนว่าเด็กอ่อนจะได้คะแนนของอายุสมอง (mental age) ต่ำกว่าคะแนนที่ควรจะได้ ที่เรียกว่า อายุจริง หรืออายุตามปฏิทิน(chronological age) ดังนั้นเด็กอ่อนจะได้คะแนนของ MA. ต่ำกว่า CA. และ เด็กเก่งจะได้คะแนนของ MA. สูงกว่า CA.

◆ เลข IQ บอกอะไรกับเรา

เมื่อทราบผลคะแนนไอคิว เราสามารถนำมาเทียบกับตารางสถิติได้ว่า เราอยู่ในระดับช่วงใด โดย Percent จะแสดงถึงจำนวนเปอร์เซ็นต์ของประชากรในโลกที่มีระดับไอคิวในช่วงนั้น ระดับเกณฑ์การให้คะแนน

Type	IQ	Percent
Genius	>๑๔๔	๐.๑๓%
Gifted	๑๓๐-๑๔๔	๒.๑๔%
Above average	๑๑๕-๑๒๙	๑๓.๕๕%
Higher average	๑๐๐-๑๑๔	๓๔.๑๓%
Lower average	๘๕-๙๙	๓๔.๑๓%
Below average	๗๐-๘๔	๑๓.๕๕%
Borderline low	๕๕-๖๙	๒.๑๔%
Low	<๕๕	๐.๑๓%

หรือถ้าจะมองเป็น Normal Curve จะแสดงได้เป็น

โดยกราฟนี้จะแสดงถึง จำนวนประชากรโดยประมาณที่มีระดับไอคิวอยู่ในแต่ละช่วง ใช้ค่าเฉลี่ยของผลคะแนนเป็น ๑๐๐ และใช้ sd เป็น ๑๕ ถ้าเราวัดระดับไอคิวทุกคนในโลกจะพบว่า คนส่วนใหญ่จะมีระดับไอคิวอยู่ในช่วง Average มีเพียงประชากรส่วนน้อยเท่านั้นที่มีไอคิวอยู่ในระดับต่ำมาก หรือสูงมาก ตัวอย่าง ผลวัดคะแนนไอคิวของเราคือ ๑๑๕ ในขณะที่คะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ ๑๐๐ แสดงว่าเราอยู่ใน percentile ที่ ๘๔ ก็หมายความว่าเรามีไอคิวสูงกว่าคนอื่นถึง ๘๔% ของจำนวนประชากรในโลกนี้ทั้งหมด

◆ ความสัมพันธ์ระหว่างพันธุกรรมและเชาวน์ปัญญา

ส่วนใหญ่แล้วการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพันธุกรรมและเชาวน์ปัญญามักเป็นการหาค่าสหสัมพันธ์ (correlation) จากการสำรวจรายงานการวิจัยเกี่ยวกับการวัด IQ. จำนวน ๑๑๑ ฉบับ ข้อมูลแสดงค่าสหสัมพันธ์เฉลี่ย (average correlation coefficients) ของคะแนน IQ. กับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวที่มีลักษณะต่างกัน โดยทั่วไปเป็นการชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวที่มีความเกี่ยวข้องทางพันธุกรรมสูง จะมีค่าของสหสัมพันธ์ของ IQ. สูงเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ค่าสหสัมพันธ์เฉลี่ยของความสัมพัทธ์ระหว่าง IQ. ของพ่อแม่กับลูกของตนเองเท่ากับ .๕๐ แต่ค่าสหสัมพันธ์เฉลี่ย IQ. ของพ่อแม่กับลูกที่รับมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมเท่ากับ .๒๕

ฝาแฝดที่เกิดจากไข่ใบเดียวกัน (identical twins) ได้รับอิทธิพลของพันธุกรรมเหมือนกัน ค่าสหสัมพันธ์ของ IQ. จะสูงถึง .๘๐ ส่วน IQ. ของฝาแฝดที่เกิดจากไข่คนละใบ (Fraternal Twins) จะมีค่าสหสัมพันธ์เท่ากับ .๕๕ เกี่ยวกับพันธุกรรมแล้วฝาแฝดที่เกิดจากไข่คนละใบ จะมีลักษณะไม่ต่างกับพี่น้องที่ไม่ได้เป็นฝาแฝดกัน

ถึงแม้ว่าพันธุกรรมจะเป็นตัวกำหนดเชาวน์ปัญญาที่มีอิทธิพลอย่างมากก็ตาม แต่สิ่งแวดล้อมและการอบรมเลี้ยงดูก็มีอิทธิพลไม่ด้อยไปกว่ากัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พี่น้องที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวเดียวกันค่าสหสัมพันธ์ของ IQ. จะสูงกว่าพี่น้องที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแยกกัน (ต่างสิ่งแวดล้อม) การศึกษานี้เป็นเครื่องชี้ถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อเชาวน์ปัญญา

◆ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม

มีความแตกต่างกันของศักยภาพทางพันธุกรรมกับการเลี้ยงดูภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่ขาดแคลน สิ่งแวดล้อมปานกลางและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีการดูแลที่ดี ในแต่ละกรณีคือ สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ส่งผลให้มี IQ. สูง และสิ่งแวดล้อมขาดแคลนทำให้ IQ. ต่ำ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละบุคคล คนที่มีศักยภาพสูง มีความสามารถสูง เมื่ออยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์จะพัฒนา IQ. ได้ดี แต่ศักยภาพนั้นจะลดต่ำลง ถ้าอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ขาดแคลน (ทำให้ IQ. ลดลง) Weisman (๑๙๖๖), Scarr-Salapatek (๑๙๗๑) จึงกล่าวได้ว่าสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลสูงต่อเด็กที่มี IQ. ตั้งแต่เกณฑ์เฉลี่ยขึ้นไป

สิ่งแวดล้อมที่กำหนดศักยภาพทางเชาวน์ปัญญา ได้แก่ อาหาร สุขภาพ คุณภาพของสิ่งแวดล้อม บรรยากาศทางด้านอารมณ์ภายในครอบครัวและชนิดของพฤติกรรมที่มีการป้อนกลับ ถ้าเด็กสองคนที่มีพันธุกรรมเหมือนกัน เด็กที่ได้รับอาหาร การกระตุ้นเร้าทางปัญญา และมีความมั่นคงทางอารมณ์ภายในครอบครัวภายใต้ภาวะทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด จะมี IQ. สูงกว่า คะแนนในชั้นเรียนก็สูงกว่าเด็กที่ไม่ได้รับสิ่งกระตุ้นเร้าที่ดีดังกล่าว

การศึกษาชี้ให้เห็นว่าสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมมีผลต่อความแตกต่างของ IQ. ในช่วงเกิดจนกระทั่งเข้าเรียน

ในขณะนี้ยังสรุปไม่ได้ว่าระหว่างพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม อย่างไหนจะมีอิทธิพลต่อเชาวน์ปัญญา มากกว่ากัน ปัญหาในขณะนี้อยู่ที่ว่าหากทำการทดลองโดยนำทารกไปเลี้ยงดูภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ขาดแคลนหรืออุดมสมบูรณ์เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับศึกษาในทางวิจัยโดยไม่กระทบกับปัญหาจริยธรรมแล้วจะทำได้อย่างไร?

มีคำถามมากกว่านั้นว่า ไม่ว่าพันธุกรรมหรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวกำหนดเชาวน์ปัญญาแล้ว จะมีอย่างอื่นที่นอกเหนือไปจากนี้อีกบ้างไหมที่เข้ามามีบทบาทอย่างสูงต่อพัฒนาการทางด้านเชาวน์ปัญญาของแต่ละบุคคล และสามารถที่จะนำไปสู่ศักยภาพที่สูงขึ้น

◆ วิธีพัฒนาและเสริมสร้าง IQ

- ฝึกฝนเป็นประจำ หมั่นทำปัญหาเชาวน์ พวกแบบทดสอบ ปริศนาอักษรไขว้ และเกมต่างๆ
- เปลี่ยนวิธีการใช้ชีวิตประจำวัน พยายามใช้ประสาทสัมผัสของตัวเองในการดำรงชีวิตประจำวันอย่างเต็มที่ ทั้งการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การสัมผัส การรับรส ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ทำให้เป็นนิสัยโดยการมีสติ ในการใช้ประสาทสัมผัสรับรู้ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว
- เปลี่ยนกิจกรรมและความคิด ไม่ควรทำอะไรซ้ำ ๆ แบบเดิมเป็นประจำ เพราะจะทำให้เกิดความเคยชิน สมองก็จะถูกใช้งานในกระบวนการคิดและการตัดสินใจน้อยลง ดังนั้นเราควรหัดทำอะไรใหม่ ๆ เพื่อกระตุ้นการทำงานของสมองให้ตื่นตัวและมีประสิทธิภาพขึ้น
- พยายามหลีกเลี่ยงการใช้เครื่องช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น เครื่องคิดเลข สมุดบันทึก ออกาไนเซอร์ เรียนรู้ที่จะนึกจากความจำของตัวเองบ้าง ฝึกตัวเองให้คิดในใจบ้าง แม้เทคโนโลยีต่าง ๆ จะอำนวยความสะดวกให้เรา แต่ถ้าหากไม่ลองทำอะไรได้ด้วยสมองของเราเอง สุดท้ายเราก็อาจกลายเป็นคนโง่ในที่สุด
- พัฒนาความเข้าใจในภาษา เพราะว่าภาษาเป็นสื่อช่วยให้เราสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวได้รวดเร็วขึ้น
- ใช้ชีวิตให้ถูกสุขลักษณะ ทานอาหาร ออกกำลังกายและพักผ่อนให้เพียงพอ หลีกเลี่ยงบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

◆ E.Q. (Emotional Quotient)

E.Q. ย่อมาจาก Emotional Quotient หรือ เซาว์อารมณ์ (Emotional Intelligence) ซึ่งหมายถึงความสามารถในการตระหนักรู้ถึงความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น เพื่อการสร้างแรงจูงใจในตนเองบริหารจัดการอารมณ์ต่าง ๆ ได้ (Goleman, ๑๙๙๘) ในเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา E.Q. ได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อและมุมมองต่อสูตรแห่งความสำเร็จในเรื่อง การเก่งคน เก่งคิด และเก่งดำเนินชีวิต (Cooper, and Sawaf, ๑๙๙๗) คนที่คิดแก้ปัญหาเฉพาะทางได้ดี หรือ มี I.Q. (Intelligent Quotient) สูง หรือความเฉลียวฉลาดทางสติปัญญาสูง อาจจะไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจหรืองานทางด้านบริหาร (Gibbs, ๑๙๙๕) ตัวอย่างเช่น วิลเลียมชอกลีย์ (William Shockley) นักฟิสิกส์รางวัลโนเบล ประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ของสหรัฐอเมริกา จากการประดิษฐ์ทรานซิสเตอร์ซึ่งเป็นชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์สำคัญได้เป็นคนแรกของโลก ชอกลีย์ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิวัติโลกอิเล็กทรอนิกส์ และได้ชื่อว่า เป็น “บิดาแห่งทรานซิสเตอร์” แต่เมื่อเขามาเปิด โรงงานผลิตทรานซิสเตอร์ ณ ซิลิกอน แวลลีย์ สหรัฐอเมริกา ก็ไม่เป็นที่ยอมรับในเชิงการบริหารและการมีวิสัยทัศน์ทางด้านธุรกิจจากผู้ร่วมงาน

นอกจากนี้ E.Q. ยังมีบทบาทสำคัญในการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะจะเป็นชีวิตทำงาน ชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัวและสังคม เรื่องที่น่าสนใจและน่าทึ่งก็คือ E.Q. สามารถเพิ่มพูนได้ฝึกฝนได้ เพิ่มทักษะได้ การเสริมสร้าง E.Q. โดยวิธีการฝึกใช้ E.Q. ก็เป็นวิธีการที่จะช่วยเพิ่มพูน ความฉลาดทางอารมณ์ แม้ว่า E.Q. จะเป็นของใหม่สำหรับเมืองไทย แต่หากมองเข้าไปลึก ๆ ถึง ข้อคิดของการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ที่ปู่ ย่า ตา ยาย หรือบรรพบุรุษของไทยเราได้ฝากคติเตือนใจไว้ใน สำนวน สุภาษิต คำคมและโวหาร เช่น **“จิตเป็นนายกายเป็นบ่าว”** อันเป็นข้อคิดที่ให้ลูกหลานรู้ ระวังรักษาควบคุมอารมณ์ ระวังความคิด ไม่ให้กระเจิดกระเจิง กระจัดกระจาย อารมณ์และความคิดซึ่งโบราณหมายรวมถึง จิตหรือใจเป็นต้นแห่งการกระทำ และคำพูดตลอดจนการเลือกตัดสินใจทำสิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยกาย หากมองในแง่ E.Q. จะดูเป็นของใหม่แต่การใช้ E.Q. สำหรับคนไทยในหลายเรื่องได้รับการปลูกฝังกันมานานทีเดียว

◆ องค์ประกอบพื้นฐาน ๕ ประการของ E.Q. ได้แก่

- ๑) ความตระหนักรู้ตนเอง (Self Awareness)
- ๒) การจัดการกับอารมณ์ (Managing Emotion)
- ๓) การจูงใจตนเอง (Motivating Oneself)
- ๔) การเห็นอกเห็นใจ (Empathy)
- ๕) ทักษะทางสังคม (Social Skills)

องค์ประกอบ ๔ ประการนี้มีความสำคัญต่อผู้นำองค์กรอย่างไร

๑) **ความตระหนักรู้ตนเอง** หมายถึง การตระหนักถึงสิ่งที่ตนเองกำลังรู้สึก เป็นจิตสำนึกทางอารมณ์ภายในตนเอง ผู้นำสามารถสัมผัสอารมณ์ของตนเอง เพื่อที่จะมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพและซาบซึ้ง

ในอารมณ์ของผู้อื่นได้ ผู้นำที่มีความตระหนักรู้ตนเองในระดับสูงย่อมเรียนรู้ที่จะไว้วางใจความรู้สึกของตนเองและตระหนักได้ว่า ความรู้สึกเหล่านี้สามารถให้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับการตัดสินใจที่ยากลำบากได้ เนื่องด้วยบางทีผู้นำไม่อาจหาคำตอบของปัญหาต่าง ๆ จากแหล่งภายนอกได้ก็จำเป็นที่จะต้องไว้วางใจความรู้สึกของตนเอง

๒) การจัดการกับอารมณ์ ผู้นำสามารถที่จะถ่วงดุลอารมณ์ของตนเองได้ แม้กระทั่ง ความวิตกกังวล ความตื่นเต้น ความกลัว หรือความโกรธ และไม่แสดงออกถึงอารมณ์เหล่านั้นได้ดีขึ้น การจัดการกับอารมณ์มิได้หมายความว่าถึงการระงับหรือปฏิเสธ แต่เป็นการเข้าใจและใช้การเข้าใจนั้นเพื่อจะจัดการกับสถานการณ์ได้อย่างดี ผู้นำควรตระหนักถึงอารมณ์ความรู้สึกแต่แรก แล้วคิดว่ามันเป็นอะไร มีผลต่อตนเองอย่างไร แล้วจึงคอยเลือกที่จะกระทำอย่างไรต่อไป

๓) การจูงใจตนเอง จัดเป็นความสามารถที่จะหวังและมองโลกในแง่ดี ทั้ง ๆ ที่มีอุปสรรค ปราศัย หรือผิดพลาด ความสามารถข้อนี้ มีความ สำคัญต่อ การดำเนินเป้าหมาย ในระยะยาวของชีวิตหรืองานธุรกิจ ครั้งหนึ่ง บริษัทประกันชีวิตแห่งหนึ่งได้รับคำแนะนำจาก ศาสตราจารย์ ทางจิตวิทยา แห่ง มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ให้ว่าจ้าง กลุ่มผู้สมัครงาน ที่ทดสอบแล้วว่า มีค่าการมองโลกในแง่ดีอยู่ในระดับสูง แต่ผลการทดสอบ ความถนัดทางการขาย ปกตินั้น ไม่ผ่าน เปรียบเทียบกับ นักขายอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีผล การทดสอบ ตรงกันข้าม พบว่า ในกลุ่มแรก สามารถทำ สถิติการขาย ในปีแรกได้มากกว่าร้อยละ ๒๑ และในปีที่สองทำได้มากกว่าร้อยละ ๕๗

๔) ความเห็นอกเห็นใจ องค์ประกอบนี้ หมายถึง ความสามารถที่เอาใจเขามาใส่ใจเราตระหนักรู้ถึงสิ่งที่คนอื่นกำลังรู้สึก โดยไม่จำเป็นต้องมาบอกให้ทราบ ซึ่งคนส่วนมากไม่เคยบอกเราให้ทราบถึงสิ่งที่เขารู้สึกในคำพูด นอกจากน้ำเสียง ภาษาท่าทาง และการแสดงออกทางสีหน้า บัจจุบันนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากความตระหนักรู้ตนเองที่กำลัง ทำให้เหมาะกับ อารมณ์ของตนเอง ซึ่งทำให้ง่ายต่อการที่จะอ่านและเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่นได้

๕) ทักษะทางสังคม จัดเป็นความสามารถที่จะเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในทางบวกตอบสนองต่ออารมณ์ ของผู้อื่นและมี อิทธิพลต่อผู้อื่น ผู้นำสามารถใช้ ทักษะทางสังคม นี้เพื่อจะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล จัดการความไม่ลงรอย แก้ไข ข้อขัดแย้งและประสานผู้คนเข้าด้วยกันเพื่อเป้าประสงค์ ความสามารถที่จะสร้างความสัมพันธ์ นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นในองค์กรสมัยใหม่ที่ยืด การทำงานเป็นคณะ และมีความสำคัญต่อผู้นำที่มีประสิทธิภาพในทุก ๆ องค์กรด้วยลักษณะเช่นนี้ สอดคล้องกับนักการปกครองชั้นสูงของไทยที่กล่าวย้าว่า การสร้างความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับผู้ใต้บังคับบัญชา โดยตรงควรต้องกระทำอย่างยิ่ง และโดยเฉพาะการทำงานที่จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากข้าราชการ หรือพนักงานทุกฝ่าย ข้าราชการ ฝ่ายปกครองหรือ ผู้บริหาร ก็จะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันไว้ด้วยทั้งที่เป็น ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยตรงและหน่วยข้างเคียง นักการปกครอง ที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง ก็เพราะได้รับความร่วมมือด้วยดี มาโดยตลอดโดยใช้ หลักมนุษยสัมพันธ์ ที่ดีช่วยในการประสานงานให้ได้ผลดีมาก

ยิ่งขึ้น ซึ่งโดยแท้ที่จริงแล้วมนุษย์มีการประสานงานกันอยู่ตามธรรมชาติ ความร่วมมือกันนั้นเกิดจากความร่วมใจ เต็มใจในการทำงานที่ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผิดชอบ

◆ E.Q. กับการทำงาน

โดยมากแล้วความสำเร็จในการทำงาน โดยเฉพาะงานบริหาร หรือการทำธุรกิจ นอกจากจะขึ้นอยู่กับความสามารถ ของตนเองแล้ว ยังขึ้นอยู่กับความร่วมมือของผู้อื่นด้วย ชีวิตการทำงานจะสดใสแน่นอนหากมี **“นายดี ลูกน้องดี และคนเสมอกันนิยม”**

ไวซิงเกอร์ (Weisinger, ๑๙๙๘) ได้กำหนดการใช้ในการทำงานเพื่อพัฒนาสายสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น (Interpersonal Emotional Intelligence) ซึ่งประกอบจากการพัฒนาทักษะสื่อสารที่ดี ความเก่งคนและการช่วยเหลือผู้อื่นให้ช่วยตัวเองได้ ไวซิงเกอร์เชื่อว่า การใช้ E.Q. เพื่อเสริมสร้างความสำเร็จในการทำงานได้นั้น จะต้องรับรู้ ติชม และแสดงภาวะอารมณ์ได้อย่างถูกต้อง มีความสามารถในการใช้ภาวะอารมณ์นั้น ๆ ต่อตนเอง ผู้ร่วมงาน และมีการเรียนรู้ ตลอดจนเข้าใจอารมณ์และความรู้สึกที่ได้รับ นอกจากนี้ต้องสามารถควบคุมอารมณ์และเอาชนะสร้างพฤติกรรมในทางบวก

โบราณของไทย เราสอนลูกหลานในเรื่อง ความสำเร็จในการทำงานว่า ต้อง **“ฉลาดรู้ ฉลาดทำ ฉลาดพูด และฉลาดใช้”** กล่าวคือ ในเรื่องขอความฉลาดรู้ นั้น บุคคลผู้หวังความสำเร็จในการทำงาน นอกจากจะฉลาดรู้ในกระบวนการทำงานแล้ว ยังต้องฉลาดรู้ในอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น ตำราพิชัยสงครามโบราณของจีนเขียนโดย ซุนวู ก็กล่าวถึง การฉลาดรู้ อย่างกระชับครบถ้วนในความและสละสลวยชวนฟังว่า **“รู้เขารู้เรา...รบร้อยครั้ง...ชนะร้อยครั้ง”**

ความฉลาดทำ หรือ ความมีศิลปะ เป็นเรื่องของการ **“ทำเป็น”** ไม่ใช่ เพียงแค่ **“ทำได้”** เท่านั้น คนที่ฉลาดทำการช่างต่าง ๆ อาจไม่ฉลาดพูด หรือ ฉลาดคิด (ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญทางสังคมของ E.Q.) การฉลาดพูด คือ การที่รู้จักเลือกพูดแต่สิ่งที่ดี ที่มีประโยชน์ สามารถหยอจ้อของผู้พูดและผู้ฟังให้สูงขึ้น โบราณไทยมีคติให้ไว้มากมายในเรื่องของการฉลาดพูด เช่น **“พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วอัปราชัย”** **“จะได้ดีก็เพราะปาก จะได้ยากก็เพราะคำ”** **“ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วเป็นตรา”** **“อันอ้อยตาลหวานลิ้น ยังสิ้นซาก แต่ลมปากหวานหู ไม่รู้หาย”** และ ฯลฯ ความฉลาดคิดนั้นเป็นความฉลาดทางใจ ซึ่งต้องมีสติสัมปชัญญะ สามารถควบคุม ความคิดให้ไปในทางที่ดี คิดในทางที่สร้างสรรค์ คิดที่จะยกจิตใจของตนและผู้ร่วมงานให้สูงขึ้น ปู ยา ตา ยาย ของไทยในอดีตได้ฝากหลักคิดทั้งฉลาดพูดและฉลาดคิดให้เราอย่างน่าฟังว่า **“อยู่คนเดียวให้ระวังความคิด อยู่กับมิตรให้ระวังวาจา”**

แม้จะฉลาดรู้ ฉลาดทำ ฉลาดพูด และฉลาดคิด หากใช้คนไม่เป็นหรือวางตำแหน่งของคนไม่ถูกกับงานนั้น หรือองค์กรนั้น ๆ ก็จะทำงานสัมฤทธิ์ผลได้ไม่เต็มกำลัง ความสามารถที่ควรจะได้รับหรือควรจะเป็นดังที่ทราบกันดีใน การบริหารสมัยใหม่ ว่าต้องจัด **“The right man for the right job at the right time and right actions”** โบราณไทยเราให้ยึดหลัก สัมปยุตธรรม หรือธรรมของสัตตบุรุษ คือความเป็นผู้รู้เหตุ

รู้ผล รู้จักประมาณ (ซึ่งเป็น right actions) รู้จักตน รู้จักชุมชน (ได้แก่ รู้จักสังคม วัฒนธรรม และสังคม ซึ่งเป็นหลักการเลือก the right man for the right job) รู้จักกาล (ซึ่งคือ the right time นั้นเอง)

◆ E.Q. กับภาวะผู้นำ

ความรู้ใหม่ๆเกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องด้วยฝีมือของมนุษย์เพื่อยังประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติด้วยกัน ดังเช่น เมื่อไม่นานมานี้เองที่นักวิจัยศึกษาพบว่า ความสามารถของมนุษย์นั้น เก่าติดอยู่กับขุมศักยภาพที่มีอยู่ในหัวใจ และจิตใจของบุคคล งานวิจัยอันโดดเด่นนั้น ได้แก่ งานเขียนของ แดเนียล โกลแมน ผู้เขียนเรื่อง Emotional Intelligence (หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า E.I.) และโรเบิร์ต คูเปอร์ เจ้าของเรื่อง Executive E.Q. ทั้งสองท่านต่างเน้นไปที่ ธรรมชาติทางอารมณ์ของการเป็นมนุษย์ซึ่งจัดว่าเป็นมโนทัศน์ (Concept) อันสำคัญยิ่งเกี่ยวกับ EI (หรือ E.Q.) ซึ่งตรงกันข้ามกับมโนทัศน์ทางสติปัญญา (I.Q. หรือ Intellectual Quotient) ตลอดจน ความสามารถเชิงเหตุผล ของเอกัตบุคคล หากว่าทั้ง E.Q. และ I.Q. ได้เข้ามาผสมผสานกัน จะก่อให้เกิด พลังความสามารถ และศักยภาพ ทั้งทางอารมณ์กับสติปัญญา ผลการศึกษาต่าง ๆ ชี้แนะว่า E.Q. ต่างหากที่เป็น พื้นฐานอันสำคัญ เพื่อการตัดสินใจที่ดีที่สุด (ไม่ใช่เพียงลำพัง I.Q. หรือพลังสมองเท่านั้น) เพื่อองค์กรส่วนมากที่ไม่หยุดนิ่ง เพื่อการดำรงอยู่อัน เป็นที่น่าสนใจ และมีความสำคัญ

สารสนเทศใหม่ ๆ ดังกล่าวนั้นย่อมจะทำนายผู้นำองค์กรให้ต้องขบคิดว่า E.Q. น่าจะมีผลกระทบใดบ้าง ต่อภายในที่ทำงานของตน และจะควบคุม E.Q. ให้ส่งเสริมสภาพแวดล้อมในที่ทำงาน องค์กรที่ตนดูแลอยู่ได้เพียงใด ในเมื่อผลของการศึกษาชี้ว่า อารมณ์นั้นสามารถขับเคลื่อนหลายสิ่งได้ ทั้งความไว้วางใจ ความภักดี พันธกิจ การเพิ่มผลผลิต และสัมฤทธิ์ผลของ เอกัตบุคคล คณะทำงาน ตลอดจนองค์กร

ผู้นำกับ E.Q. เกี่ยวข้องกันเพียงใด

อดีตประธานบริษัทซักแห้งและซักรีดแห่งหนึ่งในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ได้ยกให้เรื่องของอารมณ์ เป็นความสำคัญระดับสูงในการดำเนินงานธุรกิจของเขาเอง ซึ่งพบว่าเมื่อผู้คนตกอยู่ในอารมณ์เครียด หรือคับข้องใจจะเป็นการยากที่จะให้ได้ปัจจัยป้อนเข้า (Input) จากพวกเขา แม้กระทั่งผลผลิตใด ๆ อาจได้คุณภาพ แต่จะไม่ได้ในแง่ปริมาณ เมื่อไม่นานมานี้ นักจิตวิทยาและนักวิจัยคนอื่น ๆ ได้เสริมความเข้าใจ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ความเข้าใจเชิงอารมณ์และทักษะนั้นว่า มีผลกระทบต่อความสำเร็จและความสุขในการทำงานพอ ๆ กับในชีวิตส่วนตัว ผู้นำย่อมมีบทบาทที่จะยอมรับ ควบคุมเกี่ยวกับ อำนาจทางอารมณ์ เพื่อการแก้ไขปรับปรุงความพอใจขวัญ และแรงจูงใจของผู้ตามได้พอ ๆ กับการส่งเสริมประสิทธิผลขององค์กรทีเดียว

สมัยก่อนมีความเข้าใจว่า เซอเรนปีญญา (IQ) เป็นปัจจัยทำให้คนเก่ง ฉลาดและประสบความสำเร็จในชีวิต พ่อแม่ผู้ปกครองส่วนใหญ่จึงต้องการให้ลูกมี IQ ดี เรียน หนังสือเก่ง จึงคงเร่งรัดอย่างมากจนทำให้เด็กเครียดจะเห็นได้จากข่าวที่ว่านักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ ปี ๔ กระโดดตึกตายเพราะตนเองเป็นคนเรียนดี แต่ทำข้อสอบวิชาหนึ่งไม่ได้ และกลัวว่าจะเรียนไม่จบ หรือนักศึกษาแพทย์ที่ยังไม่ทันจบแพทย์ ก็กลายเป็นนักโทษเพราะไป ฆ่าฆ่าแหละศพคนรักตนเอง ทำให้นักจิตวิทยาเริ่มตั้งข้อสงสัยต่อความเชื่อดังกล่าว เพราะ

ไม่เชื่อว่า ความสำเร็จและความสุขในชีวิตของคน ๆ หนึ่งจะขึ้นอยู่กับความสามารถของเขาวินิจฉัย (IQ) แต่เพียงอย่างเดียว จึงทำการศึกษาค้นคว้าและปัจจุบัน

ความเห็นว่าคุณค่าความสำเร็จในชีวิตของคนเราขึ้นอยู่กับเขาวินิจฉัย มีเพียง ๒๐% อีก ๘๐% เป็นปัจจัยอื่น ๆ ที่รวมเรียกว่า ความฉลาดทางอารมณ์

EQ มีผลต่อเราอย่างไร

ความฉลาดทางอารมณ์มีประโยชน์ต่อชีวิตคนเราอย่างมากมายมหาศาล ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ

- การใช้ความฉลาดทางอารมณ์กับตนเอง

โกลแมนได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความฉลาดทางอารมณ์ ในหมวดสมรรถนะส่วนบุคคลในการบริหารจัดการกับตนเองว่ามีองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ

๑) การตระหนักรู้ตนเอง หมายถึง การตระหนักรู้ความรู้สึกในแง่ของตนเองและหยั่งรู้ความเป็นไปได้ของตน รวมทั้งความพร้อมของตนในแง่ต่าง ๆ กล่าวคือ รู้เท่าทันในอารมณ์ตน สาเหตุที่ทำให้เกิดความรู้สึกนั้น ๆ และผลที่ตามมา ประเมินตนเองได้ตามความเป็นจริง รู้จุดเด่นจุดด้อยของตนเอง

๒) การควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถในการจัดการกับความรู้สึกของตนเอง สามารถจัดการกับความรู้สึกของตนเอง สามารถจัดการกับภาวะอารมณ์หรือความฉุนเฉียวได้ รักษาความเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์และคุณงามความดี มีความสามารถที่จะปรับตัวได้อย่างยืดหยุ่นในการจัดการกับความเปลี่ยนแปลง สามารถสร้างสิ่งใหม่ มีความสุขและเปิดกว้างกับความคิดข้อ ใหม่ ๆ เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ

๓) การสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง หมายถึง แนวโน้มของอารมณ์ที่เป็นปัจจัยสู่เป้าหมาย เป็น ความพยายามที่จะปรับปรุง หรือมีแรงบันดาลใจให้ได้มาตรฐานที่ดีเลิศ มีความคิดริเริ่ม พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามโอกาสที่อำนวย มีการมองโลกในแง่ดี แม้มีปัญหาอุปสรรค ก็ได้ล้มเลิกความตั้งใจที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย

ผู้ที่มีความฉลาดทางอารมณ์ ไม่เพียงแต่รู้ว่ามีความสัมพันธ์ที่พึงประสงค์สำหรับตนเองเท่านั้น แต่ปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมตามความสามารถที่มีอยู่ด้วย ที่จริงแล้วการตระหนักรู้ตนเอง การควบคุมตนเอง และการสร้างแรงจูงใจไปสัมพันธ์ให้กับตนเองตามทัศนะของนักวิชาการตะวันตก อาจนำมาประยุกต์เข้ากับธรรมะในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่อธิบายกันคนละอย่าง เช่น การมีสติ คือ การระลึกได้เตือนตนเอง ตระหนักรู้ตนเองได้ ส่วนสัมปชัญญะเป็นธรรมที่เป็นปัจจัยในการตระหนักรู้ตนเอง ควบคุม และสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง ปราชญ์ไทยท่านหนึ่งผูกเรื่องการตระหนักรู้ตนเอง การควบคุมตนเอง และการสร้างแรงจูงใจไว้เป็นคำกลอนนำฟังว่า

“จงเตือนตนของตนให้พ้นผิด

ตนเตือนจิตตนได้ใครจะเหมือน

ตนเตือนตนไม่ได้ใครจะเตือน

อย่าแซ่เขื่อนเตือนตนให้พ้นภัย”

- การใช้ความฉลาดทางอารมณ์กับครอบครัว

ปัญหาในครอบครัวที่จะนำไปสู่ความแตกแยก ล้วนมีรากฐานมาจากการขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน สามียุไม่เข้าใจภรรยา ภรรยาไม่เข้าใจสามี พ่อแม่ไม่เข้าใจลูก หรืออาจกล่าวได้ว่า สมาชิกในครอบครัวขาดความเข้าใจกัน ดังนั้น การสร้างและรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว จึงเป็นเรื่องของการ **“เอาใจเขามาใส่ใจเรา”** โดยตระหนักถึงความรู้สึก ความต้องการ ความห่วงใยต่อสมาชิกในครอบครัว

ทักษะเกี่ยวกับการใช้ความฉลาดทางอารมณ์ (Goleman ค.ศ. ๑๙๙๘) ในเรื่องการสร้างและรักษาสัมพันธ์ภาพมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

- การเข้าใจและรู้สึกมุมมองสนใจในสิ่งที่กังวลของคนในครอบครัว
- การมีจิตใจรับรู้และตอบสนองความต้องการของคนในครอบครัวได้ดี
- การทราบความต้องการและพัฒนาสมาชิกในครอบครัว ส่งเสริมความรู้ ความสามารถให้ถูกต้อง

ในยุคปัจจุบันของสังคมไทย ปัญหาเศรษฐกิจนับเป็นต้นเหตุสำคัญอันก่อให้เกิดภาวะ เครียดของคนในหลายครอบครัว กลยุทธ์การบริหารความเครียดตามกรอบความคิดของความฉลาดทางอารมณ์ของบาร์ออนเกี่ยวกับการควบคุมและจัดการกับความเครียด สามารถนำมาใช้ได้โดยชี้แนะให้สมาชิกในครอบครัวมองโลกในแง่ดี สร้างความสนุกสนานให้เกิดขึ้นแก่คนในครอบครัวไทยโบราณเรายึดหลักการให้ชีวิตครอบครัวมีความสุขด้วยหลักสังคหะ แปลว่าการ สงเคราะห์กันและให้ปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุ ๔ เพื่อเป็นการยึดน้ำใจซึ่งกันและกันของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะมีการกล่าวถึงความหมายของหลักสังคหัตถุในตอนต่อไป

จะรู้ได้อย่างไรว่าเรามี EQ อยู่ในระดับไหน

การที่จะบอกว่าควรมี EQ สูงหรือไม่อย่างไร อาจทำได้โดยการประเมินความสามารถในด้านต่าง ๆ อาทิ การควบคุมตนเอง การเห็นใจผู้อื่น การรับผิดชอบ การสร้างแรงจูงใจ การตัดสินใจการแก้ปัญหาการภูมิใจในตนเอง การพอใจในชีวิต เป็นต้น เราสามารถประเมินความฉลาดทางอารมณ์ได้ โดยการตอบแบบประเมินตามความเป็นจริง ส่วนผลคะแนนที่ได้ ไม่ใช่การตัดสินที่ตายตัว แต่เป็นเพียงการประเมินโดยสังเขป เพื่อให้เราใช้เป็นแนวทางในการเรียนรู้ข้อบกพร่องของตนเองในแต่ละด้านและนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป

หากคุณเป็นคนหนึ่งที่สงสัยว่าตนเองมีระดับความฉลาดทางอารมณ์เป็นอย่างไร ก็สามารถ หาคำตอบเพื่อเป็นข้อเตือนใจได้จากแบบประเมิน จากภาควิชาการพยาบาลจิตเวชศาสตร์ วิทยาลัยพยาบาลกองทัพเรือ หรือกรมสุขภาพจิต

◆ สรุป

ความฉลาดทางอารมณ์ หรือ E.O. เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน คนที่มีความฉลาดทางอารมณ์สูง จะเป็นคนที่สามารถรับรู้ เข้าใจและจัดการกับความรู้สึกตนเองได้ดี รวมทั้งเข้าใจความรู้สึกของคนอื่น จึงมักประสบความสำเร็จในการทำงาน มีความพึงพอใจในชีวิตสามารถสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ออกมาได้เสมอ ตรงกันข้ามกับคนที่ไม่สามารถ ควบคุม อารมณ์ได้ มักจะเต็มไปด้วยความขัดแย้ง

ภายในจิตใจ พลอยทำให้ขาดสมาธิในการทำงาน และ มีความคิดหมกมุ่น กังวลไม่ปลดปล่อย เกิดปัญหากับบุคคลรอบข้างได้ ดังนั้น การพัฒนาให้ประชาชนมีความฉลาดทางอารมณ์สูงจะมีประโยชน์ต่อตนเองและประเทศชาติต่อไป

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่า EQ สำคัญมากไม่ยิ่งหย่อนกับ Intelligence Quotient (IQ) หรือความฉลาดทางสติปัญญา บางคนถึงกับเห็นว่า EQ สำคัญกว่า IQ ด้วยซ้ำ โดยเรามีคำพังเพยเกี่ยวกับบุคคลที่มี IQ สูง แต่กลับไม่ประสบผลสำเร็จในชีวิตว่า “ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด”

กรณีเป็นคนฉลาดหลักแหลมนั้น หากไม่มี EQ เสียแล้ว ก็จะประสบปัญหามากมาย เป็นต้นว่า ขัดแย้งกับผู้บังคับบัญชา ไม่กินเส้น กับคนอื่น เกียจคร้านในการทำงาน มีพฤติกรรมต่อต้านองค์กร มีทัศนคติในแง่ลบอยู่เสมอว่าตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรม ชอบนิหนาทว่าร้ายคนอื่น ชอบปล่อยข่าวลือไร้สาระ ฯลฯ ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวสร้าง ปัญหาขององค์กร และจะต้องถูกเชิญออกไปทำงานที่อื่น

ยิ่งไปกว่านั้น ยิ่งเป็นผู้บริหารระดับสูงขึ้นไปเท่าใด ความสำคัญของ EQ เมื่อเปรียบเทียบกับ IQ ยิ่งมากขึ้นไปเท่าใด ดังนั้น จึงมีการกล่าวกันว่า IQ ทำให้คุณได้รับการจ้างงาน ส่วน EQ ทำให้คุณได้เลื่อนตำแหน่ง โดยในอดีตที่ผ่านมาได้เคยมีการวิจัยในสหรัฐฯ ว่าทำไมนักบริหารจำนวนมากซึ่งเดิมเป็นดาวรุ่งพุ่งแรง ได้รับการเลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็ว แต่เมื่อเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไป ระดับหนึ่งแล้ว กลับล้มเหลวในการบริหารงาน

การศึกษาพบว่าปัญหาสำคัญที่เปลี่ยนจากดาวรุ่งเป็นดาวร่วงนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้มาจากจุดบกพร่องเกี่ยวกับความสามารถในเชิงเทคนิคแต่อย่างใด แต่เนื่องมาจากขาด EQ ซึ่งสำคัญมากสำหรับผู้บริหารระดับสูง โดยขาดมนุษยสัมพันธ์ ไม่อาจควบคุมความคิด อารมณ์ การแสดงออกของตนเองอย่างเหมาะสม ทำให้มีบุคลิกเป็นเผด็จการ เอาแต่ใจตัวเอง มองเห็นบุคคลอื่นด้อยไปหมด ทำให้คนอื่นไม่ยอมเข้าใกล้

ขณะเดียวกันเคล็ดลับของความสำเร็จทางธุรกิจประการหนึ่ง คือ การว่าจ้างบุคคลที่มี EQ สูงมาเป็นพนักงาน โดยนายพลโลคิน เพาเวลล์ อดีตผู้บัญชาการทหารสูงสุดและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ มักจะกล่าวเสมอว่าทัศนคติเชิงบวกของบุคลากรมีความสำคัญมากกว่าความรู้ ทั้งนี้ หากบริษัทว่าจ้างบุคคลที่มีทัศนคติเชิงบวกมาเป็นพนักงาน โดยเฉพาะพนักงานที่ทำหน้าที่ติดต่อกับลูกค้าแล้ว คุณภาพของบริการย่อมเพิ่มขึ้น สร้างความประทับใจต่อกลูกค้า ทำให้ครองใจลูกค้า และเพิ่มผลกำไรให้กับบริษัทในที่สุด

ปัจจุบันสถาบันการศึกษาก็หันมาสนใจในด้านพัฒนา EQ ให้กับนักศึกษา จากเดิมที่เป็นการเรียนแบบท่องจำ ซึ่งมุ่งเน้นเพิ่ม IQ แต่เพียงอย่างเดียว ก็ปรับเปลี่ยนวิธีการสอนแบบใหม่ให้นักศึกษามีโอกาสพูดและแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมนอกหลักสูตรเพื่อให้นักศึกษามีโอกาสปฏิสัมพันธ์กันเองเพื่อฝึกฝน EQ พร้อมกันไปด้วย

เราหันมาวิเคราะห์ผู้นำทางการเมืองดูบ้าง ศจ. Fred Greenstein แห่งมหาวิทยาลัยพรินตันของสหรัฐฯ ได้วิเคราะห์ประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในอดีต ๑๑ คน ตั้งแต่ประธานาธิบดีรูสเวลต์ถึงคลินตัน พบว่าโดยภาพรวมแล้วสอบผ่านได้คะแนน EQ ดีเยี่ยมเพียง ๓ คนเท่านั้น คือ ไอเซนฮาวร์ ฟอร์ด และบุช (ผู้พ่อ)

การศึกษาพบว่าประธานาธิบดีนิกสันแม้มี IQ สูง มีความเฉลียวฉลาดเป็นอย่างมากในด้านยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ แต่กลับล้มเหลวต้องลาออกจากตำแหน่งจากกรณีอื้อฉาวคดีวอเตอร์เกต เนื่องจากมีจุดอ่อนสำคัญ คือ มี EQ ค่อนข้างต่ำ ไม่สามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ โดยมักโกรธวิตกกังวล และหวาดระแวงบุคคลรอบข้าง

ส่วนเคนเนดีและคลินตันนั้น แม้ EQ นับว่าดีมากในแง่วาทศิลป์ในการโน้มน้าวความคิดเห็นของคนอื่นและความมีเสน่ห์ แต่มีจุดอ่อน ด้าน EQ เช่นเดียวกัน คือ เป็นคนเจ้าชู้ ไม่สามารถหักห้ามจิตใจตนเองได้ จึงเกิดเรื่องอื้อฉาวขึ้น ซึ่งสร้างภาพลักษณ์ทางลบ ให้ตนเองเป็นอย่างมาก

ขณะที่ไอเซนฮาวร์มีบุคลิกความเป็นผู้นำโดดเด่นมาก สามารถบังคับบัญชาให้บุคลากรทำงานเป็นทีมเป็นอย่างดี แตกต่างจากประธานาธิบดีคนอื่นๆ ซึ่งลูกน้องมักขัดแย้งกันเกาเหลากันเองไม่มากก็น้อย ส่วนประธานาธิบดีบุช (ผู้พ่อ) ก็มี EQ ค่อนข้างสูง เช่นเดียวกัน โดยมีจุดเด่น คือ เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลอื่น สุภาพเรียบร้อย และสามารถควบคุมอารมณ์ตนเองได้ดี

สุดท้ายนี้ หากเราทดสอบพบว่ามีความ EQ ต่ำ ก็อย่าเสียกำลังใจ เพราะ EQ เป็นสิ่งที่เรียนรู้และพัฒนาขึ้นไม่ยากนัก สามารถพัฒนาได้จนถึงวัยสูงอายุ โดยเราจะสังเกตว่าบางคนเมื่ออ่อนวัยจะมี EQ ต่ำ มีจิตใจหุนหันพลันแล่น พออายุมากขึ้น กลับมี EQ หรือวุฒิภาวะเพิ่มสูงขึ้นอย่างน่าประหลาดใจ นับว่าแตกต่างจากกรณี IQ ซึ่งมีโอกาสพัฒนา ให้ดีขึ้นได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ภายหลังเราเติบโตเป็นผู้ใหญ่

★ การจำแนกคน โดยพิจารณา IQ EQ และ MQ

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างของบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่แบ่งตามระดับของลักษณะทั้ง ๓ ด้าน คือ IQ/EQ/MQ ซึ่งจะแบ่งได้ ๘ ประเภท ดังนี้

แบบที่ ๑ IO/EO/MO

สูง/สูง/สูง

ดีเลิศ ยกตัวอย่าง นายอานันท์ ปันยารชุน

แบบที่ ๒ IO/EO/MO

สูง/สูง/ต่ำ

ฉลาดความรู้อดีแต่ฉลาดแกมโกง อารมณ์ดี เก็บความรู้สึกเก่ง ไม่คำนึงถึงศีลธรรม เช่น ผู้ร้ายใส่สูท

แบบที่ ๓ IO/EO/MO

สูง/ต่ำ/สูง

มีความรู้อดี แต่อารมณ์อ่อนไหว ควบคุมอารมณ์ไม่ค่อยได้ โกรธง่าย อ่อนไหว แต่เป็นคนซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่ทำร้ายใคร เข้าตำราปากร้าย ใจดี

แบบที่ ๔ IO/EO/MQ

ต่ำ/สูง/สูง

ชาวบ้านทั่วไป ชาวชนบท มีความรู้่น้อย แต่ก็สุขุม ควบคุมอารมณ์ได้ ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม

แบบที่ ๕ IO/EO/MQ

ต่ำ/ต่ำ/สูง

เป็นคนมีความรู้่น้อย ควบคุมอารมณ์ไม่ค่อยได้ ขี้โมโห แต่ก็เป็นคนซื่อตรงไม่คดโกง ปากร้ายใจดี

แบบที่ ๖ IO/EO/MQ

ต่ำ/สูง/ต่ำ

หายากหน่อยแต่ก็มี ยกตัวอย่างได้ยาก ลักษณะเป็นคนที่สติปัญญาอ่อนข้างต่ำ เรียนไม่เก่ง คิดไม่ค่อยทันชาวบ้าน มีนิสัยเป็นคนใจเย็น แต่อาจจะทำอะไรโดยขาดเหตุผล และไม่ค่อยใช้ความคิดจึงทำผิดศีลธรรมได้ง่าย เช่น การลักเล็กขโมยน้อย หรืออาจจะเป็นคนปัญญาอ่อน ที่ทำอะไรผิดเพราะขาดความยั้งคิด

แบบที่ ๗ IO/EO/MQ

สูง/ต่ำ/ต่ำ

มีความรู้ดี ฉลาด แต่ก็ควบคุมอารมณ์ตัวเองไม่ค่อยได้ ทั้งยังไม่คำนึงถึงศีลธรรม เป็นตัวโกง ในอุดมคติของลิเกไทย จอมวางแผน ขี้ร้าย

แบบที่ ๘ IO/EO/MQ

ต่ำ/ต่ำ/ต่ำ

แบบนี้คงจะหายาก เพราะไม่มีส่วนดีเลย ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ การควบคุมอารมณ์ และระดับจริยธรรมในใจ อาจจะเป็นคนที่มีปัญหาทางจิตหรือเป็นโรคจิต

★ วิธีพัฒนาและเสริมสร้าง IQ/EQ/MQ ในเด็กและเยาวชน

◆ การพัฒนา IQ

- ได้รับการเลี้ยงดู ด้วยความรัก ความอบอุ่น ผู้ปกครองมีเวลาให้
- ได้รับประทานอาหารครบห้าหมู่ โดยเฉพาะปลา ถั่วเหลือง วิตามินบี ธาตุเหล็ก ไอโอดีน โปรตีน
- ทำกิจกรรมกลุ่ม ทำงานศิลปะ เล่นดนตรี เล่นกีฬาที่ชอบ
- ได้ฟังนิทานในวัยเด็ก
- ได้รับคำชมเชย
- มองเห็นคุณค่าตนเอง
- สัมผัสกับสังคม, ชีวิตประจำวัน
- อารมณ์ดี ไม่เครียด

- ออกกำลังกาย อย่างน้อย ๓๐ นาที ต่อวัน ช่วยสร้างสมาธิ สดชื่น คิดอะไรได้เร็ว อุดทน ไม่ซึมเศร้า ไม่ติดยาเสพติด
- มีความคิดในทางบวก มีความคิดอย่างสร้างสรรค์ จากการใช้คำชมเชยเสมอ ได้รับการยอมรับการกระทำต่าง ๆ ที่ดี

◆ ปัจจัยที่ทำให้ IQ ลด

- ความเครียด, ความกดดันต่าง ๆ เช่น การทำงานบ้านมากมาย, การทำงานมากจนไม่มีเวลาพักผ่อน, ขาดการออกกำลังกาย
- ขาดอาหาร, เป็นโรคโลหิตจาง
- สมองขาดการกระตุ้น หรือไม่เคยใช้สมองฝึกคิดในสิ่งต่างๆ เช่น ไม่เคยฝึกคิดการแก้ปัญหา, ไม่เคยฝึกคิดสร้างสรรค์จินตนาการ, ไม่เคยฝึกการใช้ไหวพริบ
- มองตนเองในแง่ลบ, มองตนเองไม่มีคุณค่าจากการที่ถูกตำหนิทุกวัน หรือบ่อย ๆ
- มีความภาวะซึมเศร้า, มีความทุกข์, มีความโกรธ, มีความวิตกกังวลนาน ๆ
- ติดยาเสพติด, ได้รับสารพิษ, ได้รับสารตะกั่ว

◆ การพัฒนา EQ

- การรู้อารมณ์ของตนเอง
- เข้าใจอารมณ์ของผู้อื่น, เห็นอกเห็นใจผู้อื่น, ช่วยเหลือผู้อื่น, เอาใจเขามาใส่ใจเรา
- ควบคุมอารมณ์ของตนเองได้
- มีระเบียบวินัยในตนเอง, เคารพสิทธิ์ของผู้อื่น
- มีความรับผิดชอบต่อสังคม
- มีความขยันหมั่นเพียร อุดทน, มีความกระตือรือร้น

◆ วิธีฝึกให้เด็กมีภาวะ EQ ที่สูงขึ้น

- มีตัวอย่างที่ดีให้เด็กเห็น อารมณ์เด็กขึ้นกับอารมณ์ผู้เลี้ยงดู
- ไม่ต่อว่าเด็ก ต่อหน้าเด็กคนอื่น ๆ หรือพูดเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ หรือพี่น้อง
- การดู, การลงโทษ, การประณามเด็ก ไม่ใช่วิธีที่ถูกต้อง
- หาทางชมเชยเด็ก แม้ว่าจะมีดีแค่หนึ่งอย่าง แต่มีเสียสิบอย่าง เราก็ควรจะยกเรื่องหนึ่งอย่างนั้น มาเป็นตัวชม เพื่อช่วยพัฒนาตัวอื่น ๆ
- เวลาลูกรู้ๆ ทะเลาะกัน อย่ามีอารมณ์ร่วม
- ไม่ปกป้องเด็กมากเกินไป เพราะจะทำให้เด็กขาดทักษะ แก้ปัญหาไม่เป็น
- ไม่ตามใจลูกมากเกินไป หรือกังวลมากเกินไป
- ให้เด็กรู้สึก ว่า ตัวเองเป็นผู้ถูกชม

- เวลาเด็กอารมณ์ร้อน ควรทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้บ้าง ใจเย็น ไม่ต้องมีอารมณ์ร่วม

MQ (Moral Quotient) หมายถึง ระดับสติปัญญาทางด้านศีลธรรม

◆ วิธีฝึกให้เด็กมีภาวะ MQ ที่สูงขึ้น

- มีตัวอย่างดี ๆ ให้เด็กเห็น
- ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ตั้งแต่เล็ก ๆ ก่อนวัยอนุบาล อาจจะเป็นในรูปแบบนิทาน
- วัยอนุบาล ประถมต้น เล่านิทานสอนใจ ช่วยบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน
- วัยประถมปลาย-ระดับมัธยมศึกษา สอนหลักธรรม, การฝึกเด็กให้ช่วยบำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน, การฝึกเด็กช่วยสอนหนังสือหรือช่วยดูแลรุ่นน้อง, ฝึกเด็กช่วยงานคุณครู, ฝึกเด็กช่วยสอนเพื่อน ๆ ที่อ่อนกว่าในเรื่องการเรียน หรือเรื่องอื่น ๆ
- ไม่ยอมรับพฤติกรรมที่ไม่ต้องเช่นทำร้ายผู้อื่น, พุดจาหยาบคาย, ขโมยของคนอื่น โดยเฉพาะเด็กวัย ๐-๕ ขวบ

นอกจาก IQ, EQ และ MQ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีสิ่งอื่นที่เริ่มมีบทบาทด้วยเช่นกัน คือ AQ, SQ, OQ, UQ, HQ แต่ละตัวมีความหมายดังนี้

AQ (Adversity Quotient)

AQ ย่อมาจาก Adversity Quotient หมายถึง ความสามารถในการฝ่าปัญหาอุปสรรค ความสามารถในการอดทนทั้งด้านความยาก ลำบากทางกาย ความอดกลั้นทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณที่สามารถเผชิญ และเอาชนะเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง ที่รวดเร็วและไม่มี ความแน่นอน ซึ่งจะเป็นรูปแบบพฤติกรรมการตอบสนองต่อปัญหา อุปสรรคในชีวิตอันเป็นกลไกของสมอง ซึ่งเกิดจากใยประสาทต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น ฝึกฝนขึ้น ปัญหาที่กล่าวถึงนี้จะเป็นปัญหาเล็กน้อย เป็นปัญหาปานกลาง หรืออาจจะเป็นปัญหาใหญ่โต ซับซ้อนก็ได้ อาจสรุปว่า AQ คือ “ความสามารถในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้” ประกอบด้วย ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความสามารถในการควบคุมสถานการณ์ได้ เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น
๒. ความพยายามที่จะควบคุมสถานการณ์และนำตัวเองเข้าไปแก้สถานการณ์
๓. วิธีคิดหรือวิธมองปัญหาที่จะเข้าไปแก้ไขสถานการณ์นั้นว่า มีจุดจบของปัญหา และปัญหาทุก ๆ ปัญหาต้องมีทางออกไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง
๔. ความสามารถที่จะอดทนและทนทานต่อปัญหาต่าง ๆ ได้

HQ - Health Quotient (ความฉลาดในด้านสุขภาพ - พละนาถัยสมบูรณ) คือ ความสามารถทางการจัดการและการบริหารสุขภาพ ใส่ใจสุขภาพของตัวเองมากน้อยแค่ไหน เคยคิดไหมว่าถ้าหากเราทำงานหนักโดยไม่ใส่ใจต่อสุขภาพหรือการพักผ่อนใด ๆ มันจะเกิดอะไรขึ้นกับตัวเอง แน่หนอนว่าความเครียดตามหาสุขภาพกายอ่อนแอ สุขภาพจิตแย่แยะและในที่สุด ผลการปฏิบัติงานก็จะมีประสิทธิภาพ การมีสุขภาพแข็งแรง

ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ จึงเป็นสิ่งจำเป็น ควรดูแลและใส่ใจต่อสุขภาพของตนเองสักนิด ด้วยการหาเวลาออกกำลังกายเสียบ้างหรือหันไปเล่นกีฬาสุดโปรด เพราะการออกกำลังกายนั้นจะช่วยทำให้สมองทุกส่วนทำงานระบบความจำดีขึ้น และที่สำคัญ จะทำให้มีสมาธิในการทำงานมากขึ้นด้วย

SQ - Social Quotient (ทักษะทางสังคม) คือความสามารถในการเข้าสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส การวางตัวดี รวมถึงภาษากาย (body language) หรือแม้แต่การสบตา (eye contact) ขณะพูดคุยกับผู้อื่น รวมถึงทักษะด้านอื่น ๆ เช่น ความตรงต่อเวลา ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีต่อองค์กร SQ ไกล่เคียงกับ EQ ในเรื่องของอารมณ์และมนุษยสัมพันธ์ แต่ EQ ไม่มีเรื่องของ การแต่งตัวเข้ามาเกี่ยวข้อง

OQ - Optimist Quotient (การมองโลกในแง่ดี) คือการเปลี่ยนมุมมองใหม่ ทำจิตใจให้แจ่มใส พร้อมเผชิญปัญหา มองอุปสรรคเป็นความท้าทาย คนที่มองโลกในแง่ดี เมื่อมีปัญหาจะไม่เครียดจนเกินไป และพร้อมจะฝ่าฟัน ซึ่งต้องมีความมานะอดทน ทำให้ประสบความสำเร็จมากกว่าการมองโลกในแง่ร้าย

UQ - Utopia Quotient (การสร้างสรรค์จินตนาการ) คือรู้จักคิดฝันทางบวก เป็นที่มาของความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative) จินตนาการเป็นการพัฒนาสมองซีกขวาให้ทำงานได้ดีขึ้น

กล่าวโดยสรุป เราเราสามารถพัฒนา Q (Quality) หรือคุณภาพด้านต่าง ๆ ได้ โดยสังเกตว่ามีพฤติกรรมไหนที่บกพร่อง และพยายามปรับปรุงเรื่องนั้น เช่น

- **เชาวน์ปัญญา (IQ)** โดยการกระตุ้นให้สนใจเรียนรู้สิ่งใหม่ ค้นหาคำตอบในเรื่องที่อยากรู้
- **ปรีชาทางอารมณ์ (EQ)** โดยต้องรู้อารมณ์ตนเอง หากหงุดหงิดควรออกห่างจากสิ่งที่ทำให้โมโห เข้าใจอารมณ์ผู้อื่น เห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือผู้อื่น มีระเบียบวินัยในตนเอง เคารพสิทธิของผู้อื่น รับผิดชอบต่อสังคม
- **ความสามารถในการเผชิญอุปสรรค (AQ)** โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม ฝึกทำกิจกรรมต่าง ๆ แก้ปัญหา ช่วยเหลือตนเอง เผชิญอุปสรรค
- **การมีจริยธรรมศีลธรรม (MQ)** เช่น รู้จักขอโทษเมื่อผิด ให้โอกาสในการแก้ตัว พละทานัย สมบูรณ์ (HQ) รับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ ออกกำลังกายและตรวจร่างกายสม่ำเสมอ
- **ทักษะทางสังคม (SQ)** โดยการทำงานเป็นกลุ่ม เข้าใจอารมณ์และความรู้สึกของผู้อื่น ฝึกมารยาทและการวางตัวในสังคม คบเพื่อนที่หลากหลาย
- **การมองโลกในแง่ดี (OQ)** โดยปรับเปลี่ยนมุมมองใหม่ คิดว่าทุกปัญหามีทางออก คิดว่าอุปสรรคเป็นแรงผลักดัน
- **สร้างสรรค์จินตนาการ (UQ)** โดยลองจินตนาการเกี่ยวกับธรรมชาติ ภูมิประเทศที่ต่าง ๆ แล้วนึกว่าหากได้ไปที่นั้นจะทำอะไรบ้าง

พระพรพระจักษ์ ปุณฺณชนสิริโร (ชนะศรี)
ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดอัมพวัน

★ หลักศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน

การจะทำให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคตได้นั้น จำเป็นต้องปลูกฝังในเรื่องศีลธรรม ตั้งแต่ยังเยาว์วัย การที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรมจริยธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ต้องอาศัยปัจจัยหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น พ่อแม่ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ บุคคลใกล้ชิด ที่สำคัญ หลักธรรม ที่จะใช้ สอนให้กับเยาวชนนั้น จะต้องเลือกเรื่องที่เหมาะสม ควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้เยาวชนนั้น มีการเรียนรู้ด้วย ตนเอง ใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่น และนอกจากนั้นควรจะมีการหยิบยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในปัจจุบันมาเป็นตัวอย่างระหว่างการสอน นอกจากจะช่วยกระตุ้นความสนใจให้กับเด็กและเยาวชนแล้ว จะช่วย เสริมสร้างพัฒนาการทางความคิด ช่วยให้เกิดเด็กและเยาวชนสามารถฝึกการวิเคราะห์สิ่งดี หรือไม่ดี สิ่งใดที่ควรนำ มาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต สามารถรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงที่ปัจจุบัน เติบโตเป็นพลังสำคัญ ในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป

โครงสร้างหลักสูตรศีลธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน

๑. วิชาพระพุทธศาสนา, พุทธประวัติ
๒. วิชาธรรมและคิทธิปฏิบัติ
๓. วิชาศาสนพิธี

หลักธรรมทางศาสนา

สาระสำคัญ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บังเกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ในโลกนี้ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะมนุษย์ต้องอยู่เป็นกลุ่มในสังคมที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นสังคมที่มีความเจริญรุ่งเรือง เพียงพร้อมไปด้วย อุปรกรณ์อำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีพ แต่ขณะเดียวกันก็เกิดความไม่สงบขาดความมั่นคงด้านจิตใจ ขาดหลักที่พึ่งทางใจทำให้มีปัญหาต่อการดำรงชีวิตของตนเองและส่วนรวม

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมุ่งที่สอนให้มนุษย์มีหลักที่พึ่งทางใจ และมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต อันจะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสงบสุข และเจริญก้าวหน้า

พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม

พุทธธรรมเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิตธรรมทุกข้อหากปฏิบัติตามอย่างจริงจังจะเป็นประโยชน์ แก่ชีวิตอย่างมากทั้งสิ้น พุทธธรรมนั้นสอนทั้งการดำเนินชีวิตที่จะทำให้ชีวิตตนมีค่าหรือเป็นชีวิตที่ประเสริฐ ชีวิตที่อยู่ด้วยความเจริญและคุณธรรม และสอนการดำเนินชีวิตให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคี สงบ และเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม

◆ อริยสัจ ๔

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีเป็นจำนวนมาก หลักธรรมที่จัดว่าเป็นแม่บทของพุทธธรรมทั้งหมด ได้แก่ อริยสัจ ๔ ซึ่งจะช่วยให้เรามีความเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติ และรู้จักชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง

อริยสัจ ๔ : ความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่าง

อริยสัจ แปลว่า “ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยบุคคล” หมายความว่า ถ้าผู้ใดสามารถรู้ อริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา ผู้นั้นก็จะเป็นพระอริยบุคคลและที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐนั้นก็เพราะในขณะที่รู้ อริยสัจ ๔ ก็เลสทั้งหลายก็ถูกทำลายหายไปจากจิตของผู้นั้นด้วย คือ จิตจะมีสภาพใสสะอาด บริสุทธิ์ พ้นจากสภาพสามัญชนกลายเป็นพระอริยบุคคล หรือเป็นบุคคลที่ประเสริฐอริยสัจดังกล่าวนี้ เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเป็นผู้ค้นพบหรือได้ตรัสรู้เป็นบุคคลแรกในโลกจึงทำให้พระองค์กลายเป็นพระพุทธเจ้า หรือเป็นบุคคลผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

อริยสัจ ๔ จัดเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่สรุปรวมของพระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมด หมายความว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ในพระไตรปิฎกทั้ง ๓ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็จะสรุปรวมลงในอริยสัจ ๔ ทั้งสิ้น

ความหมายของอริยสัจ ๔ แต่ละข้อ เพื่อจำง่ายจึงเป็นตารางได้ดังนี้

อริยสัจ ๔	คำแปล	คำขยายความ
๑. ทุกข์	ความไม่สบายกายไม่สบายใจ	ที่จัดว่าเป็นทุกข์เพราะมีลักษณะเบียดเบียน บีบคั้น ทนได้ยาก
๒. สมุทัย	เหตุให้ทุกข์เกิด	ได้แก่ ตัณหาความอยาก ๓ อย่าง
๓. นิโรธ	ความดับทุกข์	ได้แก่ การดับตัณหาให้สิ้นไป
๔. มรรค	ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์	ได้แก่ มรรค ๘ ประการ

๑.๑ ทุกข์ : ความทุกข์

ทุกข์ คือ สิ่งที่เบียดเบียนบีบคั้นทำให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ อันเกิดจากร่างกาย หรือจิตใจ ถูกเบียดเบียนแล้ว ทนได้ยาก หรือทนไม่ได้ จึงทำให้เกิดเป็นทุกข์ ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อนักเรียนเจ็บไข้ได้ป่วย ปวดหัว ปวดฟัน ปวดท้องอย่างรุนแรงจนทนไม่ได้ ทนไม่ไหว จึงเกิดเป็นทุกข์ทางกาย

ในบางครั้ง นักเรียนเกิดอารมณ์เศร้า หดหู่ หรือเกิดอาการกระวนกระวายใจ เพราะถูกด่าบ้าง เพราะผิดหวังที่ทำอะไรไม่ได้ตามใจบ้าง จึงเกิดเป็นทุกข์ทางใจ

ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจทั้ง ๒ ประการนี้ จัดเป็นความทุกข์ขั้นพื้นฐานที่เกิดขึ้นประจำวัน ซึ่งทุกคนต่างก็รู้จักดีและเคยประสบกันมาแล้ว แต่ความทุกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบในทุกข์อริยสัจนั้น ยังมีความหมายกว้าง ครอบคลุมไปถึงลักษณะไม่คงที่ มีความแปรปรวนในสิ่งที่ตั้งปวงด้วย ซึ่งท่านได้แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ

๑. **สภาวะทุกข์** คือ ทุกข์ประจำสภาวะ หมายถึง ความทุกข์ที่มีประจำอยู่ในสภาพร่างกายของเรา เริ่มตั้งแต่เกิดมามีชีวิต จนถึงตาย ซึ่งมีอยู่ ๓ อย่าง ดังนี้ คือ

๑.๑ **ชาติทุกข์** แปลว่า “**ความเกิดเป็นทุกข์**” หมายถึง การทนทุกข์ทรมานตั้งแต่อยู่ในครรภ์ จนถึงคลอด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเกิดมามีชีวิตได้นั้น ต้องผ่านอันตรายมาได้โดยยากจึงจัดว่าเป็นทุกข์ เพราะการเกิด

๑.๒ **ชราทุกข์** แปลว่า “**ความแก่ชราเป็นทุกข์**” หมายถึง สภาพร่างกายแก่ชราคร่ำครวญ หრุดโทรม แม้จะนั่งจะนอน จะเดินไปมากี่ลำบาก จึงจัดว่าเป็นความทุกข์เพราะความแก่ชรา

๑.๓ **มรณทุกข์** แปลว่า “**ทุกข์คือความตาย**” หมายถึง ความตายนั้นเป็นสิ่งที่มาทำลายชีวิต หรือตัดรอนชีวิตของเราให้สิ้นไป จึงจัดเป็นความทุกข์เพราะความตาย

๒. **ปภินณฑกทุกข์** แปลว่า “**ทุกข์เล็ก ๆ น้อย ๆ**” หมายถึง ความทุกข์ที่จรมาจากที่อื่นโดยเกิดขึ้น เป็นครั้งคราว ตามเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมของชีวิต มีน้อยบ้างมากบ้าง พลัดเปลี่ยนกันไปในแต่ละบุคคล ซึ่งมีอยู่ถึง ๘ อย่าง คือ

๒.๑ โสกะ ความเศร้าใจ ความเสียใจ

๒.๒ ปริเทวะ ความรำพึงรำพรรณบ่นท้อ

๒.๓ ทุกขะ ความไม่สบายกายเพราะเจ็บป่วย

๒.๔ โทมนัสสะ ความน้อยใจ ความไม่สบายใจ

๒.๕ อุปายาสะ ความคับใจ ความตรอมใจ

๒.๖ อับปิยสัมปโยคะ ประสบสิ่งไม่เป็นที่รักแล้วไม่ชอบใจ

๒.๗ ปิยวิปปีโยคะ ความพลัดพรากจากสิ่งทีรัก

๒.๘ อิจจตาลาปะ ความผิดหวังไม่ได้สิ่งที่ตนอยากได้

อาการทั้งหมดนี้จัดเป็นทุกข์ ความเดือดร้อน ซึ่งเกิดขึ้นแก่ทุกคน ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ และเกิดขึ้น ได้ทุกเวลาทุกโอกาส การที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้ชาวพุทธได้รู้จักกับตัวความทุกข์เหล่านั้น มิได้หมายความว่าพระองค์ทรงสอนให้เรามองโลกในแง่ร้าย แต่ทรงสั่งสอนให้มองโลกตามความเป็นจริง คือ ให้รู้จักกับความเป็นจริงของโลก เพื่อประสงค์จะให้ชาวพุทธไม่ประมาทพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความเป็นจริงนั้น และสามารถที่จะหาวิธีแก้ไขปัญหาชีวิตของตนได้ทุกโอกาส

๑.๒ สมุทัย : เหตุให้ทุกข์เกิด

สมุทัย แปลว่า “**เหตุให้ทุกข์เกิด**” หมายความว่า ความทุกข์ทั้งหมดในอริยสัจข้อที่ ๑ เหล่านี้ มิได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ จะต้องมีส่วนเหตุบางอย่างที่ทำให้ทุกข์เกิดขึ้น พระพุทธองค์นอกจากจะทรงรู้จักตัวความทุกข์ อย่างแจ่มแจ้งแล้ว ยังทรงรู้สึกถึงสาเหตุอันแท้จริงที่ทำให้เกิดความทุกข์นั้นด้วยโดยพระพุทธองค์ทรงชี้ว่า ตัณหา คือความอยากเกินพอดีที่มีอยู่ในจิตใจนั่นเอง เป็นตัวเหตุให้เกิดความทุกข์ ตัณหา นั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา คือ ความอยากได้อย่างโน้นอย่างนี้ ซึ่งเกิดจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่น ตาเห็นรูปสวยงาม ก็เกิดความอยากได้ อยากได้บ้านสวย ๆ ราคาแพง อยากได้เสื้อผ้าสวย ๆ อยากได้รถยนต์คันงาม เป็นต้น ความอยากทำนองนี้เป็นความอยากในสิ่งที่รักใคร่ และน่าพอใจ เป็นความอยากที่ไม่รู้จักเมื่อไม่ได้ตามความประสงค์ก็จะเกิดทุกข์

๒. ภวตัณหา คือ ความอยากเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ เป็นความอยากได้ในตำแหน่งฐานะที่สูงขึ้นตามที่ตนรักใคร่และพอใจ เช่น อยากเป็นข้าราชการในตำแหน่งสูง ๆ อยากเป็นมหาเศรษฐีและอยากเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เป็นต้น เมื่อไม่ได้ตั้งใจปรารถนาก็เป็นทุกข์

๓. วิภวตัณหา คือ ความอยากไม่เป็นความอยากไม่มี จัดเป็นความอยากที่ประกอบกับความเบื่อหน่ายในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยต้องการจะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากสภาพนั้นไป เช่น อยากไม่เป็นคนโง่ อยากไม่เป็นคนพิการ และอยากไม่เป็นคนยากจน เป็นต้น ซึ่งความอยากไม่เป็นนี้ ถ้าไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการแล้วก็จะทำให้เกิดทุกข์ เช่นเดียวกัน

ตัณหา คือ ความอยากทั้ง ๓ ประการนี้ ถ้าอยากจนเกินพอดี คือ ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นไปได้ หรือเป็นไปได้ ครอบหรือไม่ครอบ เป็นต้น ย่อมทำให้เกิดเป็นทุกข์ทั้งสิ้น

๑.๓ นิโรธ : ความดับทุกข์

นิโรธ แปลว่า “ความดับทุกข์” หมายถึง ความรู้หรือปัญญาที่ทำให้จิตใจของบุคคลสามารถละตัณหาได้ หรือสามารถทำลายตัณหาให้หมดไปจากจิตใจและจิตที่บรรลุนิโรธแล้ว จะมีลักษณะสังัดจากกิเลสไม่ยึดมั่นในตัวตน รวมไปถึงไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงอีกด้วย คงเหลือแต่ธรรมชาติของความสงบสุขอย่างยิ่ง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกสภาวะอย่างนี้ว่า “นิพพาน”

๑.๔ มรรค : ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

มรรค แปลว่า “ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” หมายถึง อริยมรรค หรือทางอันประเสริฐ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ

๑. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) หมายถึง การรู้เห็นในอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้อง ชัดเจนด้วยปัญญา เช่นรู้ว่าทุกข์อย่างไร รู้ว่าตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อย่างไร รู้ว่าจะดับทุกข์ได้เพราะการดับตัณหา และรู้ว่าอริยมรรค คือทางให้ถึงการดับตัณหาได้

๒. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) หมายถึง ความคิดชอบ เช่น มีความคิดหาหนทางที่จะหลีกเลี่ยงจากกาม ไม่ลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มีความคิดที่จะไม่พยายาปกป้องร้ายผู้อื่น และไม่คิดทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น

๓. การพูดชอบ (สัมมาวาจา) หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียดเว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

๔. การกระทำชอบ (สัมมกัมมันตะ) หมายถึง เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๕. **การเลี้ยงชีวิตชอบ** (สัมมาอาชีวะ) หมายถึง มีความเพียรระวังไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม

๖. **ควรเพียรชอบ** (สัมมาวายามะ) หมายถึง มีความเพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในตน เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป พากเพียรทำความดีให้เกิดขึ้น และเพียรพยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่

๗. **ความระลึกรู้ชอบ** (สัมมาสติ) หมายถึง ความมีสติระลึกถึงความ เป็นไป ได้ของสภาพร่างกาย ระลึกรู้ถึงความ เป็นไป ของเวทนา (ขณะมีอารมณ์) ว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ ระลึกรู้ถึงความ เป็นไป ของจิตว่า เสร้าหมองเพราะกิเลสชนิดใด จิตที่ผ่องใสเพราะเหตุใด รวมไปถึงการระลึกถึงความดี ความชั่ว หรือความไม่ดี ไม่ชั่วที่เกิดขึ้นในจิตของตน

๘. **การตั้งจิตให้ชอบ** (สัมมาสมาธิ) หมายถึง การทำจิตให้เป็นสมาธิ เริ่มตั้งแต่การทำจิตให้สงบชั่วคราว (ขณิกสมาธิ) การทำจิตให้สงบเกือบจะแน่น (อุปกาสสมาธิ) และทำจิตให้สงบในขั้นแน่น (อัปปนาสมาธิ) หรือขั้นเข้าฌานสมาบัติ

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนี้ สามารถที่จะสรุปให้ย่อได้ ดังนี้ คือ

(๑) การพูดชอบ การกระทำชอบและการเลี้ยงชีวิตชอบ ย่อลงในเรื่องศีล

(๒) ความพยายามชอบ ความระลึกรู้ชอบและการตั้งจิตมั่นชอบ ย่อลงในเรื่องสมาธิ

(๓) ความเห็นชอบ ความดำริชอบ ย่อลงในเรื่องปัญญา

♦ อิทธิบาท ๔

คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑. จันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้นธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

จันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะ คือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้น ให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่

วิมังสา หมายถึงความสอดส่องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้ลึกซึ้งยิ่ง ๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

◆ สังคหวัตถุ ๔

สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑. **ทาน** คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มีใช้สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. **ปิยวาจา** คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างมาก ยิ่งเพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

เว้นจากการพูดเท็จ

เว้นจากการพูดส่อเสียด

เว้นจากการพูดคำหยาบ

เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓. **อัตถจริยา** คือ การสงเคราะห์ทุกข์ชนิดหรือการประพடுத்தในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. **สมานัตตา** คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

◆ พรหมวิหาร ๔

ความหมายของพรหมวิหาร ๔

- พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่

เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข

กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้

อุเบกขา การรู้จักวางเฉย

คำอธิบายพรหมวิหาร ๔

๑. **เมตตา** : ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข ความสุขเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งกายและใจ เช่น ความสุขเกิดจากการมีทรัพย์สิน ความสุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อการบริโภค ความสุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ และความสุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น

๒. กรุณา : ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์ มี ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

- ทุกข์โดยสภาวะ หรือเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของร่างกาย เช่น การเกิด การเจ็บไข้ ความแก่และความตายสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งรวมเรียกว่า กายิกทุกข์

- ทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ อันเป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุที่อยู่นอกตัวเรา เช่น เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ รวมเรียกว่า เจตสิกทุกข์

๓. มุทิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า “ดี” ในที่นี้ หมายถึง การมีความสุขหรือมีความเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น ไม่มีจิตใจริษยา ความริษยา คือ ความไม่สบายใจ ความโกรธ ความฟุ้งซ่านซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีกว่าตน เช่น เห็นเพื่อนแต่งตัวเรียบร้อยแล้วครุชมเซยกก็เกิดความริษยาจึงแก้งเอาเศษซอล์ก โคลน หรือหมึกไปป้ายตามเสื้อผ้าของเพื่อนนักเรียนคนนั้นให้สกปรกเลอะเทอะ เราต้องหมั่นฝึกหัดตนให้เป็นคนที่มีมุทิตา เพราะจะสร้างไมตรีและผูกมิตรกับผู้อื่นได้ง่ายและลึกซึ้ง

๔. อุเบกขา : การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดีย่อมได้ดี ใครทำชั่วย่อมได้ชั่ว ตามกฎแห่งกรรม คือ ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำ เมื่อเราเห็นใครได้รับผลกรรมในทางที่เป็นโทษเราก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมเขาในเรื่องที่เกิดขึ้น เราควรมีความปรารถนาดีคือพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

◆ โลกธรรม ๘

ความหมายของโลกธรรม ๘

โลกธรรม ๘ หมายถึง เรื่องของ โลกมีอยู่ประจำกับชีวิต สังคมและโลกของมนุษย์เป็นความจริงที่ทุกคนต้องประสบด้วยกันทั้งนั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม ข้อแตกต่างคือใครประสบมาก ประสบน้อยช้าหรือเร็ว โลกธรรมแบ่งออกเป็น ๘ ชนิด จำแนกออกเป็น ๒ ฝ่ายควบคู่กัน และมีความหมายตรงข้ามกัน คือ

๑. โลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์ คือ ฝ่ายที่มนุษย์พอใจมี ๔ เรื่อง คือ

- ได้ลาภ หมายถึงความว่า ได้ผลประโยชน์ ได้ทรัพย์สินเงินทอง ได้บ้านเรือนหรือที่สวน ไร่ นา
- ได้ยศ หมายถึงความว่า ได้รับแต่งตั้งให้มีฐานันดรสูงขึ้น ได้ตำแหน่ง ได้อำนาจเป็นใหญ่เป็นโต
- ได้รับสรรเสริญ คือ ได้ยิน ได้ฟัง คำสรรเสริญคำชมเชย คำยกยอ
- ได้สุข คือ ได้ความสบายกาย สบายใจ ได้ความเบิกบาน ร่าเริง ได้ความบันเทิงใจ

๒. โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ คือ ฝ่ายที่มนุษย์ไม่พอใจมี ๔ เรื่อง คือ

- เสียลาภ หมายความว่า ลาภที่ได้มาแล้วเสียไป
- เสื่อมยศ หมายถึง ถูกลดความเป็นใหญ่ ถูกถอดออกจากตำแหน่ง ถูกถอดอำนาจ
- ถูกนินทา หมายถึง ถูกตำหนิติเตียนว่าไม่ดี มีใครพูดถึง ความไม่ดีของเราในที่ลับหลัง

เรียกว่าถูกนินทา

- ตกทุกข์ คือ ได้รับความทุกข์ทรมานกายทรมานใจ

◆ มรรคมีองค์ ๘

หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง

ทางสายกลาง พระพุทธเจ้า ทรงค้นพบ และนำไปสู่ความสงบ ญาณ การตรัสรู้ และนิรวาณะ (พระนิพพาน) ทางสายกลางนี้โดยทั่วไปหมายถึง หนทางอันประเสริฐ มีองค์ประกอบอยู่ ๘ ประการ

๑. **สัมมาทิฐิ** ความเห็นชอบ เห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ว่าทำดี ได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รู้อริยสัจ ๔ หรือ เห็น ไตรลักษณ์ หรือ รู้ อกุศลและอกุศลมูล กับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท

๒. **สัมมาสังกัปปะ** ความดำริชอบ ตั้งใจชอบ ความคิดชอบ ความคิดถูกต้อง หมายถึง ๓ ข้อ คือ

- อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำรินั่นไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- อัปยาปาหลังักกัปปะ ความคิดดำรินั่นไม่ผูกพยาบาทปองร้ายผู้อื่น
- เนกขัมมสังกัปปะ ความคิดดำรินั่นจะปลดเปลื้องทางกาม

๓. **สัมมาวาจา** เจรจา หรือวาจาชอบ พูดจาชอบ สำรวมระวังในการพูด

วจีสัจจิริต ๔ คือ

- ไม่พูดคำเท็จทำให้ผู้อื่นเสียหาย พูดแต่คำสัตย์คำจริง
- ไม่พูดส่อเสียด ให้คนอื่นเข้าใจผิดทะเลาะกัน แยกความสามัคคี
- ไม่พูดคำหยาบ
- ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่พูดจาเหลวไหล ไร้สาระประโยชน์

๔. **สัมมากัมมันตะ** การงานชอบ ทำงานชอบ ประพฤติชอบทางกาย

กายสุจิริต ๓ อย่าง คือ

- เว้นจากความโหดเหี้ยม ซ้ำ ทำร้ายผู้อื่น
- เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยการขโมย
- เว้นจากการประพฤติดัดในกาม ยินดีแต่ในภรรยาของตน (สทาร์สันโดษ) จงรักภักดี

แต่ในสามีของตน (ปติวัตร)

๕. **สัมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีพชอบ เลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย และศีลธรรมอันดีงาม เว้นการค้าขายที่ผิด (มิจฉาวณิชชา ๕)

- ค้ำขายเครื่องประหาร เช่น อาวุธต่าง ๆ
- ค้ำขายมนุษย์
- ค้ำขายเนื้อสัตว์ เลี้ยงสัตว์ เพื่อฆ่าแล้วนำเนื้อไปขาย
- ค้ำขายสุราน้ำเมา ยาเสพติด
- ค้ำขายยาพิษหรือสารพิษ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ พยายามชอบ หมายถึงความเพียร ๔ อย่าง คือ ปธาน หรือสัมมัปปธาน ๔

- สังวรปธาน เพียรระวัง มิให้ความชั่วที่เป็นบาปอกุศล เช่น ความโลภ โกรธ ลุ่มหลง เกิดขึ้น
- ปหานปธาน เพียรพยายาม ละความชั่วร้ายที่เป็นบาปอกุศลซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วให้หมดสิ้นไป
- ภวานาปธาน เพียรพยายาม ก่อสร้างความดีที่เป็นบุญกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เช่น การให้ทาน

รักษาศีล เจริญภาวนา

• อนุรักษนาปธาน เพียร รักษาคุณความดีที่เป็นบุญกุศลที่ได้ทำแล้วที่มีอยู่แล้วไม่ให้ลดน้อยลง

๗. สัมมาสติ ความระลึกชอบ หมายถึง การสำรวมใจ หรือทำให้สงบตามแนวสติปัฏฐาน (ที่ตั้งแห่งจิต) ทั้ง ๔

เป็นการพิจารณาให้รู้เห็นเนื่อง ๆ เพื่อมิให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นในร่างกาย ความรู้สึก จิตใจ และธรรม ทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล กล่าวคือ

สติปัฏฐาน ๔

• พิจารณาเห็นกายในกาย (กายานุปัสสนา) ที่เรียกว่า กอรูป พิจารณา ลมหายใจ อิริยาบถ การเคลื่อนไหว ความเกิดดับของร่างกาย เห็นความจริงว่า ไม่มี ตัวตน เรา เขา

• พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา (เวทนานุปัสสนา) กำหนดรู้เรื่องของเวทนา เวทนา คือ ความสุข ความทุกข์และเฉย ๆ ว่าเวทนาเกิดขึ้นอย่างไร ตั้งอยู่อย่างไร ดับไปอย่างไร

• เห็นจิตในจิต (จิตตานุปัสสนา) รู้ทันความเคลื่อนไหวของจิต จิตโกรธก็รู้ว่าจิตโกรธ จิตลุ่มหลง จิตหดหู่ ฟุ้งซ่าน ฯลฯ

• เห็นธรรมในธรรม (ธัมมานุปัสสนา) คล้ายกับเห็นจิตในจิต อารมณ์ที่เป็นเป้าหมายของการรู้สิ่งที่มีอยู่ในจิต เช่น จิตมีนิรวรณ (กามฉันทะ พยาบาทถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ และ วิจิกิจฉา) นิรวรณ เกิดขึ้นในจิต มีอยู่ในจิต ดับไปจากจิต ไม่ว่าจะป็นกุศลธรรมหรืออกุศลธรรม ก็ให้เห็นความจริงว่าเป็นเพียงสักแต่ว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา

สติปัฏฐานนี้เอง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “เป็นทางเอกหรือทางเดียว เพราะเป็นทางปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามให้พ้นซึ่งความโศกหรือ ปรีทวนการ เพื่อบรรลุนิพพาน และเพื่อทำพระนิพพานให้ปรากฏแจ้ง”

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งมั่นชอบ สมาธิชอบ การเจริญสมาธิตามแนวของฌาน ๔

◆ เบญจศีล เบญจธรรม

หากมนุษย์สามารถอยู่คนเดียวตามลำพังในโลกได้ ศีลก็ไม่ใช่ความจำเป็น แต่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่มีใครอยู่คนเดียวได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือคบหาผู้อื่น มนุษย์ทุกคนต้องมีญาติและมิตรสหาย ศีลจึงไม่ใช่ความจำเป็นสำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะศีลห้า หรือที่เรียกว่า เบญจศีล นั้น ทุกคนต้องมีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลคำศัพท์ พระราชวรมุนี (ประยูรทิพย์ ปยุตโต, ๒๕๒๗ : ๒๓๒) ได้ให้ความหมายของศีลไว้หลายนัย ดังนี้

- ความประพฤติทางกายและวาจา
- การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย
- ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดี
- การรักษาปกติตามระเบียบวินัย
- ปกติมารยาทที่สะอาดและปราศจากโรค
- ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว
- ข้อปฏิบัติในการฝึกกาย วาจาให้ดียิ่งขึ้น
- ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ

จากความหมายข้างต้นนี้จะเห็นว่า ศีล คือความมีระเบียบในการดำเนินชีวิตและในการอยู่ร่วมสังคม พูดให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ความมีวินัยและการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์กติกากในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดความสัมพันธที่ดีในสังคม ชีวิตและสังคมจะได้เรียบร้อยและราบรื่น ไม่สับสนวุ่นวาย ไม่ระส่ำระสาย เอื้อโอกาสที่จะทำกิจกรรมงานต่าง ๆ ทั้งในทางโลกและทางธรรมให้สะดวก ได้ผลดี และมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

คำว่า เบญจศีลมาจาก เบญจ แปลว่า ห้า สมาสกับ ศีล เป็นเบญจศีล แปลว่า ศีลห้า ศีลมีหลายระดับหรือจัดไว้หลายประเภทให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตและสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายแห่งตน ศีลห้าเป็นศีลพื้นฐานปฏิบัติ ศีลแปดสำหรับอุบาสก อุบาสิกาที่มุ่งการพัฒนาทางจิตใจ ศีลสิบสำหรับสามเณร และศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

ในที่นี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะศีลห้า หรือเบญจศีลสำหรับทุกคน โดยไม่จำกัดว่าเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ ชายหรือหญิง

เมื่อพูดถึงศีลห้า ส่วนใหญ่ย่อมรู้จักกันดีเพราะไปวัดรับศีลจากพระภิกษุที่ท่องกันขึ้นใจ ตั้งแต่ ปาณาติปาตา อทินนาทานา กาเมสุมิจฉาจารา มุสาวาทา จนถึง สุราเมรยมัชชชมาทัฏฐานา ทุกข้อต่อท้ายด้วย เวรมณี ลิกขาบทัง สมายามิ ซึ่งศีลห้าข้อนี้ชาวพุทธเกือบทุกคน หรือแม้แต่ผู้ที่ไม่ใช่ชาวพุทธพากันท่องได้อย่างคล่องปาก ทว่าน้อยคนนักที่นำมาประพฤติปฏิบัติจึงทำให้สังคมสงบสุข ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินกัน จนตกเป็นข่าวหน้าหนังสือพิมพ์ไม่เว้นแต่ละวัน

ถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะร่วมมือร่วมใจกันรณรงค์ให้ทุกคนรักษาศีลห้าอย่างเคร่งครัด โดยผู้ใหญ่อตั้งแต่พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้บังคับบัญชาตามลำดับขึ้นไปจนถึงผู้ทำหน้าที่ปกครองประเทศจะประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา ลูกศิษย์ ผู้ใต้บังคับบัญชาจนถึงประชาชน เพื่อความสงบสุขทั้งในส่วนบุคคลและสังคม

ศีลห้า มีความสำคัญและเป็นศีลสำหรับทุกคน จึงจำเป็นที่จะต้องมาทำความเข้าใจกับศีลห้า แทนที่จะท่องได้คล่องปากเท่านั้น หากต้องท่องให้คล่องใจ พร้อมทั้งจะนำไปประพฤติปฏิบัติได้ตลอดเวลา **สาระของศีลห้า** มีดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน ธรรมชาติของมนุษย์และสัตว์เหมือนกันตรงที่รักสุขเกลียดทุกข์ เมื่อเรารักสุขเกลียดทุกข์ คนอื่นก็เช่นกัน ไม่มีใครต้องการให้ผู้อื่นมาฆ่า หรือประทุษร้ายเขา พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า **“บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทั่วทุกทิศ ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักกว่าตนในที่ไหน ๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้นผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น”** (พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๕, ๒๕๒๕ : ๙๕)

บุคคลผู้ไม่มีศีลข้อนี้จึงเป็นคนมีจิตใจโหดร้ายทารุณ ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและสังคม ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเอง เช่น เมื่อไปฆ่าเขาตายก็ต้องคอยหลบหนีซ่อนเร้น เพื่อให้พ้นจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ คอยหวาดระแวงกลัวจะถูกกฎหมายบ้านเมืองลงโทษ เดือดร้อนแก่สังคม คือ สร้างความหวาดกลัวให้แก่ผู้อื่น ผู้ที่กระทำปาณาติบาตเนื่อง ๆ นั้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า จะได้รับโทษคือทำให้อายุสั้น หากเบียดเบียนสัตว์ให้ลำบากเดือดร้อน จัดมีโทษ คือ ทำให้เป็นโรคร้ายเบียดเบียน นอกจากนี้ยังได้รับโทษ คือ

๑.๑ ทำให้เป็นที่หวาดกลัวของบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่น ไม่มีใครอยากเข้าใกล้ เพราะเกรงจะถูกประทุษร้าย

๑.๒ ทำให้ไม่ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี หากตายจากโลกนี้ก็จะไปเกิดในอบายภูมิ ซึ่งหมายถึงภูมิที่ปราศจากความสุกความเจริญ ได้แก่ นรก อสุรกาย เปรต เป็นต้น

๑.๓ ทำให้กิเลส เครื่องเศร้าหมองในดวงอกงามขึ้น เป็นการตัดทางแห่งคุณงามความดี และยากแก่การพัฒนาจิตใจบรรลุคุณธรรมชั้นสูง

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลักขโมย ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน คนทุกคนย่อมเสียดายทรัพย์สินที่ตนหามาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง ด้วยความสุจริต ไม่ต้องให้ผู้ใดมาลักขโมย มาดโกง ปอกลอก ไปเป็นของตนโดยมิชอบธรรม ไม่ต้องการให้ผู้ใดมาละเมิดกรรมสิทธิ์หรือทำลายทรัพย์สินของตน

ผู้ที่ชอบลักขโมยคดโกงผู้อื่นเป็นคนเห็นแก่ได้ ขาดคุณธรรม มีความละโมภโลภหลง ถูกผู้คนตำหนิติเตียนว่าเป็นคนเกียจคร้านหาเลี้ยงชีพในทางทุจริต คนพวกนี้เที่ยวแย่งชิงวิ่งราว เทียวปล้นเขา บางครั้งก็ฆ่าเจ้าทรัพย์ถึงแก่ความตายเป็นการละเมิดศีลข้อหนึ่ง ด้วยผู้กระทอทินนาทานาบ่อย ๆ จนเป็นนิสัยจะได้รับผลกรรม คือตกนรก เมื่อยังไม่ตายก็มักต้องสูญเสียทรัพย์อยู่เนื่อง ๆ ทรัพย์สินที่ได้มาก็มักมีอันเป็นไป เช่น ถูกภัยต่าง ๆ คุกคาม ได้แก่ อัคคีภัย วัตภัย อุทกภัย หรือแม้แต่โจรภัย เพราะไปลักเขามา คนอื่นก็มาลักของตนไป เป็นต้น

๓. กาเมสุมิจฉาจารา เวมณิ เว้นจากการประพตติผิตินากาม เว้นจากการลวงละเมิด สิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน คือ การไม่ประพตติลวงละเมิดในภรรยาหรือสามีของผู้อื่น หรือประพตตินอกใจสามีหรือนอกใจภรรยาตน นอกจากนี้การลวงละเมิดต่อบุตรธิดาที่ยังอยู่ในความปกครองของบิดามารดา การข่มขืนกระทำชำเราต่อผู้ที่มีไต้ยินยอมก็ถือเป็นกาเมสุมิจฉาจารา

สิ่งไต้ที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหนนั้นอาจเป็นวัตตฤทไต้ได้ ตัวอย่างเช่น เด็กหญิงคนหนึ่งมีตุ๊กตาสวย ๆ ราคาแพง เจ้าของรักและหวงแหน เพื่ออีกคนหนึ่งอยากไต้ แต่มีไต้ขโมยเพราะกลัวจะถูกจับไต้และถูกรูลงโทษเมื่อเพื่อนคนนั้นเผลอ จึงแกล้งด้วยการแอบไปฉีกแขนขาตุ๊กตาไต้ให้เสียหาย ความประพตติเช่นนี้ไต้ก็เป็นกาเมสุมิจฉาจาร เพราะลวงละเมิดสิ่งไต้ที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

ผู้ประกอบกาเมสุมิจฉาจารอยู่เนื่อง ๆ ย่อมไต้รับโทษคือ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่น เข้าสังคมก็เป็นที่รังเกียจ และเป็นผู้ที่สร้างคามเดือดร้อนไต้ให้กับสังคม บางครั้งก็ทำให้อายุสั้น เพราะถูกผู้ที่ตนไปประพตติผิตินสามีหรือภรรยาเขาทำร้ายถึงคามตาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการสะสมอกุศลกรรมไต้ให้กับตัวเองเมื่อตายก็จะไปสู่ทุกคติที่มีนรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน เป็นต้น ตัวอย่างนี้เห็นอยู่บ่อย ๆ ตามหน้าหนังสือพิมพ์ เช่น สามียิงชายชู้ของภรรยาตายบ้าง หรือภรรยาตดัด้วยวะเพศของสามีจอมเจ้าชู้ ทำให้เกิดคดีฆาตกรรมขึ้นเนื่อง ๆ เป็นที่เศร้าสลดใจยิ่ง ในปัจจุบันบุคคลผู้ละเมิดศีลข้อนี้ยังไต้ต้องเสี่ยงกับการติดโรคเอดส์อีกด้วย

๔. มุสาวาหา เวมณิ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง นอกจากนี้ยังรวมถึงการกล่าวไต้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงทั้ง ๆ ที่รู้ความจริงนั้นอยู่ เพื่อให้ผู้อื่นเสียประโยชน์ เรียกว่าทำลายประโยชน์ผู้อื่น หากกล่าวเท็จทำลายประโยชน์ผู้อื่นมาก ผู้กล่าวเท็จก็มีโทษมาก ทำลายประโยชน์เขาน้อยก็มีโทษน้อย

โทษที่เห็นชัดคือ ทำให้ขาดคามเชื่อถือเป็นไต้ที่ดูหมิ่นของผู้อื่น บางครั้งแม้จะพูดความจริงก็ไม่มีคนเชื่อถือถ้อยคำ นอกจากนี้การเป็นพยานเท็จในศาลอาจถูกจำคุกหากถูกจับไต้ หากการกล่าวเท็จให้ร้ายป้ายสีผู้มีคุณธรรม ต้องตกนรก การกล่าวเท็จหลอกลวงเพื่อนฝูงอาจถูกทำร้ายหรือถูกฆ่า เขามีภรรยากล่าวเท็จต่อกัน อาจทะเลาะเบาะแว้งถึงขั้นหย่าร้าง เป็นต้น

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัญญานา เวมณิ เว้นจากน้ำเมาหรือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพย์ติดไต้ให้โทษ ศีลข้อนี้มีคามสำคัญมากกว่าข้ออื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เพราะถ้าทุกคนละเมิดศีลข้อนี้เพียงข้อเดียวอาจทำให้ละเมิดข้ออื่น ๆ ไต้ทั้งหมด ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า สุราและเมรัยนั้นเป็นที่ตั้งของความประมาท กล่าวคือ เมื่อบุคคลเสพเข้าไปแล้วย่อมทำให้ขาดสติ

บุคคลผู้ขาดสติยอมไต้เชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความประมาท ดังชายผู้หนึ่งดื่มสุราจนเมามายขาดสติเมื่อกลับถึงบ้านก็ก่อเรื่องทะเลาะวิวาทกับภรรยาชั้นทุปตี บิดาของเขาไต้มาห้าม จึงถูกบุตรชายทำร้ายจนถึงคามตาย เท่ากับชายผู้หนึ่งทำปิตุฆาต คือการฆ่าบิดา ซึ่งถือเป็นบาปหนัก ตัดทางสวรรค์และนิพพานอย่างเด็ดขาด

พระพุทธองค์แสดงโทษของผู้ติดสุราและของมีนเมาไว้ ๖ สถาน คือ (พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑.

๒๕๒๕ : ๑๔๐)

๑. ความเสื่อมเสียอันผู้ดื่มพึงเห็นเอง
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
๔. เป็นเหตุเสียชื่อเสียง
๕. เป็นเหตุไม่รู้จักกละอาย
๖. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

ศีลห้าข้อที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมเพื่อให้นักชู้ญอยู่ร่วมกันด้วยดี ไม่เบียดเบียนกัน สังคมจึงจะได้ไม่เดือดร้อนระส่ำระสาย เป็นรากฐานรองรับสันติสุขของสังคม เป็นมาตรฐานเบื้องต้นสำหรับจัดระเบียบชีวิตและสังคมมนุษย์ให้อยู่ในสภาพที่เอื้ออำนวยโอกาสในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามหรือพัฒนาให้ยิ่งขึ้นไป

ศีลห้าหรือเบญจศีลนี้มีธรรมที่คู่กันเรียกว่า **เบญจธรรม** หรือเรียกว่า **เบญจกัลยาณธรรม** หมายถึงคุณธรรมห้าประการ เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลที่ผู้รักษาเบญจศีลมีไว้ประจำใจ (พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต) ๒๕๒๗ : ๑๔๐-๑๔๑) คุณธรรม ๕ ประการ มีดังนี้

๑. เมตตา กรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสารช่วยให้พ้นทุกข์คู่กับศีลข้อที่หนึ่ง ผู้ที่มีความเมตตาเยอมนั้นที่รักใคร่ของคนทั้งหลาย นอนหลับก็เป็นสุข ตื่นนอนก็เป็นสุข ผิพรรณผ่องใส จิตใจชื่นบาน ปลอดโปร่ง เพราะไม่คิดพยาบาทปองร้ายผู้ใดให้จิตใจเศร้าหมอง

๒. สัมมนาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางสุจริตคู่กับศีลข้อที่สอง คือการละมิจฉาอาชีวะ ซึ่งหมายถึงการเลี้ยงชีพในทางสุจริต อาชีพที่จัดเป็นมิจฉาชีพคือการประกอบการค้า ๕ ชนิด ได้แก่ (สุจิตรา ธรณี ๒๕๓๘ : ๑๔๕)

๑. ค้าขายเครื่องประหารหรืออาวุธ
๒. ค้าขายมนุษย์ เช่น ค้ากาม ค้าประเวณี
๓. ค้าขายสัตว์ที่มีชีวิตสำหรับฆ่าเป็นอาหาร
๔. ค้าขายน้ำเมา
๕. ค้าขายยาพิษ

๓. กามสังวร ความสำรวม ระวัง รู้จักยับยั้งควบคุมในทางกามารมณ์มิให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส มีความยินดีพอใจในคู่ครองของตนคู่กับศีลข้อที่สาม ผู้มีธรรมข้อนี้ ย่อมมีความสุขในชีวิต ไม่ก่อปัญหาให้ครอบครัวหรือสังคม ตรงกันข้ามกับผู้ที่ขาดกามสังวร เช่นครอบครัวที่บิดาเจ้าชู้มีภรรยาหลายคน หรือเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดปัญหาทั้งในครอบครัวของตนเองและผู้อื่น ลูกขาดความอบอุ่นและอาจหันไปพึ่งยาเสพติด ทำให้เกิดปัญหาลังคมต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ ปัญหาเยาวชนติดยาเสพติดที่แพร่หลาย

ในปัจจุบันนี้มีสาเหตุมาจากครอบครัวแตกแยก บิดามารดาหย่าร้างกัน และสาเหตุใหญ่ของการหย่าร้างก็เนื่องมาจากบิดามารดาขาดกามลักร บางครอบครัวบิดาเจ้าชู้ และหลายครอบครัวโชคร้ายหนักไปกว่านั้น คือ ทั้งบิดามารดาเจ้าชู้พอ ๆ กัน ผู้ที่รับเคราะห์กรรม คือ ลูกผู้รู้จักเป็นกำลังของชาติต่อไปในอนาคต เมื่อครอบครัวขาดความอบอุ่นเยาวชนมักหันไปพึ่งพายาเสพติด อนาคตของชาติก็จะมีมืดมน ผู้เป็นบิดามารดาพึงตระหนักในเรื่องนี้ให้มาก

๔. สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คือดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยอมรับ ไว้วางใจได้คู่กับศีลข้อที่สี่ บุคคลผู้มีธรรมข้อนี้ย่อมเป็นผู้ที่เจริญในหน้าที่การงาน เช่น นักธุรกิจมีสัจจะ ย่อมเป็นที่ไว้วางใจของผู้ร่วมงาน พ่อค้ามีสัจจะย่อมเป็นที่เชื่อถือของลูกค้า ทำให้การค้าเจริญรุ่งเรือง นักการเมืองมีสัจจะทำให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชน เป็นต้น

๕. สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้จกทั่วพร้อม คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้คนมัวเมาประมาทคู่กับศีลข้อที่ห้า สติสัมปชัญญะ เป็นธรรมที่สำคัญมาก พระพุทธองค์ตรัสยกย่อง สติสัมปชัญญะ ว่าเป็นธรรมะมีอุปการะมาก ผู้ที่มีธรรมข้อนี้ย่อมเป็นผู้ไม่พลั้งเผลอในการกระทำใด ๆ ในทางตรงกันข้ามหากขาดสติสัมปชัญญะฆ่าผู้อื่นได้หรือฆ่าตัวเองได้ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ หรือกระทำการใดที่คนมีสติสัมปชัญญะเขาไม่ทำกัน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ เบญจศีลและเบญจธรรมนั้นเป็นข้อประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมมนุษย์ เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึงเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง **มิได้ห้องได้คล่องปากเท่านั้น และไม่ควรมองข้ามไป** เมื่อทุกคน ทุกครอบครัว ในชุมชน สังคม และโลกประพฤติปฏิบัติเบญจศีลและเบญจธรรมอย่างเคร่งครัด ด้วยคิดว่าเป็นเรื่องที่ควรปฏิบัติ มากกว่าที่จะมองข้ามไปแล้ว ทุกคนทุกครอบครัว ในชุมชน สังคม และโลกย่อมประสบสันติสุขเช่นกัน

◆ ทิศหก

ทิศหก บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ ดังนี้

๑. ปุริตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา
๒. ทักขินทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. บัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณรภรรยา
๔. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย
๕. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์
๖. เหนฎิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

๑) **ปรีดีมทิส ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา**

มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคู่ครองที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

๒) **ทักษิณทิสทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์**

ครูอาจารย์อนุเคราะห์ศิษย์ ดังนี้

๑. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน
๕. สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิศคือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปเลี้ยงชีพทำการงานได้

ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์

๑. ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา
๓. ใฝ่ใจเรียน
๔. ประนินบัติ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

๓) **ปัจฉิมทิส ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณร**

สามเณรพึงบำรุงภรรยา

๑. ยกย่องสมฐานะภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
๕. หาเครื่องประดับมาให้ เป็นของขวัญ ตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี ดังนี้

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. ส่งเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาสมบัติที่หามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

๔) อุตตรทิส ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร

พึงบำรุงมิตรสหาย

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย
๕. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

๕) อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์

คฤหัสถ์พึงบำรุงพระสงฆ์ ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใดก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ ดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

๖) เกฎภูมิทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

นายจ้างพึงบำรุงลูกจ้าง

๑. จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและ ความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดีมีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. ได้ของแปลก ๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาส อันควร

ลูกจ้างอนุเคราะห์นายจ้าง ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของทีนายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายไปเผยแพร่

◆ ไตรสิกขา

“ไตรสิกขา” คือการศึกษา ทั้ง ๓ มีหัวข้อตามหลักดังนี้

๑. **อริศีลสิกขา** การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริต และเกื้อกูล

๒. **อริจิตตสิกขา** การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่

๓. **อริจิตปัญญาสิกขา** การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง

ไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่วไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาท ปาฏิโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง) คือ

- สพพปาปสส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล)
- กุสลสสุปสมปทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)
- สจิตตปริโยทปน การทำจิตของตนให้ผ่องใส (ปัญญา)

ไตรสิกขานี้ เรียกว่าเป็น “พหุลัมมิกถา” คือคำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงต่อเนื่องกันของ กระบวนการศึกษาฝึกอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา ดังนี้

“ศีลเป็นอย่างไร สมาธิเป็นอย่างไร ปัญญาเป็นอย่างไร สมาธิทำศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จากกามสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”

ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้ มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ

(ศีล -> สมาธิ) เมื่อประพฤติดี มีความสัมพันธ์งดงาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน ไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึก ไม่ยอมรับของสังคัม และไม่มี ความฟุ้งซ่านหุนหันวายใจ เพราะ ความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอิบอิม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดโปร่ง สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูด และการที่ทำ

(สมาธิ -> ปัญญา) ยิ่งจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัว ไร้สิ่งขุ่นมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณา มอง เห็นและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ก็ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่น คล่อง เป็นผลดี ในทางปัญญามากขึ้นเท่านั้น

อุปมาในเรื่องนี้ เหมือนว่าตั้งภาชนะน้ำไว้ด้วยดีเรียบร้อย ไม่ไปแก้งั่นหรือเขย่ามัน (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน คน พัด หรือเขย่า สงบนิ่ง ผงฝุ่นต่าง ๆ ก็นอนกัน หายขุ่น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใส ก็มองเห็น สิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา)

ในการปฏิบัติธรรมสูงขึ้นไป ที่ถึงขั้นจะให้เกิดญาณ อันรู้แจ้งเห็นจริงจนกำจัดอาสวกิเลสได้ ก็ยังต้องการจิตที่สงบนิ่ง ผ่องใส มีสมาธิแน่วแน่ยิ่งขึ้นไปอีก ถึงขนาดระงับการรับรู้ทางอายตนะต่าง ๆ ได้หมด เหลืออารมณ์หรือสิ่งที่กำหนดไว้ใช้งาน แต่เพียงอย่างเดียว เพื่อทำการอย่างได้ผล จนสามารถกำจัดกวาดล้าง ตะกอนที่นอนกัน ได้หมดสิ้น ไม่ให้มีโอกาสขุ่นอีกต่อไป

◆ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ทางทำความดี

๑. ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ เงินทอง
๒. ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
๓. ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา
๔. ทำบุญด้วยการประพฤติตนอ่อนน้อมถ่อมตน
๕. ทำบุญด้วยการชวนช่วยช่วยเหลือกิจการงานต่าง ๆ
๖. ทำบุญด้วยการบอกให้ผู้อื่นอนุโมทนาบุญที่เราทำ
๗. ทำบุญด้วยการยินดีในความดี กุศล และการทำบุญของผู้อื่น
๘. ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้
๙. ทำบุญด้วยการแนะนำ สั่งสอนธรรมะ
๑๐. ทำบุญด้วยการทำความดีและความเห็นให้ตรงและถูกต้อง

◆ กุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ

กายกรรม ๓ (การกระทำทางกาย)

๑. เว้นจากการปลงชีวิต การทำร้ายเบียดเบียนชีวิตอื่น
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขามาได้ให้ โดยการขโมย
๓. เว้นจากการประพฤติดีในกาม

วจีกรรม ๔ (การกระทำทางวาจา)

๑. เว้นจากการพูดเท็จ
๒. เว้นจากการพูดส่อเสียด
๓. เว้นจากการพูดคำหยาบ
๔. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

มโนกรรม ๓ (การกระทำทางใจ)

๑. ไม่คิดเฟ่งเล็งอยากได้ของของคนอื่น
๒. ไม่คิดปองร้ายพยาบาทใคร
๓. มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

◆ ธรรมเพื่อเสริมความเป็นคน

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตไว้มากมายหลายตามระดับความสามารถของผู้ปฏิบัติ อย่างไรก็ตามหลักปฏิบัติที่ต่างกันนั้นล้วนมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาชีวิตของแต่ละปัจเจกบุคคลให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ซึ่งหลักธรรมข้อหนึ่งซึ่งกล่าวถึงการไปสู่จุดหมายของชีวิตนั้น คือ “อรรถะ ๓” หรือ “อัตถะ”

“อรรถะ” หรือ “อัตถะ” คือ ประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายของชีวิต หมายถึง จุดหมายของพรหมจรรย์ หรือจริยธรรม หรือระบบการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา

เป็นที่ทราบกันดีว่า จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาหรือพรหมจริยะนั้นคือ “พระนิพพาน” ซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “ปรมัตถ์” หรือ “ปรมัตถะ” แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่งหรือจุดหมายสูงสุด ซึ่งในการสอนธรรมของพระพุทธศาสนานั้นจะเน้นการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้ทรงแบ่ง “อรรถะ” หรือจุดหมายนี้ไว้ ๒ ระดับ คือ

๑. ประโยชน์ขั้นต้น เรียกว่า ภูมิธรรมมีกัตถะประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์ปัจจุบัน หรือประโยชน์บัดนี้

๒. ประโยชน์ขั้นล้าลึก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์เบื้องหน้าหรือเบื้องสูง

“ปรมัตถะ” นั้นถูกรวมอยู่ในสัมปรายิกัตถะด้วย เพราะปรมัตถะเป็นส่วนที่สูงที่สุดของสัมปรายิกัตถะ ดังนั้นเพื่อให้เห็นเด่นชัดจึงแยกปรมัตถะออกมาเป็นอีกระดับหนึ่ง ดังจะให้ความหมายโดยสรุปของภูมิธรรมมีกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมัตถะ ดังนี้

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์บัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้หรือประโยชน์ปัจจุบัน อันเป็นจุดหมายขั้นต้น หรือจุดหมายเฉพาะหน้า อันเป็นประโยชน์อย่างที่เราเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจได้ง่ายในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ทรัพย์สิน ฐานะ ไม้ตรี และชีวิตคู่ครองที่เป็นสุข เป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยชอบธรรม หรือการปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำให้ตนเองและบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถอยู่ร่วมกันด้วยดี และปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างเพื่อนมนุษย์เพื่อความความสุข

องค์ประกอบของทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์มี ๔ ประการ คือ

- (๑) อุฏฐานสัมปทา ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาดำเนินกิจการ
- (๒) อารักขสัมปทา รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินและผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย
- (๓) กัลยาณมิตตตตา รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่กิจการงาน และความก้าวหน้าของชีวิต
- (๔) สมชีวิตา รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้

หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้จัดเป็นหลักธรรมที่สำคัญ สำหรับสร้างฐานะให้มีความมั่นคง อันเป็นจุดมุ่งหมายขั้นพื้นฐานของมนุษย์ กล่าวคือ การตั้งตัวมีหลักฐานมั่นคง ซึ่งการตั้งตัวนั้นสิ่งที่สำคัญคืออยู่ที่มีการมีทรัพย์ และหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้สามารถอำนวยประโยชน์โดยตรงให้แก่ ผู้ที่ปฏิบัติตามได้

๒. สัมปรายิกัตถะประโยชน์ คือ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าจะมองเห็นกันเฉพาะหน้า อันเกี่ยวเนื่องกับชีวิตด้านใน หรือเป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต อันเป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป เพื่อเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป เป้าหมายในระดับสัมปรายิกัตถะนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเจริญเติบโตสูงขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม อาศัยศรัทธา ความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปิติสุข รักคุณภาพชีวิตและความเจริญงอกงามของจิตใจ คลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ไม่ตีค่าผลประโยชน์สูงเกินไปจนต้องไขว่คว้าอันนำมาซึ่งเหตุของการกระทำความชั่วร้าย

องค์ประกอบของสัมปรายิกัตถะประโยชน์มี ๔ ประการ คือ

- (๑) ศรัทธาสัมปทา ความเชื่ออันประกอบไปด้วยเหตุผล ถูกหลักพระพุทธศาสนาทราบซึ่งในคุณพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ
- (๒) ศีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล มีความประพฤติดีงาม เลี้ยงชีพโดยทางสุจริต มีระเบียบวินัยสมควรแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน
- (๓) จาคสัมปทา ความเสียสละ รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือ
- (๔) ปัญญาสัมปทา การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้จักคิด รู้จักพิจารณา ใช้วิจารณญาณ รู้เท่าทันโลกและชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ตามโอกาส

๓. **ปรมาตตะประโยชน์** คือ **ประโยชน์อย่างยิ่งยวด** หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต อันเป็นจุดหมายสูงสุด หรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความยึดติดถือมั่นมหาดหวนของตนเอง ปราศจากกิเลสที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิง อันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า “วิมุตติ” หรือ “นิพพาน” พระพุทธเจ้าทรงยอมรับความสำคัญของประโยชน์ หรือจุดหมายเหล่านี้ทุกระดับ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระดับความเป็นอยู่ การครองชีพ สภาพแวดล้อม และความพร้อม หรือความแก่กล้าสูงองมแห่งอินทรีย์ของปัจเจกบุคคล ดังพุทธพจน์ความว่า

“บุคคลผู้ปรารถนาโภคะอันโอฬารต่อ ๆ ไป พึงบำเพ็ญความ ไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ในบุญกิริยาทั้งหลาย บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ คือ ประโยชน์ภพนี้ และประโยชน์ภพหน้า เพราะยึดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ ผู้มีปัญญาจึงได้นามว่า **“บัณฑิต”**” (พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ๑๕/๓๘๕/๑๑๑)

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงกล่าวสำคัญว่า ตามคติพระพุทธศาสนา บุคคลควรดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้นสัมปรายิกัตถะ กล่าวคือ เมื่อบรรลุทิฏฐัมมิกัตถะแล้วก็ได้อยู่ แต่ยังไม่เพียงพอ หรือไม่ควรหยุดอยู่เพียงแค่นั้น ควรก้าวต่อไปให้ได้อย่างน้อยในส่วนของสัมปรายิกัตถะด้วย และผู้ใดประสพจุดหมายหรือประโยชน์ถึงประโยชน์ในขั้นสัมปรายิกัตถะนี้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็น **“บัณฑิต”** (บัณฑิต แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา เป็นผู้มีชีวิตไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้)

พระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักธรรมที่จะให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลายอีกแนวทางหนึ่ง คือ ทรงย้ำอุปมาธรรมอันได้แก่ ความไม่ประมาท ไม่เพิกเฉย ละเลย หรือความเอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวาย ความเตรียมพร้อมระวัง ทำสิ่งที่ควรทำ แก้ไขสิ่งที่ควรแก้ไขปรับปรุง ประกอบกรรมที่ดีงาม โดยถือว่าอุปมาธรรมนั้นเป็นคุณธรรมพื้นฐานหรือหลักใหญ่ที่จะให้บรรลุประโยชน์ ทั้งที่เป็นทิฏฐัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะ (พระธรรมปิฎก, ๒๕๕๑ : ๕๙๖.)

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น สามารถสรุปลงด้วยคำจำกัดความสั้น ๆ ได้ คือ **“ความไม่ประมาท”** หรือ **“อุปมาทะ”** คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่างระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้าตระหนักในสิ่งที่พึงกระทำและพึงระเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรวดเร็วไป (พระเทพเวที, ๒๕๓๕ : ๖๗-๘) เพราะความไม่ประมาทเป็นที่รวมแห่งกุศลกรรมความดีทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักธรรมนี้เพื่อให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลาย

◆ ไตรลักษณ์

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประกอบอยู่ด้วยลักษณะอันเรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือลักษณะ ๓ ประการ คือ

๑. อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง มีหมายความว่า สิ่งทั้งหลายมีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มี ความคงที่ตายตัว

๒. ทุกขัง แปลว่า เป็นทุกข์ มีหมายความว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่เป็นทุกข์มองดูแล้วน่า สิ้นเวชใจ ทำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้ที่ไม่มีความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ

๓. อนัตตา แปลว่า ไม่ใช่ตัวตน มีความหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัว เป็นตน ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เรายึดถือได้ว่ามันเป็นตัวเราของเรา ถ้าเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจนถูกต้อง แล้ว ความรู้สึกที่ว่า “ไม่มีตน” จะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง แต่ที่เราไปหลงเห็นว่า เป็นตัวเป็นตนนั้น ก็เพราะ ความไม่รู้อย่างถูกต้องนั่นเอง

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้คือการประกาศความจริงออกไปว่า “สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงไม่เที่ยง สิ่งปรุงแต่ง ทั้งปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน”

ลักษณะสามัญ ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสั่งสอนอื่น ๆ ในบรรดาคำสั่งสอน ทั้งหลายจะนำมารวบยอดอยู่ที่การเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ทั้งนั้น บางทีก็กล่าวตรง ๆ บางทีก็พูดด้วย โวหารอย่างอื่น แต่ใจความมุ่งแสดง ความจริงอย่างเดียวกัน

เมื่อได้กล่าวถึงหลักที่ว่า เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไร และต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงต่อ กฎธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง ดังนี้แล้ว หลักในพระบาลีก็มีอีกพวกหนึ่งเรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ แปลว่า คำสอน ที่เป็นประธานของคำสอนทั้งหมด มีอยู่ ๓ ข้อสั้น ๆ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็มที่ และทำจิตใจ ให้สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง นี่เป็นหลักสำหรับปฏิบัติ

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ยึดถือไม่ได้ และไปหลงไหลด้วยไม่ได้ เราต้อง ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจากการทำชั่ว หมายถึง การละโมภ โลกธา ๓ ด้วย กิเลส ไม่ลงทุนด้วยการฝืนศีลธรรมขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว อีกทางหนึ่งนั้นให้ทำแต่ความดี ตามที่บัณฑิตสมมติตกลงกันว่าเป็นคนดี แต่ทั้งสองข้อนี้เป็นเพียงขั้นศีลธรรม ข้อที่สามที่ว่า ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการนั้นนั่นแหละ เป็นตัวพุทธศาสนาโดยตรง หมายความว่าทำจิตใจให้เป็น อิสระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้ว จะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ จิตจะเป็น อิสระก็ต้องมาจากความรู้ อะไรเป็น อะไรถึงที่สุด ถ้ายังไม่รู้จะไปหลงรัก หรือหลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งหลีกเลี่ยง ไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นอิสระแท้จริงได้อย่างไร คนเรามีความรู้สึกอยู่สองอย่างเท่านั้น คือความพอใจกับ ไม่พอใจ (อภิขมา และโทมนัส)

◆ ทศชาติชาดก

๑. เตมีย์ชาดก

พระราชอาณัติหนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้ากาลิกราช ครองเมืองชื่อว่า พาราณสี มีพระมเหสี พระนามว่า จันทเทวี พระราชาไม่มีพระราชโอรสที่จะครองเมืองต่อจากพระองค์ จึงโปรดให้ พระนางจันทเทวี ทำพิธีขอพระโอรสจากเทพเจ้า พระนางจันทเทวีจึงทรงอธิษฐานว่า

“ข้าพเจ้าได้รักษาศีล บริสุทธิ์ตลอดมา ขอให้บุญกุศลนี้บันดาลให้ข้าพเจ้ามีโอรสเถิด”

ด้วยอาณัติแห่งศีลบริสุทธิ์ พระนางจันทเทวีทรงครรภ์ และประสูติพระโอรสสมดังความปรารถนา พระโอรส มีรูปโฉม งดงามยิ่งนัก ทั้งพระราชอาณัติ และประชาชนทั้งหลาย มีความยินดีเป็นที่สุด พระราชา จึงตั้งพระนามโอรสว่า เตมีย์ แปลว่า เป็นที่ยินดีของคนทั้งหลาย บรรดาพราหมณ์ผู้รู้วิชาทำนายลักษณะบุคคล ได้กราบทูล พระราชาว่า พระโอรสองค์นี้มีลักษณะประเสริฐ เมื่อเติบโตขึ้น จะได้เป็นพระราชาธิบดีของ มหาทวีปทั้งสี่ พระราชาทรงยินดี เป็นอย่างยิ่ง และทรงเลือกแม่นมที่มีลักษณะดีเลิศตามตำรา จำนวน ๖๔ คน เป็นผู้ปรนนิบัติเลี้ยงดูพระเตมีย์กุมาร วันหนึ่ง พระราชาทรงอุ้มพระเตมีย์ไว้บนตัก ขณะที่กำลัง พินึกพิพากษาโทษ ผู้ร้าย ๔ คน พระราชาตรัสสั่งให้เอาทนาย ที่มีหนามแหลมคมมาเสียบผู้ร้ายคนหนึ่ง แล้วส่งไปขังคุก ให้เอาจมวกแทงศีรษะผู้ร้ายคนที่สาม และให้ใช้ทนาย เสียบผู้ร้ายคนสุดท้าย พระเตมีย์ซึ่งอยู่บนตักพระบิดา ได้ยินคำพิพากษาดังนั้น ก็มีความตกใจหวาดกลัว ทรงคิดว่า

“ถ้าเราโต ขึ้นได้เป็นพระราชาก็จะต้องตัดสินโทษผู้ร้ายบ้างและคงต้องทำบาป เช่นเดียวกันนี้ เมื่อเราตายไป ก็จะต้องตกนรกอย่างแน่นอน”

เนื่องจากพระเตมีย์เป็นผู้มีบุญ จึงรำลึกชาติได้และทรงทราบว่า ในชาติก่อนได้เคยเป็นพระราชอาณัติ ครองเมือง และได้ตัดสินโทษ ผู้ร้ายอย่างเดียวกันนี้ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์จึงต้องตกนรก อยู่ถึง ๗,๐๐๐ ปี ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอันมาก พระเตมีย์ทรงมีความหวาดกลัวอย่างยิ่ง ทรงรำพึงว่า

“ทำอย่างไร หนอ เราจึงจะไม่ต้องทำบาป และไม่ต้องตกนรกอีก”

ขณะนั้น เทพธิดาที่รักษาเสวตฉัตร ได้ยินคำรำพึงของ พระเตมีย์ จึงปรากฏกายให้พระองค์เห็น และแนะนำพระเตมีย์ว่า

“หากพระองค์ทรงหวั่นที่จะกระทำบาป ทรงหวั่นเกรงว่าจะตกนรก ก็จงทำเป็น หูหนวก เป็นใบ้ และเป็นง่อยเปลี้ย อย่าให้ชนทั้งหลาย รู้ว่าพระองค์เป็นคนฉลาด เป็นคนมีบุญ พระองค์ จะต้องมีความอดทน ไม่ว่าจะได้รับความเดือดร้อนอย่างไร ก็ไม่ต้องแข็งพระทัยต้องทรงต่อสู้กับพระทัย ตนเองให้จงได้ อาย่าอมให้ สิ่งหนึ่งสิ่งใดมาชักจูงใจ พระองค์ไปจากหนทางที่พระองค์ตั้งพระทัยไว้”

พระเตมีย์กุมารได้ยินเทพธิดาดังนั้น ก็ดีพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงตั้งจิตอธิษฐานว่า

“ต่อไปนี้ เราจะทำตนเป็นคนใบ้ หูหนวก และง่อยเปลี้ย ไม่ว่าจะมีความเดือดร้อนใดเกิดขึ้น เราก็จะไม่ละความตั้งใจเป็นอันขาด”

นับแต่นั้นมา พระเตมีย์ก็ทำพระองค์เป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ และเป็นง่อย ไม่ร้อง ไม่พูด ไม่หัวเราะ และไม่เคลื่อนไหว ร่างกายเลย พระราชาและพระมเหสีทรงมีความวิตกกังวล ในอาการของพระโอรส ตรัสสั่งให้พี่เลี้ยงและแม่นมทดลอง ด้วยอุบายต่าง ๆ เช่น ให้อดนม พระเตมีย์ก็ทรงอดทน ไม่ร้องให้ ไม่แสดงความหิวโหย ครั้นพระราชาให้พี่เลี้ยง เอาขนมล่อ พระเตมีย์ก็ไม่สนพระทัย นิ่งเฉยตลอดเวลา พระราชาทรงมีความหวังว่า พระโอรสคงไม่ได้หูหนวก เป็นใบ้ และง่อยเปลี้ยจริง จึงโปรดให้ทดลอง ด้วยวิธีต่าง ๆ เป็นลำดับ เมื่ออายุ ๒ ขวบ เอาผลไม้มาล่อ พระกุมารก็ไม่สนพระทัย อายุ ๔ ขวบ เอาของเสวยรสอร่อยมาล่อ พระกุมารก็ไม่สนพระทัย อายุ ๕ ขวบ พระราชาให้เอาไฟมาชூ พระเตมีย์ก็ไม่แสดงความ ตกใจกลัว อายุ ๖ ขวบ เอาช้างมาชூ อายุ ๗ ขวบ เอางูมาชூ พระเตมีย์ก็ไม่หวาดกลัว ไม่ถอยหนีเหมือนเด็กอื่น ๆ พระราชาทรงทดลองด้วยวิธีการต่าง ๆ เรื่อยมา จนพระเตมีย์ อายุได้ ๑๖ พรรษา ก็ไม่ได้ผล พระเตมีย์ยังทรงทำเป็นหูหนวก ทำเป็นใบ้ และไม่เคลื่อนไหวเลย ตลอดเวลา ๑๖ ปี ในที่สุด พระราชาก็ให้หาบรรดาพราหมณ์และที่ปรึกษาทั้งหลายมา และตรัสถามว่า

“พวกเจ้าเคยทำนายว่า ลูกเราจะเป็นผู้มีบุญ เป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ เมื่อลูกเรามีอาการเหมือนคนหูหนวก เป็นใบ้ และเป็นง่อยเช่นนี้ เราจะทำอย่างไรดี”

พราหมณ์และที่ปรึกษาพากันกราบพูลว่า

“เมื่อตอนที่ประสูตินั้นพระโอรส มีลักษณะเป็นผู้มีบุญ แต่บัดนี้ เมื่อได้กลับกลายเป็นคนหูหนวก เป็นใบ้ เป็นง่อย ก็กลายเป็นกาลกนิจะทำให้บ้านเมืองและประชาชนเดือดร้อน ขอให้พระองค์สั่งให้นำพระโอรสไปฝังที่ป่าช้าเกิดพะยะคะ จะได้สิ้นอันตราย”

พระราชาได้ยินดังนั้นก็ทรงเศร้าพระทัยด้วยความรักพระโอรส แต่ก็ไม่อาจแก้ไขอย่างไรได้ เพราะเป็นทวงบ้านเมืองและประชาชน จึงต้องทรงทำตามคำกราบของพราหมณ์และที่ปรึกษาทั้งหลาย พระนางจันทเทวีทรงทราบข่าว พระราชาให้นำ พระโอรสไปฝังที่ป่าช้า ก็ทรงร้องไห้คร่ำครวญว่า

“พ่อเตมีย์ลูกรัก ของแม่ แม่รู้ว่าลูกไม่ใช่คนง่อยเปลี้ย ไม่ใช่คนหูหนวก ไม่ใช่คนใบ้ ลูกอย่าทำอย่างนี้เลย แม่เศร้าโศกมา ตลอดเวลา ๑๖ ปีแล้ว ถ้าลูกถูกนำไปฝัง แม่คงเศร้าโศกจนถึงตายได้นะลูกรัก”

พระเตมีย์ได้ยินดังนั้น ก็ทรงสงสารพระมารดาเป็นอันมาก ทรงสำนึกในพระคุณของพระมารดา แต่ในขณะที่เดียวกัน ก็ทรงรำลึกว่า พระองค์ตั้งพระทัยไว้ว่า จะไม่ทำการใดที่จะทำให้ ต้องไปสู่นรกอีก จะไม่ทรงยอมละความตั้งใจที่จะทำเป็นใบ้ หูหนวก และเป็นง่อย จะไม่ยอมให้สิ่งใดมาชักจูงใจพระองค์ ไปจากหนทางที่ทรงวางไว้แล้วนั้นเป็นอันขาด พระราชาจึงตรัสสั่งให้นายสารถีชื่อ สุนันทะ นำพระเตมีย์ขึ้น รถเทียมม้า พาไปที่ป่าช้าฝังศพ ให้ชูดหลุม แล้วเอาพระเตมีย์ โยนลงไปในหลุม เอาดินกลบเสียให้ตาย นายสุนันทะ จึงทรงอุ้มพระเตมีย์ขึ้นรถเทียมม้า พาไปที่ป่าช้า ฝังเมื่อไปถึงป่าช้านายสุนันทะก็เตรียม ชูดหลุมจะฝังพระเตมีย์ พระเตมีย์กุมารประทับอยู่บนราชรถ ทรงรำพึงว่า

“บัดนี้เราพ้นจากความทุกข์ ว่าจะต้องเป็นพระราชา พ้นความทุกข์ว่า จะต้องทำบาป เราได้อดทนมาตลอดเวลา ๑๖ ปี ไม่เคยเคลื่อนไหวร่างกายเลย เราจะลองดูว่า เรายังคงเคลื่อนไหวได้หรือไม่ มีกำลังร่างกายสมบูรณ์หรือไม่”

รำพึงแล้ว พระเทมีย์ก็เสด็จลงจากราชรถ ทรงเคลื่อนไหว ร่างกาย ทดลองเดินไปมากก็ทราบว่า
ยังคงมีกำลังร่างกาย สมบูรณ์เหมือนคนปกติ จึงทดลองยกราชรถ ก็ปรากฏว่าทรงมี กำลังยกราชรถขึ้นกวัด
แกว่ง ได้อย่างง่ายดาย จึงทรงเดินไปหา นายสุนันทะที่กำลังก้มหน้าก้มตาซูดหลุมอยู่ พระเทมีย์ตรัสถาม
นายสุนันทะว่า

“ท่านเร่งรีบซูดหลุมไปทำไม”

นายสุนันทะตอบ คำถามโดยไม่ได้เงยหน้าขึ้นดูว่า

**“เราซูดหลุมจะฝังพระโอรส ของพระราชา เพราะพระโอรสเป็นง่อย เป็นใบ้ และหูหนวก พระราชา
ตรัสสั่งให้ฝัง เสีย จะได้ไม่เป็นอันตรายแก่บ้านเมือง”**

พระเทมีย์จึงตรัสว่า

**“เราไม่ได้เป็นใบ้ ไม่ได้หูหนวก และไม่ง่อยเปลี้ย จงเงยขึ้นดูเราเถิด ถ้าท่านฝังเราเสีย ท่านก็จะ
ประพาศสิ่งที่ไม่เป็นธรรม”**

นายสารถึเงยขึ้นดู เห็นพระเทมีย์ก็จำไม่ได้ จึงถามว่า

**“ท่านเป็นใคร ท่านมีรูปร่าง งามราวกับเทวดา ท่านเป็นเทวดาหรือ หรือว่าเป็นมนุษย์ ท่านเป็นลูก
ใคร ทำอย่างไร เราจึงจะรู้จักท่าน”**

พระเทมีย์ตอบว่า

**“เราคือเทมีย์กุมาร โอรสพระราชา ผู้เป็นนายของท่าน ถ้าท่านฝังเราเสียท่านก็จะได้ชื่อว่า ทำสิ่งที่ไม่
เป็นธรรม พระราชาเปรียบเหมือนต้นไม้ ตัวเราเปรียบเหมือนกิ่งไม้ ท่านได้อาศัยร่มเงาไม้ ถ้าท่านฝังเราเสีย
ท่านก็ได้ชื่อว่า ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม นายสารถึยังไม่เชื่อว่าเป็นพระกุมารที่ตนพามา พระเทมีย์ทรง ประสงค์จะ
ให้นายสารถึเชื่อ จึงตรัสอธิบาย ให้เห็นว่าหาก นายสารถึจะฝังพระองค์ก็ได้ชื่อว่าทำร้ายมิตร ทรงอธิบายว่า
“ผู้ไม่ทำร้ายมิตร จะไปที่ใด ก็มีคนคบหามาก จะไม่อดอยาก ไปที่ใดก็มีผู้สรรเสริญบูชา โจรจะไม่ข่มเหง
พระราชาไม่ดูหมิ่น จะเอาชนะศัตรูทั้งปวงได้ ผู้ไม่ทำร้ายมิตร เมื่อมาถึงบ้านเรือนของตน หมู่ญาติและ
ประชาชน จะพากันชื่นชมยกย่อง ผู้ไม่ทำร้ายมิตร ย่อมได้รับการสักการะ เพราะเมื่อสักการะท่านแล้ว ย่อมได้
รับการสักการะตอบ เมื่อเคารพบูชาท่านแล้ว ย่อมได้รับการเคารพตอบ ผู้ไม่ทำร้ายมิตร ย่อมรุ่งเรืองเหมือน
กองไฟรุ่งโรจน์ ดังเทวดา เป็นผู้ไม่มีขวัณสิริมงคลประจำตนอยู่เสมอ ผู้ไม่ทำร้ายมิตร จะทำการใดก็สำเร็จผล
โคจะมีลูกมาก หวานพีชลงในนา ก็จะไม่จอกงาม แม้จะพลัดตกเหว ตกจากภูเขา ตกจากต้นไม้ ก็จะไม่เป็น
อันตราย ผู้ไม่ทำร้ายมิตร ศัตรูไม่อาจข่มเหงได้ เพราะเป็นผู้มีมิตรมาก เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ที่มีราก
ติดต่อกับพื้น ลมแรงก็ไม่อาจทำร้ายได้”**

นายสารถึได้ยินพระเทมีย์ตรัส ยิ่งเกิดความสงสัย จึงเดินมาดูที่ราชรถ ก็ไม่เห็นพระกุมาร
ที่ตนพามา ครั้นเดิน กลับมาพินิจพิจารณาพระเทมีย์อีกครั้งก็จำได้ จึงทูลว่า

“ข้าพเจ้าจะพาพระองค์กลับวัง ขอเชิญเสด็จกลับไป ครองพระนครเถิด”

พระเทมีย์ตรัสตอบว่า

“เราไม่กลับไปวัง อีกแล้ว เราได้ตัดขาดจากความ ยินดีในสมบัติทั้งหลาย เราได้ตั้งความอดทนมาเป็นเวลาถึง ๑๖ ปี อันราชสมบัติ ทั้ง พระนครและความสุข ความรื่นเริงต่าง ๆ เป็นของน่าเพลิดเพลิน แต่เราไม่ปรารถนาจะหลงอยู่ในความเพลิดเพลินนั้น ไม่ปรารถนาจะกระทำบาปอีก เราจะไม่ก่อเวรให้เกิดขึ้นอีกแล้ว บัดนี้เราพ้นจากภาระนั้นแล้ว เพราะพระบิดาพระมารดา ปล่อยเราให้พ้นจากราชสมบัติมาแล้ว เราพ้นจากความหลงใหล ในกิเลสทั้งหลาย เราจะขอบวชอยู่ในป่านี้แต่ลำพัง เราต่อสู้ได้ชัยชนะในจิตใจของเราแล้ว”

เมื่อตรัสดังนั้น พระเทมีย์กุมารมีความชื่นชมยินดีอย่างยิ่ง จำพืดกับพระองค์เองว่า

“ผู้ที่ไม่ใจเร็วด่วนได้ ผู้ที่มีความอดทน ย่อมได้รับผลสำเร็จด้วยดี”

นายสุนันหะสารธิดได้ฟังก็เกิดความยินดี ทูลพระเทมีย์ว่า จะขอบวชอยู่กับพระเทมีย์ในป่า แต่พระองค์ เห็นว่า หากนายสารธิดไม่กลับไปเมือง จะเกิดความสงสัยว่าพระองค์ หายไปไหน ทั้งนายสารธิด ราชรถ เครื่องประดับทั้งปวงก็สูญหายไป ควรที่นายสารธิดจะนำสิ่งของทั้งหลายกับไปพระราชวัง ทูลเรื่องราวให้พระราชาทรงทราบเสียก่อน แล้วจึงค่อยกลับมา บวชเมื่อหมดภาระ นายสุนันหะจึงกลับไปกราบทูลพระราชว่า พระเทมีย์กุมาร มิได้วิกลวิการ แต่ทรงมีรูปโฉมงดงามและ ตรัสได้ไพเราะ เหตุที่สร้างทำเป็นคนพิการ ก็เพราะไม่ปรารถนาจะครองราชสมบัติ ไม่ปรารถนาจะก่อ เวรทำบาปอีกต่อไป เมื่อพระราชและพระมเหสีได้ทรงทราบ ก็ทรงปลื้มปิติยินดี โปรดให้จัดกระบวนไปรับพระเทมีย์กลับ จากป่า ขณะนั้น พระเทมีย์ทรงผนวชแล้ว ประทับอยู่ในบรรณศาลาซึ่งเทวดา เนมิตไว้ให้ เมื่อพระบิดา พระมารดาเสด็จไปถึง พระเทมีย์จึงเสด็จมาต้อนรับ ทักทายปราศรัยกันด้วยความยินดี พระราชาเห็นพระโอรสผนวชเป็นฤๅษี เสวยไปไม่ลวก เป็นอาหาร และประทับอยู่ลำพังในป่า จึงตรัสถามว่าเหตุใด จึงยังมีผิวพรรณผ่องใส ร่างกายแข็งแรง พระเทมีย์ตรัสตอบพระบิดาว่า **“อาตมามีร่างกายแข็งแรง ผิวพรรณผ่องใส เพราะไม่ต้องเศร้าโศกถึงอดีต ไม่ต้องรอคอยอนาคต อาตมาใช้ชีวิตให้เป็นไปตามที่สมควรในปัจจุบัน คนพาลนั้นย่อมชুবชืดเพราะมัวโศกเศร้าถึงอดีต เพราะมัวรอคอยอนาคต”** พระราชาตรัสตอบว่า

“ลูกยังหนุ่มยังแน่นแข็งแรง จะมัวอยู่ทำอะไรในป่า กลับไปบ้านเมืองเถิดกลับ ไปครองราชสมบัติ มีโอรสธิดา เมื่อชราแล้วจึงค่อยมาบวช”

พระเทมีย์ตรัสตอบว่า **“การบวชของคนหนุ่มย่อม เป็นที่สรรเสริญ ใครเล่าจะพอใจได้ว่าเป็นหนุ่ม ยังอยู่ไกลจากความตาย อายุคนนั้นสั้นนัก เหมือนอายุของปลาในเวลาที่น่าน้อย”** พระราชาตรัสขอให้พระเทมีย์กลับไปครองราชสมบัติ ทรงกล่าวชักชวนให้นึกถึงความสุขสบายต่าง ๆ พระเทมีย์จึงตรัสตอบว่า

“วันคืนมีแต่จะล่วงเลยไป ผู้คนมีแต่ จะแก่ เจ็บและตาย จะเอาสมบัติไปทำอะไร ทรัพย์สมบัติและความสุขทั้งหลายเอาชนะความตายไม่ได้ อาตมาพ้นจาก ความผูกพันทั้งหลายแล้ว ไม่ต้องการทรัพย์สมบัติอีกแล้ว”

เมื่อพระราชชาติได้ขึ้นดั่งนั้น จึงเห็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง ในการออกบวช ทรงประสงค์ที่จะละทิ้งราชสมบัติออกบวช พระมเหสี และเสนาข้าราชบริพารทั้งปวง รวมทั้งบรรดา ประชาชนทั้งหลายในเมืองพาราณสี ก็พร้อมใจกันออกบวช บำเพ็ญเพียรโดยทั่วหน้ากัน เมื่อตายไปก็ไปเกิดในสวรรค์ พ้นจากความผูกพันในโลกมนุษย์ ทั้งนี้เป็นด้วยพระเมตตาของพระกัมมาร ทรงมีความอดทนมีความตั้งใจ อันมั่นคงแน่วแน่ในการที่ไม่ก่อเวรทำบาป ทรงมุ่งมั่นอดทน จนประสบผลสำเร็จดังที่หวัง เหมือนดั่งที่ทรงรำพึงว่า **“ผู้ที่ไม่ใจเร็วด่วนได้ ผู้ที่มีความอดทน ย่อมได้รับผลสำเร็จด้วยดี”**

คติธรรม : บำเพ็ญเนกขัมมบารมี

เมื่อมีประสงค์ในสิ่งใดก็สมควรมุ่งมั่นตั้งใจกระทำตามความมุ่งหมายนั้นอย่างหนักแน่น อดทนอย่างเพียรพยายามเป็นที่สุด และความพากเพียรอันเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ นั้นย่อมนำบุคคลนั้น ไปสู่ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่อย่างแท้จริง

๒. ชนกษัตริย์

ณ เมืองมิลินทราฐราชธานี พระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า พระเจ้ามโหชนก ทรงมีพระโอรสสององค์ คือ เจ้าอริสิฐชนก และ เจ้าโปลชนก เจ้าอริสิฐชนกทรงเป็นอุปราช ส่วนเจ้าโปลชนกทรงเป็นเสนาบดี เมื่อพระราชบิดาสวรรคต เจ้าอริสิฐชนกผู้เป็นอุปราช ก็ได้ครองบ้านเมืองต่อมา เจ้าโปลชนกทรงเป็นอุปราช ทรงเอาใจใส่ดูแลบ้านเมืองช่วยเหลือพระเชษฐาอย่างดียิ่ง มีอำมาตย์คนหนึ่งไม่พอใจพระเจ้าโปลชนก จึงหาอุบายให้ พระราชาอริสิฐชนกระแวงพระอนุชา โดยทูลพระราชอาญาว่า เจ้าโปลชนกคิดขบถ จะปลงพระชนม์ พระราชา พระราชาทรงเชื่อคำ อำมาตย์ จึงให้จับเจ้าโปลชนกไปขังไว้ เจ้าโปลชนกเสด็จหนี ไปจากที่คุมขังได้หลบไปอยู่ที่ชายแดนเมืองมิลินทราฐ เจ้าโปลชนก ทรงคิดว่า เมื่อครั้งที่ยังเป็นอุปราชนั้น มิได้เคยคิดร้ายต่อพระราชบิดาผู้เป็นพี่เลย แต่ก็ยังถูกระแวงจนต้องหนีมา ถ้าพระราชอาญาทรงรู้ว่า อยู่ที่ไหนก็คงให้ทหารมาจับไปอีกจนได้ บัดนี้ผู้คนมากมาย ที่ชายแดนที่เห็นใจ และพร้อมที่จะเข้าเป็นพวกด้วย ควรที่จะรวบรวมผู้คนไปโจมตีเมืองมิลินทราฐเสียก่อนจึงจะดีกว่า เมื่อคิดดั่งนั้นแล้ว เจ้าโปลชนกก็พาสมัครพรรคพวกยกเป็น กองทัพไปล้อมเมืองมิลินทราฐ บรรดาทหารแห่งเมืองมิลินทราฐพากัน เข้ากับเจ้าโปลชนกอีกเป็นจำนวนมาก เพราะเห็นว่าเจ้าโปลชนก เป็นผู้ซื่อสัตย์ และมีความสามารถ แต่กลับถูกพระราชอาญา และจับไปขังไว้โดยไม่ยุติธรรม ครั้นเมื่อเจ้าโปลชนกมีผู้คนไพร่พลเข้าสมทบด้วยเป็นจำนวน มากมายเช่นนี้ พระเจ้าอริสิฐชนกทรงเห็นว่า ไม่มีทางจะเอาชนะ ได้ จึงตรัสสั่งพระมเหสีซึ่งกำลังทรงครรภ์แก่ ให้ทรงหลบหนี เอาตัวรอด ส่วนพระองค์เองทรงออกทำสงคราม และ ลี้ภัยพระชนม์ ในสนามรบ เจ้าโปลชนกจึงทรงได้เป็นกษัตริย์ ครองเมืองมิลินทราฐสืบต่อมา ฝ่ายพระมเหสีของพระเจ้าอริสิฐชนก เสด็จหนีออกจาก เมืองมา ตั้งพระทัยจะเสด็จไปอยู่เมือง กาลจัมปาละ แต่กำลังทรงครรภ์แก่ เดินทางไม่ไหว ด้วยเดชะนุภาพแห่งพระโพธิสัตว์ซึ่งอยู่ในพระครรภ์ พระอินทร์จึงเสด็จมาช่วยทรงแปลงกายเป็นชายชราชบถเวยนามที่ศาลาที่ พระนางพักอยู่ และถามขึ้นว่า

“มีใครจะไปเมืองกาลจัมปากระบ้าง” พระนางตีพระทัยรีบตอบว่า **“ลุงจำ ฉันจะไปจ๊ะ”** พระอินทร์แปลงจึงรับพระนางขึ้นเกวียน พาเดินทางไป เมืองกาลจัมปากระบ้าง ด้วยยานพาหนะพาเทวดา แม้ระยะทาง ไกลถึง ๖๐ โยชน์ เกวียนนั้นก็เดินทางไปถึงเมืองในชั่ววันเดียว พระมเหสีเสด็จไปนั่งพักอยู่ในศาลาแห่งหนึ่งในเมืองนั้น บังเอิญมีพราหมณ์ศิลาปาโมกข์ผู้หนึ่งเดินผ่านมาเห็นพระนางเข้าก็เกิดความเอ็นดูสงสาร จึงเข้าไปไต่ถามพระนางก็ตอบว่าหนีมาจากเมืองมิลลา และไม่มีญาติพี่น้องอยู่ที่เมืองนี้เลย พราหมณ์ศิลาปาโมกข์จึงรับพระนางไปอยู่ด้วย ที่บ้านของตน อุปการะเลี้ยงดูพระนางเหมือนเป็นน้องสาว ไม่นานนักพระนางก็ประสูติพระโอรสทรงตั้งพระนามว่า มหาชนกกุมาร ซึ่งเป็นพระนามของพระอัยกา ของพระกุมาร มหาชนกกุมาร ทรงเติบโตขึ้นในเมืองกาลจัมปากระบ้าง มีเพื่อนเล่นเด็ก ๆ วยเดียวกันเป็นจำนวนมาก วันหนึ่ง มหาชนกกุมารโกรธกับเพื่อนเล่น จึงลากเด็กคนนั้นไปด้วยกำลังมหาศาล เด็กก็ร้องไห้บอกกับคนอื่น ๆ ว่า ลูกหญิงมาแย่งแกเอา มหาชนกกุมารได้ยินก็แปลกพระทัยจึงไปถาม พระมารดาว่า **“ทำไมเพื่อน ๆ พูด ว่า ลูกเป็นลูกแม่มาแย่ง พ่อของลูกไปไหน”** พระมารดาตอบว่า **“ก็ท่านพราหมณ์ศิลา ปาโมกข์นั่นแหละเป็น พ่อของลูก”** เมื่อมหาชนกกุมารไปบอกเพื่อนเล่นทั้งหลาย เด็กเหล่านั้นก็หัวเราะเยาะ บอกว่า **“ไม่จริง ท่านอาจารย์ศิลาปาโมกข์ไม่ใช่พ่อของเจ้า”** มหาชนกก็กลับมาทูลพระมารดา อ้อนวอนให้บอกความจริง พระมารดาขัดไม่ได้ จึงตรัสเล่าเรื่องทั้งหมดให้พระโอรสทรงทราบ เมื่อพระกุมารทราบว่าเป็นความจริง พระมารดาขัดไม่ได้ จึงตรัสเล่าเรื่องทั้งหมดให้พระโอรสทรงทราบ เมื่อพระกุมารทราบว่าพระองค์ทรงมีความเป็นมาอย่างไรก็ทรงตั้งพระทัยว่าจะร่ำเรียนวิชาการเพื่อให้ความรู้ความสามารถจะได้เสด็จไปเอาราชสมบัติเมืองมิลลาคืนมา ครั้นมหาชนกกุมารร่ำเรียนวิชาในสำนักพราหมณ์เจนจบใหญ่ พระชนม์ได้ ๑๖ พรรษาจึงทูลพระมารดาว่า **“หม่อมฉันจะเดินทาง ไปค้าขาย เมื่อมีทรัพย์สินมากพอแล้ว จะได้คิดอ่าน เอาบ้านเมืองคืนมา”** พระมารดาทรงนำเอาทรัพย์สินมีค่ามาจากมิลลา ๓ ลึง คือ แก้วมณี แก้วมุกดา และแก้ววิเชียรอันมีราคามหาศาล จึงประทานแก้วนั้นให้พระมหาชนกเพื่อนำไปซื้อสินค้า พระมหาชนกทรงจัดซื้อสินค้าบรรทุกลงเรือร่วมไปกับ พ่อค้าชาวสุวรรณภูมิ ในระหว่างทางเกิดพายุใหญ่ โหมกระหน่ำ คลื่นซัดจนเรือจวนจะแตก บรรดาพ่อค้าและลูกเรือพากัน ตระหนกตกใจ บวงสรวง อ้อนวอนเทพดาขอให้รอดชีวิต ฝ่ายมหาชนกกุมาร เมื่อทรงทราบว่าเรือจะจมแน่แล้ว ก็เสวยอาหารจน อิ่มหนำ ทรงนำผ้ามาชุบน้ำมันจนชุ่ม แล้วนั่งผ้านั้นอย่างแน่นหนา ครั้นเมื่อเรือจมลง เหล่าพ่อค้ากลาสี เรือทั้งปวงก็จมน้ำกลายเป็นอาหารของสัตว์น้ำไปหมด แต่พระมหาชนกทรงมีกำลังจากอาหารที่เสวย มีผ้าชุบน้ำมัน ช่วยไล่สัตว์น้ำ และช่วยให้ลอยตัวอยู่ในน้ำได้ดี จึงทรงแหวกว่าย อยู่ในทะเลได้นานถึง ๗ วัน ฝ่ายนางมณีเมขลา เทพธิดาผู้รักสามาหาสมุทร เห็นพระมหาชนก ว่ายน้ำอยู่เช่นนั้น จึงลองพระทัย พระมหาชนก **“ใครหนอ ว่ายน้ำอยู่ได้ถึง ๗ วัน ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง จะทวนว่ายไปทำไมกัน”** พระมหาชนกทรงตอบว่า **“ความเพียรย่อมมีประโยชน์ แม้จะมองไม่เห็นฝั่ง เราก็จะว่ายไปจนกว่าจะถึง ฝั่งเข้าสักวันหนึ่ง”** นางมณีเมขลาบอกว่า **“มหาสมุทรนี้กว้างใหญ่นัก ท่านจะพยายามว่ายสักเท่าไรก็คงไม่ถึงฝั่ง ท่านคงจะตายเสียก่อนเป็นแน่”** พระมหาชนกตรัสตอบว่า **“คนที่ทำความเพียรนั้น แม้จะต้องตายไปในขณะกำลังทำ ความเพียรพยายามอยู่ ก็จะไม่มีความผิดบาปติดใจได้ เพราะได้ทำหน้าที่เต็มกำลังแล้ว”** นางมณีเมขลาถามต่อว่า **“การทำ ความพยายามโดย**

มองไม่เห็นทางบรรลุเป้าหมายนั้นแม้แต่ความยากลำบากอาจถึงตายได้ จะต้องเพียรพยายามไปทำไมกัน” พระมหากษัตริย์ตรัสตอบว่า “แม้จะรู้ว่าสิ่งที่เรา กำลังกระทำนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม ถ้าไม่เพียรพยายาม แต่กลับหมดมานะเสียแต่ต้นมือ ย่อมได้รับ ผลร้ายของความเกียจคร้านอย่างแน่นอน ย่อมไม่มีวัน บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ บุคคลควรตั้งความเพียรพยายาม แม้การนั้นอาจไม่สำเร็จก็ตาม เพราะเรามีความพยายามไม่ละความตั้งใจ เราจึงยังมีชีวิตอยู่ได้ในขณะนี้ เมื่อ คนอื่นได้ตายกันไปหมดแล้ว เราจะพยายามสุดกำลัง เพื่อไปให้ถึงฝั่งให้จงได้” นางมณีนเมขลา ได้ยินดังนั้น ก็เฝ้าสรรเสริญความเพียรของมหากษัตริย์ และช่วยอุ้มพามหากษัตริย์ ไปจนถึงฝั่งเมืองมิลิลา วางพระองค์ไว้ที่ศาลาในสวนแห่งหนึ่ง ในเมืองมิลิลา พระราชาโปลชนก ไม่มีพระโอรส ทรงมีแต่ พระธิดาผู้ฉลาดเฉลียวเป็นอย่างยิ่ง พระนามว่า เจ้าหญิงสิวลี ครั้นเมื่อพระองค์ประสูรหนักใกล้จะสวรรคต บรรดาเสนา ทิ้งปวงจึงทูลถามขึ้นว่า เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วราชสมบัติ ควรจะตกเป็นของผู้ใด ในเมื่อไม่ทรงมีพระโอรส พระเจ้าโปลชนก ตรัสสั่งเสนาว่า “ท่านทั้งหลายจงมอบ ราชสมบัติให้แก่ผู้มีความสามารถดังต่อไปนี้ ประการแรก เป็นผู้ที่ทำให้พระราชธิดาของเราพอพระทัยได้ ประการที่สอง สามารถรู้ด้านไหนเป็นด้านหัวนอนของ บัลลังก์รูปสี่เหลี่ยม ประการที่สาม สามารถยกธนูใหญ่ ซึ่งต้องใช้แรงคนธรรมดา ถึงพันคนจึงจะยกขึ้นได้ ประการที่สี่ สามารถขึ้นบอกขุมทรัพย์มหาศาลทั้ง ๑๓ แห่งได้” แล้วจึงตรัสบอกปัญหาของขุมทรัพย์ทั้ง ๑๓ แห่ง แก่เหล่าอำมาตย์ เช่น ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ขึ้น ขุมทรัพย์ที่ดวงอาทิตย์ตก ขุมทรัพย์ที่อยู่ภายใน ขุมทรัพย์ที่อยู่ภายนอก ขุมทรัพย์ที่ไม่ใช่ภายในและภายนอก ขุมทรัพย์ที่ปลายไม้ ขุมทรัพย์ที่ปลายงา ขุมทรัพย์ที่ปลายหาง เป็นต้น เมื่อพระราชาลิ้นพระชนม์ บรรดาเสนาบดี ทหาร พลเรือน และประชาราษฎร์ทั้งหลายต่างพยายามที่จะ เป็นผู้สืบราชสมบัติ แต่ก็ไม่มีใครใดสามารถทำให้เจ้าหญิงสิวลีพอพระทัยได้ เพราะล้วนแต่พยายามเอาพระทัยเจ้าหญิงมากเกินไป จนเสียลักษณะของผู้ที่จะปกครองบ้านเมือง ไม่มีผู้ใดสามารถยก มหาธนูใหญ่ได้ ไม่มีผู้ใดรู้ทิศหัวนอนของบัลลังก์สี่เหลี่ยม และไม่มีผู้ใดไปปริศนาขุมทรัพย์ได้ ในที่สุดบรรดาเสนาข้าราชการจึงควรตั้งพิธีเสี่ยงราชรถ เพื่อหาตัวบุคคลผู้มีบุญญาธิการสมควรครองเมือง บุชยราชรถเสี่ยงทายนั้นก็แล่นออกจากพระราชวัง ตรงไปที่สวน แล้วหยุดอยู่หน้าศาลาที่พระมหากษัตริย์ทรงนอนอยู่ ปุโรหิตที่ตามราชรถจึงให้ประโคมดนตรีขึ้น พระมหากษัตริย์ได้ยินเสียงประโคมจึงลืมพระเนตรขึ้น เห็นราชรถ ก็ทรงดำริว่า คงเป็นราชรถเสี่ยงทาย พระราชาผู้มีบุญเป็นแน่ แต่ก็มีได้แสดงอาการอย่างใดกลับบรรทมต่อไป ปุโรหิตเห็นดังนั้น ก็คิดว่า บุชยผู้นี้เป็นผู้มีสติปัญญา ไม่ตื่นตื่นตกใจกับสิ่งใดโดยง่าย จึงเข้าไปตรวจดูพระบาทพระมหากษัตริย์ เห็นลักษณะต้องตาม คำโบราณว่าเป็นผู้มีบุญ จึงให้ประโคมดนตรีขึ้นอีกครั้ง แล้วเข้าไปทูลอัญเชิญ พระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นพระราชาเมืองมิลิลา พระมหากษัตริย์ตรัสถามว่า พระราชาไปไหนเสีย ปุโรหิตก็กราบทูลว่า พระราชาสวรรคต ไม่มีพระโอรสมีแต่พระธิดาคือเจ้าหญิงสิวลี แต่องค์เดียว พระมหากษัตริย์จึงทรงรับเป็นกษัตริย์ครองมิลิลา ฝ่ายเจ้าหญิงสิวลีได้ทรงทราบข่าว พระมหากษัตริย์ได้ราชสมบัติ ก็ประสงค์จะทดลองว่า พระมหากษัตริย์สมควรเป็นกษัตริย์หรือไม่ จึงให้ราชบุรุษไปทูลเชิญเสด็จมาที่ปราสาทของพระองค์ พระมหากษัตริย์ก็เฉยเสียมิได้ไปตามคำทูล เจ้าหญิงให้คนไปทูล ถึง ๓ ครั้ง

พระมหากษัตริย์ก็ไม่สนพระทัย จนถึงเวลาหนึ่งก็ เสด็จไปที่ปราสาทของเจ้าหญิงเอง โดยไม่ทรงบอกล่วงหน้า เจ้าหญิงตกพระทัยรีบเสด็จมาต้อนรับเชิญ ไปประทับบนบัลลังก์ พระมหากษัตริย์จึงตรัสถามอำมาตย์ว่าพระราชานี้ที่สิ้นพระชนม์ ตรัสสั่งอะไรไว้บ้าง อำมาตย์ก็ทูลตอบ พระมหากษัตริย์จึงตรัสสั่งว่า ข้อที่ ๑ **“ที่ว่าทำให้เจ้าหญิงพอพระทัย เจ้าหญิงได้ แสดงแล้วว่าพอพระทัยเราจึงได้เสด็จมาต้อนรับเรา”** ข้อที่ ๒ เรื่องปริศนาทศทิวannon บัลลังก์นั้น พระมหากษัตริย์ทรง คิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วถอดเข็มทองคำที่กลัดผ้าโพกพระเศียรออก ส่งให้เจ้าหญิงให้วางเข็มทองคำไว้ เจ้าหญิงทรงรับเข็มไปวางไว้ บนบัลลังก์สี่เหลี่ยม พระมหากษัตริย์ทรงชี้บอกว่าทรงชี้เข็มวางอยู่ไหนแหละคือทศทิวannon ของบัลลังก์ โดยสังเกต จากการที่เจ้าหญิงทรงวางเข็มทองคำ จากพระเศียรไว้ ข้อที่ ๓ นั้นก็ตรัสสั่งให้นำมหาธนูมา ทรงยกขึ้นและนำอย่าง ง่ายตาย ข้อที่ ๔ เมื่ออำมาตย์กราบทูลถึงปัญหาของชุมทรัพย์ทั้ง ๑๓ แห่ง พระมหากษัตริย์ทรงคิดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วก็ ตรัสบอกคำแก้ปริศนา ชุมทรัพย์ทั้ง ๑๓ แห่ง ได้หมด เมื่อสั่งให้คนไปขุดดู ก็พบชุมทรัพย์ ตามที่ตรัสบอกไว้ทุกแห่ง ผู้คนจึงพากันสรรเสริญปัญญาของพระมหากษัตริย์กันทั่วทุกแห่งหน พระมหากษัตริย์โปรดให้เชิญพระมารดาและพระราชมารดา ทศปาโมกข์จากเมืองกาลจัมปาเกะ ทรงอุปถัมภ์ บำรุงให้สุขสบาย ตลอดมา จากนั้นทรงสร้างโรงงานใหญ่ ๖ ทิศในเมืองมิถิลา ทรงบริจาคมหาทานเป็นประจำ เมืองมิถิลาจึงมีแต่ความผาสุก สมบูรณ์ เพราะพระราชาทรงอยู่ในทศพิชราชธรรม ต่อมาพระนางสิวลีประสูติพระโอรส ทรงนามว่า ทีฆาวุฑุมาร เมื่อเจริญวัยขึ้น พระบิดาโปรดให้ดำรง ตำแหน่งอุปราชอยู่มาวันหนึ่ง พระราชามหาชนกเสด็จอุทยานทอดพระเนตร เห็นมะม่วงต้นหนึ่งกิ่งหัก ไปไม่ร่วง อีกต้นมีใบแน่นหนา ร่มเย็นเขียวชอุ่ม จึงตรัสถาม อำมาตย์กราบทูลว่าต้นมะม่วง ที่มีกิ่งหักนั้น เป็นเพราะรสนิยมผลอร่อย ผู้คนจึงพากันสอยบ้าง เด็ดกิ่งและขว้างปาเพื่อเอบบ้าง จนมีสภาพเช่นนั้น ส่วนอีกต้น ไม่มีผล จึงไม่มีคนสนใจไปและกิ่งจึงสมบูรณ์เรียบร้อยดี พระราชาได้ฟังก็ทรงคิดว่า ราชสมบัติ เปรียบเหมือน ต้นไม้มีผลออกจุกทำลาย แม้ไม่ถูกทำลายก็ต้องคอย ระแวดระวังรักษา เกิดความกังวล เราจะทำตนเป็นผู้ ไม่มีกังวลเหมือนต้นไม้ไม่มีผล เราจะออกบรรพชา สละราชสมบัติเสีย มิให้เกิดกังวล พระราชาเสด็จกลับมาปราสาท ปลงพระเกศา พระมัสสุ ครองผ้ากาสาวพัสตร์ ครองอัญญาบริวารครบถ้วน แล้วเสด็จออกจากมหาปราสาทไป ครั้นพระนางสิวลี ทรงทราบ ก็รีบติดตามมา ทรงอ้อนวอนให้ พระราชาเสด็จกลับ พระองค์ก็ไม่ยินยอม พระนางสิวลีจึงทำอุบายให้อำมาตย์ เฝ้าโรงเรือนเก่า ๆ และกองหญ้า กองใบไม้ เพื่อให้พระราชา เข้าพระทัยว่าไฟไหม้พระคลังจะได้เสด็จกลับ พระราชาตรัสว่า พระองค์เป็นผู้ไม่มีสมบัติแล้ว สมบัติที่แท้จริงของพระองค์ คือความสุขสงบจากการบรรพชานั้นยังคงอยู่กับพระองค์ ไม่มีผู้ใดทำลายได้ พระนางสิวลีทรงทำอุบายลักเท่าไร พระราชาก็มิได้สนพระทัย และตรัสให้ประชาชนนอภิชะก พระทีฆาวุฑุมารขึ้นเป็นกษัตริย์ เพื่อปกครองมิถิลาต่อไป พระนางสิวลีไม่ทรงละความเพียร พยายามติดตาม พระมหากษัตริย์ต่อไปอีก วันรุ่งขึ้นมีสุนัขคาบเนื้อที่เจ้าของเผลอวิ่งหนีมาพบผู้คนเข้าก็ตกใจทั้งขึ้นเนื้อไว้ พระมหากษัตริย์คิดว่า ก้อนเนื้อนี้เป็นของไม่มีเจ้าของ สมควรที่จะเป็นอาหารของเราได้ จึงเสวยก้อนเนื้อนั้น พระนางสิวลีทรงเห็นดังนั้น ก็เสวยพระทัยอย่างยิ่ง ที่พระสวามีเสวยเนื้อที่สุนัขทิ้งแล้ว แต่พระมหากษัตริย์กว่า นี้แหละเป็นอาหารพิเศษ ต่อมาทั้งสองพระองค์ทรงพบเด็กหญิงสวมกำไลข้อมือ

ข้างหนึ่งมีกำไลสองอัน อีกข้างมีอันเดียว พระราชาตรัสถามว่า **“ทำไมกำไลข้างที่มีสองอันจึงมีเสียงดัง”** เด็กหญิงตอบว่า **“เพราะกำไลสองอันนั้น กระแทกกันจึงเกิดเสียงดัง ส่วนที่มี ข้างเดียวนั้นไม่ได้กระทบกับอะไรจึงไม่มีเสียง”** พระราชาจึง ตรัสแนะให้ พระนางคิดพิจารณาถ้อยคำของเด็กหญิง กำไลนั้นเปรียบเหมือนคนที่อยู่สองคน ย่อมกระทบกระแทกกัน ถ้าอยู่คนเดียวก็จะสงบสุข แต่พระนางลิวีลียังคงติดตาม พระราชาไปอีก จนมาพบนายช่างทำลูกศร นายช่างทูลตอบ คำถามพระราชาว่า **“การที่ต้องหลับตาข้างหนึ่งเวลาตัด ลูกศรนั้น ก็เพราะถ้า ลืมตาสอง ข้างจะไม่เห็นว่าข้างไหนคด ข้างไหนตรง เหมือนคนอยู่สองคนก็จะขัดแย้งกัน ถ้าอยู่คนเดียวก็ไม่ขัดแย้ง กับใคร”** พระราชาตรัสเตือนพระนางลิวีลียีกครั้งหนึ่งว่า พระองค์ประสงค์จะเดินทางไปตามลำพัง เพื่อแสวงหา ความสงบไม่ประสงค์จะมีเรื่องขัดแย้งกระทบกระทั่ง หรือความไม่สงบอันเกิดจากการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น อีกต่อไป พระนางลิวีลียังได้ฟังพระวาจาดังนั้นก็น้อยพระทัยจึงตรัสว่า **“ต่อไปนี้หม่อมฉันหมดวาสนา จะได้อยู่ร่วมกับ พระองค์อีกแล้ว”** พระราชาจึงเสด็จไปสุภาใหญ่แต่ลำพังเพื่อบำเพ็ญสมาบัติ มิได้กลับมาสู่พระนครอีก ส่วนพระนางลิวีลียังเสด็จกลับเข้าสู่ พระราชวัง อภิเษกพระที่ฆาฎกุมารขึ้นเป็นพระราชา แล้วเป็นพระราชา แล้วพระนางโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นในที่ต่าง ๆ เพื่อรำลึกถึง พระราชามหาชน ผู้ทรงมีพระสติปัญญา และที่ยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด คือ ทรงมีความเพียรพยายามเป็นเลิศ มิได้เคยเลื่อมถอย จากความเพียร ทรงตั้งพระทัยที่จะกระทำการโดยเต็มกำลัง ความสามารถ เพราะทรงยึดมั่นว่า บุคคลควรตั้งความเพียรพยายามไม่ว่า กิจการนั้น จะยากสักเพียงใด ก็ตาม คนมีปัญญาแม้ได้รับทุกข์ ก็จะไม่สิ้นหวัง ไม่สิ้นความเพียรที่จะพาตนให้พ้นจากความทุกข์นั้นให้ ได้ในที่สุด

คติธรรม : บำเพ็ญวิริยบารมี

เกิดเป็นคนควรมีความพากเพียรให้ถึงที่สุด เพื่อให้ถึงแก่งเล็งที่มุ่งหวัง
เพียรสุดกำลังจนชีวิตหาไม่ ก็จงเพียร แล้วความสำเร็จจะมาเยือน

๓. สุวรรณสามชาดก

สุวรรณสามชาดก ครั้งหนึ่ง มีสหายสองคนรักใคร่กันมาก ต่างก็ตั้งบ้านเรือน อยู่ใกล้เคียงกัน ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ทั้งสองคนตั้งใจว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกชาย ก็จะให้แต่งงาน เพื่อครอบครัวทั้งสองฝ่ายจะได้ ผูกพันใกล้ชิดกันไม่มีเสื่อมคลาย อยู่ต่อมาฝ่ายหนึ่งก็มีลูกชายชื่อว่า ทูลกุมาร อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว ชื่อว่า ปาริกามารี เด็กทั้งสองมีรูปร่างหน้าตางดงาม สติปัญญาฉลาดเฉลียว และมีจิตใจ มั่นอยู่ในศีล เมื่อเติบโตขึ้น พ่อแม่ของทั้งสองก็ตกลงจะทำตามที่เคย ตั้งใจไว้ คือให้ลูกของทั้งสองบ้านได้ แต่งงานกัน แต่ทั้งทูลกุมารและปาริกามารี ต่างบอกกับพ่อแม่ ของตนว่า ไม่ต้องการแต่งงานกัน แม่จะรู้ว่า ฝ่ายหนึ่ง เป็นคนดี รูปร่างหน้าตาดี และเป็นเพื่อนสนิท มาตั้งแต่เด็กก็ตาม ในที่สุด พ่อแม่ของทั้งสอง ก็จัดการแต่งงานให้จนได้ แต่แม้ว่าทูลกุมารและปาริกามารีจะแต่งงานกันแล้ว ต่างยังคงประพฤติ ปฏิบัติเสมือน

เป็นเพื่อนกันตลอดมา ไม่เคยประพาศต่อกัน ฉันสามีภรรยา ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสองคนมีความปรารถนาตรงกัน คือประสงค์จะออกบวช ไม่อยากดำเนินชีวิตอย่างชาวบ้าน ธรรมดาซึ่ง จะต้องพัวพันอยู่กับการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อเป็นอาหารบ้าง เพื่อป้องกันตัวเองบ้าง เมื่อได้อ้อนวอนพ่อแม่ทั้งสองบ้านอยู่เป็นเวลานานในที่สุด ทั้งสองก็ได้ รับคำอนุญาตให้บวชได้ จึงพากัน เดินทางไปสู่ป่าใหญ่ และอธิษฐานออกบวช นุ่งห่มผ้าข้อม เปลือกไม้และ ไม้ผุอย่างดาบส บำเพ็ญ ธรรมอยู่ ณ ศาลาในป่านั้น ด้วยความเมตตาอันมั่นคง ของทั้งสองคน บรรดา ลิงสาราสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ต่างก็เมตตาจิตต่อกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน ต่างหากินอยู่ด้วยความสุข ลำราญ ต่อมาวันหนึ่ง พระอินทร์เสด็จเห็นอันตรายซึ่งจะบังเกิดแก่ ทุกลดาบสและปาริกาดาบสสินี จึงตรัสบอก แก่ ดาบสว่า **“ข้าพเจ้าเสด็จเห็นว่า อันตรายจะเกิดขึ้นแก่ท่าน ขอให้ท่านจงมีบุตร เพื่อเป็น ผู้ช่วยเหลือ ประณิบัติในยามยากลำบากเถิด”** ทุกลดาบสจึงถามว่า **“อาตมาบำเพ็ญพรตเพื่อความพ้นทุกข์ อาตมาจะมีบุตร ได้อย่างไร อาตมาไม่ต้องการดำเนินชีวิต อย่างชาวโลก ที่จะทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในความทุกข์อีก”** พระอินทร์ ตรัสว่า **“ท่านไม่จำเป็นต้องประพาศปฏิบัติ อย่างชาวโลก แต่ท่านจำเป็นต้องมีบุตรไว้ช่วย เหลือประณิบัติ ขอให้เชื่อข้าพเจ้าเถิด ท่านเพียงแต่เอามือลูบท้องนางปาริกา ดาบสสินี นางก็จะตั้งครรภ์ ลูกในครรภ์นางจะได้ เป็นผู้ดูแล ท่านทั้งสองต่อไป”** เมื่อพระอินทร์ตรัสบอกดังนั้น ทุกลดาบสจึงทำตาม ต่อมานางปาริกาก็ตั้งครรภ์ ครั้นครบกำหนด ก็คลอดบุตร มีผิวพรรณงดงามราวทองคำบริสุทธิ์ จึงได้ชื่อว่า **“สุวรรณสาม”** ปาริกาดาบสสินี เลี้ยงดู สุวรรณสามจนเติบโตใหญ่อยู่ในป่านั้น มีบรรดาสัตว์น้อยใหญ่นานาชนิดแวดล้อมเป็นเพื่อนเล่น ตั้งแต่ ยังเป็นเด็กอยู่ สุวรรณสามหมั่นสังเกตจดจำสิ่งที่ พ่อและแม่ได้ปฏิบัติ เช่น การไปตักน้ำ ไปหา ผลไม้เป็นอาหาร เส้นทางที่ไปหาน้ำและอาหาร สุวรรณสามพยายามช่วยเหลือ พ่อและแม่ กระทำกิจกรรมต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ เพื่อให้พ่อแม่ ได้มีเวลาบำเพ็ญธรรมตามที่ประสงค์ วันหนึ่ง เมื่อทุกลดาบสและนางปาริกา ออกไปหาผลไม้ในป่า เผอิญฝนตกหนักทั้งสองจึงหลบฝนอยู่ที่ ต้นไม้ใหญ่ใกล้จอมปลวก โดยไม่รู้ว่าที่จอมปลวกนั้นมีมึงพิษอาศัยอยู่ น้ำฝนที่ชุ่มเสื้อผ้า และมุนผมของทั้งสองไหลหยดลงไปในรูงู งูตกใจจึงพ่นพิษออกมาป้องกันตัว พิษร้ายของงู เข้าตาทั้งสองคน ความร้ายกาจของพิษทำให้ดวงตาบอดมืดมืดไปทันที ทุกลดาบสและนางปาริกาดาบสสินี จึงไม่สามารถจะกลับไปถึง ศาลาที่พักได้ เพราะมองไม่เห็นทาง ต้องวนเวียนคลำทางอยู่แถวนั้นเอง คนทั้งสอง ต้องเสียดวงตา เพราะกรรมในชาติก่อน เมื่อครั้งที่ ทุกลดาบสเกิดเป็นหมอรักษาตา ปาริกา เกิดเป็นภรรยาของ หมอนั้น วันหนึ่งหมอได้รักษาตาของเศรษฐีคนหนึ่งจนหายขาดแล้ว แต่เศรษฐีไม่ยอมจ่ายค่ารักษา ภรรยา จึงบอกกับสามีว่า **“พึงทำยาขึ้นอย่างหนึ่งให้มีฤทธิ์แรง แล้วเอาไปให้เศรษฐีผู้นั้น บอกว่าตายยังไม่หายสนิท ขอให้ใช้ยานี้ป้ายอีก”** หมอตาทำตามที่ภรรยาบอก ฝ่ายเศรษฐีเชื่อในสรรพคุณยา ของหมอ ก็ทำตาม ตาของ เศรษฐีก็กลับบอด สนิทในไม่ช้าด้วย บาปที่ทำไว้ในชาติก่อน ส่งผลให้ทั้งสองคนต้องตาบอดไปในชาตินี้ ฝ่ายสุวรรณสาม คอยพ่อแม่อยู่ที่ศาลา ไม่เห็นกลับมาตามเวลา จึงออกเดินตามหา ในที่สุดก็พบพ่อแม่ วนเวียน อยู่ข้างจอมปลวก เพราะนัยน์ตาบอด หาทางกลับไม่ได้ สุวรรณสามจึงถามว่า เกิดอะไรขึ้น เมื่อพ่อแม่เล่าให้ฟัง สุวรรณสามก็ร้องไห้ แล้วก็หัวเราะ พ่อแม่จึงถามว่าเหตุใดจึงร้องไห้แล้วก็หัวเราะ เช่นนั้น สุวรรณสาม ตอบว่า

“ลูกร้องไห้เพราะเสียใจที่พ่อแม่ฉันตายไป แต่หัวเราะ เพราะลูกดีใจที่ลูกจะได้ ปรนนิบัติดูแล ตอบแทน พระคุณพ่อแม่ ที่เลี้ยงดูลูกมา พ่อแม่อย่าเป็นทุกข์ไปเลย ลูกจะปรนนิบัติ ไม่ให้พ่อแม่ต้องเดือดร้อนแต่อย่างใด” จากนั้น สุวรรณสามก็พาพ่อแม่กลับไปยังศาลาที่พัก จัดหาเชือก มาผูกโยงไว้โดยรอบ สำหรับพ่อแม่จะได้ใช้ จับเป็นราวเดินไป ทำอะไร ๆ ได้สะดวกในบริเวณศาลานั้นทุก ๆ วัน สุวรรณสาม จะไปตักน้ำมาสำหรับพ่อแม่ ได้ดื่มได้ใช้ และไปหา ผลไม้ในป่ามาเป็นอาหารและตนเอง เวลาที่สุวรรณสามออกไปหาผลไม้ บรรดาสัตว์ทั้งหลาย จะพากันมาแวดล้อมด้วยความไว้วางใจ เพราะสุวรรณสาม เป็นผู้มีเมตตาจิต ไม่เคยทำอันตราย แก่ฝูงสัตว์ สุวรรณสามจึงมีเพื่อนแวดล้อมเป็นบรรดา สัตว์นานาชนิด พ่อแม่ลูกทั้งสามจึงมีแต่ความสุขสงบ ปราศจาก ความทุกข์ร้อนนุ่นวายทั้งปวง อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาแห่งเมืองพาราณสี พระนามว่า “กบิลยักขราช” เป็นผู้ชอบออกไปล่าสัตว์ พระองค์เสด็จออกล่าสัตว์ มาจนถึงทำนน้ำที่สุวรรณสามมาตักน้ำไปให้พ่อแม่ พระราชา สังเกตเห็น รอยเท้า สัตว์ชุกชุมในบริเวณนั้น จึงข่มคอยจะยิงสัตว์ที่ผ่านมากินน้ำ ขณะนั้น สุวรรณสามนำหม้อ น้ำมาตักน้ำไปใช้ที่ศาลาดังเช่นเคย มีฝูงสัตว์เดินตามมาด้วยมากมาย พระราชาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงแปลก พระทัยว่า สุวรรณสามเป็นมนุษย์หรือเทวดา เหตุใดจึง เดินมา กับฝูงสัตว์ ครั้นจะเข้าไปถามก็เกรงว่า สุวรรณสาม จะตกใจหนีไป ก็จะไม่ได้ตัวจึงคิดจะยิงด้วยธนูให้หมด กำลังก่อนแล้วค่อยจับตัวไว้ชักถาม เมื่อสุวรรณสามลงไปตักน้ำแล้ว กำลังจะเดินกลับไปศาลา พระราชา กบิลยักขราชก็เล็งยิงด้วยธนูอาบยา ถูกสุวรรณสามที่ล่าสัตว์จากขาไปซ้าย สุวรรณสามล้มลงกับพื้น แต่ยังไม่ถึงตาย จึงเอ่ยขึ้นว่า “เนื้อของ เรากินไม่ได้ หนังของเราเอาไปทำอะไรก็ได้ จะยิงเราทำไม คนที่ยิงเราเป็นใคร ยิงแล้วจะซ่อนตัวอยู่ทำไม” กบิลยักขราชได้ยั้วญาจาอ่อนหวานเช่นนั้นก็ยิ่งแปลกพระทัย ทรงคิดว่า “หนุ่มน้อยนี้เป็นใครหนอ ถูกเรายิงล้ม ลงแล้ว ยังไม่โกรธเคือง กลับใช้ถ้อยคำอ่อนอ่อนหวาน แทนที่จะด่าว่า ด้วยความ โกรธแค้น เราจะต้องแสดงตัว ให้เขาเห็น” คิดดังนั้นแล้ว พระราชาจึงออกจากที่ข่มไปประทับอยู่ข้าง ๆ สุวรรณสาม พลองตรัสว่า “เราชื่อ กบิลยักขราช เป็นพระราชา แห่งเมืองพาราณสี เจ้าเป็นผู้ใด มาทำอะไรอยู่ในป่านี้” สุวรรณสามตอบไปตาม ความจริงว่า “ข้าพเจ้าเป็นบุตรดาบส ชื่อว่าสุวรรณสาม พระองค์ยิงข้าพเจ้าด้วยธนูพิษ ได้รับความเจ็บปวด สาหัส พระองค์ประสงค์อะไรจึงยิงข้าพเจ้า” พระราชาไม่กล้าตอบความจริง จึงแส้งตรัสเท็จว่า “เราตั้งใจจะยิง เนื้อเป็นอาหาร แต่พอเจ้ามา เนื้อก็เตลิดหนีไปหมด เราโกรธจึงยิงเจ้า” สุวรรณสามแย้งว่า “เหตุใดพระองค์ จึงตรัสอย่างนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในป่านี้ไม่เคยกลัวข้าพเจ้า ไม่เคยเตลิด หนีข้าพเจ้าเลย สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนของข้าพเจ้า” พระราชาทรงละอายพระทัยที่ตรัสความเท็จแก่สุวรรณสาม ผู้ถูกยิงโดยปราศจาก ความผิด จึงตรัสตามความจริงว่า “เป็นความจริงตามที่เจ้าว่า สัตว์ทั้งหลายมิได้กลัวภัย จากเจ้าเลย เรายิงเจ้า ก็เพราะความโง่เขลาของเราเอง เจ้าอยู่กับใครในป่านี้ ออกตักน้ำไปให้ใคร” สุวรรณสามบ้วนโลหิตออกจากปาก ตอบพระราชาว่า “ข้าพเจ้าอยู่กับพ่อแม่ ซึ่งดาบอดทั้งสองคน อยู่ในศาลา ในป่านี้ ข้าพเจ้าทำหน้าที่ ปรนนิบัติพ่อแม่ ดูแลหาน้ำและอาหาร สำหรับท่านทั้งสอง เมื่อข้าพเจ้า มาถูกยิงเช่นนี้ พ่อแม่ก็จะไม่มีใครดูแลปรนนิบัติอีกต่อไป อาหารที่ศาลายังพอสำหรับ ๖ วัน แต่ไม่มีน้ำ พ่อแม่ของข้าพเจ้าจะต้องอดน้ำ

และอาหาร เมื่อปราศจากข้าพเจ้า โอ พระราชา ความทุกข์ ความเจ็บปวด ที่เกิดจากถูกยิงด้วยธนูของท่านนั้น ยังไม่เท่าความทุกข์ ความเจ็บปวดที่เป็นห่วงพ่อแม่ของข้าพเจ้า จะต้องได้รับความเดือดร้อนเพราะขาดข้าพเจ้า ผู้ปรนนิบัติ ต่อไปนี้พ่อแม่คงไม่ได้เห็นหน้าข้าพเจ้าอีกแล้ว” สุวรรณสามรำพันแล้วร้องไห้ด้วยความทุกข์ใจอย่างยิ่ง พระราชาทรงได้ยินดังนั้นก็เสียพระทัยยิ่งนักว่า ได้ทำร้าย สุวรรณสามผู้มีความกตัญญูสูงสุด ผู้ไม่เคยทำอันตราย ต่อสิ่งใดเลย จึงตรัสกับสุวรรณสามว่า **“ท่านอย่ากังวลไปเลย สุวรรณสาม เราจะรับดูแลปรนนิบัติพ่อแม่ของท่านให้เหมือน กับที่ท่านได้เคย ทำมา จงบอกเราเถิดว่าพ่อแม่ของท่านอยู่ที่ไหน”** สุวรรณสามได้ยื่นพระราชาตรัสให้สัญญาที่ดีใจ กราบทูลว่า **“พ่อแม่ของข้าพเจ้าอยู่ไม่ไกลจากที่นี่มากนัก ขอเชิญเสด็จไปเถิด”** พระราชาตรัสถามว่า สุวรรณสามจะลี้ภัยไปหรือไม่ สุวรรณสามจึงขอให้พระราชาบอกพ่อแม่ว่า ตนฝากกราบไหว้ลาพ่อแม่มากับพระราชา เมื่อสุวรรณสาม ประนมมือกราบลงแล้ว ก็กลับไป ด้วยธนูพิษ ลมหายใจหยุด มือเท้าและร่างกายแข็งเกร็งด้วยพิษยา พระราชาทรงเศร้า เสียพระทัยยิ่งนัก รำลึกถึงกรรม อันหนักที่ได้ก่อขึ้นในครั้งนั้น แล้วก็ทรงระลึกได้ว่า ทางเดียวที่จะช่วยผ่อนบาปอันหนักของ พระองค์ได้ก็คือ ปฏิบัติตามวาจาที่สัญญาไว้กับสุวรรณสาม คือไป ปรนนิบัติดูแลพ่อแม่สุวรรณสาม เหมือนที่สุวรรณสามได้เคย กระทำมา พระราชาทรมานใจจึงนำหมอน้ำที่สุวรรณสามตักไว้ นั้น ออกเดินทางไปศาลาที่สุวรรณสามบอกไว้ ครั้นไปถึง ทูลดาบสได้ยินเสียงผีทำพระราชา ก็ร้องถามขึ้นว่า **“นั่นใครขึ้นมา ไม่ใช่สุวรรณสามลูกเราแน่ ลูกเรา เดินผีเท้าเบา ไม่ก้าวหนักอย่างนี้”** พระราชาไม่กล้าบอกไปในทันทีว่าพระองค์ยิงสุวรรณสาม ตายแล้ว จึงบอกแต่เพียงว่า **“ข้าพเจ้าเป็นพระราชา แห่งเมืองพาราณสี มาเที่ยวยิงเนื้อในป่านี้”** ดาบสจึงเชิญ ให้พระราชาเสวยผลไม้ และเล่าว่าบุตรชายชื่อสุวรรณสาม เป็นผู้ดูแลจัดหาอาหารไว้ให้ ขณะนี้สุวรรณสาม ออกไปตักน้ำ อีกสักครู่ก็คงจะกลับมา พระราชาจึงตรัสด้วยความเศร้าเสียพระทัยว่า **“สุวรรณสามไม่กลับมา แล้ว บัดนี้สุวรรณสามถูกธนูของ ข้าพเจ้าถึงแก่ความตายแล้ว”** ดาบสทั้งสองได้ยินดังนั้นก็เสียใจยิ่งนัก นางปาริชาติบสนินั้นเห็นแต่แรกโกรธ แค้นที่พระราชา ยิงสุวรรณสามตาย แต่ทูลดาบสได้ปลอบประโลมว่า **“จงนึกว่าเป็นเวรกรรมของสุวรรณสามและของเราทั้งสองเถิด จงสำรวมจิตอย่าโกรธเคืองเลย พระราชาก็ได้ ยอมรับผิดแล้ว”** พระราชาตรัสปลอบว่า **“ท่านทั้งสองอย่ากังวลไปเลย ข้าพเจ้าได้สัญญากับสุวรรณสามแล้วว่า จะปรนนิบัติ ท่านทั้งสองให้เหมือน กับที่สุวรรณสามเคยทำมาทุกประการ”** ดาบสทั้งสองอ่อนนอบพระราชา ให้พาไปที่สุวรรณสาม นอนตายอยู่ เพื่อจะได้สัมผัสศพลูกเป็นครั้งสุดท้าย พระราชาก็ทรงพาไป ครั้นถึงที่ สุวรรณสามนอนอยู่ ปาริชาติบสนินก็ซ้อนเท้าลูกขึ้นวางบนตัก ทูลดาบส ก็ซ้อนศีรษะสุวรรณสามประคองไว้บนตัก ต่างพากัน รำพันถึงสุวรรณสามด้วยความโศกเศร้า บังเอิญปาริชาติบสนินลูบคลำบริเวณหน้าอกสุวรรณสาม รู้สึกว่ายังอบอุ่นอยู่ จึงคิดว่าลูกอาจจะเพียงแต่หลับไป ไม่ถึงตาย นางจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า **“สุวรรณสาม ลูกเราเป็นผู้ที่ประพฤติดีตลอดมา มีความกตัญญูต่อบิดาแม่อย่างยิ่ง เราชักสุวรรณสาม ยิ่งกว่าชีวิต ของเราเอง ด้วยสัจจวาจาของเรา นี้ ขอให้พิษ ธนูจงคลายไปเถิด ด้วยบุญกุศลที่สุวรรณสามได้เลี้ยงดู พ่อแม่ ตลอดมา ขออำนาจแห่งบุญจงดล บันดาลให้ สุวรรณสามฟื้นขึ้นมาเถิด”** เมื่อนางตั้งสัตยาธิษฐานจบ

สุวรรณสามก็พลิกกายไป ข้างหนึ่งแต่ยังนอนอยู่ ทูลดาบสจึงตั้งสัตยาธิษฐาน เช่นเดียวกัน สุวรรณสามก็พลิกกายกลับไปอีกข้างหนึ่ง ฝ่ายนางเทพธิดาสุนทรী ผู้ดูแลรักษาอยู่ ณ บริเวณ เขาคันธมาถ์ ก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า **“เราทำหน้าที่ รักษาเขาคันธมาถ์มาเป็นเวลานาน เราชักสุวรรณสาม ผู้มีเมตตาจิต และมีความกตัญญูยิ่งกว่าใคร ด้วยสังขจาวานี้ ขอให้พิษจงจางหายไปเถิด”** ทันใดนั้น สุวรรณสามก็พลิกกายฟื้นตื่นขึ้น หายจากพิษธนูโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นดวงตาของพ่อและแม่ ของสุวรรณสามก็กลับแลเห็นเหมือนเดิม พระราชา ทรงพิศวงยิ่งนัก จึงตรัสถามว่าสุวรรณสามฟื้นขึ้นมา ได้อย่างไร สุวรรณสามตอบพระราชาว่า **“บุคคลใดเลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดาด้วยความรักใคร่เอาใจใส่ เทวดาและมนุษย์ย่อมช่วยคุ้มครองบุคคลนั้น นักปราชญ์ย่อมสรรเสริญ แม้เมื่อตายไปแล้ว บุคคลนั้นก็จะได้ไปบังเกิด ในสวรรค์ เสวยผลบุญแห่งความกตัญญูกตเวทีของตน”**

พระราชาทักขณราชได้ยินดังนั้นก็ชื่นชมโสมนัสตรัสกับ สุวรรณสามว่า **“ท่านทำให้จิตใจและดวงตาของข้าพเจ้าสว่างไสว ข้าพเจ้ามองเห็นธรรม ต่อนี้ไป ข้าพเจ้าจะรักษาศีล จะบำเพ็ญกุศลกิจจะไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อีกแล้ว”** ตรัสปฏิญาณแล้วพระราชาก็ทรงขอขมาโทษที่ได้กระทำ ให้สุวรรณสามเดือดร้อน แล้วพระองค์ก็เสด็จ กลับพาราณสี ทรงปฏิบัติตามที่ได้ตรัสไว้ทุกประการจนตลอดพระชนม์ชีพ ฝ่ายสุวรรณสามก็เลี้ยงดูปรนนิบัติพ่อแม่ บำเพ็ญเพียรในทางธรรมเมื่อสิ้นชีพก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก ร่วมกับพ่อแม่ ด้วยกุศลกรรมที่กระทำมาคือ ความเมตตากรูณาต่อมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย และความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา อันเป็นกุศลกรรมสูงสุดที่บุตรพึงกระทำต่อบิดามารดา

คติธรรม : บำเพ็ญเมตตาบารมี

ว่าด้วยเรื่องของความมีเมตตาจิต ซึ่งจะทำให้ชีวิตสุขสงบได้โดยไร้ภัยอันอันตรายใด ๆ
ธรรมนั้นคือเกราะแก้วมิให้ถูกผู้ใดทำร้ายได้เป็นแน่แท้

๔. เนมิราชาตก

พระราชาแห่งเมืองมิถิลา ทรงมีพระโอรสนามว่า เนมิกุมาร ผู้จะทรงสืบสมบัติในกรุงมิถิลาต่อไป พระเนมิกุมาร ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบำเพ็ญทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงรักษาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัด เมื่อพระบิดาทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอก ก็ทรงรำพึงว่า บัดนี้ถึงเวลาที่จะมอบราชสมบัติให้แก่โอรสแล้ว พระองค์เองก็จะได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียรในทางธรรมต่อไป จึงทรงมอบราชสมบัติเมืองมิถิลาให้แก่พระเนมิราชกุมาร ขึ้นครองเป็นพระเจ้าเนมิราช ส่วนพระองค์เองก็เสด็จออกบวช รักษาศีลตราบจนสวรรคต เมื่อพระเจ้าเนมิราชครองราชสมบัติ โปรดให้สร้างโรทาน ริมประตูเมือง ๔ แห่ง โรทานกลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้ง มั่นอยู่ในศีลในธรรม ครั้งนั้นปรากฏว่าประชาชนทั้งหลายล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัตย์ ไม่มีการเบียดเบียน

ทำบาปหยาบช้า บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุข ผู้คนพากันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชอยู่ทั่วไป พระเจ้าเนมิราช เมื่อทรงปฏิบัติธรรมอยู่นั้น ทรงสงสัยว่า การให้ทานกับการประพดีพรหมจรรย์ คือ การรักษา ความบริสุทธิ์ ไม่ข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวโลกนั้น อย่างไรจะประเสริฐกว่ากัน พระอินทร์ได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของพระเจ้า เนมิราช จึงเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาปรากฏ เฉพาะพระพักตร์ พระราชา ตรีศกกับพระราชาว่า **“หม่อมฉันมาเพื่อแก้ข้อสงสัย ที่ทรงมีพระประสงค์จะทราบว่าจะหว่างทานกับการประพดี พรหมจรรย์ สิ่งใดจะเป็นกุศลยิ่งกว่ากัน หม่อมฉันขอทูลให้ทราบว่า บุคคลได้เกิดในตระกูลกษัตริย์นั้นก็เพราะ ประพดี พรหมจรรย์ในชั้นต่ำ บุคคลได้เกิดในเทวโลก เพราะได้ประพดี พรหมจรรย์ชั้นกลาง บุคคลจะถึงความบริสุทธิ์ ก็เพราะประพดี พรหมจรรย์ชั้นสูงสุด การเป็นพรหมนั้น เป็นได้ยากลำบากยิ่ง ผู้จะประพดี พรหมจรรย์จะต้องเว้นจากวิถีชีวิตอย่างมนุษย์ ปุถุชน ต้องไม่มีเหย้าเรือน ต้องบำเพ็ญธรรมสม่ำเสมอ ดังนั้น การประพดีพรหมจรรย์จึงทำได้ยากยิ่งกว่าการบริจาคทาน และได้กุศลมากยิ่งขึ้นกว่าหลายเท่านัก บรรดา กษัตริย์ทั้งหลาย มักบริจาคทานกันเป็น การใหญ่แต่ก็ไม่ สามารถจะล่วงพ้น จากกิเลสไปได้ แม้จะได้ไปเกิด ในที่อันมีแต่ความสุข ความบันเทิงรื่นรมย์ แต่ก็เปรียบไม่ได้กับความสุขอันเกิดจาก ความสงบอันวิเวก อันจะได้มากด้วยการประพดี พรหมจรรย์เท่านั้น”** พระอินทร์ได้ทรงเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์เอง ที่ได้ประกอบทานอันยิ่งใหญ่ เมื่อชาติที่เกิดเป็นพระราชาแห่งพาราณสี ได้ทรงถวายอาหารแก่นักพรตที่อยู่ บริเวณแม่น้ำสีทา เป็นจำนวนหมื่นรูปได้รับกุศลยิ่งใหญ่มาก แต่ก็เพียงแต่ได้เกิดในเทวโลกเท่านั้น ส่วนบรรดา นักพรต ที่ประพดีพรหมจรรย์เหล่านั้น ล้วนได้ไปเกิดในพรหมโลก อันเป็นแดนที่สูงกว่าและมีความสุขสงบ อันบริบูรณ์กว่า แต่แม้ว่าพรหมจรรย์จะ ประเสริฐกว่าทาน พระอินทร์ก็ได้ ทรงเตือนให้พระเจ้าเนมิราชทรงรักษา ธรรมทั้งสองคู่กันคือ บริจาค ทานและรักษาศีล ครั้นเมื่อพระอินทร์เสด็จกลับไปเทวโลกแล้วเหล่าเทวดา ซึ่งครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นได้เคยรับทานและฟังธรรมจาก พระเจ้าเนมิราช จนได้มาบังเกิดในเทวโลก ต่างพากันไปเฝ้าพระอินทร์และทูลว่า **“พระเจ้าเนมิราชทรงเป็น อาจารย์ของเหล่าข้าพระบาทมาก่อน ข้าพระบาททั้งหลายรำลึกถึงพระคุณพระเจ้า เนมิราช ใครจะได้พบ พระองค์ขอได้โปรดเชิญเสด็จ พระเจ้าเนมิราชมา ยังเทวโลกนี้ด้วยเถิด”** พระอินทร์จึงมีเทวบัญชาให้มาตุลีเทพสารธินำเวษยันตราซรถ ไปเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราช จากกรุงมถิลาขึ้นมายังเทวโลก มาตุลีเทวบุตรรับโองการแล้วก็นำราซรถไปยัง มนุษย์โลก ในคืนวันเพ็ญ ขณะพระเจ้าเนมิราชกำลัง ประทับอยู่กับเหล่าเสนาอำมาตย์ มาตุลีทูลเชิญพระราชาว่า เทพบนสวรรค์ ขึ้นดาวดึงส์รำลึกถึงพระคุณของพระองค์ ปรารถนาจะได้พบพระองค์ จึงนำราซรถมาเชิญ เสด็จไปยังเทวโลก พระเจ้าเนมิราชทรงรำพึงว่า พระองค์ยังมีเคยเห็นเทวโลก ปรารถนาจะเสด็จไปตามคำเชิญ ของเหล่าเทพ จึงเสด็จประทับบนเวษยันตราซรถ มาตุลีจึงทูลว่า สถานที่ที่จะเชิญเสด็จไปนั้น มี ๒ ทาง คือ ไปทางที่อยู่ของเหล่าผู้ทำบาปหนึ่ง และไปทางสถานที่อยู่ของผู้ทำบุญหนึ่ง พระราชาประสงค์จะเสด็จไปที่ใดก่อน ก็ได้ พระราชาตรีศกว่า พระองค์ประสงค์จะไปยังสถานที่ของ เหล่าผู้ทำบาปก่อน แล้วจึงไปยังที่แห่งผู้ทำบุญ มาตุลิก็นำเสด็จ ไปยังเมืองนรก ผ่านแม่น้ำเวตรณี อันเป็นที่ทรมาณสัตว์นรก แม่น้ำเต็มไปด้วยเถาววัลย์ หนามโตเท่าหอก มีเพลิงลุกโชติช่วง มีทิวเขาเหล็กเสียบสัตว์นรกไว้เหมือนอย่างปลา เมื่อสัตว์นรกตกลงไปในน้ำก็ถูก

ของแหลมคมได้นำลึบขาดเป็นท่อน ๆ บางทีนายนิรยบาลก็เอาเบ็ดเหล็กเกี่ยวสัตว์นรก ขึ้นมาจากน้ำ เอามา นอน
หงายอยู่บนเปลวไฟบ้าง เอาก้อนเหล็กมีไฟลุกแดงอุดเข้าไป ในปากบ้าง สัตว์นรกล้วนต้องทนทุกขเวทนาด้วย
อาการต่าง ๆ พระราชาตรัสถามถึงโทษของเหล่าสัตว์นรกเหล่านี้ ว่าได้ประกอบกรรมชั่วอะไรไว้จึงต้องมารับโทษ
ดังนี้ มาตุลิกก็ตอบบรรยายถึงโทษกรรมที่สัตว์นรกเหล่านี้ ประกอบไว้ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ จากนั้น มาตุลิก
ก็พาพระราชาก็ไปทอดพระเนตรขุมนรกต่าง ๆ ที่มีบรรดาสัตว์นรกถูกจองจำและลงโทษ อยู่ด้วยความทรมาน
แสนสาหัส นำทุเรศเวทนาต่าง ๆ เป็นที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง พระราชาตรัสถามถึง โทษของสัตว์นรกแต่ละ
ประเภท มาตุลิกก็ตอบ โดยละเอียด เช่น ผู้ที่เคยทรมานไล่จับไล่ยิงนกขว้างนก จะถูกนาย นิรยบาลเอาเหล็กพืด
รัดคอ กัดหัว แล้วดึงเหล็กนั้นจนคอขาด ผู้ที่เคยเป็นพ่อค้าแม่ค้า แล้วไม่ซื้อต่อคนซื้อ เอาของเลวมาหลอก
ว่าเป็นของดี หรือเอาของเลวมาปนของดี ก็จะถูกลงโทษให้เกิด ความกระหายน้ำ ครั้นเมื่อไปถึงน้ำ น้ำนั้นก็กลายเป็น
เป็นแกลบเพลิง ลูกเป็นไฟ ก็จำต้องกินแกลบนั้นต่างน้ำ เมื่อกินเข้าไปแกลบนั้น ก็แผดเผาร่างกายได้รับ
ทุกขเวทนาสาหัส ผู้ที่เคยทำความเดือดร้อนให้มีตรัสหายอยู่เป็นนิตย์ รมกวน เบียดเบียนมิตรสหายด้วยประการ
ต่าง ๆ เมื่อตายไปเกิดใน ขุมนรกก็จะรู้สึกหิวกระหายปรารถนาจะกินอาหาร แต่อาหารที่ได้พบ ก็คืออุจจาระ
ปัสสาวะ สัตว์นรกเหล่านี้จำต้องดื่มกินต่างอาหาร ผู้ที่ฆ่าบิดามารดา ฆ่าผู้มีพระคุณ ฆ่าผู้มีศีลธรรม จะถูก
ไฟนรกเผาเผาให้กระหายต้องดื่มเลือดดื่มหนอง แทนอาหาร ความทุกข์ทรมานอันสาหัสในขุมนรกต่าง ๆ
มีอยู่มากมาย เป็นที่น่าทุเรศเวทนา ทำให้พระราชารู้สึกสยดสยองต่อผลแห่งกรรมชั่วร้าย ของมนุษย์ใจบาปหยาบ
ข้าทั้งหลายยิ่งนัก พระราชาทอดพระเนตรเห็นนิมารแก้วของนางเทพธิดาวารุณี ประดับด้วยแก้วแพร้วพราย
มีสระน้ำ มีสวนอันงดงาม ด้วยดอกไม้เนานาพรรณ จึงตรัสถามมาตุลิกว่า นางเทพธิดาวารุณีประกอบกรรมดี
อย่างไร จึงได้มีวิมานที่งดงามวิจิตรเช่นนี้ มาตุลิกตอบว่า นางเทพธิดาองค์นี้ เมื่อเป็นมนุษย์ เป็นสาวใช้ของ
พรหมมณ มีหน้าที่จัดอาสนะสำหรับภิกษุ และจักสลากภัตถวายภิกษุ อยู่เนื่อง ๆ นางบริจาคตาน และรักษาศีล
ตลอดเวลา ผลแห่งกรรมดีของนางจึงได้บังเกิดวิมานแก้วงามเรืองรอง พระราชาเสด็จผ่านวิมานต่าง ๆ
อันงดงามโอฬารและ ได้ตรัสถามเทวสารถิ ถึงผลบุญที่เหล่าเทพบุตร เทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้น ได้เคย
ประกอบไว้ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ มาตุลิกก็ทูลให้ทราบโดยละเอียด ความงามและความรื่นรมย์ ในเทวโลกเป็น
ที่จับตาจับใจของพระราชาเนมิราชยิ่งนัก ในที่สุด มาตุลิกก็นำเสด็จพระราชฯ ไปถึงวิมานที่ประทับของพระอินทร์
เหล่าเทพดาทั้งหลายมีความ โสมนัสยินดีที่ได้พบ พระราชาผู้เคยทรงมีพระคุณต่อเทพดาเหล่านั้น ตั้งแต่
ครั้งที่ยังเป็น มนุษย์อยู่ในมนุษยโลก เหล่าเทพได้ทูลเชิญให้พระราชฯ ประทับอยู่ในวิมานของตน เพื่อเสวยทิพย์
สมบัติอันรื่นรมย์ในดาวดึงส์ พระราชาตรัสตอบว่า **“สิ่งที่ได้มาเพราะผู้อื่น ไม่เป็นสิทธิขาดแก่ตน หม่อมฉัน
ปรารถนาจะประกอบกรรมดี เพื่อให้ได้รับผลบุญตามสิทธิ อันควรแก่ตนเอง หม่อมฉันจะตั้งหน้าบริจาคตาน
รักษา ศีล สำรวม กาย วาจา ใจ เพื่อให้ได้รับผลแห่งกรรมดี เป็นสิทธิของหม่อมฉันโดยแท้จริง”** พระราชา
ประทับอยู่ในดาวดึงส์ชั่วเวลาหนึ่ง แล้วจึงเสด็จกลับเมืองมิถิลยา ได้ตรัสเล่าสิ่งที่ได้พบเห็นมา แก่ปวงราษฎร
ทั้งสิ่งที่ได้เห็นในนรกและสวรรค์ แล้วตรัสชักชวนให้ประชาชนทั้งหลาย ตั้งใจมั่น ประกอบกรรมดี บริจาคตาน

รักษาศีล เพื่อให้ได้ไปเกิดในเทวโลก ได้รับความสุขสบายรื่นรมย์ในทิพยวิมาน พระราชาเนมิราชทรงครองแผ่นดินสืบต่อมาด้วยความเป็นธรรม ทรงตั้งพระทัยรักษาศีลและบริจาคทานโดยสม่ำเสมอได้ขาด วันหนึ่งเมื่อทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหางอกขาก็สลดพระทัยใน สังขาร ทรงดำริที่จะออกบวชเพื่อประพาศิพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียก พระโอรสมาเฝ้าและทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส หลังจากนั้น พระราชาเนมิราชก็ออกผนวช เจริญพรหมวิหาร ได้สำเร็จบรรลุนิพพาน ครั้นเมื่อสวรรคตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติอันรื่นรมย์ กุศลกรรมที่พระราชาทรงประกอบ อันส่งผลให้พระองค์ได้ไปสู่เทวโลกนั้นคือ การพิจารณาเห็นโทษของความชั่ว และความสยดสยองต่อผลแห่งกรรมชั่วนั้น และ อานิสงส์ของกรรมดีที่ส่งผลให้บุคคลได้เสวยสุขในทิพยสมบัติ อานิสงส์อันประเสริฐที่สุด คือ อานิสงส์แห่งการประพาศิพรหมจรรย์คือการบวชเมื่อถึงกาลอันสมควร

คติธรรม : บำเพ็ญอุชิฐานบารมี

การหมั่นรักษาความดีประพาศิพรหมจรรย์โดยตั้งใจ โดยมุ่งมั่น หากทำความดีแล้วยอมได้ดี ประพาศิพรหมจรรย์ย่อมได้ผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้

๕. มโหสถชาดก

มโหสถชาดก ในเมืองมถิลยา มีเศรษฐีผู้หนึ่งมีนามว่า สิริวิฑกเก ภรรยาชื่อ นางสุมนาเทวี นางสุมนาเทวีมีบุตรชายคนหนึ่ง ซึ่งเมื่อคลอด ออกมานั้นมีแท่งโอสถอยู่ในมือ เศรษฐีสิริวิฑกเกเคยเป็นโรคปวดศีรษะมานาน จึงเอาแท่งยานั้นฝนที่หินบดยา แล้วนำมา ทาหน้าผาก อาการปวดศีรษะก็หายขาด ครั้นผู้หนึ่งที่มีโรคภัยไข้เจ็บมาขอบ้นยานั้นไปรักษาบ้าง ก็พากันหายจากโรค เป็นที่เลื่องลือไปทั่ว เศรษฐีจึงตั้งชื่อบุตรว่า “มโหสถ” เพราะทารกนั้นมีแท่งยาวิเศษ เกิดมากับตัว เมื่อมโหสถเติบโตขึ้น ปรากฏว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าเด็กในวัยเดียวกัน ครั้งหนึ่งมโหสถเห็นว่า ในเวลาฝนตก ตนและเพื่อนเล่นทั้งหลายต้องหลบฝน ลำบากลำบาก เล่นไม่สนุก จึงขอให้เพื่อนเล่นทุกคนนำเงินมารวมกันเพื่อสร้างสถานที่เล่น มโหสถจัดการออกแบบอาคารนั้นอย่างวิจิตรพิสดาร นอกจากที่เล่นที่กินและที่พักสำหรับคนที่ผ่านไปมาแล้ว ยังจัดสร้างห้องวินิจฉัยคดีด้วย เพราะความที่มโหสถเป็นเด็กฉลาดเฉลียวเกินวัย จึงมักมีผู้คนมาขอให้ตัดสินปัญหาข้อพิพาท หรือแก้ไขปัญหาคัดข้อง ต่าง ๆ อยู่เสมอ ชื่อเสียงของมโหสถเลื่องลือไปไกลทั่วมถิลยานคร ในขณะนั้น กษัตริย์เมืองมถิลยาทรงพระนามว่า พระเจ้าวิเทหราช ทรงมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตประจำ ราชสำนัก ๔ คน คือ เสนกะ ปุตกกุสะ กามินท์ และ เทวินทะ บัณฑิตทั้ง ๔ เคยกราบทูลว่าจะมี บัณฑิต คนที่ห้ามารู้ราชสำนักพระเจ้าวิเทหราช พระองค์จึงโปรดให้ เสนาออกสืบข่าวว่า มีบัณฑิตผู้มสติปัญญา ปรารถนาจะอยู่ที่ใดบ้าง เสนาเดินทางมาถึงบริเวณบ้านของสิริวิฑกเกเศรษฐี เห็นอาคารงดงาม จัดแต่งอย่างประณีตบรรจง จึงถามผู้คนว่าใครเป็นผู้ออกแบบ คนก็ตอบว่า ผู้ออกแบบคือมโหสถบัณฑิต บุตรชายวัย ๗ ขวบ ของสิริวิฑกเกเศรษฐี เสนาจึงนำ

ความไปกราบทูลพระเจ้าวิเทหราช พระองค์ตรัสเรียก บัณฑิตทั้ง ๔ มา ปรีกษาว่าควรจะไปรับมโหสถมาสู่ราชสำนักหรือไม่ บัณฑิตทั้ง ๔ เกรงว่ามโหสถจะได้ดีเกินหน้าตนจึงทูลว่า ลำพังการออก แบบตกแต่งอาคาร ไม่นับว่าผู้นั้นจะมีสติปัญญาสูงถึงขั้นบัณฑิต ขอให้รอดูต่อไปว่า มโหสถจะมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดจริงหรือไม่ ฝ่ายมโหสถนั้น มีชาวบ้านนำคดีความต่าง ๆ มาให้ตัดสินอยู่เป็นนิตย เป็นต้นว่า ชายเลี้ยงโคนอนหลับไปมีขโมยเข้ามาลักโค เมื่อตามไปพบ ขโมยก็อ้างว่าตนเป็นเจ้าของโค ต่างฝ่ายต่างถกเถียงอ้างสิทธิ์ ไม่มีใครตัดสินได้ว่าโคนั้นเป็นของใคร จึงพากันไปหามโหสถ มโหสถถามชาย เจ้าของโคว่า เรื่องราวเป็นอย่างไร ชายนั้นก็เล่าให้ฟัง มโหสถจึงถามขโมยว่า **“ท่านให้โคของท่านกินอาหารอะไรบ้าง”** ขโมยตอบว่า **“ข้าพเจ้าให้กินงา กินแป้ง ถั่ว และยาสูบ”** มโหสถถามชายเจ้าของโค ชายนั้นก็ตอบว่า **“ข้าพเจ้าให้โคกิน หญ้าตามธรรมดา”** มโหสถจึงให้เอาไปไม่มาทำให้โคกินแล้วให้กินน้ำ โคก็สำรอกเอาหญ้าออกมา จึงเป็นอันทราบว่าใครเป็นเจ้าของโคที่แท้จริง พระเจ้าวิเทหราชได้ทราบเรื่องการตัดสินความของมโหสถก็ ประารถนาจะเชิญมโหสถมาสู่ราชสำนัก แต่บัณฑิตทั้งสี่ก็คอยทูล ทัดทานไว้เรื่อย ๆ ทุกครั้งที่มโหสถแสดงสติปัญญาในการตัดสินคดี พระเจ้าวิเทหราชทรงทดลองสติปัญญา มโหสถด้วยการตั้งปัญหา ต่าง ๆ ก็ปรากฏว่า มโหสถแก้ปัญหาได้ทุกครั้ง เช่น เรื่องท่อนไม้ที่เกลียดได้เรียบเสมอกัน พระเจ้าวิเทหราชทรงตั้งคำถามว่า ช้างไหนเป็นช้าง ปลายช้างไหนเป็นช้างโคน มโหสถก็ใช้วิธีผูกเชือกกลางท่อนไม้นั้น แล้วหย่อนลงในน้ำ ทางโคนหนักก็จมลง ส่วนทางปลายลอยน้ำ เพราะน้ำหนักเบากว่าไม้ มโหสถก็ชี้ได้ว่า ทางไหน เป็นโคนทางไหนเป็นปลาย นอกจากนี้มโหสถยังแก้ปัญหาเรื่องต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก จนในที่สุดพระราชาก็ไม่อาจทนรอตามคำ ทัดทานของ บัณฑิตทั้งสี่ อีกต่อไป จึงโปรดให้ราชบุรุษไปพาตัวมโหสถกับบิดามาเข้าเฝ้าพร้อมกับให้นำม้าอัสตรมาถวายด้วย มโหสถทราบดีว่าครั้งนี้ เป็นการทดลองสำคัญ จึงนัดหมายการอย่างหนึ่งกับบิดา และ ในวันที่ไปเฝ้าพระราชาก็ให้คนนำลามาด้วยหนึ่งตัว เมื่อเข้าไปถึงที่ประทับ พระราชาโปรดให้สิริวัณณะเศรษฐีนั่งบนที่ อันสมควรแก่เกียรติยศ ครั้นเมื่อมโหสถเข้าไปสิริวัณณะก็ลุกขึ้น เรียกบุตรชายว่า **“พ่อมโหสถ มานั่งตรงนี่เถิด”** แล้วก็ลุกขึ้นจากที่นั่ง มโหสถก็ตรงไปนั่งแทนที่บิดา ผู้คนก็พากันมองดูอย่างต่าหนิ ที่มโหสถทำเสมือนไม่เคารพบิดา มโหสถจึงถามพระราชาวา **“พระองค์ไม่พอพระทัยที่ข้าพเจ้านั่งแทนที่บิดาใช่หรือไม่”** พระราชาทรงรับคำ มโหสถ จึงถามว่า **“ข้าพเจ้าขอทูลถามว่า ธรรมดาบิดาย่อมดีกว่าบุตร สำคัญกว่าบุตรเสมอไปหรือไม่”** พระราชาตรัสว่า **“ย่อมเป็นอย่างนั้น บิดาย่อมสำคัญกว่าบุตร”** มโหสถทูลต่อว่า **“เมื่อข้าพเจ้ามาเฝ้า พระองค์มีพระกระแส รับสั่งว่าให้ข้าพเจ้านำม้าอัสตรมาถวายด้วยไช้ไหมพระเจ้าคะ”** พระราชาทรงรับคำ มโหสถจึงให้คนนำลาที่เตรียมเข้ามาต่อพระพักตร์ แล้วทูลว่า **“เมื่อพระองค์ตรัสว่าบิดาย่อมสำคัญกว่าบุตร ลาตัวนี้เป็นพ่อของม้าอัสตร หากพระองค์ทรงเห็น เช่นนั้นจริงก็โปรดทรงรับลาไปแทนม้าอัสตรเถิดพระเจ้าคะ เพราะม้าอัสตรเกิดจากลา นี้ แต่ถ้าทรงเห็นว่า บุตรอาจดีกว่าบิดา ก็ทรงรับเอาม้าอัสตรไปตามที่ทรงมีพระราชประสงค์ ถ้าหากพระองค์เห็นว่าบิดาย่อมประเสริฐกว่าบุตร ก็ขอโปรด รับเอาบิดาของข้าพเจ้าไว้ แต่หากทรงเห็นว่าบุตรอาจประเสริฐกว่าบิดา ก็ขอให้ทรงรับข้าพเจ้าไว้”** การที่มโหสถกราบทูลเช่นนั้น มิใช่จะลบหลู่ดูหมิ่นบิดา แต่เพราะ ประสงค์จะให้ผู้คนทั้งหลายตระหนักใน

ความเป็นจริงของโลก และเพื่อแก้ไขปัญหามีผู้ตั้งใจผู้ขึ้น คือบัณฑิตทั้งสี่นั่นเอง พระราชาทรงพอพระทัย ในปัญญาของมโหสถจึงตรัสแก่ สิริวัตตะเศรษฐีว่า **“ท่านเศรษฐี เรามโหสถไว้ เป็นราชบุตรจะขัดข้อง หรือไม่”** เศรษฐีทูลตอบว่า **“ข้าแต่พระองค์ มโหสถยังเด็กนัก อายุ เพิ่ง ๗ ขวบ เอาไว้ให้โตเป็นผู้ใหญ่ก่อน น่าจะดีกว่าพระเจ้าค่ะ”** พระราชาตรัสตอบว่า **“ท่านอย่าวิตกในข้อที่ว่ามโหสถยังอายุ น้อยเลย มโหสถเป็นผู้มีปัญญาเฉียบแหลมยิ่งกว่าผู้ใหญ่ จำนวนมาก เราจะเลี้ยงมโหสถในฐานะราชบุตรของเรา ท่านอย่ากังวล ไปเลย”** มโหสถจึงได้เริ่มรับราชการกับพระเจ้าวิเทโหราชนับตั้งแต่นั้นมา ตลอดเวลาที่อยู่ในราชสำนัก มโหสถ ได้แสดงสติปัญญา และความซุกซมลึกซึ้งในการพิจารณาแก้ไขปัญหาคือขัดข้องทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นปัญหา ที่พระราชาทรงผูกขึ้นลงปัญญาของมโหสถ หรือที่บัณฑิตทั้งสี่พยายามสร้างขึ้นเพื่อให้มโหสถอับจนปัญญา แต่มโหสถก็แก้ปัญหานั้นได้ทุกครั้งไป มีหน้าซ้ำในบางครั้ง มโหสถยังได้ช่วยให้บัณฑิตทั้งสี่นั้น รอดพ้น ความอับจน แต่บัณฑิตเหล่านั้นมิได้กตัญญูรู้คุณ ที่มโหสถกระทำแก่ตน กลับพยายามทำให้พระราชา เข้าพระทัยว่ามโหสถด้อยปัญญา พยายามหาหนทางให้พระราชา ทรงรังเกียจมโหสถ เพื่อที่ตนจะได้รุ่งเรือง ในราชสำนัก เหมือนสมัยก่อน มโหสถรุ่งเรืองอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าวิเทโหราช ได้รับการสรรเสริญจากผู้คน ทั้งหลายจนมีอายุได้ ๑๖ ปี พระมเหสีของ พระราชาผู้ทรงรักใคร่มโหสถเหมือนเป็นน้องชาย ทรงประสงค์ จะหาคู่ครองให้ แต่มโหสถขอพระราชทานอนุญาตเดินทาง ไปเสาะหาคู่ครองที่ตนพอใจด้วยตนเอง พระมเหสี ก็ทรงอนุญาต มโหสถเดินทางไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ได้พบหญิงสาวคนหนึ่ง เป็นลูกสาวเศรษฐีเก่าแก่ แต่ได้ยากจนลง หญิงสาวนั้นชื่อว่าอมร มโหสถปลอมตัวเป็นช่างซุนผ้า ไปอาศัยอยู่กับบิดามารดาของนาง และได้ทดลอง สติปัญญาของนางด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า ในครั้งแรกที่พบกันนั้น มโหสถถามนางว่า **“เธอชื่ออะไร”** นางตอบว่า **“สิ่งที่ดิฉันไม่มีอยู่ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต นั้นแหละ เป็นชื่อ ของดิฉัน”** มโหสถ พิจารณาอยู่ครู่หนึ่งก็ตอบว่า **“ความไม่ตายเป็นสิ่งไม่มีอยู่ในโลก”** เธอชื่อ อมร (ไม่ตาย) ใช่ไหม “หญิงสาวตอบว่า ใช่ มโหสถถามต่อว่า นางจะนำข้าวไปให้ใคร นางตอบว่า นำไป ให้บุรพเทวดา มโหสถ ก็ตีปริศนาออกว่า บุรพเทวดาคือเทวดา ที่มีก่อนองค์อื่น ๆ ได้แก่ บิดา มารดา เมื่อมโหสถได้ทดลองสติปัญญา และความประพฤติต่าง ๆ ของ นางอมรจนเป็นที่พอใจแล้ว จึงขอนางจาก บิดา มารดา พากลับไปกรุงมิถิลา เมื่อไปถึงยังเมือง ก็ยังได้ทดลองใจนางอีกโดย มโหสถแสร้งล่องหน้าไปก่อน แล้วแต่งกายงดงามรออยู่ในบ้าน ให้คนพานางมาพบ กล่าวเกี้ยวพาราสีนาง นางก็ไม่ยินดีด้วย มโหสถจึงพอใจนาง จึงพาไปเฝ้าพระราชาและ พระมเหสี พระราชาก็โปรดให้มโหสถแต่งงานอยู่กับนางอมรต่อมา บัณฑิตทั้งสี่ยังพยายามที่จะกลั่นแกล้ง มโหสถด้วยประการต่าง ๆ แต่ก็ไม่เป็นผล แม้ถึงขนาดพระราชหลงเข้าพระทัยผิด ขับไล่มโหสถออกจากวัง มโหสถก็มีได้ขุนเคือง แต่ยังคงรักภักดีต่อพระราชา พระราชาจึงตรัสถามมโหสถว่า **“เจ้าเป็นผู้มีสติปัญญา หลักแหลมยิ่ง หากจะหวังช่วงชิงราชสมบัติจากเราก็ย่อมได้ เหตุใดจึงไม่คิดการร้ายต่อเรา”** มโหสถทูลตอบว่า **“บัณฑิตย่อม ไม่ทำชั่ว เพื่อให้ได้ความสุข สำหรับตน แม้จะถูกทัมมให้เสื่อมจาก ลากยศ ก็ไม่คิดสละธรรมะ ด้วยความหลงในลาภยศหรือด้วยความรักความชัง บุคคลนั้นนอนอยู่ใต้อ้อมไม้ ย่อมไม่ควรหักกิ่งต้นไม้”**

เพราะจะได้ชื่อว่าทำร้ายมิตร บุคคลที่ได้รับการเกื้อหนุนอุปการะจากผู้ใด ย่อมไม่ทำให้มิตรนั้นเสียไปด้วย
ความโง่เขลา หรือความหลงในยศอำนาจ บุคคลผู้ครองเรือน หากเกียจคร้าน ก็ไม่งาม นักบวชไม่สำรวม
ก็ไม่งาม พระราชาขาดความพินิจพิจารณา ก็ไม่งาม บัณฑิตโกรธง่าย ก็ไม่งาม”ไม่ว่าบัณฑิตทั้งสี่จะกลั่นแกล้ง
มโหสถอย่างไร มโหสถก็สามารถเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง และมีได้ตอบแทนความชั่วร้ายด้วยความชั่วร้าย
แต่กลับให้ความเมตตากรณต่อบัณฑิต ทั้งสี่เสมอมา นอกจากจะทำหน้าที่พิจารณาเรื่องราว แก้ไขปัญหาต่าง ๆ
มโหสถยังได้เตรียมการป้องกันพระนครในด้านต่าง ๆ ให้พร้อมเสมอด้วย และยังจัดผู้คนไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ
เพื่อคอยสืบข่าวว่า จะมีบ้านเมืองใด มาโจมตีเมืองมิถิลาหรือไม่ มีพระราชองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า จุลนีพรหม
หัตถ์ ครองเมือง อุตระปัญจาล ประสงค์จะทำสงครามแผ่เดชานุภาพ จึงทรงคิดการกับปุโรหิตชื่อ เกวัญพราหมณ์
หมายจะลวงเอาภคิตรีย์ร้อยเอ็ดพระนครมากระทำสัตย์สาบานแล้วเอาสุราเจือยาพิษ ให้กับภคิตรีย์เหล่านั้นดื่ม
จะได้รวบรวมพระนครไว้ในกำมือ มโหสถ ได้ทราบความลับจากนกแก้วที่ส่งออกไปสืบข่าว จึงหาทางช่วย
ชีวิตภคิตรีย์ทั้งร้อยเอ็ดไว้ได้ โดยที่ภคิตรีย์เหล่านั้นหาตัวไม่ พระเจ้าจุลนีทรงเห็นว่ามิถิลา เป็นเมืองเดียวที่
ไม่ยอมทำสัตย์สาบาน จึงยกทัพใหญ่มุ่งไปโจมตีมิถิลา มีเกวัญพราหมณ์ เป็นที่ปรึกษาใหญ่ แต่ไม่ว่าจะโจมตี
ด้วยวิธีใด มโหสถก็รู้ทัน สามารถตอบโต้และแก้ไขได้ทุกครั้งไป ในที่สุดพระเจ้าจุลนีทรงส่งเกวัญพราหมณ์
มาประลองปัญญา ทำสงครามธรรมกับมโหสถ มโหสถออกไปพบเกวัญพราหมณ์ โดยนำเอาแก้วมณีค่าควร
เมืองไปด้วย แสร้งบอกว่า จะยกให้พราหมณ์ แต่เมื่อจะส่งให้ก็วางให้ที่ปลายมือ พราหมณ์เกวัญเกรงว่าแก้วมณี
จะตกจึงก้มลงรับแต่ก็ไม่ทัน แก้วมณีตกลงไปกับพื้น เกวัญก้มลงเก็บด้วยความโลภ มโหสถจึงกดคอเกวัญไว้
ผลักให้กระเด็นไป แล้วให้ทหารร้องประกาศว่า เกวัญพราหมณ์ ก้มลงไหว้มโหสถ แล้วถูกผลักไปด้วยความ
รังเกียจ บรรดาทหารของพระเจ้าจุลนีมองเห็นแต่ภาพเกวัญพราหมณ์ก้มลงแทบเท้า แต่ไม่ทราบว่ก้มลงด้วย
เหตุใด ก็เชื่อตามที่ทหารของมโหสถป่าวประกาศ พวกนักกลัวอำนาจมโหสถ ถอยหนีไปไม่เป็นกระบวน กองทัพ
พระเจ้าจุลนีก็แตกพ่ายไป เกวัญพราหมณ์คิดพยาบาทมโหสถอยู่ไม่รู้หาย จึงวางอุบายให้พระเจ้าจุลนีส่งทูตไป
ทูลพระเจ้าวิเทหราชว่าจะขอทำสัตย์สาบานไม่ตรี และขอถวายพระราชธิดาให้เป็นชายา พระเจ้าวิเทหราชทรงมี
ความยินดี จึงทรงตอบรับเป็นไมตรี พระเจ้าจุลนีก็ขอให้ พระเจ้าวิเทหราชเสด็จมาอุตระปัญจาล มโหสถพยายาม
ทูลคัดค้าน พระราชาก็มิได้ฟังคำ มโหสถก็เสียใจว่าพระราช ลุ่มหลงในสตรี แต่กระนั้นก็ยังจงรักภักดี
จึงคิดจะแก้อุบายของพระเจ้าจุลนี มโหสถจึงทูลขออนุญาตไปจัดเตรียมที่ประทับให้ พระราชาในเมือง
อุตระปัญจาลก็ได้รับอนุญาต มโหสถจึงให้ผู้คนไปจัดสร้างวังอันงดงาม และที่สำคัญคือจัดสร้างอุโมงค์ใต้ดิน
เป็นทางเดินภายในอุโมงค์ประกอบด้วยกลไกและประตูลับ ต่าง ๆ ซับซ้อนมากมาย เมื่อเสร็จแล้วมโหสถ
จึงทูลเชิญให้พระเจ้าวิเทหราชเสด็จไปยังอุตระปัญจาล ขณะที่พระเจ้าวิเทหราชประทับอยู่ในวัง รอที่จะอภิเษกกับ
พระราชธิดาพระเจ้าจุลนี พระเจ้าจุลนีทรงยก กองทหารมาล้อมวังไว้ มโหสถซึ่งเตรียมการไว้แล้ว ก็ลอบลงไปทาง
อุโมงค์เข้าไปใน ปราสาทพระเจ้าจุลนี ทำอุบายหลอกเอาพระชนนี พระมเหสี พระราชบุตร และราชธิดาพระเจ้า
จุลนีมากักไว้ใต้วังที่สร้างขึ้น นั้นแล้วจึงกลับไปเฝ้าพระเจ้าวิเทหราช พระเจ้าวิเทหราชตกพระทัยว่ากองทหาร

มาล้อมวัง ตรัสปรึกษา มโหสถ มโหสถจึงทูลเตือนพระราชาน่าว่า “ข้าพระองค์ได้กราบทูล ห้าม มิให้ทรงประมาท แต่ก็มีได้ทรงเชื่อ พระราชบิดาพระเจ้าจูลนี นั้น ประคองเหยื่อที่นำมาตกปลา การทำไมตรีกับผู้ไม่มีศีลธรรม ย่อมนำความทุกข์มาให้ ธรรมดาบุคคลผู้มีปัญญา ไม่พึงทำ ไมตรีสมาคมกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ซึ่งเปรียบเสมือนงู ไร้วางใจ มิได้ยอมนำความเดือดร้อน มาสู่ไมตรีนั้น ไม่มีทางสำเร็จผลได้” พระเจ้าวิเทหราชทรงเสียพระทัย ที่ไม่ทรงเชื่อคำทัดทานของมโหสถแต่แรก มโหสถจัดการนำพระเจ้าวิเทหราช ไปพบพระชนนี พระมเหสี และพระโอรสธิดาของพระเจ้าจูลนี ที่ตนนำมาไว้ในอุโมงค์ใต้ดิน แล้วจัดการให้กองทัพที่เตรียมไว้ นำเสด็จ กษัตริย์ทั้งหลายกลับไปมิดิลา ส่วนตัวมโหสถเองอยู่ เฝ้าัญหน้า กับพระเจ้าจูลนี เมื่อพระเจ้าจูลนีเสด็จมา ประกาศว่าจะจับพระเจ้าวิเทหราช มโหสถจึงบอกให้ทรงทราบ ว่า พระเจ้าวิเทหราช มโหสถจึงบอก ให้ทรงทราบว่า พระเจ้าวิเทหราชเสด็จกลับมิดิลาแล้วพร้อมด้วยพระราชวงศ์ของพระเจ้าจูลนี พระราชาที่ทรง ตกพระทัย เกรงว่าพระญาติวงศ์จะเป็นอันตราย มโหสถจึงทูลว่า ไม่มีผู้ใด จะทำอันตราย แล้วจึงทูลเชิญพระเจ้า จูลนีทอดพระเนตรวังและอุโมงค์ที่จัดเตรียมไว้อย่างวิจิตรงดงาม ขณะที่พระเจ้าจูลนีกำลัง ทรงเปล็ดเพลิน มโหสถก็ปิดประตูกลทั้งปวง และหยิบดาบที่ซ่อนไว้ ทำที่ว่าจะตัดพระเศียรพระราชาน่า พระราชาตกพระทัยกลัว มโหสถจึงทูลว่า **“ข้าพระองค์จะไม่ทำร้ายพระราชาน่า แต่หากจะฆ่า ข้าพระองค์เพราะแค้นพระทัย ข้าพระองค์ ก็จะทำตายดาบนี้ให้”** พระราชาเห็นมโหสถส่งดาบถวาย ก็ทรงได้สติ เห็นว่ามโหสถ นอกจากจะประกอบด้วย ความสติปัญญาประเสริฐแล้ว ยังเป็น ผู้ไม่มีจิตใจมุ่งร้ายพยาบาทผู้ใด พระเจ้าจูลนีจึงตรัสขออภัย ที่ได้เคยคิด ร้ายต่อเมืองมิดิลา ต่อพระเจ้าวิเทหราช และต่อมโหสถ มโหสถจึงทูลลากลับไปมิดิลา จัดให้กองทหารนำเสด็จ พระชนนี พระมเหสี และ พระราชบุตร ของพระเจ้าจูลนีกลับมายังอุตรปัญญาจาล ส่วนราชธิดานั้นคงประทับอยู่ มิดิลา ในฐานะพระชายาพระเจ้าวิเทหราชต่อไป พระเจ้าจูลนีทรงตรัสขอให้มโหสถมาอยู่กับพระองค์ มโหสถ ทูลว่า **“ข้าพระองค์รับราชการรุ่งเรืองในราชสำนักของพระเจ้าวิเทหราช ผู้เป็นเจ้านายของข้าพระองค์ แต่เดิมไม่อาจจะไปอยู่ที่อื่นได้ หากเมื่อใดพระเจ้าวิเทหราชสวรรคต ข้าพระองค์จะไปอยู่เมืองอุตรปัญญาจาล รับราชการอยู่ในราชสำนักของพระองค์”** เมื่อพระเจ้าวิเทหราชสิ้นพระชนม์ มโหสถก็ทำตามที่ ลั่นวาจาไว้ คือ ไปรับราชการอยู่กับพระเจ้าจูลนี และยังคงกลั่นแกล้งจากแก้วมโหสถมาอยู่คู่ปรับเก่า แต่มโหสถก็ เอาตัวรอด ได้ทุกครั้ง มโหสถนอกจากจะมีสติปัญญา เหลือฉลาดแล้ว ยังประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ มีความสุขุม รอบคอบ มิได้หลงใหล ในลาภยศสรรเสริญ ดังนั้นมโหสถจึงได้รับยกย่องสรรเสริญว่าเป็น บัณฑิตผู้มีความรู้ อันลึกซึ้ง มีสติ ปัญญานั้นประกอบด้วยคุณธรรมอันประเสริฐ ที่กำกับให้ผู้มีสติปัญญาประพฤติปฏิบัติในทาง ที่ถูกต้องควร

คติธรรม : บำเพ็ญปัญญาบารมี

ปัญญาอันล้ำเลิศนั้นย่อมทำคุณให้แก่บุคคล ยิ่งกว่ามีทรัพย์นับแสน แม้มีปัญญาดั่งปราชญ์
แต่ถ้าเป็นผู้รู้จักคิดให้รอบคอบก่อน ก็ย่อมเป็นผู้มีปัญญาและประพฤติชอบแล้ว

๖. ฎิรทัตชาดก

พระราชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่า **“พรมหมทัต”** ครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองพาราณสี พระโอรสทรงดำรงตำแหน่งอุปราช อยู่ต่อมาพระราชาทรงระแวงว่า พระโอรสจะคิดขบถแย่งราชสมบัติ จึงมีโองการให้พระโอรสออกไปอยู่ที่ไกลเสียจากเมือง จนกว่าพระราชาสจะสิ้นพระชนม์จึงให้กลับมารับราชสมบัติ พระโอรสก็ปฏิบัติตามบัญชา เสด็จไปบวชอยู่ที่บริเวณแม่น้ำชื่อว่า “ยมนา” มีนางนาคตนหนึ่งสามีตาย ต้องอยู่แต่เพียงลำพัง เกิดความว้าเหวจนไม่อาจทนอยู่ในนาคพิภพได้ จึงขึ้นมาจากน้ำ ท่องเที่ยวไปตามริมฝั่งมาจนถึงศาลาที่พักของพระราชบุตร นางนาคประสงค์จะลองใจดูว่า นักบวชผู้พำนักอยู่ในศาลานี้ จะเป็นผู้ที่บวชด้วยใจเลื่อมใสอย่างแท้จริงหรือไม่ จึงจัดประดับประดาที่นอนในศาลานั้นด้วยดอกไม้หอมและของทิพย์จากเมืองนาค ครั้นพระราชบุตรกลับมา เห็นที่นอนจัดงดงาม น่าสบายก็ยินดีประทับนอนด้วยความสุขสบายตลอดคืน รุ่งเช้าก็ออกจากศาลาไป นางนาคก็แอบดู พบว่าที่นอนมีรอยคนนอน จึงรู้ว่านักบวชผู้นี้มิได้บวชด้วยความศรัทธาเต็มเปี่ยม ยังคงยินดีในของสวยงาม ตามวิสัยคนมีกิเลส จึงจัดเตรียมที่นอนไว้ดังเดิมอีก ในวันที่สาม พระราชบุตรมีความสงสัยว่า ใครเป็นผู้จัด ที่นอนอันสวยงามไว้ จึงไม่เสด็จออกไปป่า แต่แอบดูอยู่บริเวณศาลานั้นเอง เมื่อนางนาคเข้ามาตักแต่งที่นอน พระราชบุตร จึงไต่ถามนางว่า นางเป็นใครมาจากไหน นางนาคตอบว่า นางเป็นนาคชื่อมาณวิกา นางว้าเหวว้าที่สามีตาย จึงออกมาท่องเที่ยวไป พระราชบุตรมีความยินดีจึงบอกแก่นางว่า หากนางพึงพอใจจะอยู่ที่นี้ พระราชบุตรก็จะอยู่ด้วยกับนาง นางนาคมาณวิกาก็ยินดี ทั้งสองจึงอยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา จนนางนาคประสูติโอรสองค์หนึ่ง ชื่อว่า **“สาครพรมหมทัต”** ต่อมาก็ประสูติพระธิดาชื่อว่า “สมุทราชา” ครั้นเมื่อพระเจ้าพรมหมทัตสวรรคต บรรดาเสนาอำมาตย์ทั้งหลายไม่มีผู้ใดทราบว่พระราชบุตรประทับ อยู่ ณ ที่ใด บังเอิญพรานป่าผู้หนึ่งเข้ามาแจ้งข่าวว่า ตนได้เคยเที่ยวไปแถบแม่น้ำยมนา และได้พบพระราชบุตรประทับอยู่บริเวณนั้นอำมาตย์ จึงได้จัดกระบวนไปเชิญเสด็จพระราชบุตรกลับมาครองเมือง พระราชบุตรทรงถามนางนาคมาณวิกาว่า จะไปอยู่เมืองพาราณสีด้วยกันหรือไม่ นางนาคทูลว่า **“วิสัยนาคนั้น โกรธง่ายและมีฤทธิ์ร้าย หากหม่อมฉันเข้าไปอยู่ในวัง แล้วมีผู้ใดทำให้โกรธ เพียงหม่อมฉันถลิ่งตามอง ผู้นั้นก็จะมอดไหม้ไป พระองค์พาโอรสธิดากลับไปเถิด ส่วนหม่อมฉันขอทูลลากลับไปอยู่เมืองนาคตามเดิม”** พระราชบุตรจึงพา โอรสธิดากลับไปพาราณสีอภิเษกเป็นพระราชชา อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่โอรสธิดาเล่นน้ำอยู่ในสระ เกิดตกใจกลัวเต่าตัวหนึ่ง พระบิดาจึงให้คนจับเต่านั้นไป ทั้งที่วันนั้นวันในแม่น้ำ ยมนา เต่าจมนลงไปถึงเมืองนาค เมื่อถูกพวกนาคจับไว้ เต่าก็ออกอูบาย บอกแก่นาคว่า **“เราเป็นทูตของพระราชชา พาราณสี พระองค์ให้เรามาเฝ้าท้าวตรฐุ พระราชทานพระธิดาให้เป็นพระชายาของท้าวตรฐุ เมืองพาราณสีกับนาคพิภพจะได้เป็นไมตรีกัน”** ท้าวตรฐุทรงทราบก็ยินดี สั่งให้นาค ๔ ตนเป็นทูตนำ บรรณาการไปถวายพระราชชาพาราณสีและขอรับตัวพระธิดามาเมืองนาค พระราชชาทรงแปลกพระทัย จึงตรัสกับ นาคว่า **“มนุษย์กับนาคนั้นต่างเผ่าพันธุ์กัน จะแต่งงานกันนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้”** เหล่านาคได้ฟังดังนั้น จึงกลับไปกราบทูลท้าวตรฐุว่า พระราชชาพาราณสีทรงดูหมิ่นว่านาคเป็นเผ่าพันธุ์สูง ไม่คู่ควรกับพระธิดา ท้าวตรฐุทรงพิโรธ

ตรัสสั่งให้ฝูงนาค ขึ้นไปเมืองมนุษย์ ไปเที่ยวแผ่พังพานแสดง อิทธิฤทธิ์อำนาจ ตามที่ต่าง ๆ แต่มีให้ทำอันตราย ชาวเมือง ชาวเมืองพากันเกรงกลัวนาคจนไม่เป็นอันทำมาหากิน ในที่สุดพระราชาก็จำพระทัยส่ง นางสมุทรรษา ให้ไปเป็นชายาทำวธตวรรษ นางสมุทรรษาไปอยู่เมืองนาคโดยไม่รู้ว่าเป็นเมืองนาค เพราะทำวธตวรรษให้เหล่าบริวาร แปลงกายเป็นมนุษย์ทั้งหมด นางอยู่นาคพิภพด้วยความสุขสบาย จนมีโอรส ๔ องค์ ชื่อว่า สุทัตตะ ทัตตะ สุกุโตะ และ อริฏฐะ อยู่มาวันหนึ่ง อริฏฐะได้ฟังนาคเพื่อนเล่นบอกว่า พระมารดาของตนไม่ใช่ นาค จึงทดลองดู โดยเนรมิตกายกลับเป็นนุ ขณะที่กำลังกินนมแม่อยู่ นางสมุทรรษาเห็นลูก กลายเป็นนุก็ตกพระทัย บัดอริฏฐะตก จากตัก เล็บของนาง ไปชวนเอาหยันตากรฏฐะบอดไปข้างหนึ่ง ตั้งแต่นั้นมา นางจึงรู้ว่าได้ลงมาอยู่เมืองนาค ครั้นเมื่อพระโอรสทั้ง ๔ เติบโตขึ้น ทำวธตวรรษก็ทรงแบ่งสมบัติให้ครอบครองคนละเขต ทัตตะผู้เป็นโอรส องค์ที่สองนั้น มาเฝ้าพระบิดาอยู่เป็นประจำ ทัตตะเป็นผู้มีปัญญา เฉลียวฉลาดได้ช่วยพระบิดาแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ อยู่เป็นนิตย์ แม้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเวทดา ทัตตะก็แก้ไขได้จึงได้รับการยกย่อง สรรเสริญว่า เป็นผู้ปรีชา สามารถ ได้รับขนานนามว่า ภูริทัตต์ คือ ทัตตะผู้เรื่องปัญญา ภูริทัตต์ได้เคยไปเห็นเทวโลก ว่าเป็นที่น่ายินรมย์ จึงตั้งใจว่า จะรักษาอุโบสถศีลเพื่อจะได้ไปเกิดใน เทวโลก จึงทูลขออนุญาตพระบิดา ก็ได้รับอนุญาต แต่ทำวธตวรรษสั่งว่า มิให้ออกไปรักษาอุโบสถนอกเขตเมืองนาค เพราะอาจเป็นอันตราย ครั้นเมื่อรักษาศีลอยู่ใน เมืองนาค ภูริทัตต์รำคาญว่าพวกฝูงนาคบริวารได้ห้อมล้อมปรนนิบัติเฉพาะในตอนเช้าเท่านั้น ตั้งแต่นั้นมา ภูริทัตต์ก็ขึ้นไปรักษาอุโบสถศีลอยู่ที่จอมปลวก ใกล้ต้นไทรริมแม่น้ำยมุนา ภูริทัตต์ตั้งจิตอธิษฐานว่า แม้ผู้ใด จะต้องการหน้ เอ็น กระดุก เลือดเนื้อของตน ก็จะไม่ยอมบริจาคให้ ขอเพียงให้ได้ รักษาศีลให้บริสุทธิ์ ครั้นนั้น มีนายพรานชื่อ เนสาท ออกเที่ยวล่าสัตว์เผอิญได้พบภูริทัตต์เข้า สอบถามรู้ว่าเป็นโอรสของราชาแห่งนาค ภูริทัตต์เห็นว่าเนสาทเป็นพรานมีใจบาปหยาบช้ำ อาจเป็นอันตรายแก่ตน จึงบอกแก่ พรานเนสาทว่า **“เราจะพา ท่าน กับลูกชาย ไปอยู่เมืองนาคของเรา ท่านทั้งสองจะมีความสุข สบายในเมือง นาคนั้น”** พรานเนสาทหลงไปอยู่ เมืองนาคได้ไม่นาน เกิดคิดถึงเมืองมนุษย์จึงปรารภกับภูริทัตต์ว่า **“ข้าพเจ้าอยากกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้อง แล้วจะออกบวช รักษาศีลอย่างท่านบ้าง”** ภูริทัตต์รู้ด้วยปัญญาว่าพรานจะเป็นอันตรายแก่ตน แต่ก็ไม่ทราบจะทำ อย่างไม่ดี จึงต้องพาพรานกลับไปเมืองมนุษย์ พรานพอลูกก็ออกล่าสัตว์ต่อไปตามเดิม มีพญาครุฑตนหนึ่ง อาศัยอยู่บนต้นจิว ทางมหาสมุทรด้านใต้ วันหนึ่งขณะออกไปจับนาคมากิน นาคเอาหางพันกิ่งไทรที่อยู่ ท้ายศาลา พระฤาษี จนต้นไทรถอนรากติดมาด้วย ครั้นครุฑฉีกท้องนาคกินมันเหลว แล้วทิ้งร่างนาคลงไป จึงเห็นว่า มีต้นไทรติดมาด้วย ครุฑรู้สึกว่าได้ทำผิด คือถอนเอาต้นไทรที่พระฤาษี เคยอาศัยร่มเงา จึงแปลงกายเป็นหนุม น้อยไปถามพระฤาษีว่า เมื่อต้นไทรถูกถอนเช่นนี้ กรรมจะตก อยู่กับใคร พระฤาษีตอบว่า **“ทั้งครุฑและนาค ต่างก็ไม่มีเจตนาจะถอนต้นไทรนั้น กรรมจึงไม่มีแก่ผู้ใดทั้งสิ้น”** ครุฑดีใจจึงบอกกับพระฤาษีว่าตนคือครุฑ เมื่อพระฤาษี ช่วยแก้ปัญหาก็ตนสบายใจขึ้นก็จะสอนมนต์ชื่อ อาลัมพายน อันเป็นมนต์สำหรับครุฑใช้จับนาค ให้แก่พระฤาษี อยู่มาวันหนึ่งมีพราหมณ์ซึ่งเป็นหนี้ชาวเมืองมากมาย จนคิดฆ่าตัวตาย จึงเข้าไปในป่า เผอิญได้ พบพระฤาษี จึงเปลี่ยนใจอยู่ปรนนิบัติพระฤาษีจนพระฤาษีพอใจ สอนมนต์อาลัมพายนให้แก่พราหมณ์นั้น

พราหมณ์เห็นทางจะเลี้ยงตนได้ จึงลาพระฤๅษีไปเดินสายขายมนต์ไปด้วย นาคที่ขึ้นมาเล่นน้ำ ได้ยินมนต์ก็ตกใจ นึกว่าครุฑมา ก็พากันหนีลงน้ำไปหมด ลืมดวงแก้วสารพัดนึกเอาไว้บนฝั่ง พราหมณ์หยิบดวงแก้วนั้นไป ฝ่ายพราณเนสาก็เฝ้าล่าสัตว์อยู่ เห็นพราหมณ์เดินถือ ดวงแก้วมา จำได้ว่าเหมือนดวงแก้วที่ภูริทัตต์เคยให้ดูจึงออกปากขอและบอกแก่พราหมณ์ว่า หากพราหมณ์ต้องการอะไรก็จะหามาแลกเปลี่ยน พราหมณ์บอกว่าต้องการรู้ที่อยู่ของนาค เพราะตนมีมนต์จับนาค พราณเนสาก็พาไปบริเวณที่รู้ว่าภูริทัตต์เคยรักษาศีลอยู่ เพราะความโลภ อยากได้ดวงแก้ว โสมทัตต์ผู้เป็นลูกชาย เกิดความละอายใจที่บิดาไม่เชื่อสัตย์ คิดทำร้ายมิตร คือภูริทัตต์ จึงหลบหนีไประหว่างทางเมื่อไปถึงที่ภูริทัตต์รักษาศีลอยู่ ภูริทัตต์ลืมนาคขึ้นดูก็รู้ว่า พราหมณ์คิดทำร้ายตน แต่หากจะตอบโต้ ถ้าพราหมณ์เป็นอันตรายไป ศีลของตนก็จะขาด ภูริทัตต์ปรารถนาจะรักษาศีล ให้บริสุทธ์จึงหลับตาเสียดกายแค้นหนึ่งไม่เคลื่อนไหว พราหมณ์ก็ร้ายมนต์อาลัมพายน เข้าไปจับภูริทัตต์ไว้กดศีรษะอ้าปากออก เขย่าให้สำรอกอาหารออกมา และทำร้ายจนภูริทัตต์เจ็บปวดแทบสิ้นชีวิต แต่ก็มีได้โต้ตอบ พราหมณ์จับ ภูริทัตต์ใส่ขามตาขาย แล้วนำไปออกแสดงให้ประชาชนดูเพื่อหาเงิน พราหมณ์บังคับให้ภูริทัตต์แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ให้แรมิตตัวให้ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ให้อืด ให้คลาย แฝ่พังพาน ให้ทำสีกายเป็น สีต่าง ๆ ฟันไฟ ฟันควัน ฟันน้ำ ภูริทัตต์ก็ยอมทุกอย่าง ชาวบ้าน ที่มาดูเวทนาสงสาร จึงให้ ข้าวของเงินทอง พราหมณ์ก็ยิงโลภ พาภูริทัตต์ไปเที่ยวแสดง จนมาถึงเมืองพาราณสี จึงกราบทูลพระราชาวาจะให้ตนแสดงฤทธิ์ถวายให้ทอดพระเนตร ขณะนั้นสมุทราชา ผิดสังเกตที่ภูริทัตต์หายไป ไม่มาเฝ้า จึงถามหา ในที่สุดก็ทราบว่ ภูริทัตต์หายไป พี่น้องของภูริทัตต์ จึงทูลว่าจะออกติดตาม สู้หาคณะจะไปโลกมนุษย์ สุโกณะไป ปาหิมพานต์ อริฏฐะไป เทวโลกส่วนนางอัจฉิมุข ผู้เป็นน้องสาวต่างแม่ของภูริทัตต์ของตามไปกับสุหาคณะพี่ชายใหญ่ด้วย เมื่อติดตามมาถึงเมืองพาราณสี สุหาคณะก็ได้ข่าวว่ามีนาค ถูกจับมาแสดงให้คนดู จึงตามไปจนถึงบริเวณที่แสดง ภูริทัตต์เห็นพี่ชาย จึงเลื้อยเข้าไปหาจับหัวร้องให้อยู่ที่เท้าของสุหาคณะแล้วจึงเลื้อยกลับไปเข้าที่ขังของตนตามเดิม พราหมณ์จึงบอกกับสุหาคณะว่า **“ท่านไม่ต้องกลัว ถึงนาคจะ กัดท่านไม่ช้าก็จะหาย”** สุหาคณะตอบว่า **“เราไม่กลัวดอก นาคนี้ไม่มีพิษ ถึงกัดก็ไม่อันตราย”** พราหมณ์หาว่าสุหาคณะ ดูหมิ่นว่าตนเอาขนาดไม่มีพิษมาแสดง จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น สุหาคณะจึงทำว่า **“เขียดตัวน้อยของเรานั้นยังมีพิษมากกว่า นาคของท่านเสียอีก จะเอามาลองฤทธิ์กันดูก็ได้”** พราหมณ์กล่าวว่าหากจะให้สู้กัน ก็ต้องมีเดิมพันจึงจะสมควร สุหาคณะจึงทูลขอพระราชาวาณสีให้เป็นผู้ประกันให้ตน โดยกล่าวว่า พระราชาจะได้ทอดพระเนตรการต่อสู้ระหว่างนาคกับเขียด เป็นการตอบแทน พระราชาก็ทรงยอมตกลงประกันให้แก่สุหาคณะ สุหาคณะเรียก นางอัจฉิมุข ออกมาจากมวณพมให้คายพิษ ลงบนฝ่ามือ ๓ หยด แล้วทูลว่า **“พิษของเขียดน้อยนี้แรงนัก เพราะนางเป็นธิดาท้าวธตรฐ ราชาแห่งนาค หากพิษนี้หยดลงบนพื้นดิน พิษพันธุ์นี้จะไม่ตายหมด หากโยนขึ้นไปในอากาศ ผ่นจะไม่ตกไป ๗ ปี ถ้าหยดลงในน้ำสัตว์น้ำจะตายหมด”** พระราชาไม่ทราบจะทำอย่างไรดี สุหาคณะจึงทูลขอให้ ขุดบ่อ ๓ บ่อบ่อแรกใส่ยาพิษ บ่อที่สองใส่โลคัมย บ่อที่สามใส่ยาทิพย์ แล้วจึงหยดพิษลงในบ่อแรก ก็เกิดควันลุกจนเป็นเปลวไฟ ลามไปติดบ่อที่สองและสาม จนกระทั่งยาทิพย์ไหม้หมด ไฟจึงดับ พราหมณ์ตัวร้าย ซึ่งยืนอยู่ข้างบ่อ ถูกไอพิษจนผิวหนังลอก กลายเป็นขี้เรื้อน

ต่างไปทั้งตัว จึงร้องขึ้นว่า **“ข้าพเจ้ากลัวแล้ว ข้าพเจ้าจะ ปล่อยนาคนั่นให้เป็นอิสระ”** ภูริทัตต์ได้ยินดังนั้น ก็เลื้อยออกมาจากที่ขัง เนมิตกาย เป็นมนุษย์ พระราชาจึงตรัสถามความเป็นมา ภูริทัตต์จึงตอบว่า **“ข้าพเจ้า และพี่น้องเป็นโอรสธิดาของท้าวธรรมราชาแห่งนาคกับ นางสมุทรสา ข้าพเจ้ายอมถูกจับมา ยอมให้พราหมณ์ ทำร้ายจน บอบช้ำ เพราะปรารถนาจะรักษาศีล บัดนี้ข้าพเจ้าเป็นอิสระแล้ว จึงขอลากลับไปเมืองนาคตามเดิม”** พระราชาทรงดีพระทัยเพราะทราบว่ภูริทัตต์เป็นโอรสของนางสมุทรสา น้องสาวของพระองค์ที่บิดายกให้ แก่ราชานาคไป จึงเล่าให้ภูริทัตต์และพี่น้องทราบว่า เมื่อนางสมุทรสาไปสู่มืองนาคแล้ว พระบิดาก็เสียพระทัย จึงสละราชสมบัติออกบวช พระองค์จึงได้ครองเมืองพาราณสีต่อมา พระราชาประสงค์จะให้นางสมุทรสาและ บรรดาโอรสได้ไปเฝ้าพระบิดา จะได้ทรงดีพระทัย สู้ทนหุลพระราชว่า **“ข้าพเจ้าจะ กลับไปหูลให้พระมารดา ทราบขอให้พระองค์ ไปรออยู่ที่อาศรมของพระอัยกาเถิด ข้าพเจ้าจะพา พระมารดาและพี่น้องตามไป ภายหลัง”** ทางฝ่ายพราหมณ์ ผู้ทำร้ายภูริทัตต์เพราะหวังดวงแก้ว สารพัดนึก เมื่อตอนที่พราหมณ์โยนดวง แก้วให้ นั้น รับไม่ทัน ดวงแก้วจึงตกลงบนพื้นและแทรกธรณีกลับไปสู่มืองนาค พราหมณ์จึงสูญเสียดวงแก้ว สูญเสียลูกชาย และเสียไมตรีกับภูริทัตต์ เทียบชัดเซพเนจรไป ครั้นได้ข่าวว่าพราหมณ์ผู้จับนาคกลายเป็น โรคเรื้อนเพราะพิษนาค ก็ตกใจกลัว ปรารถนา จะล้างบาป จึงไปยังริมน้ำยมุนา ประกาศว่า **“ข้าพเจ้าได้ ทำร้าย มิตร คือ ภูริทัตต์ ข้าพเจ้าปรารถนาจะล้างบาป”** พราหมณ์กล่าวประกาศอยู่ หลายครั้ง เผอิญขณะนั้น สุโกคะกำลัง เทียบตามหาภูริทัตต์อยู่ ได้ยินเข้าจึงโกรธแค้น เอาหางพันขาพราหมณ์ ลากลงน้ำให้จมน้ำแล้ว ลากขึ้นมาบนดินไม่ถึง ถึงตาย ทำอยู่เช่นนั้นหลายครั้งพราหมณ์ จึงร้องถามว่า **“นี่ตัวอะไรกัน ทำไม่มาทำร้าย เราอยู่เช่นนี้ ทรมานเรา เล่นทำไม”** สุโกคะตอบว่าตนเป็นลูกราชานาค พราหมณ์จึงรู้ว่าพี่น้องภูริทัตต์ ก็อ้อนวอนขอให้ปล่อยและกล่าว แก่สุโกคะว่า **“ท่านรู้หรือไม่ เราเป็นพราหมณ์ ท่านไม่ควร ฆ่าพราหมณ์ เพราะพราหมณ์เป็นผู้บูชาไฟ เป็นผู้ทรงเวทย์ และเลี้ยงชีพด้วยการขอ ท่านไม่ควรทำร้ายเรา”** สุโกคะไม่ทราบจะตัดสินใจอย่างไร จึงพาพราหมณ์ เหนสาหลงไป เมืองนาค คิดจะไปขอร้องความเห็นจากพี่น้อง เมื่อไปถึงประตู เมืองนาค ก็พบอริกฐะนั่งรออยู่ อริกฐะนั้นเป็นผู้เลื่อมใสพราหมณ์ ครั้นรู้ว่าพี่ชายจับพราหมณ์มา จึงกล่าวสรรเสริญคุณของพราหมณ์ สรรเสริญ ความยิ่งใหญ่แห่งพรหม และกล่าวว่าพราหมณ์เป็นบุคคล ที่ไม่สมควรจะถูกฆ่า ไม่ว่าด้วยเหตุผลใด ๆ การฆ่า พราหมณ์ซึ่ง เป็นผู้บูชาไฟนั้นจะทำให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวง สุโกคะกำลังลังเลใจ ไม่ทราบจะทำอย่างไร พอดีภูริทัตต์กลับมาถึง ได้ยินคำของอริกฐะจึงคิดว่า อริกฐะ นั้นเป็นผู้เลื่อมใสพราหมณ์ และการบูชาขัยัญ ของพราหมณ์ จำเป็นที่จะต้องกล่าววาจาหักล้าง มิให้ผู้ใด คล้อยตามในทางที่ผิด ภูริทัตต์จึงกล่าวชี้แจงแสดง ความเป็นจริง และในที่สุดได้กล่าวว่า **“การบูชาไฟนั้น หาได้เป็น การบูชาสูงสุดไม่ หากเป็นเช่นนั้น คนเผาถ่าน คนเผาศพ ก็สมควรจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้บูชา ไฟยิ่งกว่าพราหมณ์ หากการบูชาไฟเป็นสูงสุด การเผาบ้านเมืองก็จะได้บุญสูงสุด แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ หากการบูชาขัยัญจะเป็นบุญสูงสุดจริง พราหมณ์ก็น่าจะ เผาตนเองถวายเป็นเครื่องบูชา แต่พราหมณ์กลับ บูชาด้วยชีวิตของผู้อื่น เหตุใดจึงไม่เผาตนเองเล่า”** อริกฐะ กล่าวว่ พราหมณ์เป็นผู้ทรงคุณยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก ภูริทัตต์ตอบว่า **“หากพราหมณ์สร้างโลกจริง โฉนจึงสร้าง**

ให้โลก มีความทุกข์ ทำให้ไม่สร้างให้โลกมีแต่ความสุข ทำให้พรหม ไม่สร้างให้ทุกคนมีความสุข เท่าเทียมกัน เหตุใดจึงแบ่งคนเป็น ชั้นวรรณะ คนที่อยู่ในวรรณะต่ำ เช่น คูหระ จะไม่มีโอกาสมีความสุขเท่าเทียมผู้อื่นได้เลย พรหมณ์ต่างหากที่พยายามยกย่องวรรณะของตนขึ้นสูง และเหยียดหยามผู้อื่นให้ต่ำกว่า โดยอ้างว่าพรหมณ์ เป็นผู้รับใช้พรหม เช่นนี้จะถือว่าพรหมณ์ทรงคุณยิ่งใหญ่ได้อย่างไร” ฤทิทตต์กล่าววาทะจากหักล้างอริฏฐะ ด้วยความเป็นจริง ซึ่งอริฏฐะ ไม่อาจโต้เถียงได้ ในที่สุดฤทิทตต์จึงสั่งให้ นำพรานเนสาทไปเสีย จากเมืองนาค แต่ไม่ให้ทำอันตรายอย่างใด จากนั้นฤทิทตต์ก็พา พี่น้องและนางสมุทราผู้เป็นมารดา กลับไปเมืองมนุษย์ เพื่อไป เฝ้าพระบิดา พระเชษฐาของนางที่รอคอยอยู่แล้ว เมื่อญาติพี่น้องทั้งหลายพากันแยกย้ายกลับบ้านเมือง ฤทิทตต์ขออยู่ที่ศาลากับพระอัยกา บำเพ็ญเพียร รักษาอุโบสถศีล ด้วยความสงบ ดังที่ได้เคยตั้งปณิธานไว้ว่า **“ข้าพเจ้าจะมั่นคงในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ จะไม่ให้ศีลต้องมัวหมอง ไม่ว่าจะต้องเผชิญความทุกข์ยากอย่างไร ข้าพเจ้าจะอดทน อดกลั้น ตั้งมั่นอยู่ในศีลตลอดไป”**

คติธรรม : บำเพ็ญศีลบารมี

ความโลภนั้นเป็นสิ่งชั่วร้ายเช่นเดียวกับการเนรคุณ แต่ความอดทนย่อมประเสริฐยิ่งนักแล้ว

๗. จันทชาดก

ในครั้งโบราณ เมืองพาราณสี มีชื่อว่า บุพผวัตติ มีกษัตริย์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าเอกราชา พระราชบุตรองค์ใหญ่ พระนามว่า จันทกุมาร ดำรงตำแหน่งเป็นอุปราช และ พรหมณ์ชื่อกัณฑทาลเป็นปุโรหิต ในราชสำนัก กัณฑทาลมีหน้าที่ตัดสินคดีความอีกตำแหน่ง แต่กัณฑทาลเป็นคน ไม่ยุติธรรม ไม่ซื่อสัตย์ มักจะรับสินบนจากคู่ความอยู่เสมอ ช่างไหนให้สินบนมาก ก็จะตัดสินความเข้าข้างนั้น จนกระทั่งวันหนึ่ง ผู้ที่ได้รับ ความยุติธรรมร้องโพนทนา โทษของกัณฑทาล ได้ยินไปถึงพระจันทกุมาร จึงตรัสถาม ว่าเกิดเรื่องอะไร บุคคล นั้นจึงทูลว่า **“กัณฑทาลปุโรหิต มิได้เป็นผู้ทรงความยุติธรรม หากแต่รับสินบน ก่อความ ยุติธรรมให้เกิดขึ้น เรื่อง ๆ”** พระจันทกุมารตรัสว่า **“อย่า กลัวไปเลย เราจะเป็นผู้ให้ ความยุติธรรมแก่เจ้า”** แล้ว พระจันทกุมาร ก็ทรงพิจารณาความอีกครั้ง ตัดสินไปโดยยุติธรรม เป็นที่พึงพอใจแก่ประชาชนทั้งหลาย ผูกพันจึงแซ่ซ้องสดุดี ความยุติธรรมของพระจันทกุมาร พระเจ้าเอกราชาทรงได้ยินเสียงแซ่ซ้อง จึงตรัสถาม ครั้นทรงทราบจึงมีใบบอกว่า **“ต่อไปนี้ให้จันทกุมารแต่ผู้เดียวทำหน้าที่ตัดสินคดีความทั้งปวงให้ยุติธรรม”** กัณฑทาลเมื่อถูกถอดออก จากตำแหน่งหน้าที่ ก็เกิดความเคียดแค้นพระจันทกุมาร ว่าทำให้ตนขาดผล ประโยชน์ และได้รับความอับอาย ขายหน้าประชาชน จึงผูกใจพยาบาทแต่นั้นมา อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าเอกราช ทรงฝันเห็นสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ เห็นความผาสุกสวยงาม ความรื่นรมย์ ต่าง ๆ นานา ในสรวงสวรรค์ เมื่อตื่นจากฝัน พระองค์ ยิ่งทรงอาลัย อวารถอยู่ และปรารถนาจะได้ไปสู่ ดินแดนอันเป็นสุขนั้น จึงตรัสถามบรรดาผู้ที่พระองค์ คิดว่าจะสามารถบอก ทางไปสู่เทวโลกให้แก่พระองค์ได้ กัณฑทาลได้โอกาส จึงกราบทูลว่า **“ข้าแต่พระราชา ผู้ที่ประสงค์จะไปสู่สวรรค์**

มียุ่หนทางเดียวเท่านั้นคือ ทำบุญให้ทาน และฆ่าบุคคลที่ไม่ควรฆ่า” พระราชาตรัส ถามว่า “ฆ่าบุคคลที่ไม่ควรฆ่า หมายความว่าอย่างไร” กัณฑทาลทูลตอบว่า “พระองค์จะต้องการกระทำการ บุญชั้ยญด้วยพระราชบุตร พระมเหสี ประชาชนหญิงชาย เศรษฐี และช่างแก้ว ม้าแก้ว จำนวนอย่างละสี่ จึงจะไป สูสวรรค์ได้” ด้วยความที่อยากจะไปเสวยสุขในสวรรค์ พระเจ้าเอกราชาก็ทรงเห็นดีที่จะทำบุญชั้ยญตามที่กัณฑทาลผู้มีจิตศรัทธาพยายามหาทุกหน พระองค์ทรงระบู้ชื่อ พระราช บุตรพระมเหสี เศรษฐี ประชาชน และช่างแก้ว ม้าแก้วที่จะบุญชั้ยญด้วยพระองค์เอง อันที่จริงกัณฑทาลประสงค์ร้ายกับพระจันท์กุมารองค์เดียวเท่านั้น แต่ครั้นจะให้บุญชั้ยญ พระจันท์กุมารแต่ลำพัง ก็เกรงว่าผู้คนจะสงสัย จึงต้องให้ บุญชั้ยญเป็นจำนวนสี่ พระจันท์กุมารผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่ ก็ทรงอยู่ในจำนวนชื่อที่พระเจ้าเอกราชโปรดให้นำมาทำ พิธีด้วย จึงสมเจตนาของกัณฑทาล เมื่อช่าง ม้า และบุคคล ที่ถูกระบู้ชื่อ ถูกนำมาเตรียมเข้าพิธี ก็เกิดความโกลาหล วุ่นวาย มีแต่เสียงผู้คน ร้องให้คร่ำครวญไปทั่ว พระจันท์กุมารนั้น เมื่อราชบุรุษไปกราบทูลก็ทรงถามว่า ใครเป็นผู้ทูลให้พระราชประกอบพิธีบุญชั้ยญ ราชบุรุษทูลว่ากัณฑทาล ก็ทรงทราบว่าเป็นเพราะความศรัทธาพยายามที่กัณฑทาลมีต่อพระองค์เป็นสาเหตุ ในเวลาที่ราชบุรุษไปจับเศรษฐีทั้งสี่มาเข้าพิธีนั้น บรรดาญาติพี่น้องต่างพยายามทูลวิงวอนขอชีวิตต่อพระราช แต่พระราชก็ไม่ทรงยินยอม เพราะมีพระทัยลุ่มหลงในภาพเทวโลก และเชื่องมงายในสิ่งที่กัณฑทาลทูล ต่อมาเมื่อพระบิดาพระมารดาของ พระราชาเอง ทรงทราบก็รีบเสด็จมาทรงห้ามปรามว่า “ลูกเอ๋ย ทางไปสวรรค์ที่ต้องฆ่าบุตรภรรยา ต้องเบียดเบียนผู้อื่นนั้น จะเป็นไปได้อย่างไร การให้ทาน การงดเว้นการเบียดเบียนต่างหาก เป็นทางสูสวรรค์” พระราชาก็มิได้ทรงฟังคำห้ามปรามของพระบิดา พระมารดา พระจันท์กุมารทรงเห็นว่าเป็นเพราะ พระองค์เองที่ไปขัดขวางหนทางของคนพาลคือ กัณฑทาล ทำให้เกิดเหตุใหญ่ จึงทรงอ้อนวอนพระบิดา ว่า “ขอพระองค์โปรดประทานชีวิต ข้าพเจ้าทั้งปวงเถิด แม้จะจงจำเอาไว้ก็ยังได้ใช้ประโยชน์ จะให้เป็น ทาส เลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า หรือขับไล่ไปเสียจากเมืองก็ยอมได้ ขอประทานชีวิตไว้เถิด” พระราชาได้ฟังพระราชบุตร ก็ทรงสั่งเวชพระทัยจน น้ำพระเนตรไหล ตรัสให้ปล่อย พระราชบุตร พระมเหสี และทุกสิ่งทุกคนที่จับมาทำพิธี ครั้นกัณฑทาลทราบเข้าขณะเตรียมพิธี ก็รีบมาทูลคัดค้าน และ ล่อลวงให้พระราชคล้อยตามด้วยความหลงใหลในสวรรค์อีก พระราชาก็ทรงเห็นดีไปตามที่กัณฑทาลชักจูงพระจันท์กุมาร จึงทูลพระบิดาว่า “เมื่อข้าพเจ้ายังเล็ก ๆ อยู่ พระองค์โปรดให้พี่เลี้ยง นางนม ทะนุ บำรุงรักษา ครั้นโตขึ้นจะกลับมาฆ่าเสียทำไม ข้าพเจ้ายอมกระทำ ประโยชน์แก่พระองค์ได้ พระองค์จะ ให้ฆ่าลูกเสีย แล้วจะอยู่กับคนอื่นที่มีใช้ลูกจะเป็นไปได้ได้อย่างไร ในที่สุดเขาก็คงจะฆ่าพระองค์เสียด้วย พราหมณ์ที่สังหาร ราชตระกูลจะถือว่าเป็นผู้มีศรัทธาประโยชน์ได้อย่างไร พราหมณ์นั้นคือผู้เนรคุณ” พระราชาได้ฟัง ก็สลดพระทัย สั่งให้ปล่อยทุกชีวิตไปอีกครั้ง แต่ครั้นพราหมณ์กัณฑทาลเข้ามากราบทูล ก็ทรงเชื่ออีก พระจันท์กุมารก็กราบทูลพระบิดาว่า “ข้าแต่พระบิดา หากคนเราจะไปสวรรค์ ได้เพราะ การกระทำบุญชั้ยญ เหตุใดพราหมณ์จึงมีทำบุญชั้ยญ บุตรภรรยาของตนเองเล่า เหตุใดจึงได้ชักชวนให้คนอื่นกระทำ ในเมื่อพราหมณ์ก็ได้ทูลว่า คนผู้ใดทำบุญชั้ยญเองก็ดี คนผู้นั้นยอมไปสูสวรรค์ เช่นนั้นควรให้พราหมณ์กระทำบุญชั้ยญด้วยบุตรภรรยาตนเองเถิด”

ไม่ว่าพระจันทรกุมารจะกราบทูลอย่างไร พระราชา ก็ไม่ทรงฟัง บุคคลอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก รวมทั้ง พระวสุธ
กุมารผู้เป็นราชบุตรของพระจันทรกุมารมาทูลอ่อนวอน พระเจ้าเอกราชาก็ไม่ทรงยินยอมฟัง ฝ่ายกัณฑทาล
เกรงว่าจะมีคนมาทูลชักจูงพระราชาอีก จึงสั่งให้ปิดประตูวัง และทูลเชิญพระราชาให้ไป อยู่ในที่อื่นคนอื่น
เข้าไปเฝ้าไม่ได้ เมื่อถึงเวลาทำพิธี มีแต่เสียงคร่ำครวญของราชตระกูล และฝูงชนที่ญาติ พี่น้องถูกนำมาเข้าพิธี
ในที่สุด นางจันทาเทวีผู้เป็นชายา ของพระจันทรกุมาร ซึ่งได้พยายามทูลอ่อนวอนพระราชา ลักเท่าไรก็ไม่เป็นผล
ก็ได้ ติดตามพระจันทรกุมารไป ลู่อหลุมยัญด้วย เมื่อกัณฑทาลนำถาดทองมาวางรอไว้ และเตรียมพระขรรค์จะบัน
คอประจันทรกุมาร พระนางจันทาเทวีก็เสด็จไปลู่อหลุมยัญ ประนมทนต์บูชา และกล่าวลัจจวาจาขึ้นว่า **“กัณฑทาล
พราหมณ์เป็นคนชั่วเป็นผู้มีปัญญาทราม มีจิตมุ่งร้ายพยาบาท ด้วยเหตุแห่งวajasัตย์นี้ เทวดา ยักษ์ และ
สัตว์ทั้งปวง จงช่วยเหลือเรา ผู้ไร้ที่พึ่ง ผู้แสวงหาที่พึ่ง ขอให้เราได้อยู่ร่วมกับสามีด้วยความสวัสดิเถิด ขอให้
พระเป็นเจ้าทั้งหลายจงช่วยสามีเราให้เป็นผู้ที่ศัตรูทำร้ายมิได้เถิด”** เมื่อพระนางกระทำลัจจกริยา พระอินทร์
ได้สดับ ถ้อยคำนั้น จึงเสด็จมาจากเทวโลก ทรงถือค้อนเหล็กมี ไฟลุกโชติช่วง ตรงมายังพระราชา กล่าวว่า
**“อย่าให้เราถึงกับต้องใช้ค้อนนี้ประหารเศียรของท่านเลย มีใครที่โหนบ้าง ที่ฆ่าบุตร ภรรยา และเศรษฐี
คนดีผู้ไม่มีความ ผิดเพื่อที่ตนเองจะได้ไปสวรรค์ จงปล่อยบุคคลผู้ปราศจากความผิดทั้งปวงเสียเถียวนี้”**
พระราชาตกพระทัยสุดขีด สั่งให้คนปลดปล่อยคน ทั้งหมดจากเครื่องจองจำ ในทันใดนั้นประชาชนที่รุมล้อมอยู่
ก็ช่วยกันเฝ้ากัณฑทาล กัณฑทาลและท่อนไม้ เข้าขว้างปาทูปตีกัณฑทาลพราหมณ์จนสิ้นชีวิตอยู่ ณ ที่นั้น แล้วหันมา
จะฆ่าพระราชา แต่พระจันทรกุมารตรงเข้ากอดพระบิดาไว้ ผู้คนทั้งหลายก็ไม่กล้าทำร้าย ด้วยเกรง พระจันทรกุมาร
จะพลอยบาดเจ็บ ในที่สุดจึงประกาศว่า **“เราจะไว้ชีวิตแก่พระราชาผู้โสดเขตลา แต่จะให้ครองแผ่นดิน มิได้”**
เราถอดพระยศพระราชาเสียให้เป็นคนจัณฑาล แล้วไล่ออกจากพระนครไป จากนั้นมหาชนก็กระทำพิธีอภิเษก
พระจันทรกุมารขึ้นเป็นพระราชา ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม เมืองทรงทราบข่าวพระบิดาตกกระทำ
ลำบากอยู่นอกเมือง ก็ทรงให้ความช่วยเหลือพอที่พระบิดาจะดำรงชีพอยู่ได้ พระจันทรกุมารปกครองบ้านเมือง
ให้ร่มเย็นเป็นสุข ตลอดมาจนถึงที่สุดแห่งพระชนม์ชีพ ก็ได้เสด็จไปเสวยสุข ในเทวโลก ด้วยเหตุที่ทรงเป็น
ผู้ปกครองที่ดี ที่ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม ไม่หลงเชื่อ วาจาคนโดยง่าย และปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วย
ความซื่อตรง

คติธรรม : บำเพ็ญขันติบารมี

เรื่องอาฆาตจองเวรนั้น ย่อมให้ทุกข์กลับคืนแก่ตนในที่สุด และความเขลาหลงในทรัพย์
และสุขของผู้อื่นก็ย่อมให้ผลร้ายแก่ตัวได้ในไม่ช้าเช่นกัน

๘. นารทชาดก

พระราชอางค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าอังกติราช ครองเมืองมิถิลา เป็นผู้ที่ตั้งมั่นในทศพิธราชธรรม พระธิดาของพระเจ้าอังกติราชมีพระนามว่า รุจาวาชกุมารี มีรูปโฉมงาม พระราชาทรงรักใคร่พระธิดาอย่างยิ่ง คืบวันหนึ่งเป็นเทศกาลมหรสพ ประชาชนพากัน ตกแต่งเคสสถานอย่างงดงาม พระเจ้าอังกติราช ประทับอยู่ท่ามกลางเหล่าอำมาตย์ในปราสาทใหญ่ ประดับประดาอย่างวิจิตรตระการ พระจันทร์กำลังทรงกลดเด่นอยู่กลางท้องฟ้า พระราชาทรงปรารภกับหมู่อำมาตย์ว่า **“ราตรีเช่นนี้น่ารักนรมย์นัก เราจะทำอะไรให้เพลิดเพลินดีหนอ”** อลาตอำมาตย์ทูลว่า “ขอเดชะ ควรจะเตรียมกองทัพใหญ่ยกออกไปกวาดต้อนดินแดนน้อยใหญ่ ให้เข้ามาอยู่ในพระราชอำนาจพระเจ้าข้า” ลุณามอำมาตย์ทูลว่า **“ทุกประเทศใหญ่น้อยก็มา สวามิภักดิ์อยู่ในพระราชอำนาจหมดแล้ว ควรที่จะจัดการ เลี้ยงดู ดีมอวยชัยให้สำราญ และหาความเพลิดเพลินจากระบาราพ้อนเถิดพระเจ้าข้า”** วิชัยอำมาตย์ทูลว่า **“ข้าแต่พระองค์ เรื่องการระบารา ดนตรีพ้อนร้องนั้น เป็นสิ่งที่พระองค์ได้ทรงทอด พระเนตรอยู่แล้วเป็นนิตย์ ในราตรีอันผุดผ่องเช่นนี้ ควรไปหาสมณพราหมณ์ผู้รู้ธรรมแล้วนิมนต์ ท่านแสดง ธรรมะจะเป็นการดีกว่าพระเจ้าคะ”** พระราชาพอพระทัยคำทูลของวิชัยอำมาตย์ จึงตรัสถามว่า **“เออ แล้วเราจะไปหาใครเล่าที่เป็น ผู้รู้ธรรม”** อลาตอำมาตย์แนะนำว่า **“มีชีเปลือย รูปหนึ่ง อยู่ในมิกทายวัน เป็นพหูสูตร พุดจน่าฟัง ท่านคงจะช่วยขจัดข้อสงสัยของเราทั้งหลายได้ ท่านมีชื่อว่า คุณาชีวก”** พระเจ้าอังกติราชได้ทรงฟังก็ยินดี สั่งให้เตรียมกระบวน เสด็จไปหาชีเปลือยชื่อคุณาชีวกนั้น เมื่อไปถึงที่ ก็ทรงเข้าไปหาคุณาชีวก ตรัสถาม ปัญหาธรรมที่พระองค์สงสัยอยู่ว่า บุคคลพึงประพฤติธรรม กับบิดา มารดา อาจารย์ บุตร ภรรยา อย่างไร เหตุใดชนบางพวกจึงไม่ตั้งอยู่ในธรรม ฯลฯ คำถามเหล่านี้ เป็น ปัญหาธรรม ชั้นสูงอันยากจะตอบได้ ยิ่งคุณาชีวกเป็นมิชฌาภิภูผู้เฒ่าเฒ่าบำเพ็ญญาคด้วยแล้ว ไม่มีทางจะเข้าใจได้ คุณาชีวกจึงแก้มองทูลไปเสียทางอื่นว่า **“พระองค์จะสนพระทัยเรื่องเหล่านี้ไปทำไม ไม่มีประโยชน์อันใดเลยพระเจ้าข้า โปรดฟังข้าพเจ้าเถิด ในโลกนี้ บุญไม่มี บาปไม่มี ปรโลกไม่มี ไม่มีบิดา มารดาปู่ย่าตายาย สัตว์ทั้งหลายเกิดมาเสมอกัน หมด จะได้ดีได้ชั่วก็ได้เอง ทานไม่มี ผลแห่งทานก็ไม่มี ร่างกายที่ประกอบกันขึ้นมานี้ เมื่อตายไปแล้วก็สูญสลายแยกออกจากกันไป สุขทุกข์ก็สิ้นไป ใครจะฆ่า จะทำร้าย ทำอันตราย ก็ไม่เป็นบาป เพราะบาปไม่มี สัตว์ทุกจำพวก เมื่อเกิดมาครบ ๘๔ กัปก็จะมีบริสุทธ์พ้นทุกข์ไปเอง ถ้ายังไม่ครบถึงจะทำบุญทำกุศลเท่าไร ก็ไม่อาจบริสุทธ์ไปได้ แต่ถ้าถึงกำหนด ๘๔ กัป แม้จะทำบาปมากมาย ก็จะมีบริสุทธ์ไปเอง”** พระราชาได้ฟังดังนั้นจึงตรัสว่า **“ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้านี้เฒ่าจริง ๆ ข้าพเจ้า มัวหลงเชื่อว่า ทำความดี แล้วจะไปสู่สุคติ อุตส่าห์พากเพียร บำเพ็ญกุศลกรรม บัดนี้ข้าพเจ้าทราบแล้วว่า บุญไม่มี บาปไม่มี ผลกรรมใด ๆ ไม่มีทั้งสิ้น บุคคลจะบริสุทธ์เองเมื่อถึงกำหนดเวลา แม้แต่ การฟังธรรม จากท่านอาจารย์ก็ งามมีประโยชน์อันใดไม่ ข้าพเจ้าขอลาไปก่อนละ”** เมื่อเสด็จกลับมาถึงพระราชวัง พระเจ้า อังกติราชก็มีพระราชโองการว่าต่อไปนี้พระองค์ จะไม่ปฏิบัติราชกิจใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะการทั้งปวง ไม่มีประโยชน์ ไม่มีผลอันใด พระองค์จะแสวงหาความเพลิดเพลินในชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว ไม่อาทรร้อนใจ

กับผลบุญผลกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น จากนั้นก็เกิดเสียงเล่าลือไปทั้งพระนครว่า พระราชากลายเป็นมิจฉาหิฐิ คือ หลงผิด เชื่อคำของซีเปลือยคุณาชีวก บ้านเมืองย่อมจะถึง ความเสื่อม หากพระราชาทรงมีพระดำริตั้งนั้น ความนี้ทราบไปถึงเจ้าหญิง รุจราชกุมารี ทรงร้อนพระทัยเมื่อทราบข่าว พระบิดาให้เรือโรงทานทั้งสี่มุมเมือง จะไม่บริจาคทานอีกต่อไป ทั้งยังได้ กระทบการข่มเหงน้ำใจชาวเมืองมากมายหลาย ประการ ด้วยความที่ทรงเชื่อว่า บุญไม่มี บาปไม่มี บุคคลไปสู่สุคติเองเมื่อถึงเวลา เจ้าหญิงรุจราชกุมารีจึงเข้าไปหาพระบิดา ทูลขอพระราชทานทรัพย์หนึ่งพัน เพื่อจะเอาไปทรงทำทาน พระบิดาเตือนว่า **“ลูกรัก ทานไม่มีประโยชน์ดอก ปรโลก ไม่มี เจ้าจะไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทน หากเจ้า ยังถือศีลอดอาหารวันอุโบสถอยู่ ก็จงเลิกเสียเถิด ไม่มีผลดอก ลูกรัก”** รุจราชกุมารีพยายามกราบทูลเตือนสติพระบิดา ว่า **“ข้าแต่พระชนก บุคคลกระทำบาปสังขมไว้ ถึงวัน หนึ่งเมื่อผลบาปเพียบเข้า บุคคลนั้นก็จะต้องรับผล แห่งบาปที่ก่อ เหมือนเรือที่บรรทุกทุกแม่ที่ละน้อย เมื่อเต็มเพียบเข้า ก็จมในที่สุดเหมือนกัน ธรรมดาใบไม้ นั้นหากเอาไปหุ้มห่อของเนาเหม็น ใบไม้นั้นก็จะเหม็นไปด้วย หากห่อของหอม ใบไม้นั้นก็จะหอม ปราชญ์จึงเลือกคบแต่คนดี หากคบคนชั่วก็จะพลอยแปดเปื้อน เหมือนลูกศรอาบยาพิษ ย่อมทำให้แล่งศรแปดเปื้อนไปด้วย”** รุจมารีกราบทูลต่อว่า **“หม่อมฉันรำลึกได้ว่า ในชาติก่อนได้เคยเกิดเป็นบุตรช่างทาง ได้คบหา มิตรกับ คนชั่ว ก็พลอยกระทำแต่สิ่งชั่วร้าย ครั้นชาติต่อมาเกิดในตระกูลเศรษฐี มีมิตรดีจึงได้พลอย บำเพ็ญบุญบ้าง เมื่อตายไป ผลกรรมก็ตามมาทัน หม่อมฉันต้องไปทนทุกข์ทรมานในนรกอยู่เป็นเวลา หลายชาติ หลายภพ ครั้นได้เกิดเป็นมนุษย์ก็ต้องทนทุกข์รำเคี้ยวมากมาย กว่าจะใช้หนี้กรรมนั้นหมด และผลบุญ เริ่มส่งผล จึงได้มาเกิดในที่ดีขึ้นเป็นลำดับ อันผลบุญผลบาปย่อมติดตามเราไปทุก ๆ ชาติ ไม่มีหยุด ย่อมได้รับผลตามกรรมที่ก่อไว้ทุกประการ ขอพระบิดาจงฟังคำหม่อมฉันเถิด”** พระราชามีได้เชื่อคำรุจราชกุมารี ยังคงยึดมั่น ตามที่ได้ฟังมาจากคุณาชีวก เจ้าหญิงทรงเป็น ทุกข์ถึงผลที่ พระบิดาจะได้รับเมื่อสิ้นพระชนม์ จึงทรงตั้งจิตอธิษฐานว่า **“หากเทพดาฟ้าดิน มีอยู่ ขอได้โปรดมาช่วยเปลี่ยนความเห็นผิดของ พระบิดาด้วยเถิด จะได้บังเกิดสุขแก่ปวงชน”** ขณะนั้นมีพรหมเทพองค์หนึ่งชื่อ นารท เป็นผู้มีความกรุณาในสรรพสัตว์ มักอุปการะเกื้อกูลผู้อื่น อยู่เสมอ นารทพรหม เล็งเห็นความทุกข์ของ รุจราชกุมารี และเล็งเห็นความเดือดร้อนอันจะเกิด แก่ประชาชน หากพระราชาทรงเป็นมิจฉาหิฐิ จึงเสด็จจากเทวโลกแปลงเป็นบรรพชิต เอาภาชนะทองใส่สาแหกรข้างหนึ่ง คนโทแก้วใส่สาแหกร อีกข้างหนึ่งใส่คานทาน วางบนบ่าเหาะมาสู่ปราสาท พระเจ้า อิงคดิราช มาลอยอยู่ตรงหน้าพระพักตร์ พระราชาทรงตกตะลึงตรัสถามว่า **“ข้าแต่ท่าน ผู้มีวรรณงามราวจันทร์เพ็ญ ท่านมาจากไหน”** นารทพรหมตอบว่า **“อาตมาภาพมาจากเทวโลก มีนามว่า นารท”** พระราชาตรัสถามว่า **“เหตุใดท่าน จึงมีฤทธิ์ลอยอยู่ในอากาศได้เช่นนั้น น้าอัศจรรย์”**

“อาตมาภาพบำเพ็ญคุณธรรม ๔ ประการ ในชาติ ก่อนคือ ลีจจะ ธรรมะ ทมะ และจาคะ จึงมีฤทธิ์เดช ไป ไหนได้ตามใจปรารถนา”

“ผลบุญมีด้วยหรือ ถ้าผลบุญมีจริงอย่างที่ท่านว่า ได้โปรดอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบด้วยเถิด”

พระนารท พรหมจึงอธิบายว่า “ผลบุญมีจริง ผลบาปก็มีจริง มี เทวดา มีบิดามารดา มีปรโลก มีทุกสิ่งทุกอย่างทั้งนั้น แต่เหล่าผู้ฆ้องงายหาได้รู้ไม่” พระราชาตรัสว่า “ถ้าปรโลกมีจริง ขอยืมเงิน ข้าพเจ้าสักห้าร้อยเถิด ข้าพเจ้าจะใช้ให้ท่านในโลกลูกนี้” พระนารทตอบว่า “ถ้าท่านเป็นผู้ประพฤติธรรมมากกว่าห้าร้อยเราก็คงให้ท่านยืมได้ เพราะเรารู้ว่าผู้อยู่ใน ศีลธรรม ผู้ประพฤติกรรมดี เมื่อเสร็จจากรุระแล้ว ก็ย่อมนำเงินมาใช้คืนให้เอง แต่อย่างท่านนี้ตายไปแล้วก็ต้องไปเกิดในนรก ใครเล่าจะตามไปทวงทรัพย์คืนจากท่านได้” ½ พระราชาไม่อาจตอบได้ จึงนั่งอึ้งอยู่ นารทพรหม ทูลว่า “หากพระองค์ยังทรงมีมิจฉาทิฎฐิอยู่ เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ต้องไปสู่ นรก ทนทุกข์เวทนาสาหัส ในโลกหน้าพระองค์ก็ต้องชดใช้ผลบาปที่ได้ก่อไว้ในชาตินี้” พระนารทได้โอกาสพรรณานาความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ในนรกให้พระราชาเกิดความสะพรึงกลัว เกิดความสลดสยองต่อบาป พระราชาได้ฟังคำพรรณนา ก็สลดพระทัยยิ่งนัก รู้พระองค์ว่าได้ดำเนินทางผิด จึงตรัสว่า “ได้โปรดเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าด้วยเถิด บัดนี้ ข้าพเจ้าเกิดความกลัวภัยในนรก ขอท่านจงเป็นแสงสว่างส่องทางให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด โปรดสอนธรรมะให้แก่ข้าพเจ้าผู้ได้หลงไปในทางผิด ขอจงบอกหนทางที่ถูกต้องแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด” พระนารทพรหมฤๅษีจึงได้โอกาสตรัสสอนธรรมะ แก่พระราชาอังคตราช ทรงสอนให้พระราชาตั้งมั่นในทาน ในศีล อันเป็นหนทางไปสู่สวรรค์เทวโลก แล้วจึงแสดงกรรมเปรียบเทียบร่างกายกับรถ เพื่อให้พระราชาทรงเห็นว่า รถที่ประกอบด้วยชิ้นส่วนอันดี อันถูกต้องแล่นไปในทางที่เรียบรื่น มีสติเป็นประจวบถูก มีความเพียรเป็นบังเหียน และมีปัญญาเป็นห้ามล้อ รถอันประกอบด้วยชิ้นส่วนอันดีนั้นก็จะแล่นไปในทางที่ถูกต้อง โดยปราศจากภัยอันตราย พระราชาอังคตราชทรงละมิจฉาทิฎฐิคือความเห็นผิด ละหนทางบาป นารทพรหมฤๅษีจึงถวายโอวาทว่า “ขอพระองค์จะละบาปผิด คบแต่กัลยาณมิตร อย่าได้ทรงประมาทเลย”

ในระหว่างนั้น พระนารทพรหมฤๅษีได้อันตรธานหายไป พระราชาที่ทรงตั้งมั่นในศีล ในธรรม ทรงเริ่มทำบุญทำทาน ทรงเลือกคบแต่ผู้ที่จะนำไปในทางที่ถูกที่ควร เมื่อพระราชาทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ประชาชนก็มีความสุข บ้านเมืองสงบ ร่มเย็น สมดังที่พระนารทพรหมฤๅษีทรงกล่าวไว้ว่า

“จงละบาปผิด จงคบกัลยาณมิตร จงทำบุญละจากบาป ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทเถิด”

คติธรรม : บำเพ็ญอุเบกขาบารมี

สัตถุโลกย่อมเป็นไปตามกรรม ทำดีย่อมได้ดี ทำผิดบาปย่อมได้ชั่วช้าสามานย์เป็นผลตอบ และการคบมิตรสหายนั้นก็ส่งผลดีเลวแก่ตัวบุคคลนั้นด้วย

๙. วิสูตรชาดก

ในเมืองอินทปัตต์ แคว้นกุรุ พระราชาทรง พระนามว่า ธัญชัย ทรงมีนักปราชญ์ประจำ ราชสำนักชื่อว่า วิสูตร วิสูตรเป็นผู้มีวิชาฉลาด หลักแหลม เมื่อกะกล่าวถ้อยคำสิ่งใด ก็สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความเลื่อมใส ครัทธาและชื่นชมยินดีในถ้อยคำนั้นในครั้งนั้นมีพราหมณ์อยู่ ๔ คน เคยเป็นเพื่อนสนิทกันมาแต่เก่าก่อน

ต่อมาพราหมณ์ทั้งสี่ ได้ออกบวช เป็นฤๅษีบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าหิมพานต์ และบางครั้งก็เข้ามาสั่งสอนธรรมแก่ผู้คนในเมืองบ้าง ครั้งหนึ่งมีเศรษฐี ๔ คน ได้อัญเชิญฤๅษีทั้งสี่ ไปที่บ้านของตน เมื่อฤๅษีบริโภคอาหารแล้ว ได้เล่าให้เศรษฐีฟังถึง สมบัติในเมืองต่าง ๆ ที่ตนได้เคยไปเยือนมา ฤๅษีองค์หนึ่งเล่าถึงสมบัติของพระอินทร์ องค์ที่สองเล่าถึง สมบัติของพญานาค องค์ที่สาม เล่าถึงสมบัติพญาครุฑ และองค์สุดท้ายเล่าถึงสมบัติของพระราชานัญชัยแห่งเมืองอินทปัตต์ เศรษฐีทั้งสี่ได้ฟังคำพรรณนา ก็เกิดความ เลื่อมใสอยากจะได้สมบัติ เช่นนั้นบ้าง ต่างก็พยายามบำเพ็ญบุญ ให้ทาน รักษาศีลและอธิษฐาน ขอให้ได้ไปเกิดเป็นเจ้าขอสมบัติดังที่ต้องการ ด้วยอำนาจแห่งบุญ ทาน และศีล เมื่อสิ้นอายุแล้ว เศรษฐีทั้งสี่ก็ได้ไปเกิดในที่ที่ตั้ง ความปรารถนาไว้ คือ คนหนึ่งไปเกิดเป็น ท้าวสักกะเทวราช คนที่สองไปเกิดเป็น พญานาคชื่อว่า ท้าววรุณ คนที่สามไปเกิดเป็น พญาครุฑ และคนที่สี่ไปเกิดเป็นโอรสพระเจ้าอนัญชัย ครั้นเมื่อพระราชานัญชัยสวรรคตแล้ว ก็ได้ครองราชสมบัติในเมืองอินทปัตต์ต่อมา ทั้งท้าวสักกะ พญานาควรุณ พญาครุฑ และ พระราชา ล้วนมีจิตใจ ปรารถนา จะรักษาศีล บำเพ็ญธรรม ต่างก็ได้แสวงหาโอกาสที่จะรักษา ศีลอุโบสถและบำเพ็ญบุญ ให้ทาน อยู่เป็นนิตย์ วันหนึ่งบุคคลทั้งสี่เผลอได้มาพบกันที่สระโบกขรณี ด้วยอำนาจแห่งความผูกพันที่มี มาตั้งแต่ครั้งยังเป็น เศรษฐีสี่สหาย ทั้งสี่คนจึงได้ทักทายปราศรัยกันด้วยไมตรี ขณะกำลังสนทนาก็ได้เกิดถกเถียงกันขึ้นว่า ศีลของใครประเสริฐที่สุด ท้าวสักกะกล่าวว่า พระองค์ทรงละทิ้งสมบัติทิพย์ในดาวดึงส์ มาบำเพ็ญ พรตอยู่ใน มนุษย์โลก ศีลของพระองค์ จึงบริสุทธิ์กว่าผู้อื่น ฝ่ายพญานาควรุณกล่าวว่า ธรรมดาครุฑนั้น เป็นศัตรูตัวร้าย ของนาค เมื่อตนได้พบกับพญาครุฑ กลับสามารถ อดกลั้นความโกรธเคืองได้ จึงนับว่า ศีลของ ตนบริสุทธิ์กว่าผู้อื่น พญาครุฑกล่าวแย้งว่า ธรรมดานาคเป็นอาหารของครุฑ ตนได้พบนาค แต่สามารถอดกลั้นความอยาก ในอาหารได้ นับว่าศีลของตนประเสริฐที่สุด ส่วนพระราชาทรงกล่าวว่า พระองค์ได้ทรงละ พระราชวังอันเป็น สถานที่สำราญ พรั่งพร้อมด้วยเหล่าনারีที่เฝ้าปรนนิบัติ มาบำเพ็ญธรรม แต่ลำพังเพื่อประสงค์ความสงบ ดั่งนั้นจึงควรนับว่า ศีลของพระองค์บริสุทธิ์ที่สุด ทั้งสี่ถกเถียงกันเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่สามารถ ตกลงกันได้ จึงชวนกันไปหาวิฑูรบัณฑิต เพื่อให้ ช่วยตัดสิน วิฑูรบัณฑิตจึงถามว่า **“เรื่องราวเป็นมาอย่างไรกัน ข้าพเจ้า ไม่อาจตัดสินได้หากไม่ ทราบเหตุอันเป็นต้น เรื่องของปัญหาอย่างละเอียด ชัดเจนเสียก่อน”** แล้วทั้งสี่ก็เล่าถึง เรื่องราวทั้งหมด วิฑูรบัณฑิตฟังแล้วก็ตัดสินว่า

“คุณธรรมทั้งสี่ ประการนั้น ล้วนเป็นคุณธรรมอันเลิศทั้งสิ้น ต่างอุดหนุน เชิดชูซึ่งกันและกัน ไม่มีธรรมข้อไหน ต่ำต้อยกว่ากันหรือเลิศกว่ากัน บุคคลใดตั้งมั่น อยู่ในคุณธรรมทั้งสี่นี้ ถือได้ว่าเป็นสันติชน ในโลก”

ทั้งสี่เมื่อได้สดับคำตัดสินนั้น ก็มีความชื่นชม ยินดีในปัญญาของวิฑูรบัณฑิต ที่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีเหตุมีผล ต่างคน ต่างก็ได้บูชาความสามารถของวิฑูรบัณฑิต ด้วยของมีค่าที่เป็นสมบัติของตน เมื่อพญานาควรุณกลับมาถึงเมืองนาคพิภพ พระนางวิมลามเหสีได้ทูลถามขึ้นว่า **“แก้วมณีที่พระศอของ พระองค์หายไปไหนเพคะ”**

พญานาคควรรุณตอบว่า **“เราได้ออดแค้นมณี ออกให้กับวิรุรย์บัณฑิต ผู้มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีวาจาอันประกอบด้วยธรรมไพเราะ จับใจเราเป็นอย่างยิ่ง และไม่ใช่แต่เราเท่านั้น ที่ได้ให้ของอันมีค่ายิ่งแก่วิรุรย์บัณฑิต ทั้งท้าว สักกะเทวราช พญาครุฑ และพระราชสา ต่างก็ได้มอบของมีค่าสูง เพื่อบูชาธรรมที่วิรุรย์บัณฑิต แสดงแก่เราทั้งหลาย”**

พระนางวิมลาทูลถามว่า **“ธรรมของวิรุรย์ บัณฑิตนั้นไพเราะจับใจอย่างไร”**

พญานาค ทรงตอบว่า **“วิรุรย์บัณฑิตเป็นผู้มีปัญญา เฉียบแหลม รู้หลักคุณธรรมอันลึกซึ้ง และสามารถแสดงธรรมเหล่านั้น ได้อย่างไพเราะจับใจ ทำให้ผู้ฟังเกิดความชื่นชม ยินดีในสิ่งจะแห่งธรรม นั้น”**

พระนางวิมลาก็ได้ฟังดังนั้นก็เกิดความปรารถนา จะได้ฟังวิรุรย์บัณฑิตแสดงธรรมบ้าง จึงทรงทำอุบายว่า เป็นไข้ เมื่อพญานาคควรรุณทรงทราบก็ เสด็จไปเยี่ยมมตรัสถามว่า พระนางป่วยเป็นโรคใด ทำอย่างไรจึงจะหาย จากโรคได้

พระนางวิมลาทูลตอบว่า **“หม่อมฉันไม่สบายอย่างยิ่ง ถ้าจะให้หายจากอาการ ก็ขอได้โปรด ประทานหัวใจวิรุรย์บัณฑิตให้หม่อมฉันด้วยเถิด”** พญานาคได้ฟังก็ตกพระทัย ตรัสว่า วิรุรย์บัณฑิตเป็นที่รักใคร่ ของผู้คนทั้งหลายยิ่งนัก คงจะไม่มีผู้ใด สามารถล่วงล้ำเข้าไปเอาหัวใจวิรุรย์บัณฑิตมาได้ พระนางวิมลาก็แสวง ทำเป็นอาการป่วยกำเริบหนักขึ้นอีก พญานาคควรรุณก็ทรงกลัดกลุ้มพระทัยอย่างยิ่ง ฝ่ายนางอรินันที ธิดา พญานาคเห็นพระบิดาวิตกกังวลจึงถามถึงเหตุที่เกิดขึ้น พญานาคควรรุณ ก็เล่าให้นาง ฟัง นางอรินันทีจึงทูลว่า นางประสงค์จะช่วยให้พระมารดาได้สิ่งที่ต้องการให้จงได้ นางอรินันทีจึงปาวประกาศให้บรรดาคนธรรพ์ นาค ครุฑ มนุษย์ กินนร ทั้งปวงได้ทราบทั่วกันว่า หากผู้ใดสามารถนำหัวใจวิรุรย์บัณฑิตมาให้นางได้ นางจะยอม แต่งงานด้วย ขณะนั้น ปุณณกยักร์ผู้เป็นหลานของท้าวเวสวัณมหาราชผ่านมา ได้เห็นนางก็รัก รักอยากจะได้ นางเป็นชายา จึงเข้าไปหานางและบอกกับนางว่า **“เราชื่อปุณณกยักร์ ประสงค์จะได้นางมาเป็นชายา จงบอกแก่ เราเถิดว่าวิรุรย์บัณฑิตเป็นใคร อยู่ที่ไหน เราจะ นำหัวใจของเขามาให้นาง”**

เมื่อปุณณกยักร์ ได้ทราบทั่วว่าวิรุรย์บัณฑิตเป็นมหาราชครุฑในราชสำนักพระเจ้าธัญชัย จึงดำริว่า **“หากเราต้องการตัววิรุรย์บัณฑิต จะไปพามาอย่าง ง่าย ๆ นั้น คงไม่ได้ ทางที่ดีเราจะต้องทำพินันสกากับพระเจ้าธัญ ชัย โดย เอาวิรุรย์บัณฑิตเป็นสิ่งเดิมพัน ด้วยวิธีนี้เราคง จะเอาตัววิรุรย์บัณฑิตมาได้”**

คิดดังนั้นแล้ว ปุณณกยักร์ก็ไปสู่อำนาจสำนัก ของพระราชธัญชัย และทูลพระราชสาว่า **“ข้าพระองค์ มาทำพินันสก หากพระองค์ชนะ ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะถวายแก้วมณีวิเศษอันเป็นสมบัติสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิ กับจะถวายม้าวิเศษคู่บุญจักรพรรดิ”**

พระราชธัญชัยทรงปรารถนาจะได้แก้วมณี และม้าแก้วอันเป็นของคู่บุญจักรพรรดิ จึงตอบ ปุณณกยักร์ ว่าพระองค์ยินดีจะเล่นพินันสก ด้วยปุณณกยักร์ก็ทูลถามว่า หากพระราชสาแพ้พินัน จะให้อะไร เป็นเดิมพัน

พระราชาก็ทรงตอบว่า **“ยกเว้นตัวเรา เศวตฉัตร และมเหสีแล้ว เจ้าจะเอา อะไรเป็นเดิมพันแรกที่ยินยอมทั้งสิ้น”** ปุณณกยักร์ พอใจคำตอบ จึงตกลงเริ่มทอดสกาพนั้น ปรากฏว่าพระราชาทรงทอดสกาแก่ปุณณกยักร์จึงทวงทรัพย์เดิมพัน โดยทูลพระราชาว่า **“ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาทรัพย์สมบัติใด ๆ ทั้งสิ้น ขอแต่วิรুবัณฑิตแต่ผู้เดียวเป็นรางวัลเดิมพันสกา”**

พระราชาทกพระทัย ตรัสกับปุณณกยักร์ว่า **“อันวิรুবัณฑิตนั้นก็เปรียบได้กับตัวเราเอง เราบอกแล้วว่า ยกเว้นตัวเรา เศวตฉัตร และ มเหสีแล้ว เจ้าจะขออะไรก็จะให้ทั้งนั้น”**

ปุณณกยักร์ทูลว่า **“เราอย่ามาได้เถียงกันเลย ขอให้วิรুবัณฑิตเป็นผู้ตัดสินดีกว่า”**

เมื่อพระราชาก็ให้ไปตามวิรুবัณฑิตมา ปุณณกยักร์ก็ถามว่า **“ท่านเป็นทาสของพระราชานะ หรือว่าท่านเสมอกับพระราชานะ หรือสูงกว่า พระราชานะ”**

วิรুবัณฑิตตอบว่า **“ข้าพเจ้าเป็นทาสของพระราชานะ พระราชตรัสสิ่งใด ข้าพเจ้าก็จะทำตามถึงแม้ว่าพระองค์จะพระราชทานข้าพเจ้าเป็นค่าพินัน ข้าพเจ้า ก็จะยินยอมโดยดี”**

พระราชาก็ได้ทรงฟังวิรুবัณฑิตตอบดังนั้นก็เสียดพระทัยว่า วิรুবัณฑิตไม่เห็นแก่พระองค์ กลับไปเห็นแก่ปุณณกยักร์ซึ่งไม่เคยได้พบกันมาก่อนเลย

วิรুবัณฑิต จึงทูลว่า **“ข้าพระองค์จักพูดในสิ่งที่จริง สิ่งที่เป็นธรรมเสมอ ข้าพระองค์จักไม่หลีกเลี่ยงความเป็นจริงเป็นอันขาด วาจา อันไพเราะนั้นจะมีค่าก็ต่อ เมื่อประกอบด้วยหลักธรรม”**

พระราชาก็ได้ทรงเข้าพระทัย แต่ก็มีความโทมนัสที่จะสูญเสียวิรুবัณฑิตไป จึงขออนุญาตปุณณกยักร์ให้วิรুবัณฑิต ได้แสดงธรรมแก่พระองค์เป็นครั้งสุดท้าย ปุณณกยักร์ก็ยินยอม วิรুবัณฑิตจึงได้แสดงธรรมของผู้ครองเรือนถวายแด่พระราชานะ ครั้นเมื่อแสดงธรรมเสร็จแล้ว ปุณณกยักร์ก็สั่งให้วิรুবัณฑิตไปกับตน เพราะพระราชาก็ได้ยกให้เป็นสินพินันแก่ตนแล้ว

วิรুবัณฑิต จึงกล่าวแก่ปุณณกยักร์ว่า **“ขอให้ข้าพเจ้า มีเวลาสั่งสอนบุตรและภรรยาสักสามวันก่อนท่านก็ได้เห็นแล้วว่าข้าพเจ้าพูดแต่ความเป็นจริง พูดโดยธรรม มิได้เห็นแก่ผู้ใดหรือสิ่งหนึ่ง สิ่งใด ยิ่งไปกว่าธรรม ท่านได้เห็นแล้วว่าข้าพเจ้ามีคุณแก่ท่าน ในการที่ทูลความเป็นจริงแก่พระราชานะ ฉะนั้นขอให้ท่านยินยอมตามความประสงค์ของข้าพเจ้าเถิด”**

ปุณณกยักร์ได้ฟังดังนั้น ก็เห็นจริงในถ้อยคำที่วิรুবัณฑิตกล่าว จึงยินยอมที่จะพักอยู่เป็นเวลาสามวัน เพื่อให้วิรুবัณฑิตมีเวลาสั่งสอน บุตรภรรยา วิรুবัณฑิตจึงเรียกบุตรภรรยา มาเล่าให้ทราบความที่เกิดขึ้น แล้วจึงสอนบุตร ธิดาว่า **“เมื่อพ่อไปจากราชสำนักพระราชานัญชัยแล้ว พระองค์อาจจะทรงไต่ถามเจ้าทั้งหลายว่า พ่อได้เคยสั่งสอนธรรมอันใดไว้บ้าง เมื่อพวกเจ้ากราบทูลพระองค์ไป หากเป็นที่พอพระทัยก็อาจจะตรัสอนุญาตให้เจ้านั่งเสมอพระราชานานะ เจ้าจงจดจำไว้ว่า ราชสกุลนั้น จะมีผู้ใดเสมอมิได้เป็นอันขาด จงทูลปฏิเสธรพระองค์ และนั่งอยู่ในที่อันควรแก่ฐานะของตน”**

จากนั้น วิรุบบัณฑิตก็แสดงธรรมชื่อว่า ราชวสตีธรรมอันเป็นธรรมสำหรับข้าราชการ จะพึงปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ในหน้าที่การงานและเพื่อเป็นหลักสำหรับ ยึดถือในการปฏิบัติหน้าที่และการแก้ไข ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น

วิรุบบัณฑิตกล่าวในที่สุด ว่า **“เป็นข้าราชการต้องเป็นผู้สุ่มรอบคอบ ฉลาดในราชกิจ สามารถ จัดการต่าง ๆ ให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย รู้จักกาล รู้จักสมัย ว่าควรปฏิบัติอย่างไร”**

เมื่อได้แสดงราชวสตีธรรมแล้ว วิรุบบัณฑิต จึงได้ออกเดินทางไปกับปุณณกษัตริย์ ในระหว่าง ทางปุณณกษัตริย์คิดว่า เราเอาแต่หัวใจของวิรุบบัณฑิตไป คงจะสะดวกกว่าพาไปทั้งตัว คิดแล้ว ก็พยายามจะ ฆ่าวิรุบบัณฑิตด้วยวิธีต่าง ๆ แต่ ก็ไม่เป็นผล ในที่สุด

วิรุบบัณฑิตจึงถามว่า **“ความจริงท่านเป็นใคร ท่านต้องการจะมาฆ่าข้าพเจ้าทำไม”**

ปุณณกษัตริย์จึงเล่าความเป็นมาทั้งหมด วิรุบบัณฑิตยังรู้ได้ด้วยปัญญาว่า ที่แท้นั้นพระนางวิมลมา ปราธนาจะได้ฟังธรรมอันเป็นที่ เลื่องลือของตนเท่านั้น จึงคิดว่าควรจะแสดงธรรมแก่ปุณณกษัตริย์ เพื่อมิให้หลง ผิดกระทำการอันมิควรกระทำ ครั้นแล้ววิรุบบัณฑิตจึงได้แสดงธรรมชื่อว่า สาธุธรรม ธรรมของคนดี แก่ปุณณกษัตริย์ ปุณณกษัตริย์ได้ฟังธรรมก็รู้สึกในความผิดว่า วิรุบบัณฑิตมีอุปการคุณแก่ตน ไม่ควรจะทำร้าย หรือแม้แต่คิดร้ายต่อวิรุบบัณฑิต ปุณณกษัตริย์จึงตัดสินใจว่าจะพาวิรุบบัณฑิตกลับไปยังอินทปัตต์ ตนเอง จะไม่ตั้งความปรารถนา ในนางอรหันต์อีกต่อไปแล้ว เมื่อวิรุบบัณฑิตทราบถึงการตัดสินใจของปุณณกษัตริย์ จึงกล่าวว่า **“นำข้าพเจ้าไปนาคพิภพเถิด ข้าพเจ้า ไม่เกรงกลัวอันตรายที่จะเกิดขึ้น ข้าพเจ้าไม่เคย ทำความชั่ว ไร่ในที่ใด จึงไม่เคยรู้สึกกลัวว่า ความตายจะมาถึงเมื่อไร”**

ปุณณกษัตริย์จึงนำวิรุบบัณฑิตไปเฝ้า พญานาคอรุณในนาคพิภพ เมื่ออยู่ต่อหน้า พญานาคอรุณ วิรุบบัณฑิต ทูลถามว่า สมบัติในนาคพิภพนี้ พญานาคอรุณได้มา อย่างไรพญานาคอรุณตรัสตอบว่า ได้มา ด้วยผลบุญ เมื่อครั้งที่ได้บำเพ็ญธรรม รักษาศีลและให้ทานในชาติก่อนที่เกิดเป็นเศรษฐี วิรุบบัณฑิตจึงทูลว่า ถ้าเช่นนั้น ก็แสดงว่าพญานาคอรุณทรงตระหนักรู้ถึง กรรม และผลแห่งกรรมดี ขอให้ทรงประกอบกรรมดีต่อไป แม้ว่าในเมืองนาคนี้ จะไม่มีสมณชีพราหมณ์ที่พญานาคจะบำเพ็ญทานได้ ก็ขอให้ทรงมีเมตตาแก่บุคคล ทั้งหลายในเมืองนาคนี้ อย่าได้ประทุษร้ายแก่ผู้ใดเลย หากกระทำได้ดังนั้นก็จะได้เสด็จไปสู่เทวโลก ที่ดียิ่งกว่า นาคพิภพนี้ พญานาคอรุณได้ฟังธรรมอันประกอบด้วย วาจาไพเราะของวิรุบบัณฑิตก็มีความพอพระทัยเป็น อันมาก และตรัสให้พาพระนางวิมลมาพบวิรุบบัณฑิต เมื่อพระนางทอดพระเนตร เห็นวิรุบบัณฑิตก็ได้ถามว่า **“ท่านตกอยู่ในอันตรายถึงเพียงนี้ เหตุใดจึงไม่มีอาการเศร้าโศกหรือหวาดกลัวแต่อย่างใด”**

วิรุบบัณฑิตทูลตอบว่า **“ข้าพเจ้าไม่เคยทำความชั่ว จึงไม่กลัวความตาย ข้าพเจ้ามีหลักธรรม และ มีปัญญา เป็นเครื่องประกอบตัว จึงไม่หวั่น เกรงภัยใด ๆ ทั้งสิ้น”**

พญานาคารุณและพระนางวิมลลาพพระทัย ในปัญญาและความมั่นคงในธรรมของวิชรบัณฑิต
พญานาคารุณจึงตรัสว่า **“ปัญญานั้นแหละคือหัวใจของบัณฑิต หาใช่หัวใจที่เป็นเลือดเนื้อไม่”**

จากนั้นพญานาคารุณก็ได้ยกนางอรินันตี ให้แก่ปุณณกยักร์ ผู้ซึ่งมีดวงตาสว่างไสวขึ้นด้วยธรรม
ของวิชรบัณฑิต พ้นจากความหลงใหลสตรีคือนางอรินันตี แล้วสั่งให้ปุณณกยักร์พาวิชรบัณฑิตไปส่งยัง
สำนักของพระราชชนนีผู้ช่วย พระราชาทรงโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง ตรัสถาม วิชรบัณฑิตถึงความเป็นไปทั้งหลาย
วิชรบัณฑิต จึงทูลเล่า เรื่องราวทั้งสิ้น และกราบทูลในที่สุดท้ายว่า

**“ธรรมเป็นสิ่งสูงสุด บุคคลผู้มีธรรมและปัญญาย่อมไม่หวั่นเกรงภัยอันตราย ย่อมสามารถเอาชนะ
ภัยอันตรายทั้งปวงด้วย คุณธรรมและด้วยปัญญาของตน การแสดงธรรม แก่บุคคล ทั้งหลายนั้นคือทั้งหลายนั้น
คือการแสดงความจริง ให้ประจักษ์ด้วยปัญญา”**

คติธรรม : บำเพ็ญสัจจบารมี

เหตุแห่งความพิบัติคือการพินัน และการมีเมตตาจิตย่อมส่งผลให้ได้รับเมตตาจิตตอบด้วยในที่สุด

๑๐. เวสสันดรชาดก

พระเจ้าสุทนต์ทรงครองราชสมบัติเมืองสีวิ มีพระมเหสีทรงพระนามว่า พระนางมุสดี ธิดาพระเจ้า
กรุงมัททราช พระนางมุสดีนี้ ในชาติก่อน ๆ ได้เคยถวายแก่นจันทร์หอม เป็นพุทธบูชาและอธิษฐานขอให้
เป็นพุทธมารดาพระพุทเจ้าในกาลอนาคต ครั้นเมื่อนางสิ้นชีวิตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เมื่อถึงวาระ
ที่จะต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์ได้ประทานพรสิบประการแก่นาง ครั้นเมื่อพระนางมุสดีทรงครรภ์
ใกล้กำหนดประสูติ พระนางปรารถนาไปเที่ยวชมตลาดร้านค้า บังเอิญในขณะที่จรประพาสนั้น พระนาง
ทรงเจ็บครรภ์และประสูติพระโอรสในบริเวณย่านนั้น พระโอรสจึงทรงพระนามว่า เวสสันดร หมายถึง
ในท่ามกลางระหว่าง ย่านค้าขาย พร้อมกับที่พระโอรสประสูติ ช้างต้นของพระเจ้าสุทนต์ก็ตกถูกเป็นช้างเผือก
เพศผู้ ได้รับชื่อว่า บัจฉยนาค เป็นช้างต้นคู่บุญพระเวสสันดร เมื่อพระกุมารเวสสันดรทรงเจริญวัยขึ้น
ทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบริจาคทาน มักขอพระราชทานทรัพย์จากพระบิดามารดา เพื่อบริจาคแก่ประชาชน
อยู่เป็นนิตย์ ทรงขอให้พระบิดาตั้งโรงงานสีมูมเมือง เพื่อบริจาคข้าวปลาอาหารและสิ่งของจำเป็นแก่ประชาชน
และหากมีผู้มาทูลขอสิ่งหนึ่ง สิ่งใด พระองค์ก็จะทรงบริจาคให้โดยมิได้เสียดาย ด้วยทรงเห็นว่า การบริจาค่นั้น
เป็นกุศลเป็นคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ทั้งแก่ ผู้รับและผู้ให้ ผู้รับก็จะพ้นความเดือดร้อน ผู้ให้ก็จะอิมเิบเป็นสุข
ใจที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น และยังทำให้พ้นจากความโลภความตระหนี่ ถิ่นเหนียวในทรัพย์สมบัติของตนอีกด้วย
พระเกียรติคุณของพระเวสสันดรเลื่องลือไป ทั่วทุกทิศทั่วทางมีจิตเมตตาแก่ผู้อื่นมิได้ ทรงเห็นแก่ความสุขสบาย
หรือเห็นแก่ทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์มิได้ทรงหวงแหนสิ่งใดไว้สำหรับพระองค์ อยู่มาครั้งหนึ่งในเมือง
กลิงคราษฎร์เกิดข้าวยากหมากแพงเพราะฝนแล้งทำให้เพาะปลูกไม่ได้ ราษฎรอดอยากได้รับความเดือดร้อน

สาหัส ประชาชน ชาวกลิงคราชญ์พากันไปเฝ้าพระราชธา ทูลว่า ในเมืองสิวี นั้นมีช้างเผือกคู่บุญพระเวสสันดร ชื่อว่า ช้างปัจจัยนาคเป็นช้างมีอำนาจพิเศษ ถ้าอยู่เมืองใดจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลพืชพันธุ์ จะบริบูรณ์ ขอให้พระเจ้ากลิงคราชญ์ส่งทูตเพื่อไปทูลขอช้างจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรก็จะทรงบริจาค ให้เพราะพระองค์ไม่เคยขัดเมื่อมีผู้ทูลขอสิ่งใด พระเจ้ากลิงคราชญ์จึงส่งพราหมณ์แปดคนไปเมืองสิวี ครั้นเมื่อพราหมณ์ได้พบ พระเวสสันดรขณะเสด็จประพาสพระนคร ประทับบนหลังช้างปัจจัยนาค พราหมณ์ จึง ทูลขอช้างคู่บุญ เพื่อดับทุกข์ชาวกลิงคราชญ์ พระเวสสันดรก็โปรดประทานให้ตามที่ขอ ชาวสิวีเห็น พระเวสสันดรทรงบริจาคช้าง ปัจจัยนาคคู่บ้านคู่เมืองไปดังนั้น ก็ไม่พอใจ พากันโกรธเคืองว่า ต่อบ้านเมือง จะลำบาก เมื่อไม่มีช้างปัจจัยนาคเสียแล้ว จึงพากันไป เข้าเฝ้าพระเจ้าสญชัย ทูลกล่าวโทษ พระเวสสันดรว่า บริจาคช้างคู่บ้านคู่เมืองแก่ชาวเมืองอื่นไป ขอให้จับพระเวสสันดรไปเสียจากเมืองสิวี พระเจ้าสญชัย ไม่อาจขัดราชญ์ได้ จึงจำพระทัยมีพระราชโองการให้จับพระเวสสันดร ออกจากเมืองไป พระเวสสันดรไม่ทรง ขัดข้อง แต่ทูลขอพระราชทานโอกาสบริจาคทานครั้งใหญ่ก่อนเสด็จออกจากพระนคร พระบิดาก็ทรงอนุญาต ให้ พระเวสสันดรทรงบริจาคสัตตคมทาทาน คือบริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อยแก่ประชาชนชาวสิวี เมื่อพระนางมัทรี พระมเหสีของพระเวสสันดร ทรงทราบว่ ประชาชนขอให้จับพระเวสสันดร ออกจากเมือง ก็กราบทูลพระเวสสันดรว่า **“พระองค์เป็นพระราชสวามีของหม่อมฉัน พระองค์เสด็จไปที่ใด หม่อมฉันจะ ขอติดตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง มิได้ย่อห่อต่อความ ลำบาก ขึ้นชื่อว่าเป็นสามีภรรยาแล้ว ย่อมต้องอยู่เคียง ข้างกันในทุกที่ทุกเวลา ไม่ว่าจะยามสุข หรือทุกข์ โปรดประทานอนุญาตให้หม่อมฉัน ติดตามไปด้วยเถิด”** พระเวสสันดรไม่ทรงประสงค์ให้พระนางมัทรี ติดตามพระองค์ไป เพราะการเดินทางไปจากพระนครย่อม มีแต่ความยากลำบาก ทั้งพระองค์เองก็ทรงปรารถนาจะเสด็จไปประทับบำเพ็ญศีลภาวนาอยู่ในป่า พระนางมัทรี ไม่คุ้นเคยต่อสภาพเช่นนั้น ย่อมจะต้องลำบากยากเข็ญทั้ง อาหารการกินและความเป็นอยู่ แต่ไม่ว่า พระเวสสันดร จะตรัสห้ามปรามอย่างไร นางก็มียอมฟัง บรรดาพระประยูรญาติ ก็พากันอ้อนวอนขอร้อง พระนางก็ทรง ยินทรานว่าจะติดตามพระราชสวามีไปด้วย พระนางมุสดีจึงทรงไปทูลขอพระเจ้าสญชัย มิให้จับพระเวสสันดร ออกจากเมือง พระเจ้าสญชัยตรัสว่า **“บ้านเมืองจะเป็นสุขได้ก็ต่อ เมื่อราษฎรเป็นสุข พระราชาจะเป็นสุขได้ก็ เมื่อราษฎรเป็นสุข ถ้าราษฎรมีความทุกข์ พระราชาจะนั่งเฉยอยู่ได้อย่างไร ราษฎรพากัน กล่าวโทษพระเวสสันดร ว่าจะทำให้บ้านเมืองยากเข็ญ เราจึงจำเป็นต้องลงโทษ แม้ว่า พระเวสสันดรจะเป็นลูกของเราก็ตาม”** ไม่ว่าผู้ใดจะห้ามปรามอย่างไร พระนางมัทรี ก็ติดตามเสด็จพระเวสสันดรไปให้จงได้ พระเจ้าสญชัยและ พระนางมุสดีจึงของเอา พระชาติลี พระกัณหา โอรสธิดาของพระเวสสันดรไว้ แต่พระนางมัทรีก็ไม่ยินยอม ทรงกล่าวว่า **“เมื่อชาวเมืองสิวีรังเกียจพระเวสสันดร ให้ขับไล่ออกเสียดังนี้ พระโอรสธิดาจะอยู่ต่อไปได้อย่างไร ชาวเมืองโกรธแค้นขึ้นมา พระชาติลีกัณหาก็จะทรงได้รับความลำบาก จึงควรที่จะออกจากเมืองไปเสียพร้อม พระบิดาพระมารดา”** ในที่สุดพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระมเหสีและโอรสธิดาก็ออกจากเมืองสิวีไป แม้ในขณะนั้นชาวเมือง ยังตามมาทูลขอรถพระที่นั่ง ทั้งสี่พระองค์จึงต้องทรงดำเนินด้วยพระบาทออก

จากเมืองสีวิมมุ่งไปสู่ป่า เพื่อบำเพ็ญพรตภาวนา ครั้นเสด็จมาถึงเมืองมาตุลนคร บรรดาภคินีเจตราชทรงทราบข่าว จึงพากันมาต้อนรับ พระเวสสันดรทรงถามถึงทางไปสู่เขาวงกต ภคินีเจตราชก็ทรงบอกทางให้ และเล่าว่า เขาวงกตนั้นต้องเดินทางผ่าน ป่าใหญ่ที่เต็มไปด้วยอันตราย แต่เมื่อไปถึงสระโบกขรณีแล้ว ก็จะเป็นบริเวณร่มรื่นสะดวกสบาย มีต้นไม้ผล ที่จะใช้เป็นอาหารได้ นอกจากนี้ภคินีเจตราช ยังได้สั่งให้พรานป่าเจตบุตร ซึ่งเป็นผู้ชำนาญป่าแถบนั้น ให้คอยเฝ้าระแวดระวังรักษาต้นทางที่จะไปสู่เขาวงกต เพื่อมิให้ผู้ใดไปรบกวน พระเวสสันดรในการบำเพ็ญพรต เว้นแต่เหตุจากเมืองสีวิที่จะมาทูลเชิญเสด็จกลับนครเท่านั้น ที่จะยอมให้ผ่านเข้าไปได้ เมื่อเสด็จไปถึงบริเวณสระโบกขรณีอันเป็นที่ร่มรื่นสบาย พระเวสสันดร พระนางมัทรี ตลอดจน พระโอรสธิดา ก็ผนวชเป็นฤๅษี บำเพ็ญพรตภาวนาอยู่ ณ ที่นั้น โดยมีพรานป่า เจตบุตรคอยรักษาต้นทาง ณ ตำบลบ้านทูนวิฐู เขตเมืองกลิงคราษฎร์

มีพราหมณ์เฒ่าชื่อ ชูชก หาเลี้ยงชีพด้วยการ ขอทาน ชูชก ขอทานจนได้เงินมามาก จะเก็บไว้เองก็กลัวสูญหาย จึงเอาไปฝากเพื่อนพราหมณ์ไว้ อยู่มาวันหนึ่ง ชูชกไปหาพราหมณ์ที่ตน ฝากเงินไว้ จะขอเงินกลับไป ปรากฏว่า พราหมณ์นั้นนำเงินไปใช้หมดแล้ว จะหามาใช้ให้ชูชกก็หาไม่ทัน จึงจูงเอาลูกสาวชื่อ อมิตตดา มายกให้แก่ชูชก พราหมณ์กล่าว แก่ชูชกว่า **“ท่านจงรับเอาอมิตตดาลูกสาวเราไปเถิด จะเอาไปเลี้ยงเป็นลูกหรือภรรยา หรือจะเอาไปเป็นทาสรับใช้ปรนนิบัติก็สุด แล้วแต่ท่านจะเมตตา”** ชูชกเห็นนางอมิตตดาหน้าตาสะสวย งดงามก็หลงรัก จึงพานางไปบ้าน เลี้ยงดูนางในฐานะภรรยา นางอมิตตดาอายุยังน้อย หน้าตางดงาม และมีความกตัญญู ต่อพ่อแม่ นางจึงยอมเป็นภรรยาชูชกผู้แก่ เฒ่า รูปร่างหน้าตาน่ารังเกียจ อมิตตดาปรนนิบัติชูชกอย่างภรรยาที่ดีจะพึงกระทำทุกประการ นางตักน้ำ ต้มข้าว หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือน ไม่มีขาดตกบกพร่อง ชูชกไม่เคย ต้องบ่นว่าหรือดักเตือนสั่งสอนแต่อย่างใดทั้งสิ้น ความประพฤติที่ดีเพียบพร้อมของนาง อมิตตดาทำให้เป็นที่สรรเสริญของบรรดาพราหมณ์ทั้งหลายในหมู่บ้านนั้น ในไม่ช้า บรรดาพราหมณ์เหล่านั้นก็พากันตำหนิ ติเตียนภรรยาของตนที่ได้ประพฤติตนเป็นแม่บ้านแม่เรือนอย่างอมิตตดา บางบ้านก็ถึงกับทุบตีภรรยาเพื่อให้อับอายอย่างนาง เหล่านางพราหมณ์ทั้งหลายได้รับความเดือดร้อน ก็พากันโกรธแค้นนางอมิตตดาว่าเป็นต้นเหตุ วันหนึ่ง ขณะที่นางไปตักน้ำในหมู่บ้าน บรรดานางพราหมณ์ก็ล้อมกันเย้ยหยันที่นางมีสามีแก่ หน้าตาน่าเกลียด อย่างชูชก นางพราหมณ์พากันกล่าวว่า “นางก็อายุยังน้อย หน้าตางดงาม ทำไมยอมอยู่กับเฒ่าชรา น่ารังเกียจอย่างชูชก หรือว่ากลัวจะหาสามีไม่ได้ มิหนำซ้ำยังทำตนเป็นกาลกิณี พอเข้ามาในหมู่บ้านก็ทำให้ ชาวบ้านสิ้นความสงบสุข เขาเคยอยู่กันมาดี ๆ พอนางเข้ามาก็เดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า หากความสงบ ไม่ได้ นางอย่าอยู่ในหมู่บ้านนี้เลย จะไปไหนก็ไปเสียเถิด” ไม่เพียงกล่าววาจาต่อหน้า ยังพากันหยิก ที่ทำร้ายนางอมิตตดา จนนางทนไม่ได้ ต้องหนีกลับบ้านร้องไห้ มาเล่าให้ชูชกฟัง ชูชกจึงบอกว่าต่อไปนี้ นางไม่ต้องทำการ งานสิ่งใด ชูชกจะเป็นฝ่ายทำให้ทุกอย่าง นางอมิตตดาจึงว่า **“ภรรยาที่ดีจะทำเช่นนั้นได้อย่างไร จะปล่อยให้สามีมาปรนนิบัติรับใช้เราทำไม่ได้หรอก ลูกหญิงที่พ่อแม่อบรมสั่งสอน มาดี ย่อมจะไม่นั่งนอนอยู่เฉย ๆ ดีแต่ชี้หน้าให้ผู้อื่นปรนนิบัติตนนี่แหละ ชูชก ถ้าท่านรักเราจริง ท่านจงไปหาบิรารมา**

ปรนนิบัติรับใช้เราดีกว่า” ชูชกได้ฟังดังนั้นก็อดอันตันใจ ไม่รู้จะไปหา ข้าทาสหญิงชายมาจากไหน นางอมิตตดา จึงแนะว่า **“ขณะนี้ พระเวสสันดรเสด็จออกมาจากเมืองสีวี มาทรงบำเพ็ญพรตอยู่ในป่าเขาวงกต พระองค์ เป็นผู้ใฝ่ในการบริจาคทาน ท่านจงเดินทางไปขอบริจาคพระชาลีภัณฑา โอรสธิดาของพระเวสสันดรมาเป็นข้า ทาสของเราเถิด”** ชูชกไม่อยากเดินทางไปเลยเพราะกลัวอันตรายในป่า แต่ครั้งนั้นจะไม่ไปก็กลัวนางอมิตตดา จะทอดทิ้ง ไม่ยอมอยู่กับตน ในที่สุดชูชกจึงตัดสินใจเดินทางไปเขาวงกตเพื่อทูลขอพระชาลีภัณฑา เมื่อไปถึง บริเวณปากทางเข้าสู่เขาวงกต ชูชกก็ได้พบพรานเจตบุตรผู้รักษาปากทาง หม่าไล่เนื้อที่พราน เลี้ยงไว้พากันรุมไล่ ต้อน ชูชกขึ้นไปจนมุดอยู่บนต้นไม้ เจตบุตรก็เข้าไปตะคอกชูชก ชูชกนั้น เป็นคนมีไหวพริบ ลังเกตดูเจตบุตรก็รู้ว่า เป็นคนซื่อสัตย์ มีฝีมือเข้มแข็ง แต่ขาดไหวพริบ จึงคิด จะใช้วาจาลวงเจตบุตรให้หลงเชื่อ พาดนเข้าไปพบ พระเวสสันดรให้ได้ ชูชก จึงกล่าวแก่เจตบุตรว่า **“นี่แน่ะ เจ้าพรานป่าหน้าโง่ เจ้าหาว่าเราเป็นใคร ผู้อื่นเขา จะเดินทางมาให้ยากลำบากทำไมจนถึงนี้ เรามาในฐานะทูต ของพระเจ้าสญชัยเจ้าเมืองสีวี จะมาทูลพระเวสสันดร ว่า บัดนี้ชาวเมืองสีวีได้คิดแล้ว จะมาทูล เชีฐเสด็จกลับพระนคร เราเป็นผู้มาทูลพระองค์ไว้ก่อน เจ้ามีมาขัดขวางเราอยู่ อย่างนี้เมื่อไรพระเวสสันดรจะได้ เสด็จคืนเมือง”** เจตบุตรได้ยินก็หลงเชื่อ เพราะ มีความจงรักภักดี อยากให้พระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองอยู่แล้ว จึงขอโทษชูชก จัดการหาอาหารมาเลี้ยงดูแล้ว ชี้ทางให้เข้าไปสู่อาศรม ที่พระเวสสันดรบำเพ็ญพรตภาวนาอยู่เมื่อชูชกมาถึงอาศรมก็คิดว่า หากเข้าไปทูลขอ พระโอรสธิดาในขณะที่พระนางมัทรีอยู่ด้วย พระนางคงจะไม่ยินยอมยกให้เพราะความรักอาลัยพระโอรสธิดา จึงควรจะรอนพระนาง เสด็จไปหาผลไม้ในป่าเสียก่อน จึงค่อยเข้าไปทูลขอต่อพระเวสสันดรเพียงลำพัง ในวันนั้น พระนางมัทรีทรงรู้สึกไม่สบาย พระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะในตอนกลางคืน พระนางทรงฝันร้าย ว่ามีนุชร่างกายกำยำ ถือตาบ มาตัดแขนขาของพระนางขาด ออกจากกาย นุชนั้นควักดวงเนตร ซ้ำยขา แล้วยิงผ่าเอาดวงพระทัยพระนางไปด้วย พระนางมัทรีทรงสังหรณ์ว่าจะมีเหตุร้าย เกิดขึ้น จึงทรง ละล้าละลัง ไม่อยากไปไกลจาก อาศรม แต่ครั้งนั้นจะไม่เสด็จไปก็จะมีผลไม้ มาให้พระเวสสันดรและโอรส ธิดาเสวย พระนางจึงจูงโอรสธิดาไปทรงฝากฝังกับพระเวสสันดรขอให้ทรงดูแล ตรัสเรียกหา ให้เล่นอยู่ ใกล้ ๆ บรรณศาลา พร้อมกับเล่าความฝันให้พระเวสสันดรทรงทราบ พระเวสสันดรทรงหยิ่งรู้ว่าจะมีผู้มาทูลขอ พระโอรสธิดา แต่ครั้งนั้นจะบอกความตามตรง พระนางมัทรีก็คงจะทนไม่ได้ พระองค์เองนั้น ตั้งพระทัยมั่นว่า จะบริจาคทรัพย์สมบัติทุกสิ่ง ทุกประการในกายนอกร่างกาย แม้แต่ชีวิตและเลือดเนื้อของพระองค์ หากมีผู้มาทูล ขอก็จะทรงบริจาคให้โดยมิได้ทรงเสียดายหรือหวาดหวั่น พระเวสสันดรจึงตรัสกับพระนางมัทรีว่าจะดูแล พระโอรสธิดาให้ พระนางมัทรีจึงเสด็จไปหาผลไม้ในป่าแต่ลำพัง ครั้นชูชกเห็นได้เวลาแล้ว จึงมุ่งมาที่อาศรม ได้พบพระชาลีพระภัณฑาทรงเล่นอยู่หน้าอาศรม ก็แกล้งชู้ ให้สองพระองค์ตกพระทัยเพื่อข่มขวัญ ไว้ก่อน แล้วชูชกพราหมณ์เฒ่าก็เข้าไปเฝ้า พระเวสสันดร กล่าววาจากราบทูลด้วยโวหาร อ้อมค้อมลดเลี้ยว ชักแม่น้ำ ทั้งห้า เพื่อทูลขอพระโอรสธิดาไปเป็นข้าช่วงใช้ของตน พระเวสสันดรทรงมีพระทัยยินดีที่จะทรงกระทำบุตร ทาน คือการบริจาคบุตรเป็นทาน อันหมายถึงว่า พระองค์เป็นผู้สละกิเลส ความหวงแหนในทรัพย์สมบัติ

ทั้งปวง แม้กระทั่งบุคคลอันเป็นที่รัก ก็สามารถสละ เป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แต่พระองค์ทรงผิดผ่อนต่อชูชกว่า ขอให้ พระนางมัทรีกลับมาจากป่า ได้ร่ำลาโอรสธิดาเสียก่อน ชูชกก็ไม่ยินยอม กลับทูลว่า **“หากพระนางกลับมา สัญญาชฎาณแห่งมารดา ย่อมจะทำให้พระนางหวงแหนห่วงใย พระโอรสธิดา ย่อมจะไม่ทรงให้พระโอรส ธิดาพรากจากไปได้ หากพระองค์ทรง ประารถนาจะบำเพ็ญทานจริง ก็โปรดยกให้หม่อมฉันเสียแต่บัดนี้เถิด”** พระเวสสันดรจนพระทัยจึงตรัสเรียกหา พระโอรสธิดา แต่พระชาลิกัณหา ซึ่งแอบฟังความอยู่ใกล้ ๆ ได้ทราบข่าว พระบิดาจะยกตนให้แก่ชูชก ก็ทรงหวาดกลัวจึงพากันไปหลบซ่อน โดยเดินถอยหลังลงสู่สระบัว เอาใบบัวบังเศียรไว้ ชูชกเห็นสองกุมารหายไปจึงทูลประชดประชันพระเวสสันดรว่า ไม่เต็มพระทัย บริจาคจริง ทรงให้สัญญาสองกุมารหนีไปซ่อนตัวเสียที่อื่น พระเวสสันดรจึงทรงต้องออกมาตามหาพระชาลิกัณหา ครั้นทอดพระเนตรเห็นรอยเท้าเดินขึ้นมาจากสระ จึงตรัสเรียกพระโอรสธิดาว่า **“ชาลิกัณหา เจ้าจงขึ้นมาหาพ่อเถิด หากเจ้านิ่งเฉยอยู่ พรานหมณณ์เฒ่าก็จะเยาะเย้ยว่าพ่อนี้ ไร้วิชาสัตย์ พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมี เพื่อสละละกิเลสให้บรรลุพระโพธิญาณ จะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลาย ในภายภาคหน้าให้พ้นจากทุกข์แห่งการเวียนว่าย ตายเกิด เจ้าจงมาช่วยพ่อประกอบกรบุญ เพื่อบรรลุผลคือ พระโพธิญาณนั้นเถิด”** ทั้งสองกุมารทรงได้ยินพระบิดาตรัสเรียก ก็ทรงรำลึกได้ถึงหน้าที่ของบุตรที่ดี ที่ถึงเชื่อฟังบิดามารดา รำลึกได้ถึงความพากเพียรของพระบิดาที่จะประกอบ บารมีเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส ทั้งยังรำลึกถึง ชัดตียมานะว่าทรงเป็น โอรสธิดากษัตริย์ ไม่สมควรจะหวาดกลัว ต่อสิ่งใด จึงเสด็จขึ้นมาจากสระบัว พระบิดาก็จึงทั้งสองพระองค์มาทรงบริจจาคเป็นทานแก่ชูชก ชูชกครั้งนี้ได้ตัวพระชาลิกัณหาเป็นสิทธิขาดแล้ว ก็แสดงอำนาจจุดลากเอาสองกุมารเข้าไป เพื่อจะให้เกิดความยากแกรงตน พระเวสสันดรทรงสงสารพระโอรสธิดา แต่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะทรงถือว่าได้บริจจาคเป็นสิทธิแก่ชูชกไปแล้ว ครั้นพระนางมัทรีทรงกลับมาจากป่า ในเวลาพลบค่ำ เทียบตามหาโอรสธิดา ไม่พบ ก็มาเฝ้าทูลถามจาก พระเวสสันดร พระเวสสันดร จะทรงตอบความจริงก็เกรงว่า นางจะทนความเศร้าโศกมิได้ จึงทรงแก้ล้งตำหนิว่า นางไปป่าหาผลไม้ กลับมาจนเย็นค่ำ คงจะร้อนรมย์มากจนลืมนึกถึง โอรสธิดาและสามีที่คอยอยู่ พระนางมัทรี ได้ทรงฟังก็เสียพระทัย ทูลตอบว่า **“เมื่อหม่อมฉันจะกลับอาศรม มีสัตว์ ร้ายวนเวียนดักทางอยู่ หม่อมฉันจะมา ก็มาได้ จนเย็นค่ำ สัตว์ร้ายเหล่านั้น จึงจากไป หม่อมฉันมีแต่ความสัจย์ซื่อ มิได้เคยจึกถึงความสุขสบายส่วนตัวเลย แม้แต่น้อยนิด บัดนี้ลูกของหม่อมฉันหายไป จะเป็นตายร้ายดีอย่างไรก็มีทราบ หม่อมฉัน จะเที่ยวติดตามหาจนกว่าจะพบลูก”** พระนางมัทรีทรงออกเทียบตามหาพระชาลิกัณหาตามรอบบริเวณศาลา เท่าไร ๆ ก็มิได้พบจนในที่สุด พระนางก็สิ้นแรง ถึงกับสลบไป พระเวสสันดรทรงเวทนา จึงทรงนำน้ำเย็นมา ประพรมจนนางฟื้นขึ้น ก็ตรัสเล่าว่าได้บริจจาคโอรสธิดาแก่พรานหมณณ์เฒ่าไปแล้ว ขอให้พระนางอนุโมทนาในทานบารมีที่ทรงกระทำไปนั้นด้วยบุตรทานที่พระราชสามีทรงบำเพ็ญ และมีพระทัยคอยบรรเทาจากความโศกเศร้า ฝ่ายท้าวสักกะเทวราชทรงเล็งเห็นว่า หากมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีไป พระเวสสันดรก็จะทรงลำบาก ไม่อาจบำเพ็ญเพียรได้เต็มความปรารถนา เพราะต้องทรงแสวงหาอาหารประทังชีวิต ท้าวสักกะจึงแปลงองค์

เป็นพราหมณ์ มาขอรับบริจาคพระนางมัทรี พระเวสสันดร ก็ทรงปิตินดีที่จะได้ประกอบทานคือการบริจาค ภรรยาเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น พระนางมัทรีก็ทรงเต็มพระทัยที่จะได้ทรงมีส่วน ในการบำเพ็ญทานบารมี ตามที่พระเวสสันดรทรงตั้งพระทัยไว้ เมื่อได้รับบริจาคแล้ว ท้าวสักกะก็ทรงกลับ คินร่างดั้งเดิม และ ตริสสรรเสริญอนุโมทนา ในกุศลแห่งทาน บารมีของพระเวสสันดร แล้วถวายพระนางมัทรีกลับคืนแด่พระเวสสันดร พระเวสสันดรจึงได้ทรงประกอบบุตรทานทาน อันยากที่ผู้ใดจะกระทำได้ สมดังที่ได้ตั้งพระทัย ว่าจะบริจาค ทรัพย์ของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยปราศจากความหวงแหนเสียดาย ฝ่ายชูชกพาสองกุมารเดินทาง มาในป่า ระหกระเหินได้รับความลำบากเป็นอันมาก และหลงทางไปจนถึง เมืองสีวี บังเอิญผ่านไปหน้าที่ประทับ พระเจ้าสญชัย ทรงทอดพระเนตรเห็นพระนัดดาทั้งสองก็ทรงจำได้ จึงให้เสนาไปพาเข้ามาเฝ้า ชูชกทูลว่า พระเวสสันดรทรงบริจาคพระชาติกัณหาให้เป็นข้าทาสของตนแล้ว บรรดาเสนาอำมาตย์และประชาชนทั้งหลาย ต่างก็พากันสงสารพระกุมารทั้งสอง และตำหนิพระเวสสันดรที่มีได้ทรงห่วยใย พระโอรสธิดา พระชาติเห็นผู้อื่น พากันตำหนิตีเดียพระบิดา จึงทรงกล่าวว่า **“เมื่อพระบิดาเสด็จไปผนวชอยู่ในป่า มิได้ทรงมีสมบัติใดติด พระองค์ไป แต่ทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่จะสละกิเลส ไม่หลงไหลหวงแหนในสมบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด แม้บุคคล อันเป็นที่รักก็ยอมสละได้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เพราะทรงมีพระทัยมั่นในพระโพธิญาณในภายหน้า ความรัก ความหลง ความโลภ ความโกรธ เป็นกิเลสที่ขวางกั้นหนทางไปสู่ พระโพธิญาณ พระบิดาของ หม่อมฉันสละกิเลสได้ ดังนี้จะมาตำหนิตีเดียพระองค์หาควรไม่”** พระเจ้าสญชัยได้ทรงฟังดังนั้นก็ยินดี จึงตรัสเรียกพระชาติให้เข้าไปหา แต่พระชาติ ยังคงประทับอยู่กับชูชก และทูลว่า พระองค์ยังเป็นทาสของชูชกอยู่ พระเจ้าสญชัยจึงขอไถ่สองกุมารจากชูชก พระชาติตรัสว่า พระบิดาตีค่าพระองค์ไว้พันตำลึงทอง แต่พระกัณหา นั้นเป็นหญิง พระบิดาจึงตีค่าตัวไว้สูง เพื่อมิให้ผู้ใดมาไถ่ตัวหรือซื้อขายไปได้ง่าย ๆ พระกัณหา นั้นมีค่าตัว เท่ากับทรัพย์เจ็ดชีวิตเจ็ดสิ่ง เช่น ข้าทาส หญิงชาย เป็นต้น สิ่งละเจ็ดร้อย กับทองคำอีกร้อยตำลึง พระเจ้าสญชัยก็โปรดให้เบิกสมบัติทองพระคลังมาไถ่ตัวพระนัดดาจากชูชก และโปรดให้จัดข้าวปลาอาหาร มาเลี้ยงดูชูชก เพื่อตอบแทนที่พาพระนัดดากลับมาถึงเมือง ชูชกพราหมณ์เฒ่าขอทาน ไม่เคยได้บริโภค อาหารดี ๆ ก็ไม่รู้จักยับยั้ง บริโภคมาจนทนไม่ไหว ถึงแก่ความตายในที่สุด พระเจ้าสญชัยโปรด ให้จัดการศพ แล้วประกาศหาผู้รับมรดกก็หา มีผู้ใดมาขอรับไม่ หลังจากนั้นพระเจ้าสญชัย จึงตรัสสั่งให้จัดกระบวนเสด็จ เพื่อไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับคืนสู่เมืองสีวี เพราะบรรดาประชาชนก็พากันได้คิดว่าพระเวสสันดร ได้ทรงประกอบทานบารมี อันยิ่งใหญ่ กว่าทั้งหลายทั้งปวง ก็เพื่อประโยชน์แก่ผู้คนทั้งหลาย หาใช่เพื่อ พระองค์เองไม่ เมื่อกระบวนไปถึงอาศรมริมสระโบกขรณี กษัตริย์ทั้งหลายก็ทรงได้พบกันด้วยความโสมนัส ยินดี พระเจ้าสญชัยจึงตรัสบอกพระเวสสันดรว่า ประชาชนชาวสีวีได้เห็นสิ่งที่ถูกที่ควรแล้ว และพากันร่ำร้อง ได้ทูลเชิญเสด็จกลับเมืองสีวี พระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระชาติ กัณหาจึงได้เสด็จกลับเมือง พระเจ้าสญชัยทรงอภิเษกพระเวสสันดรขึ้นครองเมืองสืบต่อไป ครั้นได้เป็นพระราชอาแห่งสีวี พระเวสสันดร ก็ทรงยึดมั่นในการประกอบทานบารมี ทรงตั้งโรงงานบริจาคเป็นประจำทุกวัน ชาวเมืองสีวีตลอดจนบ้านเมือง

ใกล้เคียง ก็ได้รับพระเมตตากรุณา มีความร่มเย็นเป็นสุข ชาวเมืองต่างก็เอื้อเพื่อช่วยเหลือกัน มิได้โลก
กระหายในทรัพย์สมบัติ ต่างก็มีจิตใจพอใจเป็นสุข เหมือนดังที่พระเวสสันดรทรงตั้งพระปณิธานว่า พระองค์
จะทรงบริจาคทรัพย์สมบัติทั้งปวง เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ด้วยทรัพย์ทั้งหลาย ทำให้เกิดกิเลสคือความโลภ
ความหลงหวงแหน เมื่อบริจาคทรัพย์แล้ว ผู้รับก็ได้ประโยชน์ จากสิ่งนั้นและมีความสุข ยินดี ผู้ให้ก็จะ
อิมเมมใจว่าได้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เกิดความปิติยินดีเช่นกัน ทั้งผู้ให้และผู้รับย่อมได้รับความสุขความพึงพอใจ
ดังนี้

คติธรรม : บำเพ็ญทานบารมี

สั่งสอนให้คนเราเพียรประกอบคุณความดีโดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานเนื่องนิจ
ก็จะเป็นที่สรรเสริญทั่วไป คนโลกคนจิตบาปหยาบร้ายก็ต้องได้ภัยเพราะตัวเองตั้งชุกชุนั่นเอง

บทที่ ๓

การจัดทำโครงการ/กิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมในเด็กและเยาวชน

การเขียนโครงการหรือกิจกรรมด้านศีลธรรมที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่ดี เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องจัดทำ โดยต้องมีการกำหนดแผนการทำงานล่วงหน้า เพื่อให้ได้มาซึ่งความร่วมมือในการทำงานจากทุกฝ่าย การได้รับ สนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์หรือการระดมสรรพกำลังที่จะช่วยสรรค์สร้างงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับ เด็กและเยาวชน กรอบหรือเค้าโครงการเขียนแผนหรือโครงการ มีดังนี้

๑. ชื่อโครงการ (ระบุถึง ชื่อ เนื้อหา พื้นที่ ของกิจกรรมนั้นให้ชัดเจน)
 ๒. หลักการและเหตุผล (ระบุถึงที่มา ความจำเป็น เหตุผล คุณค่าหรือสภาพปัญหาของกิจกรรม ที่จะดำเนินการ โดยอาจมีนโยบายสำคัญหรือตัวเลขสถิติมาประกอบ)
 ๓. วัตถุประสงค์ (ระบุถึงประโยชน์และคุณค่าที่คาดหวังจะเกิดขึ้นเมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว โดยทั้งในข้อ ๒ และข้อ ๓ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องระบุถึงเหตุผลและคุณประโยชน์อย่างชัดเจนมา ให้ผู้สืบทบททำให้ความเห็นชอบ)
 ๔. ขั้นตอนและวิธีดำเนินการ (ระบุถึงลำดับขั้นตอนและวิธีที่จะดำเนินการพอสังเขป)
 ๕. สถานที่ดำเนินการ (ระบุถึงสถานที่หรือพื้นที่ดำเนินการให้ชัดเจน)
 ๖. เป้าหมาย (ระบุถึงประสงค์ของกิจกรรม ทั้งด้านปริมาณ เช่น จำนวนคน จำนวนผลผลิต ผลลัพธ์อื่น ๆ และคุณค่าที่เป็นนามธรรมจะเกิดขึ้นหลังจากการดำเนินกิจกรรมตามโครงการเสร็จสิ้นลง)
 ๗. ระยะเวลาดำเนินงาน (ระบุถึงระยะเวลาที่จะดำเนินการ อาจใช้ช่วงเวลาเดียวหรือหลายช่วงเวลา ในกิจกรรมที่ต่อเนื่องก็ได้)
 ๘. งบประมาณ (ระบุถึงงบประมาณที่จะใช้ในด้านต่าง ๆ รวมถึงวัสดุครุภัณฑ์ที่จะต้องจัดซื้อจัดหา และแหล่งที่มาของงบประมาณที่อาจได้มาจากหลายหน่วยงาน)
 ๙. ผลที่คาดว่าจะได้รับ (ระบุถึงความคาดหวังในผลกระทบที่จะเกิดขึ้นอย่างมีคุณค่าต่อสังคม ต่อประเทศชาติในอนาคตอันใกล้)
 ๑๐. ตัวชี้วัดของผลสำเร็จ (อาจระบุถึงกรอบหรือเกณฑ์ของการที่จะวัดผลประเมินผลถึงความสำเร็จ หรือไม่ ของโครงการ เช่น จำนวนร้อยละในความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นต้น)
 ๑๑. ผู้รับผิดชอบโครงการ (อาจระบุเป็นชื่อหน่วยงาน กลุ่มบุคคล หรือคณะกรรมการ) และระบุ หน่วยงานองค์กรสนับสนุนอื่น ๆ ด้วย
- สำหรับกิจกรรม/โครงการสำหรับเด็กและเยาวชนมีมากมาย ขึ้นอยู่กับผู้จัดทำจะเลือกรูปแบบ กิจกรรมใด ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับท้องถิ่นและชุมชนของตน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างกิจกรรม/โครงการ ที่น่าสนใจ มาพอสังเขปดังนี้

กิจกรรม/โครงการ

★ โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กและเยาวชน ได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และนำไปประพฤติปฏิบัติ เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
2. เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้รับการอบรม ปลูกฝังพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ตั้งแต่วัยการศึกษาขั้นพื้นฐานเสริมสร้างประสบการณ์เรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
3. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้วัด สถานศึกษาและหน่วยงานได้นำหลักธรรมไปพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็กและเยาวชน ภายใต้โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน
4. เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาทั่วประเทศ ตามนโยบาย “คุณธรรมนำความรู้” สู่สถานศึกษาทั่วประเทศ
5. เพื่อให้ นักเรียน นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจ และนำไปรัชฎาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ลักษณะกิจกรรม

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น ได้เห็นความสำคัญจึงรวมตัวกันจัดตั้งเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ศีลธรรมของชุมชน แหล่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชน ในรูปแบบศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีการเรียนการสอนวิชา ศีลธรรม วิชาเสริมตามความต้องการของท้องถิ่น และแหล่งจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของชุมชน ที่ร่วมมือร่วมใจกัน มีการบริหารจัดการ โดยชุมชนที่มีภาครัฐ โดยกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม เป็นผู้สนับสนุน จากความต้องการของชุมชน

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. เด็ก เยาวชน และประชาชน ได้ใช้เวลาว่างวันหยุด ได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และนำไปประพฤติปฏิบัติ เสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
2. เด็ก เยาวชน และประชาชน ได้รับการอบรม ปลูกฝังพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตั้งแต่วัยการศึกษาขั้นพื้นฐานเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
3. วัด สถานศึกษาและหน่วยงานได้นำหลักธรรมไปพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็กและเยาวชน ภายใต้โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน
4. เด็ก เยาวชน และประชาชน ได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามนโยบาย “คุณธรรมนำความรู้” เชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน
5. เด็ก เยาวชน และประชาชน มีความรู้ความเข้าใจและนำไปรัชฎาเศรษฐกิจพอเพียงในเชิงพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน

★ โครงการบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุสามเณรและบวชศีลจารินีภาคฤดูร้อน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพในวันที่ ๒ เมษายน
๒. เพื่อส่งเสริมประเพณีการบรรพชาอุปสมบท
๓. เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน

ลักษณะกิจกรรม

ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และประชาชน เข้ารับการบรรพชาอุปสมบทและถือศีลปฏิบัติธรรมในช่วงปิดภาคเรียนภาคฤดูร้อน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ตรงกับวโรกาสอันเป็นมงคล คือ วันที่ ๒ เมษายน เป็นวันคล้ายวันพระ ราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตน ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยใช้โอกาสดังกล่าว เป็นยุทธศาสตร์ในการชักชวนเยาวชนและประชาชนให้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม รับการปลูกจิตสำนึกค่านิยมที่ถูกต้อง เป็นคนดีมีคุณภาพ ตลอดจนให้เห็นคุณค่าวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคมที่มีคุณภาพบนพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติที่ถาวรและยั่งยืนต่อไป

ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑. เยาวชนและประชาชน ได้รับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนาและสามารถนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้
๒. พ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรม บำเพ็ญบุญ และปฏิบัติธรรม
๓. ประเพณีการบรรพชาอุปสมบท ได้รับสืบทอดอย่างแพร่หลาย

★ กิจกรรมอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของเด็กและเยาวชนให้มีสำนึกในคุณธรรม ด้วยการเรียนรู้และเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
๒. เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จิตสำนึกท้อถื่น ส่งเสริมวิถีชีวิตที่ดีงาม และวัฒนธรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการให้เด็กและเยาวชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวของเด็กและเยาวชน ด้วยการนำเอาหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง

ลักษณะกิจกรรม

กิจกรรมอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นการนำเด็กและเยาวชนที่มีเวลาว่างช่วงปิดภาคเรียน ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และไม่ได้เรียนเสริมพิเศษที่ไหน มาอบรมคุณธรรมจริยธรรม และวิชาเสริมตามความพร้อมของท้องถิ่น อบรมระหว่างวันที่ ๑-๓๐ เมษายน ของทุกปี โดยเน้นใช้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์หรือวัดที่มีความพร้อม เป็นสถานที่จัดอบรม เพื่อเป็นกุศโลบาย ให้เด็กและเยาวชนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม ใกล้ชิดพระพุทธศานามากยิ่งขึ้น

ประโยชน์ที่ได้รับ

เยาวชนได้รับความรู้คุณธรรมจากการใช้เวลาว่างในช่วงปิดภาคฤดูร้อนด้วยการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ฝึกปฏิบัติตนตามหลักคำสอนทางศาสนาและได้ศึกษาเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ความพอประมาณ และความไม่ประมาท สามารถนำความรู้ความเข้าใจไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

★ กิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนา และเป็นแบบอย่างด้านคุณธรรม ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต
๒. เพื่อให้เด็กและเยาวชนนำหลักคุณธรรมจริยธรรมไปพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีชีวิตอย่างพอเพียงตามแนวพระบรมราโชวาท

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการนำนักเรียนมาเข้าค่ายปฏิบัติธรรมที่วัด เพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรม โดยอบรม ๓ วัน ๒ คืน

ประโยชน์ที่ได้รับ

เด็กและเยาวชน มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนา ตระหนักในคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวของเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นการสร้างทรัพยากรบุคคลของชาติให้มีคุณธรรมจริยธรรม อันเป็นปัจจัยในการพัฒนาประเทศให้เกิดประสิทธิผลต่อไป

★ กิจกรรมวันเด็ก

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กและเยาวชน เห็นคุณค่าของการมีคุณธรรม ด้วยพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย

๒. เพื่อประกาศเกียรติคุณแก่เด็กและเยาวชนผู้ทำคุณงามความดี ให้เป็นแบบอย่างที่ดี ให้เป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติตนในสังคมไทย

๓. เพื่อส่งเสริมให้สังคมไทยมีกิจกรรมส่งเสริมเด็กและเยาวชนที่มีคุณธรรม ได้ยกย่องเชิดชูได้เผยแพร่ให้เป็นแบบอย่างของเด็กและเยาวชนของชาติ

ลักษณะกิจกรรม

เป็นการสนับสนุนให้เด็กทำกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ มีความกล้าแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ และมีการยกย่องเชิดชูเด็กดีมีศีลธรรมและคุณธรรมจริยธรรม ในช่วงวันเด็กแห่งชาติ โดยใช้มิติทางศาสนาส่งเสริม และสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน

ประโยชน์ที่ได้รับ

เป็นการเสริมสร้างเด็กและเยาวชนให้มีคุณธรรม และสามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

★ กิจกรรมการแสดงผลเป็นพุทธมามกะ

วัตถุประสงค์

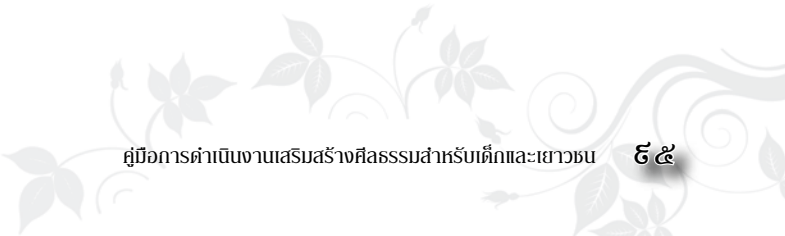
๑. ส่งเสริมให้วัดและโรงเรียนร่วมกันจัดกิจกรรมแสดงผลเป็นพุทธมามกะในห้องจริยศึกษาชั้นใน ศูนย์การเรียนรู้ศีลธรรมในวัดอย่างต่อเนื่อง

๒. สืบสาน สืบทอดพิธีแสดงผลเป็นพุทธมามกะและนำหลักธรรมของศาสนาสู่ประชาชนเพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นตัวอย่างแก่สังคม

ลักษณะกิจกรรม

การแสดงผลเป็นพุทธมามกะ คือการประกาศตนว่าเป็นพุทธศาสนิกชน เป็นการให้คำมั่นว่าจะประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา จะมุ่งกระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้ร่าเริงแจ่มใส ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรม รักษาศีล ปฏิบัติธรรมโดยสม่ำเสมอ

การแสดงผลเป็นพุทธมามกะจัดเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาพิธีหนึ่ง ซึ่งต้องประกอบพิธี ณ เบื้องหน้าองค์ พระปฏิมาและพระสงฆ์ โดยผู้แสดงตนจะต้องสำรวมจิตใจ ตั้งสมาธิ ไหว้พระสวดมนต์ กล่าวคำแสดงตนพร้อมรับศีลจากพระสงฆ์ในขณะเดียวกัน การแสดงผลเป็นพุทธมามกะนิยมกระทำกันในวัด เนื่องจากสถานที่สะดวกและมีความพร้อมมากกว่าสถานที่อื่น ๆ ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะอยู่เป็นประจำจะบังเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในวัตรปฏิบัติของตน มีความภาคภูมิใจในพระพุทธศาสนาบังเกิดความสงบร่มเย็นในจิตใจ

ประโยชน์ที่ได้รับ

เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชน เห็นคุณค่าและความสำคัญทางศาสนาและช่วยกันดำรงไว้ซึ่งพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ยึดมั่นในหลักธรรมพระพุทธศาสนาและยอมรับนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่สำคัญเป็นกุศโลบายสำคัญประการหนึ่งที่จะส่งเสริมให้ประชาชนและคณะสงฆ์ได้ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน โดยใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีจะนำไปสู่ความสามัคคีที่ติระหว่างชุมชนกับวัดให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ช่วยสร้างคนในสังคมมีคุณธรรม และเป็นสังคมที่มีสันติสุขอย่างยั่งยืน

นอกจากกิจกรรมที่น่าสนใจดังกล่าวข้างต้นแล้ว หลายหน่วยงานต่างก็มีการคิดสร้างสรรค์กิจกรรมดี ๆ ที่มีประโยชน์สำหรับเด็กและเยาวชน ดังที่จะมีการกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นกิจกรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้ปฏิบัติและประสบผลสำเร็จมาแล้ว นำมาจากครูอาจารย์ผู้มีผลงานด้านจริยศึกษาดีเด่นในแต่ละปี ซึ่งผู้สนใจสามารถเลือกมาใช้หรือปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันได้

☺ กิจกรรมการปฏิบัติสมาธิและแผ่เมตตาประจำวัน

การปฏิบัติสมาธิและแผ่เมตตาประจำวันถือเป็นกิจกรรมที่สถานศึกษาทั่วไปนิยมให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริงมากที่สุด จากการสำรวจข้อมูลพบว่าโรงเรียนจะให้ปฏิบัติในสถานที่และเวลาดังนี้

๑. หน้าเสาธงหลังเคารพธงชาติก่อนเข้าเรียนในภาคเช้า โดยวิธียืนทำสมาธิ ใช้เวลาประมาณ ๓-๕ นาที
๒. หน้าห้องเรียนก่อนเข้าเรียนในชั่วโมงแรกของแต่ละวัน โดยวิธีนั่งสมาธิ ใช้เวลาประมาณ ๓-๕ นาที
๓. หน้าห้องเรียนก่อนเข้าเรียนในชั่วโมงแรกของภาคบ่าย โดยวิธีนั่งสมาธิ ใช้เวลาประมาณ ๓-๕ นาที
๔. ก่อนเรียนของแต่ละวิชา โดยวิธีนั่งสมาธิบนเก้าอี้ ใช้เวลาประมาณ ๓-๕ นาที
๕. ในชั่วโมงเรียนวิชาจริยศึกษาหรือวิชาพระพุทธศาสนา ใช้เวลา ๕-๑๕ นาที หรือตามสมควร

ทั้งนี้ เมื่อจบการปฏิบัติสมาธิโรงเรียนจะให้นักเรียนกล่าวคำแผ่เมตตา หรือหากเวลาไม่พออาจงดก็ได้ ส่วนกิจกรรมการเรียนการสอนในชั่วโมงเรียนวิชาจริยศึกษาหรือวิชาพระพุทธศาสนา ครูอาจารย์ผู้สอนอาจเพิ่มเติมกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น การจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย การกล่าวคำอาราธนาและถวายทานต่าง ๆ การทำวัตรสวดมนต์ การฝึกมารยาทไทย การกล่าวคำถวายตัวต่อพระอาจารย์ผู้ให้กรรมฐาน การแผ่เมตตา เป็นต้น

เนื่องจากการปฏิบัติสมาธิเป็นที่นิยมปฏิบัติกันมาก จึงขออธิบายโดยสรุปดังนี้

๑. ความหมาย

สมาธิ คือ การมีจิตกำหนดแน่วแน่อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ การทำใจให้สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้น สมาธิจึงไม่ใช่การคิดอะไรเลย แต่หมายถึง การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (ภาษาที่ใช้เรียกว่า อารมณ) ในช่วงระยะเวลาหนึ่งซึ่งนานพอสมควร

๒. อิริยาบถที่ใช้ฝึก

ในการฝึกสมาธิสามารถฝึกได้ทุกอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน แต่อิริยาบถที่นิยมฝึกก็คือ การนั่ง ส่วนอิริยาบถอื่นนั้นแม้จะสามารถฝึกได้แต่ฝึกไม่ค่อยนิยม เพราะจะทำให้จิตเป็นสมาธิได้ยากกว่า การนั่ง เฉพาะอิริยาบถยืนและเดินมักใช้ควบคู่กับการนั่งสมาธินาน ๆ เพื่อคลายความเมื่อยล้าจากการนั่ง ส่วนการนอนมักจะทำให้เพลอหลับได้ง่าย ดังนั้น บุคคลใดนอนไม่หลับหรือหลับยาก หากใช้สมาธิช่วย ก็จะสามารถหลับได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม

๓. วิธีปฏิบัติ

แม้การฝึกสมาธิจะสามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ แต่อิริยาบถที่นิยมและทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย คือ อิริยาบถนั่ง ดังนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงวิธีฝึกสมาธิแบบนั่งโดยวิธีใช้อานาปานสติเป็นอารมณ์กรรมฐาน ดังนี้

ก. การเตรียมตัว

๑. การรับประทานอาหารไม่ควรให้อิ่มหรือหิวจนเกินไป เพราะจะทำให้เกิดความง่วงเหงาหาวนอนหรือความฟุ้งซ่านได้ง่าย
๒. เลือเสื้อผ้าที่สวมใส่ไม่ควรรัดแน่นเกินไป เพราะจะทำให้เกิดความอึดอัดขณะนั่ง
๓. นั่งขัดสมาธิกับพื้นโดยให้เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ยึดตัวตรงมิให้ก้มหน้าหรือเงยหน้ามากเกินไป เพราะจะทำให้เมื่อยล้าได้ง่าย ส่วนผู้ที่นั่งราบไม่สะดวกอาจนั่งบนเก้าอี้ก็ได้

ข. การปฏิบัติ

การฝึกสมาธิด้วยวิธีอานาปานสติ สามารถทำได้โดยตั้งสติกำหนดที่ลมหายใจเข้าออก ณ บริเวณที่ลมหายใจกระทบเด่นชัดคือที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากด้านบน ขณะหายใจเข้าก็รู้ว่าหายใจเข้า ขณะหายใจออกก็รู้ว่าหายใจออก ณ บริเวณที่ลมหายใจกระทบนั้น ปฏิบัติอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะหยุดปฏิบัติ ทั้งนี้จะต้องมีสติตั้งมั่นอยู่กับลมหายใจตลอดเวลาจึงจะเรียกว่า จิตเป็นสมาธิ

การปฏิบัติฝึกสมาธิโดยวิธีกำหนดลมหายใจเข้าออกนี้ ผู้ฝึกปฏิบัติใหม่ ๆ มักจะเพลินนึกถึงเรื่องอื่น ๆ ไปในขณะที่ปฏิบัติด้วย ท่านผู้รู้จึงกำหนดวิธีการที่จะทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่ายขึ้น โดยการกล่าวคำหรือข้อความในใจซึ่งเรียกว่า การบริกรรม ควบคู่ไปกับการกำหนดลมหายใจเข้าออก โดยวิธีบริกรรมที่นิยมใช้ในปัจจุบันมีดังนี้

๑. วิธีบริกรรมแบบ พุทโธ หรือบริกรรมคำว่า “พุท” ขณะหายใจเข้า และบริกรรมคำว่า “โธ” ในเวลาหายใจออก พร้อมกับที่จิตกำหนด ณ บริเวณที่ลมกระทบ
๒. วิธีบริกรรมแบบ ยุบหนอพองหนอ โดยบริกรรมคำว่า “พองหนอ” เมื่อหายใจเข้า และบริกรรมว่า “ยุบหนอ” เมื่อหายใจออก แต่วิธีนี้จะต้องใช้จิตกำหนดที่หน้าท้อง เวลาหายใจเข้าและหายใจออก โดยหน้าท้องจะพองขึ้นเมื่อหายใจเข้า และจะยุบลงเมื่อหายใจออก

สิ่งที่ควรรู้จากการนั่งสมาธิ

๑. การฝึกนั่งสมาธิแต่ละครั้งนาน ๆ มิได้หมายความว่าจิตจะเป็นสมาธิ ถ้าหากว่าในขณะที่นั่งนั้น จิตมิได้อยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว เกิดอาการคิดถึงเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา
๒. ความที่จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิมี ๒ ประเภท คือ ความตั้งมั่นในทางที่ผิด (มิจฉาสมาธิ) และ ความตั้งมั่นในทางที่ถูกต้อง (สัมมาสมาธิ) โดยความตั้งมั่นในทางที่ผิด เช่น ความตั้งมั่นที่จะขโมยของผู้อื่น ประทุษร้ายผู้อื่น เป็นต้น ซึ่งเป็นสมาธิที่ไม่พึงประสงค์ในพระพุทธศาสนา ส่วนความตั้งมั่นในทางที่ถูกต้อง เช่น ความตั้งมั่นในการทำบุญ เป็นต้น จึงเป็นสมาธิที่พระพุทธศาสนายกย่องให้ประพฤติปฏิบัติ
๓. จิตที่เป็นสมาธิในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการฝึกตามแนวทางนี้ เรียกว่า ชณิกสมาธิ (สมาธิชั่วขณะหนึ่ง) เป็นสมาธิที่เหมาะสมแก่การเรียนและการทำงานประกอบอาชีพโดยจะทำให้การเรียนและการประกอบอาชีพประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น
๔. เมื่อฝึกสมาธิจนนิยมแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ซึ่งเป็นการช่วยทำให้จิตใจอ่อนโยนละมุนละม่อมยิ่งขึ้น

😊 กิจกรรมพุทธภาษิตเพื่อชีวิตและสังคม

วิธีปฏิบัติ

๑. ให้นักเรียนจัดทาสมุดพกเล่มเล็กขนาดพกพาสะดวกคนละ ๑ เล่ม ถือติดตัวเสมอ เมื่อพบเห็นพุทธภาษิตให้จดบันทึกไว้ในสมุดพกทุกครั้ง ทำจนเป็นนิสัยติดตัว
๒. ก่อนสิ้นภาคเรียนประมาณ ๒ สัปดาห์ ให้ทุกคนส่งสมุดพก “พุทธภาษิต” เมื่อครูตรวจผลงานเพื่อประเมินผลเรียบร้อยแล้วส่งคืนให้นักเรียนใช้บันทึกต่อไปได้
๓. ครูและนักเรียนช่วยกันวิเคราะห์สภาพปัญหาในโรงเรียน แล้วให้นักเรียนทุกคนค้นหาพุทธภาษิตที่เหมาะสมที่จะเป็น “พุทธโอสถ” รักษาโรค (แก้ไขสภาพปัญหา) ของสังคม ตามที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วจากสมุดพกของตนคนละ ๑ บท
๔. นำพุทธภาษิตที่คัดเลือกไว้แล้วมาออกแบบวิธีนำเสนอ เช่น รูปสัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ การ์ตูน ซึ่งมีพุทธภาษิตแทรกไว้ในผลงานทุกชิ้น จัดนิทรรศการสุภาษิตโดยให้ทุกคนนำผลงานติดไว้ตามต้นเสาทุกต้น และประตูห้องเรียนทุกบาน ในระดับสายตามองเห็นชัดเจนขณะเดินผ่าน เมื่อสิ้นสุดระยะนำเสนอให้ทุกคนเก็บผลงานส่งครู

(นางจินตนา หมีทอง โรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี)

😊 กิจกรรมเด็กดีวันนี้

วิธีปฏิบัติ

๑. ให้นักเรียนทุกคนมีสมุดประจำตัวทุกคน เรียกว่า สมุดเด็กดีวันนี้ เพื่อบันทึกการทำความดี
ของนักเรียน โดยครูตีตารางเป็นช่องดังนี้

วัน เดือน ปี	ความดีที่ทำ	ผู้รับรอง
๒๐ มกราคม ๒๕๔๓	เก็บเงินได้ ๕ บาท แล้วส่งครู
.....
.....
.....

ฯลฯ

๒. ระยะเวลาในการปฏิบัติ ภาคเรียนที่ ๒ (ใช้กับนักเรียนชั้น ป.๑ เพราะในภาคเรียนที่ ๒
นักเรียนจะสามารถเขียนหนังสือได้แล้ว)

๓. ครูตรวจสอบสมุดทุกสัปดาห์เพื่อสรุปผลเด็กดีในรอบสัปดาห์ เพื่อติดชื่อไว้หน้าห้องเรียน
๔. สรุปผลในรอบเดือน ใครเป็นเด็กดีในรอบเดือน มอบรางวัล และติดดาวเด็กดี
๕. เมื่อสิ้นปีการศึกษา โรงเรียนจะมอบเกียรติบัตรให้กับเด็กดีในรอบปีพร้อมของรางวัล
เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนชั้นอื่น ๆ

(นางสาวจิระพันธ์ ต้นประสงค์ โรงเรียนชุมชนบ้านโคกค้าย จังหวัดสงขลา)

😊 กิจกรรมปลูกป่าพัฒนาคุณธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. ขออนุญาตสถานศึกษาจัดโครงการกิจกรรมปลูกป่าพัฒนาคุณธรรม
๒. ติดต่อสถานที่ที่จะใช้ในการปลูกป่า โดยเน้นที่วัด (หรือที่สาธารณประโยชน์)
๓. ติดต่อขอรับพันธุ์กล้าไม้จากศูนย์เพาะพันธุ์กล้าไม้ต่าง ๆ ที่กำแพงเพชร
๔. รับสมัครนักเรียนที่จะออกไปช่วยกันปลูกป่า
๕. นำนักเรียนไปปลูกป่าตามวัดหรือสถานที่ที่กำหนดไว้
๖. นำนักเรียนฟังธรรมจากพระสงฆ์และปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่เวลา แต่ไม่เกิน ๓๐ นาที
๗. นำนักเรียนปลูกป่าตามบริเวณที่กำหนด
๘. สรุปประเมินผลโครงการ

(นายไพศาล เรียนทัพ โรงเรียนนวมวิทย์วิทยาเขต จังหวัดกำแพงเพชร)

😊 กิจกรรมทัศนศึกษาจริยธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมครูช่วยกันรวบรวมสถานที่สำคัญที่เกี่ยวกับทางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมของไทย
๒. วางแผนกำหนดเส้นทางทัศนศึกษาให้ไปกลับในวันเดียวกัน
๓. วางแผนกำหนดวัน เวลา สถานที่ที่จะไปทัศนศึกษา
๔. จัดครูหรือผู้มีความรู้บรรยายความเป็นมาและความสำคัญของสถานที่นั้น ๆ
๕. ติดต่อยานพาหนะและกำหนดค่าเดินทาง
๖. ทำหนังสือขออนุญาตผู้ปกครอง
๗. ทำหนังสือขออนุญาตนำนักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่เกี่ยวกับจริยธรรม
๘. ให้นักเรียนเขียนรายงานการทัศนศึกษาเก็บรายละเอียดสิ่งที่ได้พบเห็น เป็นการเพิ่มเติมความรู้แปลกใหม่สำหรับนักเรียน รวมทั้งรายละเอียดของสถานที่แต่ละแห่งที่นักเรียนได้พบเห็นมาว่ามีความเป็นมาและสำคัญอย่างไร
๙. ประชุมครูหาข้อบกพร่อง
๑๐. วางแผนงานปรับปรุงแก้ไข

(นายคันทรง ประณี โรงเรียนเทศบาล ๓ (วัดบ้านอ้อย) จังหวัดสระบุรี)

😊 กิจกรรมครูพ่อกุแม่

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการปฏิบัติ แนวปฏิบัติ แก่ครูอาจารย์ทั้งโรงเรียน
๒. จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น คู่มือครูพ่อกุแม่ แบบฟอร์ม ข้อมูล ฯลฯ
๓. รับสมัครครูอาจารย์ที่มีความประสงค์เข้าร่วมโครงการ
๔. แจงรายชื่อครูพ่อกุแม่ให้นักเรียนทราบ และกำหนดวันรับสมัคร
๕. ครูพ่อ-ครูแม่ ๑ คน รับลูกได้ไม่เกิน ๓๐ คน

วัน-เวลาพบลูก

๑. พบได้ตลอดเวลา ถือเป็นเหมือนพ่อแม่กับลูก
๒. กำหนดให้ครูพ่อกุแม่พบลูกสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ประมาณ ๑๐ นาที หลังจากเข้าแถวหน้าเสาธง หรือเวลาอื่นตามความเหมาะสม

วิธีปฏิบัติ

๑. สัมพันธภาพของสมาชิกใหม่ในกลุ่มถือว่าเป็นพ่อ-แม่-พี่-น้องกัน ตามลำดับอายุ (ชั้น)
๒. ปลูกฝังความสามัคคีระหว่างลูกทุกคนให้เกิดและปกครองกันได้
๓. การพบลูกแต่ละครั้งเน้นการปลูกฝังคุณธรรม ตามความต้องการจำเป็นที่โรงเรียนสำรวจได้ และให้ทุกคนมีพฤติกรรมที่แสดงว่ามีเหตุผล รู้จักตน ประมาท รู้จักกาลเทศะ โอกาสอันควร
๔. ประเมินผลโครงการภาคเรียนละ ๑ ครั้ง สรุปรายงานผู้บริหารเพื่อรับทราบแก้ไข ปรับปรุงช่วยเหลือ หรือส่งเสริมให้ดีขึ้นต่อไป

วิธีประเมิน

๑. การสังเกต
๒. แบบสอบถาม
๓. สอบถามทั้งครูพ่อ-แม่ และลูก

(นางอำนาจ คำแห่ง โรงเรียนเชียงยืนพิทยาคม จังหวัดมหาสารคาม)

☺ กิจกรรมส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

วิธีปฏิบัติ

๑. ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการใช้เวลาว่างในสถานศึกษา
๒. ประชุมคณะกรรมการหาหลักเกณฑ์การทำงาน
๓. การให้เห็นคุณค่าของการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
๔. การกำหนดกิจกรรมให้เยาวชน นักเรียน เลือกปฏิบัติในเวลาว่างในลักษณะทำงานเป็นกลุ่ม
๕. เตรียมสถานที่และอุปกรณ์ในการอบรมธรรมะ เช่น เครื่องฉายสไลด์ เครื่องเทป เทปเพลง ฯลฯ
๖. ปฏิบัติตามกำหนดการ
 - ฟังบรรยายธรรมะ ดูภาพสไลด์ประกอบการบรรยาย
 - ประทานในพิธีจุดเทียนจากเทียนเล่มใหญ่ในกระบะทราย แล้วนำมาต่อให้กับครูอาจารย์และ

นักเรียน

- ในระหว่างพิธีจุดเทียนปัญญามีการบรรยายประกอบเพลง
- เสร็จพิธีแล้วให้นักเรียนนั่งสมาธิ
- สวดมนต์ก่อนนอน แผ่เมตตา

(นางกัญญารัตน์ พรหมแสนปัง โรงเรียนสตรีศรีน่าน จังหวัดน่าน)

☺ กิจกรรมสร้างคุณธรรมจริยธรรมประจำวัน

วิธีปฏิบัติ

๑. ก่อนอบรมหน้าเสาธงและก่อนสอน ให้นักเรียนนั่งสมาธิก่อนประมาณ ๒-๓ นาที เป็นประจำทุกวันและยกตัวอย่างเหตุการณ์ สถานการณ์ของผู้ที่มีสมาธิในการเรียน การทำงาน เปรียบเทียบข้อดี/ข้อเสีย
๒. ปลูกฝังให้มีจิตสำนึกในหน้าที่ของตน
 - การปฏิบัติตามหน้าที่ กตिका ข้อตกลงของโรงเรียน/ห้องเรียน/กลุ่มแบ่งหน้าที่ การรักษาความสะอาดประจำในห้องเรียน/โรงเรียน
 - การดูแล กำกับ ติดตามและรายงานผลเป็นประจำโดยมีตัวแทน(หัวหน้า/सार्वत्र/กรรมการกลุ่ม)
 - ยกย่อง ให้กำลังใจ ให้รางวัล เสนอแนะ และหาแนวทางปฏิบัติให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
๓. จัดกิจกรรมให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกันในกระบวนการกลุ่ม ได้แก่ การรักษาความสะอาด การรักษาสีลาธรรมสมบัติในโรงเรียนและชุมชน การบำรุงรักษาสภาพแวดล้อม เช่น ปลูกป่า พัฒนาวัด การกำจัดวัชพืช ฯลฯ
๔. การอบรมจริยธรรมประจำวัน (กิจกรรมหน้าเสาธง/ในห้องเรียน)
ยกเหตุการณ์ที่เป็นปัญหาในเรื่องของความประพฤติมาเสนอเพื่อเป็นอุทาหรณ์เปรียบเทียบ อภิปราย และร่วมกันหาทางแก้ไข ปรับปรุง และนำสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป
๕. การบันทึกพฤติกรรมที่เป็นปัญหา
เมื่อมีการประพฤติดิฉันข้อตกลง ให้มีการสืบสวนข้อเท็จจริง ชี้แนะ อบรม สั่งสอนตักเตือนให้ยอมรับและลงบันทึกเป็นหลักฐาน (ลงลายมือชื่อและสรุปผลเพื่อหาทางแก้ไข)
๖. การยกย่องและประพฤติดิฉันเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งครูและนักเรียนในโรงเรียน/ชุมชน
๗. จัดโครงการอบรมจริยธรรมนักเรียน

(นายเกษชัย แมดมิ่งเหง้า โรงเรียนราษฎร์สามัคคี จังหวัดนครพนม)

☺ กิจกรรมส่งเสริมนิสัยให้เป็นคนรักความสะอาด (ประกวดห้องเรียน)

วิธีปฏิบัติ

ทุกวันตั้งแต่วันจันทร์-วันศุกร์ เวลา ๑๒.๐๐ น. คณะกรรมการนักเรียนจะตรวจความสะอาดห้องเรียน โดยให้คะแนนตามรายการและเกณฑ์ที่กำหนด คือ ภายในห้องเรียน ถ้ามีสิ่งของครบ ๒๐ รายการ และมีตามเกณฑ์ที่กำหนด คือ มี-ดี-สวย จะได้ ๒ คะแนน มี-ไม่ดี-ไม่สวย ได้ ๑ คะแนน ไม่มีได้ ๐ คะแนน ทุกเช้าวันจันทร์ของสัปดาห์ต่อไปจะนำผลการให้คะแนนอันดับที่ ๑-๒-๓ ประกาศหน้าเสาธงให้นักเรียนทราบ

ห้องที่ได้คะแนนอันดับ ๑ จะได้รับโล่เชิดชูเกียรติแล้วนำไปตั้งไว้หน้าห้องเรียน พร้อมสมุดแสดงความชื่นชมยินดีของผู้มาเยี่ยมชมห้องเรียน ในสัปดาห์ต่อไปจะหมุนเวียนคณะกรรมการนักเรียนชุดใหม่ ตรวจสอบให้คะแนนความสะอาดและย้ายโล่เชิดชูเกียรติไปไว้ตามห้องที่ได้คะแนนอันดับ ๑ พร้อมสมุดเยี่ยมชมห้องจะปฏิบัติดังนี้ ทุกสัปดาห์ตลอดปีการศึกษา

😊 กิจกรรมส่งเสริมจริยศึกษา

วิธีปฏิบัติ

กิจกรรมที่ ๑

โรงเรียนได้นำนักเรียนไปเยี่ยมคนไข้ที่เจ็บป่วยที่โรงพยาบาล ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม และวันที่ ๕ ธันวาคม ของทุกปีการศึกษา นำนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและครู จำนวน ๑๕-๒๐ คน และได้นำของไปแจกด้วย

กิจกรรมที่ ๒

นำนักเรียนระดับประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ไปวัด โดยให้นักเรียนนำอาหารปิ่นโตไปด้วย เพื่อถวายพระและรับศีลพระที่วัด โดยให้นักเรียนฝึกหัดสมาทานศีลด้วยตนเองตามลำดับขั้นตอน และนำนักเรียนไปสวดมนต์ทำนองสรภัญญะด้วย

กิจกรรมที่ ๓

โรงเรียนประกาศให้ผู้ปกครองและนักเรียน นำเสื้อผ้าที่เก่า ๆ หรือยังใช้ได้อยู่มามอบกับโรงเรียน ทางโรงเรียนจะได้นำไปแจกจ่ายให้ในหมู่บ้านที่ยากจนได้ใส่และใช้กันได้ตามความเหมาะสม นอกเหนือจากนี้ ยังมีครูไปช่วยสอนให้เด็กในหมู่บ้านด้วย และอื่น ๆ อีก เช่น นำขนม ยาสีฟัน สบู่ แปรงสีฟัน และยารักษาโรคไปแจกให้ (โดยมีตัวแทนนำไปมอบ)

(โรงเรียนศรีอรุโณทัย จังหวัดระนอง)

😊 กิจกรรมรักษาความสะอาด

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดทำโครงการรักษาความสะอาดตามเขตสีของนักเรียน
๒. นำโครงการเข้าที่ประชุมคณะครู ชี้แจงให้เห็นถึงความสำคัญของโครงการและขออนุมัติ
๓. ออกคำสั่งแต่งตั้งครูประจำสีทั้ง ๓ กลุ่มสี เพื่อเป็นที่ปรึกษาและดูแลนักเรียน

๔. ให้ครูประจำชั้นแบ่งนักเรียนออกเป็น ๓ กลุ่มสี่ ทุกชั้นเรียน
๕. ประชุมนักเรียนทั้งหมด เพื่อชี้แจงให้ทราบถึงโครงการรักษาความสะอาดและแบ่งพื้นที่ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มรับผิดชอบ
๖. นำนักเรียนแต่ละกลุ่มสี่พบครูที่ปรึกษากลุ่มสี่ของตนเพื่อเลือกหัวหน้าสี่และกรรมการสี่ แบ่งนักเรียนเป็นฝ่ายต่าง ๆ คือ ฝ่ายกวาดขยะ ฝ่ายรักษาความสะอาดห้องน้ำห้องส้วม และฝ่ายเทขยะ แต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้ากลุ่มย่อย
๗. แต่งตั้งนักเรียนเป็นกรรมการตรวจความสะอาดแต่ละเขตสี่ เพื่อรายงานผลให้ทราบว่าสี่ใดสะอาดเป็นที่ ๑, ๒ และ ๓ ของแต่ละวัน มีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไข
๘. ขั้นตอนการปฏิบัติงานของนักเรียน
 - ๘.๑ เวลา ๐๘.๐๐ น. ให้สี่ัญญาณที่ ๑ นักเรียนทุกคนทำความสะอาดตามเขตสี่และตามหน้าที่ของตน
 - ๘.๒ หัวหน้ากลุ่มย่อยแต่ละฝ่ายจะบันทึกผลสมรรถภาพรักษาความสะอาดของกลุ่มตนเองว่ามีใครทำบ้างหรือไม่ทำ แล้วส่งครูหัวหน้าฝ่ายกิจการนักเรียนเพื่อปรับปรุงแก้ไขต่อไป
 - ๘.๓ กรรมการฝ่ายตรวจความสะอาดเขตสี่จะออกประเมินความสะอาดของทุกสี่
 - ๘.๔ เวลา ๐๘.๑๕ น. ครูให้สี่ัญญาณที่ ๒ เพื่อทำกิจกรรมหน้าเสาธงเสร็จแล้ว ฝ่ายตรวจความสะอาดเขตสี่จะรายงานผลการประกวดความสะอาดของแต่ละสี่ และมอบธงเกียรติยศ
๙. สรุปผลการรักษาความสะอาดว่านักเรียนมีความรับผิดชอบแค่ไหน มีอุปสรรคหรือปัญหาเพื่อหาแนวทางแก้ไข

(นายสวัสดิ์ จอมนุ้ย โรงเรียนบ้านน้ำตก จังหวัดพัทลุง)

😊 กิจกรรมประหยัดและออม

วิธีปฏิบัติ

- จัดทำแบบฟอร์มสำรวจว่านักเรียนมีสมุดฝากธนาคารหรือไม่ มีธนาคารใดบ้างและให้แจ้งความจำนงจะฝากเงิน
- ติดต่อกับธนาคารออมสิน เปิดบัญชีใหม่
- แต่งตั้งผู้รับผิดชอบรับฝากเงินจากนักเรียนตามระดับชั้น
- มีแบบฟอร์มและสมุดบันทึกรายชื่อ รายการฝากเงินจากนักเรียน
- ติดต่อให้ธนาคารออมสินมารับฝากเงินนักเรียนในวันเยาวชนแห่งชาติ
- มีแบบสอบถามความเห็นเรื่องการออมเงินที่นำมาออมและประโยชน์ที่ได้จากการออม
- ให้รางวัลและชมเชยผู้ที่มีเงินออมมากและสม่ำเสมอ

(นางรำเพย วุฒิคัมภีร์ โรงเรียนพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา)

☺ กิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิธีปฏิบัติ

๑. ทำศาลาไทยเล็ก ๆ เป็นศาลาแยกขยะ เขียนป้ายติดให้ชัดเจนว่าเป็นที่ทิ้งขยะประเภทใด เช่น กระดาษ พลาสติก แก้ว ก่อถ่วงนม ใบไม้ เศษหญ้า ฯลฯ
๒. ปลุกจิตสำนึกโดยอบรม ใช้เพลงเชิญชวนให้ทิ้งขยะให้ถูกประเภท และแยกประเภทตามที่โรงเรียนจัดไว้
๓. ห้ามมาตรการลงโทษนักเรียนที่ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง
๔. ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนา แบ่งเวรรับผิดชอบให้นักเรียนนำขยะไปศูนย์รวมขยะแล้วแยกประเภท
 - ขยะย่อยสลาย เช่น เศษอาหาร ใบไม้ เศษหญ้า นำไปรวมกันเพื่อทำปุ๋ยปลูกต้นไม้กล้วยพืชสวนครัวอื่น ๆ
 - ขยะที่นำกลับมาใช้ได้ อีก เช่น กระดาษ เหล็ก แก้ว พลาสติก อะลูมิเนียม นำไปขายเพื่อเปลี่ยนเป็นเงิน
 - ขยะมลพิษ เช่น โฟม นำไปเผาทำลาย

(นายสุวรรณ จันททิพย์ โรงเรียนอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ)

☺ กิจกรรมสายธารแห่งน้ำใจ

วิธีปฏิบัติ

- ประชุมชี้แจงให้คณะครูอาจารย์และนักเรียนทุกระดับทราบ
๑. กิจกรรมที่มักจะจัดขึ้น ได้แก่ การเยี่ยมเยียนผู้ป่วย การคารวะศพ การออกไปเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือคนตาบอดที่โรงเรียนคนตาบอด เยาวชนในสถานพินิจ เด็กกำพร้า ผู้ประสบภัยธรรมชาติและอุบัติเหตุ เป็นต้น
 ๒. ให้ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในบางกิจกรรมโดยการติดต่อประสานและนักเรียนเป็นสื่อแจ้งให้รับทราบ
 ๓. เตรียมสถานที่รับบริจาคและตั้งตู้การกุศลให้นักเรียนหยอดเหรียญ
 ๔. สิ่งที่จะรับบริจาค ได้แก่ เครื่องอุปโภคบริโภคและเงินสด ตามความศรัทธาของผู้บริจาค
 ๕. กำหนดวัน เวลา แจ้งไปยังสถานที่ที่จะไปเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้าอยู่ไม่ห่างไกลกันนักก็จะไปติดต่อโดยตรงเพื่อความสะดวกในการดำเนินกิจกรรม
 ๖. ผู้ไปเยี่ยมเยียน ได้แก่ ผู้บริหาร ครูอาจารย์ และตัวแทนนักเรียน

๗. หลังจากได้ดำเนินกิจกรรมไปแล้ว ให้ตัวแทนนักเรียนที่ได้ไปร่วมกิจกรรมมาเล่าสภาพจากประสบการณ์ให้เพื่อน ๆ ในโรงเรียนฟัง

(โรงเรียนธิดาแม่พระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี)

😊 กิจกรรมปลูกฝังและส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

วิธีปฏิบัติ

ขั้นเตรียมการ

๑. ประชุมครู เพื่อวางแผนในการดำเนินงาน
๒. เสนอโครงการต่อผู้บริหารเพื่อขออนุมัติ
๓. แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน

ขั้นดำเนินการ

ประชุมชี้แจงให้คณะครูอาจารย์และนักเรียนทุกระดับทราบ

๑. จัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการห้องเรียน ตั้งแต่ ป.๑-ม.๓ ประมาณ ๕ คน ต่อ ๑ ห้องเรียน ภายในเดือนพฤษภาคม
 - ๑.๑ ให้คณะกรรมการห้องเรียนแต่ละห้องวางแผนขอควรปฏิบัติประจำห้องเรียนขึ้นตามระบอบประชาธิปไตยและติดโปสเตอร์ตามข้อตกลงที่ได้กำหนดไว้ในห้องเรียน
 - ๑.๒ ติดตามแผนการเลือกตั้งคณะกรรมการห้องเรียนทุกห้อง
๒. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนทราบถึงการเลือกตั้งสภานักเรียนในโรงเรียน (เลียนแบบการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎร) ภายในเดือนมิถุนายน
 - ๒.๑ เปิดรับสมัครสภานักเรียน ตั้งแต่ชั้น ป.๕-ม.๓ ภายใน ๑ สัปดาห์ มากน้อยตามความเหมาะสมของโรงเรียน
 - ๒.๒ ให้สภานักเรียนแต่ละพรรคติดโปสเตอร์ตามอาคารโรงเรียนเป็นเวลาสองสัปดาห์และให้ปรากฏตัวหน้าเสาธง พูดปราศรัยเพื่อหาเสียงก่อนการเลือกตั้งสองครั้ง
 - ๒.๓ จัดเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ในการเลือกตั้ง
 - ๒.๔ ประกาศผลการเลือกตั้งและแนะนำผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งหน้าเสาธง
 - ๒.๕ สภานักเรียนประชุมวางแผนการทำงานและเริ่มปฏิบัติจริง สิ้นปีการศึกษา มีการมอบรางวัลและเกียรติบัตรแก่สภานักเรียนผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เข้มแข็งและรับผิดชอบดี

(โรงเรียนธิดาแม่พระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี)

☺ กิจกรรมรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ในเยาวชน

วิธีปฏิบัติ

- ประชุมวางแผนงาน มอบหมายความรับผิดชอบกันในคณะกรรมการดำเนินงาน
- จัดทำสื่อต่าง ๆ เช่น ทำแผ่นพับเชิญชวนให้เลิกสูบบุหรี่ จัดนิทรรศการ เพื่อรณรงค์การไม่สูบบุหรี่
- เชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายให้ความรู้เชิงวิชาการ เช่น ปาฐกถา เรื่อง **“พิษภัยของบุหรี่”** และตอบคำถามของผู้ฟัง
- จัดฉายสไลด์ วิดิทัศน์ สารคดีต่อต้านยาเสพติด
- จัดประกวดคำขวัญ เรียงความ วาดภาพ โต้วาทียุติติ **“สูบบุหรี่ไม่ดีแน่”** ร้องเพลงหมู่ในหัวข้อเชิญชวนให้เลิกสูบบุหรี่
- กำหนดวัน เวลา และรายการต่าง ๆ (ระยะเวลาที่จัดประมาณ ๓-๕ วัน ตามความเหมาะสม)
- จัดหางบประมาณที่จะนำมาใช้จ่าย

(นายสงัด ปานแสงทินกร โรงเรียนวัดสะแกงาม กรุงเทพฯ)

☺ กิจกรรมยกย่องบุคคลดีเด่น

วิธีปฏิบัติ

๑. แจงในที่ประชุมประจำเดือนให้คณะครูทราบและถือปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน
๒. ครูประจำชั้นและนักเรียนร่วมกันพิจารณาคัดเลือกนักเรียนดีเด่นในด้านความประพฤติ ๑ คน แต่งกายดี ๑ คน และช่วยเหลืองานดี ๑ คน (ห้องละ ๓ คน) ต่อ ๑ รอบเดือน
๓. ครูฝ่ายปกครองจะเป็นผู้รวบรวมหลักฐานแบบฟอร์มของแต่ละชั้น แล้วนำไปจัดป้ายนิเทศเพื่อให้นักเรียน ผู้ปกครอง เห็นบุคคลดีเด่นแต่ละประเภทใน ๑ รอบเดือน
๔. นักเรียนที่ได้รับการคัดเลือกต่อเนื่องกันตลอดปีการศึกษา จะได้รับใบประกาศเกียรติคุณจากทางโรงเรียนเมื่อสิ้นปีการศึกษา

(โรงเรียนชุมชนบ้านภูมินทร์ (จุมปีวนิดาภรณ์) จังหวัดน่าน)

😊 กิจกรรมการเรียนรู้การสอนเพื่อพัฒนาประชาธิปไตยในโรงเรียน

วิธีปฏิบัติ

- เตรียมนักเรียนโดยเริ่มตั้งแต่ชั้นต่ำสุดของโรงเรียน เพื่อวางแผนงานในการปฏิบัติงานร่วมกัน ภายในห้องเรียนและนอกห้องเรียน เช่น ระเบียบการปฏิบัติงาน กฎ และขั้นตอนการดำเนินงานเป็นแนวเดียวกัน โดยผ่านครูประจำชั้น
- จัดประชุมนักเรียนทุกเช้า เพื่อชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติงานร่วมกัน โดยใช้กระบวนการทำงานกลุ่มในการทำงาน
- ดำเนินงานซึ่งทางโรงเรียนจัดเป็นกิจกรรมต่อเนื่องทุกวัน คือ
 - ๐๗.๐๐-๐๘.๐๐ น. นักเรียนปฏิบัติงานที่รับผิดชอบประจำชั้น
 - ๐๘.๐๐-๐๘.๒๐ น. นักเรียนทุกคนเข้ากลุ่มสัปดาห์ปฏิบัติงานกลุ่ม
 - ๐๘.๒๐-๐๘.๔๐ น. นักเรียนทุกคนเข้าห้องประชุมเพื่อปฏิบัติกิจกรรม
 - นั่งสมาธิ
 - สมาทานเบญจศีล
 - แผ่เมตตา
 - เล่าข่าว
 - รายงานผลการทำงานและปัญหา
 - พบอาจารย์ที่ปรึกษา ครูเวรหรือผู้บริหาร
- การประเมินผลเพื่อให้ทราบผลการดำเนินงานตามโครงการ โดยใช้แบบสอบถามโดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากนักเรียนและใช้แบบสัมภาษณ์กับผู้ปกครอง

(นางทองบาง บุญทา โรงเรียนดอนหวายตาใกล้ จังหวัดอำนาจเจริญ)

😊 กิจกรรมปฏิบัติธรรมกลุ่มสัมพันธ์

วิธีปฏิบัติ

- แบ่งนักเรียนทั้งโรงเรียนออกเป็น ๔ กลุ่ม โดยใช้กระดุมสี่
- ให้แต่ละกลุ่มเลือกหัวหน้าและคณะทำงาน กลุ่มละ ๑๐ คน
- ครูเชิญหัวหน้ากลุ่มและกรรมการให้มาจับฉลากกิจกรรมและวางแผนปฏิบัติกิจกรรม
- กิจกรรมที่แต่ละกลุ่มจะได้ปฏิบัติหมุนเวียนกันไป คือ

- กิจกรรมการเล่านิทานธรรมะและเล่านิทานธรรมะจากภาพ
- กิจกรรมตอบปัญหาธรรม
- กิจกรรมปฏิบัติมารยาทไทย
- กิจกรรมสวดมนต์ นั่งสมาธิ เดินจงกรม

๕. ระยะเวลาที่ใช้ในการปฏิบัติกิจกรรม คือ ช่วงเวลาพักกลางวันของทุก ๆ วันจันทร์

๖. ผลประโยชน์ของโครงการ นักเรียนสนใจและให้ความร่วมมือดี เด็กรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

(นางฉลวย เซาว์ชัย โรงเรียนวัดบางประทุนนอก กรุงเทพฯ)

😊 กิจกรรมโรงเรียนของหนูสะอาด

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูแบ่งบริเวณโรงเรียนออกเป็น ๖ แห่ง และให้นักเรียนแต่ละชั้นรับผิดชอบร่วมกับคุณครูประจำชั้น

๒. ให้นักเรียนและคุณครูประจำชั้นจัดสวนหย่อมของตนเองให้สะอาดและสวยงาม มีการปลูกดอกไม้ประดับ

๓. นักเรียนรดน้ำ ใส่ปุ๋ย และทำความสะอาดบริเวณที่ตนเองรับผิดชอบ

๔. ระยะเวลาที่ปฏิบัติงาน คือ ก่อนเข้าแถวในตอนเช้า และก่อนเข้าแถวในตอนกลางวัน ทำเช่นนี้ตลอดปีการศึกษา

๕. ผลประโยชน์ที่ได้รับ ทำให้โรงเรียนสะอาด สวยงาม เป็นระเบียบ มีความร่มรื่น เป็นที่พอใจของผู้มาเยี่ยมชมเสมอ

(นางฉลวย เซาว์ชัย โรงเรียนวัดบางประทุนนอก กรุงเทพฯ)

😊 กิจกรรมจัดรายการเสียงตามสาย

วิธีปฏิบัติ

๑. ประสานงานกับฝ่ายประชาสัมพันธ์ เพื่อตรวจสอบตารางสอนและลงตารางการจัดรายการว่าเป็นวันใดที่ไม่ตรงกับเวรประจำวันและหน้าที่อื่น

๒. จัดทำคู่มือสำหรับการจัดเสียงตามสาย ซึ่งจัดไว้ตลอดปีการศึกษา วันสำคัญต่าง ๆ เรียงลำดับตั้งแต่ต้นปีการศึกษาไปตลอดจนเปิดปีการศึกษาใหม่ และเพิ่มเติมความรู้อื่น ๆ ที่เห็นเหมาะสมควรที่จะปลูกฝัง เช่น มารยาทไทย วัฒนธรรมต่าง ๆ รวมประมาณ ๗๓ เรื่อง

๓. จัดเตรียมเพลงประกอบรายการ เช่น เพลงรณรงค์ยาเสพติด เพลงวันแม่ วันกตัญญู เพลงของกรมการศาสนา เพลงไทยเดิม และเพลงทั่วไปให้สอดคล้องกับเรื่องที่จะจัดรายการ

๔. เตรียมข้อมูลข่าวสารอื่น ๆ ประกอบการจัดรายการ เช่น ข่าวในปัจจุบัน ข่าวของงานส่งเสริมจริยธรรม ข่าวการประกวดของหมวดวิชาต่าง ๆ และข่าวที่น่าสนใจ

๕. ฝึกให้นักเรียนเป็นผู้จัดรายการเองหรือจัดรายการร่วมกัน

(นายสมนึก ญาณจันทร์ โรงเรียนบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)

😊 กิจกรรมเด็กดีมีประโยชน์

วิธีปฏิบัติ

๑. เปิดเรียนแต่ละภาค ครูประจำชั้นจะแจกแบบกรอรายการให้นักเรียนคนละ ๑ แผ่น และให้ครูผู้ทำหน้าที่สอนจริยธรรมเป็นผู้ดูแลให้เด็กส่งแบบกรอรายการ เมื่อสิ้นภาคเรียนแต่ละภาค

๒. ตัวอย่างแบบกรอรายการ

ครั้งที่	วัน เดือน ปี	กิจกรรมที่ทำ	ลายมือชื่อครู
๑	๒๐ ม.ค. ๔๓	ช่วยเพื่อนทำความสะอาดโต๊ะ
๒	๒๕ มี.ค. ๔๓
๓
๔

ฯลฯ

๓. ผู้กรอรายการจะต้องส่งทุกคนเมื่อทำความดีครบเต็มจำนวนครั้งตามที่ครูกำหนด

๔. ครูผู้สอนจริยธรรมจะเป็นผู้ตี-ชม และช่วยสรุปว่างานที่ทำไปอยู่ในคุณธรรมข้อใด

(นางอุบล เสี่ยงมสุนทร โรงเรียนวัดบางเกาะเทพศักดิ์

(อินทพรประชาคม) จังหวัดสมุทรสงคราม)

☺ กิจกรรมความหวังใจ

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูตัดกระดาษเป็นรูปหัวใจแจกให้นักเรียนคนละ ๑ แผ่น
๒. ให้นักเรียนแต่ละคนเขียนข้อความลงในกระดาษรูปหัวใจว่า เปิดภาคเรียนนี้เขาตั้งใจจะทำความดีอะไรบ้าง และให้เก็บกระดาษที่ทุกคนเขียนไว้ที่ครูผู้สอน
๓. ครูผู้สอนเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมว่าเป็นไปตามข้อความที่เขียนไว้หรือไม่
๔. กำหนดเวลาประมาณ ๑ เดือน นักเรียนทุกคนก็นำกระดาษรูปหัวใจที่ส่งครูไว้นำมาเปิดอ่านให้เพื่อน ๆ ฟังเป็นรายบุคคล ว่าความตั้งใจของคนที่จะทำให้ความดีคืออะไรและปฏิบัติได้หรือไม่ ถ้ายังไม่ได้ปฏิบัติจะกระทำเมื่อใด ให้กำหนดเวลาต่อไป
๕. ให้ปฏิบัติเช่นนี้ทุก ๆ ๑ เดือน
๖. ครูผู้สอนเป็นผู้สรุปเกี่ยวกับคุณธรรมที่นักเรียนจะทำ

(นางอุบล เสี่ยมสุนทร โรงเรียนวัดบางเกาะเทพศักดิ์
(อินทพรประชาคม) จังหวัดสมุทรสงคราม)

☺ กิจกรรมสารคดีเสียงตามสาย

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมครูกลุ่มทักษะภาษาไทยกำหนดรายละเอียดการดำเนินงาน
๒. จัดกิจกรรมส่งเสียงตามสายโดยใช้เครื่องติดต่อกายใน ซึ่งต่อไปยังห้องเรียนทุกห้องเรียน และกิจกรรมนี้ดำเนินการหลังจากนักเรียนทุกชั้นเข้าห้องเรียนเรียบร้อยแล้ว เวลา ๑๒.๑๕ น.
๓. คัดเลือกนักเรียนที่มีการอ่านการพูดที่ดีเป็นตัวแทนเสนอความรู้แก่นักเรียนโดยผลัดเปลี่ยนเวรกัน
๔. ให้ความรู้สารคดี ๕ นาที มีประโยชน์หรือนิทานสอดแทรกจริยธรรม
๕. ครูเป็นผู้ควบคุมจดบันทึกและสรุปข้อคิดจากสารคดีหรือนิทาน

(โรงเรียนชุมชนวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี)

☺ กิจกรรมมุมนวัตกรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดหาวิดีโอที่สื่อความหมายในรูปของคุณธรรมต่าง ๆ พร้อมจัดหาเครื่องเล่นวิดีโอและเครื่องรับโทรทัศน์
๒. กำหนดสถานที่
๓. กำหนดเวลาฉาย เช่น ช่วงพักกลางวัน
๔. กำหนดราคาค่าชมและการจ่ายค่าชม โดยไม่ต้องจ่ายเป็นเงิน แต่จ่ายในรูปการทำความดีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น
 - สวัสดิ์พ่อแม่ เข้า/เย็น
 - ช่วยทำงานบ้าน
 - ใ้หัวพระสวดมนต์ก่อนนอน
 - กราบพ่อแม่ก่อนนอน
 - กราบครูก่อนนอน
 - ทิ้งขยะในถังขยะ
 - รดน้ำทุกครั้งที่ใช้ห้องน้ำ ฯลฯ
๕. ให้บริการยิ้มไปชมที่บ้านกับครอบครัว พร้อมเขียนรายงานผลการชมว่าได้ประโยชน์อย่างไร
๖. นำแบบรายงานติดป้ายนิเทศเพื่อเชิญชวนให้เพื่อน ๆ ได้ประโยชน์ด้วย

(นายเฉลิมพล ผลประพฤติ โรงเรียนสฤษดิเดช จังหวัดจันทบุรี)

☺ กิจกรรมเล่นนิทานประกอบท่าทาง

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนอ่านนิทานชาดก นิทานธรรมะ ในห้องสมุดหรือห้องจริยศึกษา
๒. รับสมัครนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๔-๖ ที่จะมาเล่นนิทานประกอบท่าทางเป็นทีมทีมละ ๕ คน
๓. ทีมนักเรียนที่สมัครมาเล่นนิทานประกอบท่าทางให้กรรมการฟัง โดยแบ่งเป็นผู้เล่านิทาน ๑ คน ผู้แสดงประกอบท่าทาง ๔ คน ทั้งนี้ ให้แต่ละทีมจัดหาเครื่องแต่งกายมาเอง
๔. คัดเลือกทีมชนะเลิศที่ ๑-๒-๓ ไว้ ๓ ทีม
๕. นำทีมที่ชนะเลิศมาฝึกซ้อมเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมนอกโรงเรียน

(นางสาวอัญชลี อรชร โรงเรียนวัดนวมินทรธรรมาวาส กรุงเทพมหานคร)

😊 กิจกรรมสังคมผู้ชบช

วิธีปฏิบัติ

๑. กำหนดสถานที่ที่จะไปโดยจะต้องเป็นโรงเรียนที่ห่างไกลชุมชน ซึ่งหมวดวิชาสังคมศึกษาจะรับผิดชอบในการไปติดต่อและจัดหาสถานที่
 ๒. ขอบริจาคสิ่งของต่าง ๆ รวมทั้งอุปกรณ์ที่ครู/นักเรียนในโรงเรียนที่ผลิตขึ้น รวมทั้งเงินเพื่อนำไปเป็นทุนการศึกษาให้เด็กในชนบท
 ๓. รับสมัครนักเรียนและคณะครูที่จะเข้าร่วมโครงการ
 ๔. เมื่อเดินทางไปถึงโรงเรียนที่กำหนดไว้ ทางโรงเรียนจะเรียกประชุมนักเรียนทั้งหมด คณะเดินทางจัดกิจกรรมการแสดงและเล่นเกมต่าง ๆ แจกสิ่งของที่นำมาตอนเที่ยง นักเรียนจะรับประทานอาหารร่วมกับนักเรียนที่ไปเยี่ยม มีการสนทนาสอบถามสภาพความเป็นอยู่และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแบบจับเข้าคุยกัน ส่วนหนึ่งจะนำผ้าป่าที่จัดเตรียมไว้ไปถวายที่วัดในหมู่บ้าน ทำความสะอาดวัด แล้วกลับมารวมกันที่โรงเรียน เดินทางกลับ
- (นายประเวศ สมเพาะ โรงเรียนยโสธรพิทยาคม จังหวัดยโสธร)

😊 กิจกรรมรักรู้และรักเรียน

วิธีปฏิบัติ

๑. ร่วมกับฝ่ายประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนประกาศเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรม
 ๒. แต่ละเดือนจัดทำคำถามเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม จำนวน ๕ คำถาม ติดไว้ที่หน้าห้องจริยศึกษาหรือสถานที่ที่เหมาะสม
 ๓. จัดทำตู้รับคำตอบติดไว้ในที่ที่เหมาะสม อาจจะเป็นห้องจริยศึกษาหรือห้องอื่นที่เหมาะสม
 ๔. กำหนดเขตหมดรับคำตอบในวันที่ ๒๕ ของทุกเดือน (หรือวันอื่นที่เหมาะสม)
 ๕. เผลยคำตอบและมอบรางวัลแก่ผู้ตอบถูก
 ๖. ประเมินผล และจัดทำคำถามในเดือนต่อไป ตามขั้น ๒-๕
- (นางธิยากร วรชาติ โรงเรียนสงขลาวิทยาคม จังหวัดสงขลา)

😊 กิจกรรมกระปุกแตก

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชาสัมพันธ์โครงการให้นักเรียนได้รับทราบ
๒. ให้นักเรียนนำกระปุกออมสินมาส่ง ครูตรวจแล้วให้นำกลับไปไว้ที่บ้าน
๓. มอบสมุดออมทรัพย์ให้นักเรียนทุกคน
๔. ตรวจสอบสมุดออมทรัพย์นักเรียนทุกคนทุกเดือน เพื่อดูความก้าวหน้าในการออม
๕. กำหนดวันทูลกระปุกก่อนวันเด็ก เพื่อนำเงินให้นักเรียนไปฝากธนาคาร
๖. ดำเนินการทูลกระปุกตามกำหนดการที่วางไว้ แล้วแจ้งยอดเงินออมทรัพย์ให้นักเรียนได้รับทราบ
๗. ประเมินผลโครงการ

(นางพรศิริ อินทราวุธ โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ จังหวัดแพร่)

😊 กิจกรรมต้นไม้คู่ชีวิต

วิธีปฏิบัติ

๑. รวบรวมวันเดือนปีเกิดของนักเรียนในห้อง
๒. จัดเตรียมกล้าไม้ไว้ให้พร้อม
๓. มอบกล้าไม้ให้นักเรียนในวันคล้ายวันเกิดของนักเรียน
๔. ให้นักเรียนนำต้นไม้ไปปลูกที่บ้าน (หรือที่วัด/โรงเรียน) พร้อมทั้งกำชับให้นักเรียนดูแลต้นไม้
เหมือนกับชีวิตของนักเรียน
๕. ประเมินผลและสรุปผลงาน

(นางพรศิริ อินทราวุธ โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ จังหวัดแพร่)

😊 กิจกรรมสะสมความดี

วิธีปฏิบัติ

๑. เตรียมดำเนินการตามโครงการที่ผ่านการพิจารณาของครูและผู้นำนักเรียน “โครงการสะสมความดี”
 - นักเรียนเสนอโครงการและรูปแบบการดำเนินโครงการ
 - ครูสอนหรือครูที่ปรึกษาให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะการดำเนินการ

- ประชาสัมพันธ์ให้คณะครูอาจารย์และนักเรียนในโรงเรียนได้ทราบและเชิญชวนให้นักเรียนเข้าร่วมโครงการ

- คณะกรรมการนักเรียนฝ่ายดำเนินการจัดทำเอกสาร การระดมความคิดเห็นโดยระบุกิจกรรมหรือการประกอบความดี โดยให้ครูอาจารย์หรือผู้เห็นเหตุการณ์ที่เชื่อถือได้ลงชื่อรับรอง

๒. ดำเนินการตามโครงการ

- นักเรียนที่ร่วมโครงการรับเอกสารหรือสมุดสะสมความดี เมื่อนักเรียนได้กระทำความดีให้ระบุกิจกรรมหรือการทำความดีนั้น ๆ แล้วให้ครูหรือผู้ที่เชื่อถือได้ลงชื่อรับรอง

- นำสมุดสะสมความดีส่งคณะกรรมการดำเนินงาน ครูผู้สอน หรือฝ่ายปกครองตามกำหนดส่ง

๓. ติดตามและประเมินผลโครงการ

- คณะกรรมการดำเนินงาน ครูผู้สอน หรือฝ่ายปกครอง ตรวจสอบเอกสารหรือสมุดสะสมความดี โดยลงชื่อผู้ตรวจและบันทึกความชื่นชมยินดี

- ประกาศแสดงความชื่นชมยินดีหน้าเสาธง และจัดทำเกียรติบัตรในการทำความดีที่สมควรยกย่อง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนในโรงเรียนและผู้อื่นต่อไป

๔. นักเรียนสรุปผลการดำเนินการเสนอครูผู้สอนหรืออาจารย์ที่ปรึกษา

(นางสาวปัทมา พุทธิทรัพย์ โรงเรียนวชิรธรรมสาธิต กรุงเทพฯ)

😊 กิจกรรมขอจดจำป่าความดี

วิธีปฏิบัติ

การเตรียมการ

สำหรับนักเรียน

๑. ใช้กระดาษสี่ขนาด ๔ x ๗ นิ้ว แบ่งครึ่งเป็นสามเหลี่ยมชายตรง

๒. นักเรียนเขียนข้อความที่ตั้งใจทำความดีให้กับพ่อแม่หรือบุพการีหรือครู อาจารย์ หรือกับตนเอง โดยครูกำหนดให้เขียนไม่เกิน ๒ กรณี ลงในกระดาษสามเหลี่ยม เช่น **“ตั้งใจจะไม่เถียงพ่อ-แม่” “ตั้งใจจะไม่สูบบุหรี่” “ตั้งใจจะไม่เที่ยวกลางคืน”** เป็นต้น

๓. ใช้กาบทากระดาษด้านกว้างม้วนติดกับก้านไม้ไผ่ซึ่งมีขนาดเท่าไม้ลูกชิ้นปิ้ง ยาว ๑๐ นิ้ว พร้อมทั้งเขียนเลขที่ ห้องเรียน เพื่อสะดวกในการตรวจสอบและติดตามผล

สำหรับครู

๑. เตรียมเรื่องพูดเกี่ยวกับค่าของคนอยู่ที่ผลของการกระทำ พูดให้นักเรียนฟังหลังกิจกรรมหน้าเสาธง เพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่าในการทำความดี

๒. เตรียมต้นกล้วยที่ปลูกในกระถาง เครื่องไทยธรรม ผ้าไตร อาสนะสงฆ์ พร้อมบัตรอำนวยการ

ในวันพิธี

๑. นักเรียนและครูช่วยกันนำธงที่เป็นสัญลักษณ์ใจปลั่งที่ต้นกล้วย
๒. ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พิธีกรนำสวดมนต์สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย เมื่อจบแล้วกราบอาราธนาพระสงฆ์ขึ้นสู่ธรรมาสน์ จากนั้นพิธีกรอาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีล รับศีล พิธีกรถวายผ้าป่าความดี พระสงฆ์ให้โอวาท กราบพระสงฆ์ พิธีกรกล่าวนำให้ครูและนักเรียนทุกคนนั่งสมาธิแผ่เมตตา ผู้แทนนักเรียนกราบนมัสการพระสงฆ์และคารวะครูอาจารย์ด้วยการมอบบัตรอวยพรแต่ท่าน

เสร็จพิธี

(นางวรรณท์ เทียงธรรม โรงเรียนวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ)

☺ กิจกรรมความเป็นผู้เสียสละ

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียน นักศึกษาทราบและมาสมัครด้วยตนเอง
๒. กำหนดวัน เวลา และสถานที่ซึ่งจะไปปฏิบัติงาน คือการสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์ที่วัด
๓. ติดต่อประสานงานกับทางวัด อุบาสกอุบาสิกา และผู้มีจิตศรัทธา เพื่อได้ร่วมมือกันดำเนินงาน มีผู้บริจาคอาหาร เครื่องดื่ม ยานพาหนะรับส่ง อุปกรณ์การก่อสร้าง และอื่น ๆ
๔. ขอความร่วมมือกับครูอาจารย์ที่ชำนาญการก่อสร้างช่วยควบคุมดูแล ประสานงานให้การพัฒนา และการสร้างเสนาสนะถวายสำนักสงฆ์เป็นไปด้วยความถูกต้องเรียบร้อย
๕. วันที่ปฏิบัติงานต้องเป็นวันหยุด โดยไม่เอาวันเรียนของนักเรียนนักศึกษาไปทำเพราะมุ่งให้เป็นผู้เสียสละเป็นสำคัญ และการไปปฏิบัติงานนั้นไม่ได้มุ่งหวังผลตอบแทนอะไรทั้งสิ้น

(นายอำนาจ บุญเรืองขาว วิทยาลัยเทคนิคระนอง จังหวัดระนอง)

☺ กิจกรรมคนดีธรรม ธรรมถึงคน

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียน นักศึกษาทราบเรื่องการเข้าวัด เพื่อปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ
๒. แจ้งให้ครูอาจารย์ที่มีความประสงค์จะร่วมงานไปวัดเพื่อทำงานร่วมกันด้วยจิตศรัทธามีใช้บังคับ
๓. ติดต่อประสานงานกับวัดที่จะนำนักเรียน นักศึกษาและครูอาจารย์ไป เพื่อได้ตกลงสิ่งที่จะต้องทำกับท่านเจ้าอาวาส พร้อมกับอุบาสกและอุบาสิกาที่เกี่ยวข้อง

๔. ให้นักเรียนนักศึกษาที่จะแสดงตนเป็นพุทธมามกะ จัดเตรียมเสื้อผ้าและเครื่องสักการบูชาให้ครบและถูกต้อง

๕. สิ่งสำคัญกว่าวัตถุคือให้ทุกคนได้เตรียม “ใจ” ให้เข้าถึงธรรม เพื่อให้สมกาศที่ปฏิญาณตนว่าเป็น “พุทธมามกะ”

๖. หลังจากปฏิญาณตนว่าเป็นพุทธมามกะแล้ว เมื่อถึงวันหยุดราชการที่ตรงกับวันพระ ขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ให้ไปวัดโดยนำปิ่นโตไปถวายพระ รับศีล ฟังธรรม แล้วทานอาหารพร้อมกันที่วัดตลอด ๑ ภาคเรียน

(นายอำนาจ บุญเรืองขาว วิทยาลัยเทคนิคระนอง จังหวัดระนอง)

😊 กิจกรรมน้องเณรขงษ์

วิธีปฏิบัติ

ให้นักเรียนปฏิบัติหน้าเสาธง หลังจากเคารพธงชาติและการอบรมประจำวันสิ้นสุดลง โดยให้เด็กเล็กประธานประจำวันกล่าวนำด้วยคำว่า “**ชั้นเด็กเล็กตรง**” เคารพพี่คะ/ครับ “**ปฏิบัติ**” (ชั้นเด็กเล็กไหว้พี่ ชั้น ป.๑-๖ ไหว้ตอบ) ต่อไปชั้น ป.๑-๕ กล่าวแบบเดียวกัน ชั้นสุดท้าย ประธานนักเรียนกล่าวเชิญชวนนักเรียนทั้งหมดเคารพครู และคณะครูไหว้ตอบทำนองนี้เป็นประจำตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ การกระทำแบบนี้เป็นการฝึกให้เด็กรู้จักเคารพรุ่นพี่และครูอาจารย์เป็นนิสัย

(นายเสถียร ไชยนวรรตน์ โรงเรียนบ้านสบสาย จังหวัดแพร่)

😊 กิจกรรมเก็บดอกไม้ไปวัด

วิธีปฏิบัติ

ทางโรงเรียนได้ให้นักเรียนช่วยกันปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ทั้งที่โรงเรียนและที่บ้านแล้ว นำดอกไม้ไปไหว้พระในวันพระและวันสำคัญ ๆ ทางศาสนาร่วมกับผู้ปกครอง ผลจากการปฏิบัติกิจกรรมนี้ทำให้นักเรียนรักธรรมชาติ รักความสวยงาม มีจิตใจที่อ่อนโยน ฝึกนักเรียนให้เป็นผู้รู้จักการทำบุญ การไปวัด มีความยึดมั่นในศาสนาและปฏิบัติได้อย่างถูกต้องในทางศาสนพิธี เป็นที่รักใคร่แก่บุคคลทั่วไป

(นายเสถียร ไชยนวรรตน์ โรงเรียนบ้านสบสาย จังหวัดแพร่)

😊 กิจกรรมนกกะยางคำกลอน

วิธีปฏิบัติ

กิจกรรมปฏิบัติในห้องเรียน

นักเรียนจำนวน ๔๕ คน

เวลาที่ใช้ ๔๐ นาที

อุปกรณ์ กระดาษหนังสือพิมพ์ ขนาด ๑๒ X ๑๒ นิ้ว จำนวน ๒ แผ่น

ขั้นตอนการ

๑. นักเรียนทุกคนมีกระดาษสำหรับพับนกกะยาง คนละ ๒ ตัว
๒. นักเรียนพับนกกะยาง คนละ ๑ ตัว ในเวลาที่กำหนด ๕ นาที นักเรียนคนใดพับเสร็จให้ยื่นขึ้น
๓. นักเรียนที่พับไม่ได้จะต้องศึกษาจากเพื่อนในกลุ่มที่พับได้ใช้เวลา ๑๕ นาที ทุกคน จะพับนก

ได้ตามจำนวน คนละ ๒ ตัว

๔. จากนั้นนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมพิจารณาชีวิตของนก ที่จะต้องศึกษาเป็นตัวอย่างโดยทุกคน

ได้อภิปรายร่วมกันเป็นเวลา ๑๐ นาที

๕. นักเรียนสรุปลงเป็นคำกลอน “นกไม่มีขน คนไม่มีความรู้ ขึ้นสู่ที่สูงไม่ได้”

ผลจากการใช้กิจกรรมนี้

๕.๑ นักเรียนมีความตรงต่อเวลาและมีความเชื่อมั่นตนเอง สามารถปฏิบัติตนอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

๕.๒ ทำให้ครูรู้จักเด็กนักเรียนด้วยการทำงาน

๕.๓ ครูสามารถแก้ไขนักเรียนที่ไม่มีความมั่นใจในตัวเอง สามารถทำงานได้อย่างประสบผลสำเร็จ นักเรียนสามารถเข้าใจบทเรียนได้ง่าย โดยใช้ระยะเวลาอันสั้นและสนุกสนานตื่นเต้นกับบทเรียน

(นางสาวสุนิดา จันทะโก โรงเรียนพิจิตรพิทยาคม จังหวัดพิจิตร)

😊 กิจกรรมธรรมะพาสุข

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมนักเรียน แจงรายละเอียดของโครงการ กำหนดวัน เวลา สถานที่

๒. ดำเนินการโดยใช้เวลา ๓๐ นาทีหลังจากรับประทานอาหารกลางวันในห้องจริยศึกษา กิจกรรมหลักที่ต้องปฏิบัติทุกครั้งคือ การสวดมนต์ไหว้พระและการนั่งสมาธิ

๓. หลังจากกิจกรรมหลักแล้วมีกิจกรรมเสริมวันละ ๑ กิจกรรม เลือกตามความเหมาะสม ดังนี้
 - ๓.๑ ฟังนิทานธรรมะโดยครูเป็นผู้เล่า
 - ๓.๒ ฟังนิทานธรรมะโดยนักเรียนเป็นผู้เล่า
 - ๓.๓ ร้องเพลงธรรมะ
 - ๓.๔ ชมวิดีโอเกี่ยวกับธรรมะ
 - ๓.๕ ประกวดร้องเพลงเกี่ยวกับธรรมะ
 - ๓.๖ แสดงละครธรรมะ โดยมอบหมายให้นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการดำเนินการเลือกเรื่อง และฝึกซ้อมกันเอง ผู้รายงานเป็นเพียงผู้ประสานงานจัดการแสดงให้
 - ๓.๗ ประกวดเรียงความเกี่ยวกับธรรมะเดือนละ ๑ ครั้ง
 - ๓.๘ ประสานงานกับครูบรรณารักษ์ ให้นักเรียนเขียนหนังสือสำหรับเด็กเกี่ยวกับธรรมะ
๔. ครู นักเรียน ร่วมกันสรุปว่าแต่ละกิจกรรมให้แนวคิดอย่างไรและนำไปปฏิบัติให้เกิดผลดี ในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขในสังคมต่อไป

(นางดารณี กิตติวาณิช โรงเรียนบ้านบางสนฯ จังหวัดชุมพร)

😊 กิจกรรมส่งเสริมความดี

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูชี้แจงนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ให้ทราบโดยการส่งเสริมความดีและแนวดำเนินการส่งเสริมความดี
๒. กำหนดหัวข้อเรื่องในการส่งเสริมความดีที่นักเรียนสามารถปฏิบัติได้ มีดังนี้
 - ๒.๑ ความรับผิดชอบหน้าที่ต่อตนเอง
 - ๒.๒ ความรับผิดชอบหน้าที่ต่อครอบครัว
 - ๒.๓ ความรับผิดชอบหน้าที่ต่อสังคม ชุมชนในท้องถิ่น
 - ๒.๔ ความรับผิดชอบหน้าที่ต่อประเทศชาติ
 - ๒.๕ ความเมตตากรุณาต่อมนุษย์และสัตว์
 - ๒.๖ ความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น
 - ๒.๗ ความเสียสละ
 - ๒.๘ การประหยัด
๓. กำหนดวิธีการปฏิบัติ
 - ๓.๑ ครูเตรียมสถานที่ คือ โต๊ะหมู่บูชา พานใส่ความดีของนักเรียน กระดาษในห้องพระพุทธรูปศาลา

๓.๒ ให้นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ทุกคนเขียนความดีที่ได้กระทำนี้ใส่กระดาษ แล้วนำมาใส่พานที่หน้าโต๊ะหมู่บูชา พร้อมทั้งตั้งสัจจะวาจาและกราบพระทุกวันในตอนเย็นหลังเลิกเรียน

๓.๓ เมื่อครบ ๑ ภาคเรียน รวบรวมผล ใครสะสมได้มากจะมีรางวัลให้

๔. ครูแจกเอกสาร แบบกรอกพฤติกรรมตามข้อ ๒ ให้นักเรียนเติมในช่องว่างในตารางทุกวัน โดยให้ไว้สำหรับกรอกคนละ ๑ เล่ม และเก็บไว้ที่ห้องพระพุทธรักษา ดังนี้

ชื่อ/นามสกุล.....ชั้น.....เลขที่.....

วัน เดือน ปี	เวลา	พฤติกรรมที่ปฏิบัติ	ความคิดเห็นของครู
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ฯลฯ

ประเมินผลเมื่อสิ้นปีการศึกษาและมอบรางวัลให้แก่นักเรียน

(นางมาลิน มณฑาสวรรณ โรงเรียนบ้านทุ่งน้อยฯ จังหวัดนครปฐม)

😊 **กิจกรรมชุดที่ ๑ มีรางวัล**

วิธีปฏิบัติ

๑. ให้นักเรียนเสนอรายการโทรทัศน์ที่มีสาระเหมาะสมแก่วัยของตนในด้านคุณธรรมครูเสนอแนะร่วมด้วย
๒. เชิญชวนให้นักเรียนเลือกชมรายการดังกล่าว พร้อมเขียนรายงานผลการชมว่าชื่นชอบตัวละครใด เพราะอะไร ไม่ชอบตัวละครใด เพราะอะไร ส่งผู้รับความคิดเห็น
๓. คัดเลือกผลการรายงานที่ดีเพื่อมอบรางวัลและเสนอต่อเพื่อน ๆ หน้าเสาธง
๔. นำไปติดบอร์ดและเย็บรวมเล่ม

(โรงเรียนสฤทธิเดช จังหวัดจันทบุรี)

☺ กิจกรรมมุมแบ่งปัน

วิธีปฏิบัติ

๑. กำหนดที่ตั้งของมุมแบ่งปัน
๒. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนนำของใช้ที่ตนเองไม่ใช้แล้ว แต่ยังอยู่ในสภาพที่ดี เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า หนังสือ ฯลฯ หรือผลไม้ที่บ้านของตนมาให้เพื่อน ๆ ที่มุมแบ่งปัน (โดยสมัครใจด้วยตนเอง)
๓. ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนที่ขาดแคลนหรือไม่ขาดแคลนมาก แต่ไม่ต้องการจะรบกวนผู้ปกครองมารับของไปใช้
๔. จัดทำรายนามผู้บริจาคเพื่อประกาศยกย่อง
๕. ให้นักเรียนผู้รับบริจาค เขียนความรู้สึกและขอบคุณผู้บริจาค

(โรงเรียนสฤทธิเดช จังหวัดจันทบุรี)

☺ กิจกรรมประกวดบรรยายธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. รับสมัครนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖
๒. แต่งตั้งคณะกรรมการครูจรรยาวิชา คัดเลือกนักเรียน
๓. ตัวแทนห้องละ ๑ คน ที่ได้รับคัดเลือกจะต้องฝึกซ้อม
๔. ดำเนินการฝึกซ้อมตามหัวข้อธรรมะที่จะต้องประกวด เช่น **“เครื่องหมายของคนดี”**
๕. เทคนิคที่ใช้การบรรยาย
๖. คัดเลือกนักเรียนที่ชนะที่ ๑, ๒, ๓ และแจกรางวัล
๗. คัดเลือกตัวแทนของโรงเรียน ๑ คน ไปฝึกซ้อมเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมนอกโรงเรียน

(นางสาวอัญชลี อรชร โรงเรียนวัดนิมมานรดี กรุงเทพฯ)

😊 กิจกรรมโรงเรียนสตรีวัดเขาไฉ่

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดทำสมุดบันทึกน้ำใจประจำทุกห้องเรียน โดยตีช่องลักษณะ ดังนี้

วัน เดือน ปี	ชื่อผู้มีน้ำใจ	ชื่อผู้รับแจ้ง	ผู้รับรอง
.....
.....
.....

ฯลฯ

๒. ประชุมครูประจำชั้นเพื่อชี้แจงแนวการบันทึกน้ำใจว่า การบันทึกนั้นให้นักเรียนเป็นผู้บันทึกด้วยตนเอง โดยเน้นความซื่อสัตย์ บันทึกเฉพาะสิ่งที่ตนปฏิบัติและเป็นประโยชน์ต่อเพื่อน ครู พ่อแม่ หรือผู้ใกล้ชิด พยานหรือผู้รับรองอาจเป็นครูหรือเพื่อนก็ได้

๓. การติดตามผล ผู้รับผิดชอบโครงการกำหนดการส่งบันทึกน้ำใจทุก ๒ สัปดาห์ หากมีนักเรียนที่สมควรได้รับการชมเชยเป็นพิเศษ จึงประกาศยกย่องหน้าแถวในช่วงเช้าและมอบใบประกาศเกียรติคุณพร้อมรางวัลตามสมควร

(โรงเรียนกำจรวิทย์ จังหวัดลพบุรี)

😊 กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมนักเรียนโดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

วิธีปฏิบัติ

๑. แบ่งกลุ่มนักเรียนทั้งหมดออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ใช้กระดุมสีติดที่อกเสื้อเป็นเครื่องหมาย มีหัวหน้ากลุ่ม กรรมการกลุ่ม ๑๐ คน และครูที่ปรึกษาประจำกลุ่ม

๒. แต่ละกลุ่มประชุมชี้แจงนโยบายและวัตถุประสงค์ของกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์โดยเน้นให้เห็นถึงความร่วมมือกันปฏิบัติตนด้านคุณธรรมจริยธรรม

๓. จัดกิจกรรมบังคับคือ

๓.๑ การรายงานการทำความดี ให้หัวหน้ากลุ่มและกรรมการกลุ่มสรรหาความดีของสมาชิกภายในกลุ่มตลอดวัน แล้วรายงานหน้าแถวในตอนบ่าย

๓.๒ ให้นักเรียนทุกคนสำรวจพฤติกรรมที่ดีและไม่ดีของตนเอง จากแบบสำรวจประจำตัว

๓.๓ ให้ประเมินพฤติกรรมของสมาชิกภายในกลุ่มตามแบบประเมิน แล้วแจ้งให้ผู้ถูกประเมินทราบโดยไม่เปิดเผย

๓.๔ หัวหน้ากลุ่มจะรวบรวมพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสมาชิกภายในกลุ่ม และแจ้งให้กลุ่มทราบสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง โดยไม่ระบุชื่อบุคคลและแจ้งในเฉพาะกลุ่มของตน

๓.๕ ครูจรรยาธิปไตยให้ความรู้และปลูกฝังด้านคุณธรรมสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๔. จัดกิจกรรมเสริม โดยแต่ละกลุ่มเลือกปฏิบัติ เช่น การเล่นนิทานธรรมะ การปฏิบัติตนตามมารยาทไทย การสวดมนต์ การร้องเพลงธรรมะ และมีการประกวดกิจกรรมเหล่านี้ตามโอกาสที่เหมาะสม

๕. ครูประจำกลุ่ม ครูจรรยาธิปไตย ผู้บริหารโรงเรียน ประเมินผลโครงการทุกระยะ

(นางฉลวย เชาว์ชัย โรงเรียนวัดบางประทุนนอก กรุงเทพฯ)

😊 กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์

วิธีปฏิบัติ

๑. กำหนดให้นักเรียนทุกคนต้องปฏิบัติ โดยกำหนดบริเวณที่ต้องรับผิดชอบเป็นรายชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

๒. กำหนดเวลาที่ปฏิบัติ คือ ตอนเช้าก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติและตอนกลางวันก่อนเข้าแถวเรียนภาคบ่าย ช่วงละประมาณ ๓ นาที

๓. มีการประเมินผลการปฏิบัติทุกครั้ง โดยประสานงานกับคณะกรรมการสภานักเรียนเป็นผู้ตรวจและรายงานหน้าแถว

๔. ถ้าชั้นใดปฏิบัติได้ดี ไม่มีข้อบกพร่อง จะได้รับคำชมเชยโดยการเชิญธงประจำสายชั้นขึ้นสู่ยอดเสา ซึ่งปักไว้ในที่ที่เห็นชัดเจน ซึ่งจะกำหนดไว้ว่าสายชั้นใดมีธงประจำสีใด แต่ถ้าชั้นใดปฏิบัติบกพร่องครูประจำชั้นจะเป็นผู้กำกับให้นักเรียนแก้ไขทันที โดยวิธีนี้จะเท่ากับกระตุ้นเตือนความรับผิดชอบของครูประจำสายชั้นนั้น ๆ ด้วย

๕. ผลประโยชน์ของกิจกรรมนี้ นอกจากจะช่วยให้บริเวณโรงเรียนสะอาดเป็นระเบียบแล้วยังเป็นการปลูกฝังคุณธรรมในด้านการรับผิดชอบต่อหน้าที่ การกระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นสุข

(นางฉลวย เชาว์ชัย โรงเรียนวัดบางประทุนนอก กรุงเทพฯ)

☺ กิจกรรมดารากับภาษาธรรมประจำสัปดาห์

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดทำบอร์ดติดหน้าห้องจริยธรรม เรื่องดารากับภาษาธรรมประจำสัปดาห์ เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนสุภาษิตเตือนใจ

๒. แบ่งนักเรียนรับผิดชอบเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๓ คน แต่ละกลุ่มนำพุทธศาสนสุภาษิตพร้อมคำแปลเขียนในกระดาษโปสเตอร์และภาพดาราดัดไว้มุมหนึ่ง พร้อมทั้งบทความเขียนให้เข้ากับเนื้อเรื่องพุทธศาสนสุภาษิต บรรยายชักจูง ชักชวนให้กระทำในสิ่งที่ดีเสมือนว่า เป็นคำชักชวนจากดารา

๓. หมั่นเวียนจัดทำทุกสัปดาห์ ๆ ละ ๑ เรื่อง

๔. บันทึกภาพเพื่อนำไปจัดนิทรรศการต่อไป

(นางสาวนิตยา กฤตศิลป์ โรงเรียนยะหาศิรยานุกูล จังหวัดยะลา)

☺ กิจกรรมบ้านธรรมะ

วิธีปฏิบัติ

เนื่องจากโรงเรียนมีห้องจริยธรรม ได้จัดมุมหนึ่งของห้องให้เป็นเหมือนกับบ้านมุมนั้น จะมีเรื่องราวด้านศาสนา คติธรรมคำสอนหลักธรรมต่าง ๆ เป็นจุด ๆ แบ่งเป็นสวนรอบ ๆ และจัดกระถางต้นไม้เข้าไปเป็นจุด ๆ ตามสวนต่าง ๆ เหมือนกับเป็นบริเวณรอบบ้าน โดยแบ่งนักเรียนรับผิดชอบเป็นกลุ่ม การดูแลบริเวณสวนและความเป็นระเบียบของบ้าน บริเวณสวนจะมีคติธรรม จัดแบ่งเป็น ๖ สวน ได้แก่

สวนที่ ๑ สวนเศรษฐี

สวนที่ ๒ สวนหัวหน้า

สวนที่ ๓ สวนมหาภัย

สวนที่ ๔ สวนศิษย์ผู้น่ารัก

สวนที่ ๕ สวนกัลยาณมิตร

สวนที่ ๖ สวนชาวพุทธ

บริเวณกลางของมุมนั้นจะเป็นเหมือนตัวบ้าน ภายในมีที่นั่งให้นักเรียนศึกษาหาความรู้ ที่สำคัญมีสื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนาอย่างหลากหลาย มีวารสารดอกบัวที่จัดทำขึ้น หนังสือเกมให้นักเรียนได้เพลิดเพลินและให้ความสนใจเกี่ยวกับพุทธศาสนามากขึ้น ทุกครั้งที่ได้เข้าไปใช้ในบ้านธรรมะนี้

(นางสาวนิตยา กฤตศิลป์ โรงเรียนยะหาศิรยานุกูล จังหวัดยะลา)

☺ กิจกรรมน้ำใจไมตรี

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดกลุ่มสนใจในโรงเรียนและร่วมกับสถานนักเรียน จัดทำของที่ระลึกหรือของขวัญด้วยฝีมือของนักเรียน โดยอยู่ในความควบคุมของครู
๒. กลุ่มสนใจออกเยี่ยมเยียนผู้มีพระคุณต่อโรงเรียน นักเรียน หรือหน่วยงานที่ช่วยเหลือโรงเรียน เช่น โรงพยาบาล สถานีตำรวจหรือโรงเรียนใกล้เคียง เป็นต้น เพื่อมอบของที่ระลึก ของขวัญ พร้อมกล่าวขอบคุณในน้ำใจไมตรีที่มีต่อโรงเรียนในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ เช่น เทศกาลขึ้นปีใหม่ วันเด็ก โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด ครูคอยเป็นที่เลี้ยง
๓. นำผลงานการเยี่ยมเยียนชุมชน กระจายข่าวให้นักเรียนในโรงเรียนทุกคนทราบ

(โรงเรียนเทศบาลบ้านย่านยาว จังหวัดพังงา)

☺ กิจกรรมเก็บของหายและรับคืน

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดให้มีสมุดทะเบียนลงรายละเอียดของเงินและสิ่งของที่เก็บได้ไว้ที่ฝ่ายปกครอง
๒. เมื่อนักเรียนเก็บเงินหรือสิ่งของได้ให้นำส่งฝ่ายปกครองเพื่อลงทะเบียน
๓. ให้อาจารย์เวรประจำวันประกาศชมเชย การกระทำความดีของนักเรียนที่เก็บเงินและสิ่งของได้ เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนทั่วไปในด้านความซื่อสัตย์
๔. ให้นักเรียนที่ทำเงินหรือสิ่งของตกหาย ขอรับคืนได้ที่ฝ่ายปกครอง
๕. ให้นักเรียนที่เป็นเจ้าของเงินหรือสิ่งของที่ตกหาย กล่าวขอบคุณต่อผู้เก็บของได้
๖. บันทึกพฤติกรรมของนักเรียนผู้กระทำดี ในด้านความซื่อสัตย์และความมีน้ำใจต่อกันนี้ ในทะเบียนประวัตินักเรียน

(นางทองคำ ผดนิทร โรงเรียนกระทุ่มแบน “วิเศษสมุทคุณ” จังหวัดสมุทรสาคร)

☺ กิจกรรมงานคณิตศรัทธา

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้นักเรียนทราบ
๒. อบรมนักเรียนหน้าเสาธงเรื่องความซื่อสัตย์
๓. จัดนักเรียนแสดงบทบาทสมมติเรื่อง ความซื่อสัตย์ หน้าเสาธง ๓-๕ นาที

๔. แจงให้นักเรียนที่เก็บของตกได้นำส่งประชาสัมพันธ์โรงเรียนประกาศหาเจ้าของ

๕. วันที่กพฤติกรรมของนักเรียนผู้เก็บของตกได้ นำส่งโรงเรียนประกาศหาเจ้าของจะได้คะแนนความดีเท่ากับครึ่งหนึ่งของราคาสິงของ เช่น เก็บนาฬิการาคา ๑๐๐ บาท จะได้คะแนนความดี ๕๐ คะแนน

๖. เมื่อใกล้สิ้นสุดแต่ละภาคเรียน ก็จะรวบรวมคะแนนความดีของนักเรียน ผู้ที่มีคะแนนความดีสะสม ๕๐ คะแนนขึ้นไป จะมอบเกียรติบัตรยกย่องให้ปรากฏแก่บุคคลทั่วไป

๗. จัดพิธีมอบเกียรติบัตร “คนดีศรีพิริยะ” หน้าเสาธงและจัดป้ายนิเทศยกย่อง

(นายวิสุทธิ ลิทธิอักษร โรงเรียนพิริยาลัยจังหวัดแพร่ จังหวัดแพร่)

😊 กิจกรรมยามเช้าและกิจวัตรประจำวัน

วิธีปฏิบัติ

๑. ตอนเช้าเมื่อมาถึงโรงเรียน นักเรียนทุกคนจะไหว้พระพุทธรูปประจำสถานศึกษา ครูที่มีอาวุโส น้อยจะไหว้ครูที่มีอาวุโสกว่า นักเรียนสวัสดีครูทุกคนเมื่อพบ

๒. เมื่อมีสัญญาณเข้าแถวหน้าเสาธง นักเรียนที่เป็นสารวัตรจะช่วยควบคุมดูแลการจัดแถว เพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อยยิ่งขึ้น

๓. เคารพธงชาติ สวดมนต์ ทำสมาธิ แผ่เมตตา และกล่าวคำสวัสดิ์ โดยน้องจะสวัสดิ์พี่ เมื่อครบทุกชั้นแล้ว นักเรียนจะสวัสดิ์ครูพร้อมกัน ครูทุกคนรับไหว้ ครูเวรประจำวัน อบรมเน้นคุณธรรม แจ้งข่าวหน้าเสาธง

๔. ตัวแทนนักเรียนเสนอข่าวประจำวัน ภาษาไทยวันละคำ

๕. ตัวแทนนักเรียนสาธิตมารยาทงาม ๑ นาที เช่น การไหว้พระ ไหว้ครู ไหว้ผู้ใหญ่ การรับของ การส่งของ ฯลฯ จากนั้นนักเรียนทั้งหมดปฏิบัติตาม

๖. ครูให้นักเรียนกล่าวคำรักษาศีลสัปดาห์ละ ๑ ข้อ เช่น ศีลข้อที่ ๑ “วันนี้ ข้าพเจ้าจะรักษาศีลข้อที่ ๑ จะไม่ฆ่าสัตว์ จะไม่รังแกสัตว์ ข้าพเจ้าจะหมั่นเตือนตัวเองอยู่เสมอ หากแม้ข้าพเจ้าปฏิบัติไม่ได้ ข้าพเจ้ายินดีให้เพื่อนเตือนและหากแม้ข้าพเจ้าปฏิบัติไม่ได้ ข้าพเจ้ายินดีเขียนคำสารภาพส่งให้ครูทราบด้วยความซื่อสัตย์” ข้อความต่อไปก็กล่าวเหมือนกันเพียงแต่เปลี่ยนชื่อข้อที่เราจะรักษา ถ้ายังปฏิบัติไม่ได้ นักเรียนจะต้องรักษาต่อไปอีก พร้อมทั้งเขียนคำสารภาพส่งในตู้ที่จัดไว้ให้เพื่อนำไปประเมินผล

๗. นักเรียนจะเดินแถวเข้าชั้นเรียน โดยมีครูประจำชั้นเดินนำนักเรียน เมื่อไปถึงห้องเรียนนักเรียนทุกคนจะไหว้ครูก่อนเข้าชั้นเรียน

๘. เวลา ๑๑.๓๐ น. นักเรียนเข้าแถวรับประทานอาหารกลางวัน นักเรียนผลัดกันทำหน้าที่ตักอาหารประจำวัน ก่อนรับประทานอาหารเช้าหน้าชั้นกล่าวนำขอบคุณแล้วจึงรับประทาน

๙. เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว นักเรียนเข้าแถวส่งถาด ล้างช้อนโดยมีหัวหน้ากลุ่มควบคุมดูแล แทนครู

๑๐. ก่อนเข้าเรียนภาคบ่าย นักเรียนทำสมาธิ ฟังนิทานธรรมะโดยคณะกรรมการชมรมพุทธศาสน์ เป็นผู้เล่า

๑๑. ก่อนกลับบ้าน นักเรียนจะเดินมารอผู้ปกครองตามจุดนัด (เฉพาะโรงเรียนอนุบาล) ที่บริเวณภายในอาคารอเนกประสงค์ เมื่อผู้ปกครองหรือเจ้าของรถมารับนักเรียนนักเรียนจะสวัสดีครูที่เป็นเวรประจำวัน แล้วเดินไปพบผู้ปกครอง สวัสดีผู้ปกครองและครูทุกคนที่ดูแลนักเรียนที่บริเวณประตูโรงเรียน

(โรงเรียนอนุบาลตาก จังหวัดตาก)

☺ กิจกรรมทำความเคารพอาจารย์เวรประจำวัน ณ จุดที่กำหนด

วิธีปฏิบัติ

ทุกเช้าในเวลาเปิดทำการ อาจารย์เวรประจำวันแต่ละวันจะมาคอยรับนักเรียนที่ศาลาปกครอง ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าโรงเรียน ตั้งแต่เวลา ๐๖.๓๐ น. ทุกวัน ด้านหน้าศาลาปกครองจะเป็นทางเดินกว้างประมาณ ๓ เมตร โรงเรียนได้กำหนดจุดยืนแถวหน้าสำหรับนักเรียนหญิงและแถวหลังสำหรับนักเรียนชาย โดยทาสีเหลืองเป็นวงกลมรัศมีประมาณ ๔ ฟุต ห่างกันประมาณ ๑/๒ ฟุต นักเรียนจะเข้าแถวเดินมาตามทางเดิน คนแรกจะหยุดที่จุดที่ ๑ คนถัดมาจะยืนในจุดที่ ๒ และจุดต่อ ๆ มา จนถึงจุดสุดท้าย แถวละ ๑๔ จุด จำนวน ๑๔ คน โดยวิธีนี้อาจารย์เวรประจำวันจะมีโอกาสดูแลสุขภาพ แต่งกาย ผสม ความสะอาด ความเป็นระเบียบของนักเรียนได้อย่างใกล้ชิด เมื่อทุกคนเรียบร้อย ครูจะบอกอนุญาตให้ไปได้ นักเรียนจะทำความเคารพครูและเป็นช่วงเวลาที่สามารถสอนวิธีทำความเคารพให้สวยงามถูกต้องได้เป็นอย่างดี เมื่อสัญญาณเลิกเรียน นักเรียนจะเริ่มทยอยกลับโดยจะต้องผ่านศาลาปกครอง นักเรียนจะพบกับอาจารย์เวรในช่วงเย็น (ซึ่งไม่ซ้ำกับช่วงเช้า) และทุกคนจะปฏิบัติเช่นเดียวกับเวลาเช้า

(โรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี)

☺ กิจกรรม ๕ นาทีกับจริยศึกษา

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูนำนิทาน กรณีตัวอย่าง ข่าว หรือเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ที่มุ่งสอนหรือเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านจริยธรรมคุณธรรม ให้นักเรียนฟังก่อนที่นักเรียนจะเรียนตามปกติในตอนเช้าก่อนเรียน ประมาณ ๕ นาที

๒. ครูให้นักเรียนวิเคราะห์เรื่องที่ครูนำมาให้นักเรียนฟังว่านักเรียนได้ข้อคิดอะไรบ้าง จากเรื่อง และเรื่อง que นักเรียนได้ฟังนี้เป็นการส่งเสริมจริยธรรมในด้านใด และตัวละครหรือบุคคลใดบ้างในเรื่องที่นักเรียนสามารถนำไปเป็นตัวอย่างได้บ้างและเป็นตัวอย่างทางด้านจริยธรรมในด้านใด

๓. ครูและนักเรียนช่วยกันสรุปเรื่องที่ได้ฟัง ข้อคิดที่ได้จากบทเรียนและแนวทางที่จะนำไปเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

(นางสาวศร บุนนาค โรงเรียนบ้านต้นม่วง จังหวัดเชียงราย)

😊 กิจกรรมสังคมออมทรัพย์

วิธีปฏิบัติ

๑. ขออนุญาตสถานศึกษาจัดโครงการกิจกรรมสังคมออมทรัพย์
๒. ติดต่อประสานงานกับธนาคารออมสิน
๓. ประชาสัมพันธ์และเชิญวิทยากรมาบรรยายให้นักเรียนฟัง ในหัวข้อ **“ฝากธนาคารออมสินดีอย่างไร”** เพื่อกระตุ้นให้มีความสนใจมากขึ้น
๔. ดำเนินการรับฝากเงิน โดยกำหนดทุกวันพฤหัสบดี เวลา ๑๑.๕๐-๑๒.๔๐ น. สถานที่ฝากเงิน คือ ศาลาผู้ปกครอง
๕. ประสานกับทางธนาคารอำนวยความสะดวกในการถอนเงินของนักเรียน คือ
 - ๕.๑ ครูผู้รับผิดชอบเซ็นลายมือชื่อรับรองการเบิกเงินของนักเรียน เพื่อป้องกันการขโมยสมุดบัญชีของเพื่อน ๆ ไปเบิกเงิน
 - ๕.๒ อำนวยความสะดวกให้นักเรียนสามารถเบิกเงินได้ที่โรงเรียน ในวันที่ทางธนาคารมารับฝากเงิน เพื่อป้องกันนักเรียนประสบอุบัติเหตุในขณะที่ออกไปถอนเงิน
๖. มอบรางวัลนักเรียนที่มีการออมทรัพย์ได้มากที่สุด คือ
 - ๖.๑ ประเภทที่ ๑ นักเรียนที่ฝากคิดเป็นจำนวนเงินที่ฝากมากที่สุด
 - ๖.๒ ประเภทที่ ๒ นักเรียนที่ฝากคิดเป็นจำนวนครั้งที่ฝากมากที่สุด

(นายไพศาล เรือนทัฬหะ โรงเรียนนวมวิทย์วิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร)

๘ กิจกรรมธนาคารความดี

วิธีปฏิบัติ

๑. นักเรียนทุกคนของโรงเรียนขอเปิดบัญชีความดีไว้กับธนาคาร (ใช้แบบเช่นเดียวกับแบบขอเปิดบัญชีเหมือนของธนาคาร)

๒. ในแต่ละวันนักเรียนที่ทำความดีตามหลักธรรมของศาสนาทุกข้อให้นำมาฝากเพิ่มเติมได้ทุกวัน ๆ ละกี่ครั้งก็ได้ (ใช้แบบฝากความดี)

๓. เมื่อหลังจากโรงเรียนเลิกแล้ว ผู้จัดการธนาคารและผู้ช่วยผู้จัดการจะนำแบบฝากความดีมาตรวจสอบและบันทึกความดีที่นักเรียนได้ทำและนำมาฝาก ติค่าเป็นคะแนนหรือแต้มแล้วบันทึกไว้ในสมุดคู่ฝากความดี

๔. ค่าความดีจัดออกเป็น ๔ ระดับ ดังนี้ (ตัวอย่าง)

๔.๑ ช่วยเหลือชีวิตสัตว์หรือคนให้พ้นภัย มีค่าเท่ากับ ๔ คะแนน (แต้ม)

๔.๒ เข้าวัดปฏิบัติธรรม, อบรม ฯลฯ มีค่าเท่ากับ ๓ คะแนน (แต้ม)

๔.๓ ช่วยเหลือครู, เพื่อน ฯลฯ มีค่าเท่ากับ ๒ คะแนน (แต้ม)

๔.๔ ตรงต่อเวลา ฯลฯ มีค่าเท่ากับ ๑ คะแนน (แต้ม)

๕. เมื่อสิ้นปีการศึกษาหนึ่ง ๆ จะรวบรวมค่าของความดีรวมจัดอันดับนักเรียนที่มีความดีสะสมตลอดปีมอบโล่และรางวัล คือ

๕.๑ นักเรียนที่ฝากความดีไว้กับธนาคารความดีได้คะแนน (แต้มสูงสุด) จะได้รับโล่เกียรติยศโดยจัดมอบให้ในวันพิธีไหว้ครูของปีการศึกษาต่อไป

๕.๒ นักเรียนที่ฝากความดีลดลงเหลืออีกจำนวน ๕๐ คน จะได้รับเกียรติบัตรแห่งความดีจากผู้อำนวยการโรงเรียน

(นางอุไรวรรณ รักษาทรัพย์ โรงเรียนจิตใจชื่น จังหวัดปราจีนบุรี)

๘ กิจกรรมแต่งเพลงเพื่อขัมมนาคุณธรรมจริยธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน โดยขอความร่วมมือจากครูฝ่ายนันทนาการ (ครูสอนดนตรี)

๒. จัดประชุมคณะกรรมการเพื่อวางแผนการจัดกิจกรรม โดยวางหลักเกณฑ์การประกวดการให้คะแนน การขับร้อง ฯลฯ

๓. จัดประชุมชี้แจงรายละเอียดแก่คณะนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษา

๔. นักเรียนแต่ละห้องร่วมกันแต่งเพลงที่มีเนื้อหา เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม เช่น ความรักสถาบัน การเคารพครูอาจารย์ ความสามัคคี การเสียสละเพื่อส่วนรวม ฯลฯ
๕. จัดประกวดแต่งเพลงและร้องเพลงของแต่ละห้องเรียน โดยมีคณะกรรมการตัดสิน
๖. ประกาศผลการตัดสินและมอบรางวัล

(โรงเรียนเซนต์โยเซฟ บางนา จังหวัดสมุทรปราการ)

☺ กิจกรรมสมาทานศีลพิธีกรรมในวันหยุดราชการ

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุม/มอบหมายงานแก่คณะผู้ดำเนินการ มีอาจารย์ฝ่ายปกครองดูแลให้งานลุล่วงตามเป้าหมาย
๒. ติดต่อทางวัดเพื่อนิมนต์พระและขอใช้สถานที่
๓. แจ้งผู้ปกครองขออนุญาตนำนักเรียนไปปฏิบัติกิจกรรมในวันหยุดราชการ
๔. คณะผู้ต่าง ๆพานักเรียนไปฟังธรรมที่วัด ทุกครั้งที่ปฏิบัติกิจกรรมนี้ทางโรงเรียนจะเช็คชื่อนักเรียน โดยกำหนดไว้ว่านักเรียนทุกคนต้องผ่านกิจกรรมนี้
๕. ฝึกนักเรียนเป็นผู้นำในการประกอบศาสนพิธีตลอดขั้นตอน

(นางสาวมยุรี อภิวิาท โรงเรียนสตรีประเสริฐศิลป์ จังหวัดตราด)

☺ กิจกรรมเพลงส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดหาเพลงที่เป็นการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม
 ๒. ครูเปิดเพลงให้นักเรียนฟังในตอนเช้าของแต่ละวัน ก่อนเวลาเข้าแถวเคารพธงชาติ
- หมายเหตุ** ครูอาจจะรวบรวมเพลงที่เห็นว่าดีเป็นการสนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาประเพณีตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมมาใช้ก็ได้

(นางลำอาง จงสุข โรงเรียนเทศบาลบ้านศรีตะกั่วป่า จังหวัดพังงา)

😊 กิจกรรมหุ่นนิ้วมือคุณธรรม

วิธีปฏิบัติ

1. ฝึกนักเรียนทำหุ่นนิ้วมือให้ได้เสียก่อน
2. แบ่งกลุ่ม ๆ ละ ๕-๖ คน ช่วยกันเขียนนิทาน ๑ เรื่อง โดยเน้นหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่งเพียง ๑ ข้อ จัดทำเป็นรูปเล่มอย่างสวยงาม มีภาพประกอบได้ด้วยยิ่งเป็นการดี
3. นักเรียนช่วยกันประดิษฐ์หุ่นนิ้วมือตามตัวละครในเรื่องให้ครบ
4. นักเรียนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลงานของตน โดยการเชิดหุ่นนิ้วมือประกอบนิทานที่กลุ่มช่วยกันสร้างขึ้นให้กับเพื่อนในชั้นชม
5. นำคำติชมเพื่อปรับปรุงผลงานอีกครั้ง เก็บบรรจุกล่องไว้สำหรับจัดนิทรรศการหรือนำมาแสดงให้นักเรียนทั้งโรงเรียนได้ชมและมอบให้กับทางศูนย์เด็กเล็กต่อไป

(นางลำอรงค์ จงสุข โรงเรียนเทศบาลบ้านศรีตะกั่วป่า จังหวัดพังงา)

😊 กิจกรรมแสดงบทบาทสมมติ

วิธีปฏิบัติ

1. เลือกเรื่องจากหนังสือต่าง ๆ มา ๑ เรื่อง อันแสดงให้เห็นถึงผลดีที่ได้รับจากการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา หรืออาจจะเขียนเรื่องขึ้นมาเองตามถนัด เรื่องที่จะนำมาแสดงใช้เวลาประมาณ ๑๐ นาที
2. เมื่อได้เรื่องแล้วก็กำหนดเลือกนักเรียนในชั้นมาฝึกซ้อมการแสดง โดยมี
 - ผู้บรรยาย ๑ คน
 - ผู้แสดงเป็นตัวละครในเรื่อง อาจจะแสดงเป็นคนหรือเลียนแบบท่าทางของสัตว์ก็ได้ตามเรื่องที่จะนำมาแสดง
 - เตรียมจัดทำฉาก หน้ากากสัตว์ เครื่องใช้ และเครื่องแต่งกายของตัวละครให้เหมาะกับท้องเรื่อง
 - ควรมีเสียงดนตรีประกอบการแสดงในขณะที่มีการแสดง ตื่นเต้น ตกใจ หรือเสียใจ อาจจะใช้วิธีการตีกลอง โทนหรือเครื่องดนตรีที่พอจะทำได้
3. ก่อนวันแสดงจริง ๆ ควรมีการซ้อมการแสดงบนเวทีที่จะแสดงจริง มีการใช้ไม้ค้ำสำหรับพูดการจัดฉาก อุปกรณ์ ตลอดจนการแต่งกายตามท้องเรื่อง เพราะจะได้ทราบปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในวันที่แสดงจริง
4. จัดการแสดงในวันที่จัดกิจกรรมงาน “วันแม่แห่งชาติ” หรือวันอื่น ๆ ตามสมควร

(นางลำอรงค์ จงสุข โรงเรียนเทศบาลบ้านศรีตะกั่วป่า จังหวัดพังงา)

๓) กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์

วิธีปฏิบัติ

๑. เชิญผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นประธานที่ปรึกษา
๒. ประชุมครูผู้สอนจริยศึกษาทุกระดับชั้นและผู้สอนศาสนาวันเสาร์ทั้งหมด เพื่อชี้แจงกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติให้เป็นแนวทางเดียวกัน
๓. ชี้แจงให้ครูและนักเรียนได้ทราบแนวทางของกิจกรรมนี้ คือ
 - ๓.๑ จัดกิจกรรมอบรมจริยธรรม ๕ นาที อบรมทุกวันอังคารหลังจากเคารพธงชาติและสวดมนต์แล้ว โดยครูผู้สอนจริยศึกษาเป็นผู้อบรม
 - ๓.๒ กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต คือการเรียนพุทธศาสนาวันเสาร์
 - ๓.๓ กิจกรรมร้านอาหารคุณธรรม ทางโรงเรียนได้กำหนดจุดที่จะขายไว้ให้ทราบโดยทั่วกัน โดยซื้อคูปองก่อนแล้วนำคูปองไปเสียไปเพื่อนำอาหารหรือขนมไปเองเท่ากับราคา โดยไม่ต้องมีคนขาย
 - ๓.๔ ปลูกฝังคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตของนักเรียน “เก็บของได้แล้วส่งคืน” เน้นให้รู้จักความซื่อสัตย์สุจริต รักความซื่อสัตย์เป็นนิสัย เมื่อนักเรียนเก็บของได้แล้วส่งสำนักงานของโรงเรียน ทางโรงเรียนจะประกาศเกียรติคุณนักเรียนเหล่านั้น และจัดบันทึกไว้เป็นหลักฐานและมอบรางวัลให้ในวันเด็กของทุกปี เพื่อเป็นแรงบันดาลใจให้นักเรียนใฝ่ทำดีต่อไป

(โรงเรียนวัดจันทร์ประดิษฐาราม กรุงเทพฯ)

๔) กิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมในความคิดของนักเรียน

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมครูกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ออกแบบสอบถามสำรวจข้อมูลนักเรียน
๒. เยี่ยมนักเรียนเฉพาะราย แจ้งพฤติกรรมของนักเรียนเมื่ออยู่โรงเรียนให้ผู้ปกครองทราบ และสอบถามผู้ปกครองนักเรียนเพื่อทราบถึงพฤติกรรมของนักเรียนขณะที่อยู่บ้าน นำข้อมูลมาแก้ไข
๓. ให้นักเรียนมีสมุดบันทึกความดีที่ตนทำไว้ในแต่ละวัน ครูประจำชั้นรับทราบความดีที่นักเรียนทำไว้ในแต่ละวัน ครูประจำชั้นกล่าวชมเชย
๔. คัดเลือกนักเรียนที่กระทำความดีและเรียนดีในด้านต่าง ๆ รับรางวัลในโอกาสวันสำคัญ เช่น วันเด็ก วันครู เป็นต้น ผู้อำนวยการแจกรางวัล ซึ่งได้สละเงินส่วนตัวบริจาคเพื่อเป็นขวัญกำลังใจนักเรียนให้กระทำความดีต่อไป

(โรงเรียนวัดปากบ่อ กรุงเทพฯ)

๙ กิจกรรมส่งเสริมพระพุทธศาสนา

วิธีปฏิบัติ

๑. รับสมัครนักเรียนเข้าเรียนพุทธศาสนาวันเสาร์ โดยใช้ข้อสอบคัดเลือกนักเรียนเข้าเรียนตามลำดับคะแนนที่ได้ การเรียนพุทธศาสนาวันเสาร์ ในปีการศึกษาหนึ่ง ๆ แบ่งการเรียนออกเป็น ๒ ภาคเรียน โดยภาคเรียนที่ ๑ เริ่มเรียนในช่วงเดือนมิถุนายน-กันยายนโดยรับนักเรียนระดับ ป.๕ ถึง ป.๖ เข้าเรียนในส่วนภาคเรียนที่ ๒ เริ่มเรียนในช่วงเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ โดยรับนักเรียนในระดับ ป.๓-ป.๔ เข้าเรียนหลักสูตรพุทธศาสนาวันเสาร์ วิชาที่เรียนมี พุทธประวัติ ธรรมะ ศาสนพิธี มารยาทไทย และพุทธประวัติ ภาษาอังกฤษ (เฉพาะภาคเรียนที่ ๑ ป.๕ ถึง ป.๖) ระยะเวลาที่เรียน ๑๒ สัปดาห์ (๑๒ เสาร์) เมื่อนักเรียนเรียนจบหลักสูตรแล้ว ทางโรงเรียนออกใบวุฒิบัตรให้ด้วย

๒. ก่อนการเรียนพุทธศาสนาวันเสาร์ทุกครั้ง จะนำนักเรียนสวดมนต์ไหว้พระและนั่งสมาธิประมาณ ๑๐ นาที เพื่อทำจิตใจให้สงบและให้เกิดสมาธิ พร้อมทั้งจะรับความรู้ทางด้านพุทธศาสนาต่อไป จบจากการนั่งสมาธิแล้วให้นักเรียนทุกคนแผ่เมตตา แล้วเดินอย่างมีระเบียบเรียบร้อย เข้าสู่เรียนเวลา ๐๘.๐๐-๑๒.๐๐ น. เสาร์ละ ๓ ชั่วโมง โดยเฉพาะนักเรียนที่จบหลักสูตรแล้ว ทางคณะกรรมการชมรมพุทธศาสน์จะพิจารณาคัดเลือกนักเรียนที่ตั้งใจเรียน ไม่ขาด ไม่ลา และมีความประพฤติดี เข้ารับทุนการศึกษาปีละ ๒ คน เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมในด้านความประพฤติดี ในงานรำลึกพระคุณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ วันที่ ๓๑ มีนาคมของทุกปี

(โรงเรียนวัดจันทร์ประดิษฐาราม กรุงเทพฯ)

๙ กิจกรรมเตรียมนักเรียนเข้าร่วมตอบปัญหาธรรมะ

วิธีปฏิบัติ

- ประชุมคณะกรรมการฝ่ายจริยธรรม เสนอโครงการ หลักการและเหตุผล วิธีปฏิบัติอย่างละเอียด
- กำหนดวัน เวลา สถานที่ในการฝึกอบรม
- จัดหาหนังสือคู่มือครูตามหลักสูตรที่กำหนด เตรียมวัสดุอุปกรณ์ กระดาษ จัดทำข้อทดสอบ สไลด์ วิดีโอเทป พุทธประวัติ ฯลฯ
- ประชาสัมพันธ์ รับสมัครนักเรียนกลุ่มสนใจเข้าร่วมกิจกรรมระดับ ป.๕-๖ และระดับ ม.๑-๓
- คัดเลือกนักเรียนเข้ารับการอบรมกลุ่มละไม่เกิน ๔๐ คน
- จัดทำตารางอบรม แบ่งหน้าที่วิทยากรที่รับผิดชอบนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ
- ประเมินโครงการ

(นางสมหมาย เหมือนมนัส โรงเรียนเทศบาลบ้านหนองตาไผ่มิตรภาพที่ ๕

จังหวัดอุบลราชธานี)

☺ กิจกรรมธรรมะจิตสรว

วิธีปฏิบัติ

๑. สํารวจนักเรียนหรือห้องเรียนที่มีความประพฤติดีและที่มีความประพฤติไม่ดี โดยใช้แบบสำรวจหรือรับแจ้งโดยตรงและคัดเลือกจากนักเรียน ครูประจำชั้น ครูประจำวิชา ครูหัวหน้าระดับ

๒. แบ่งนักเรียนออกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มที่มีความประพฤติดีและกลุ่มความประพฤติไม่ดี ทั้งประเภทรายห้องและรายบุคคล คือ

กลุ่ม ๑ ส่งเสริมให้นักเรียนที่มีความประพฤติดีมีโอกาสช่วยงานโรงเรียน เช่น ช่วยดูแลเรื่องระเบียบวินัย ความสะอาด อำนวยความสะดวกให้นักเรียนทั่วไป

กลุ่ม ๒ ช่วยดูแลควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนที่มีความประพฤติไม่ดี ให้สามารถแก้ไขปรับปรุงตนเองกลับมาสร้างประโยชน์ให้แก่โรงเรียน

(นางสุรีพร แยมฉาย โรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม จังหวัดนครสวรรค์)

☺ กิจกรรมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์เพื่อลดพฤติกรรม ไม่พึงประสงค์ของนักเรียน

วิธีปฏิบัติ

๑. นักเรียนมักจะมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ เช่น วิ่งเล่นบนอาคารเรียน ส่งเสียงเอะอะ เล่นทำลายวัสดุอุปกรณ์ หรือห้องเรียน

๒. ครูและนักเรียนร่วมกันเลือกกิจกรรมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น จัดสวดมนต์ ทำวัตรเช้า เวลา ๐๗.๓๐-๐๘.๐๐ น. ก่อนเข้าแถว สานิตการประดิษฐ์เศษวัสดุหรือการให้ความรู้เกร็ดวิชาต่าง ๆ เช่น พลาณามัย อนามัย สิ่งแวดล้อม เกมคณิตศาสตร์ ฯลฯ เวลาพักกลางวัน

(นางสุรีพร แยมฉาย โรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม จังหวัดนครสวรรค์)

☺ กิจกรรมสุขส่งเสริมปัญญา

วิธีปฏิบัติ

๑. นิมนต์พระภิกษุมารบรรยายประมาณ ๑๐ นาที ณ บริเวณหน้าเสาธง หลังเคารพธงชาติ สวดมนต์ในวันศุกร์สัปดาห์ที่ ๒ ของเดือน ทุกเดือนไปจนถึงสิ้นปี ๒๕๓๘

๒. เชิญชวนให้นักเรียนเขียนบันทึก เรียงความตามที่ฟังบรรยายแต่ละครั้ง ส่งครูที่ปรึกษาประจำชั้น
๓. ครูที่ปรึกษาประจำชั้นตรวจดูแล้วคัดไว้ห้องละ ๒ คน ส่งให้หัวหน้าระดับ
๔. หัวหน้าระดับแต่ละระดับคัดไว้เพียงเท่ากับจำนวนห้องที่ระดับนั้นมี ส่งที่หัวหน้างานส่งเสริม

คุณธรรมจริยธรรม

๕. หัวหน้างานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมคัดเลือกไว้ ๕ คน เพื่อรับรางวัล
 ๖. หัวหน้างานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม รวบรวมรายชื่อไว้ทุกเดือนเพื่อจับสลากรางวัลสุดท้าย
- เมื่อสิ้นปี
๗. รวบรวมข้อมูลไว้จัดเก็บอย่างมีระบบ

(โรงเรียนคองคาราม จังหวัดเพชรบุรี)

😊 กิจกรรรมธรรมะขั้นเชิง

วิธีปฏิบัติ

วัน-เวลา วันจันทร์และวันศุกร์ทุกสัปดาห์เวลา ๐๘.๐๐-๐๘.๓๐ น.

สถานที่ ห้องประชุมโรงเรียน

กลุ่มเป้าหมาย นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

ขั้นตอนการปฏิบัติ

๑. จัดนักเรียนเข้าห้องประชุมในวันที่กำหนด
๒. แบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็นกลุ่ม และให้มีการเลือกหัวหน้า รองหัวหน้ากลุ่ม พร้อมทั้งตั้งชื่อกลุ่มที่มีความหมายทางธรรมะ เช่น กลุ่มคารวธรรม เป็นต้น
๓. จัดครูให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากลุ่ม
๔. กำหนดระเบียบ กติกา การเริ่มเข้าห้องประชุม การออกจากห้องประชุม การปฏิบัติตัวระหว่างอยู่กับห้องประชุมให้เป็นที่ยอมรับ กฎระเบียบดังกล่าวให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดด้วย เช่นข้อที่ว่าด้วย
 - การเดินเข้าห้องประชุมอย่างสงบ
 - การนั่งอย่างสงบ
 - การปฏิบัติศาสนพิธี (สวดมนต์) อย่างสงบ
 - การปฏิบัติกิจกรรมที่กำหนดอย่างมีระบบ ฯลฯ

(นายสุทัศน์ อินทร์ชัย โรงเรียนอนุบาลระยอง จังหวัดระยอง)

☺ กิจกรรมน้ำใจเพื่อน

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูให้นักเรียนจับฉลากชื่อเพื่อนที่ครูเขียนชื่อทุกคนในชั้น ใครจับชื่อเพื่อนได้ชื่อใครไม่ต้องบอกให้เพื่อนทราบ แต่ถ้าจับฉลากได้ชื่อตัวเองต้องจับใหม่
๒. ใครจับได้ชื่อเพื่อนคนใด ให้มาแจ้งให้ครูทราบ ครูอธิบายวิธีการช่วยเหลือโดยไม่ต้องบอกให้เพื่อนที่ได้รับความช่วยเหลือทราบ
๓. ครูเป็นผู้บันทึกและสังเกตพฤติกรรมว่าเพื่อนช่วยเหลือเพื่อนของตนทำอะไรบ้าง เช่น เป็นที่ปรึกษา ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ครูเสนอแนะ
๔. ครูคอยสังเกตพฤติกรรมการช่วยเหลือของนักเรียนและมีการเปลี่ยนคู่กันต่อไปประมาณเดือนละ ๑ ครั้ง
๕. ครูสอบถามนักเรียนแต่ละคู่ว่าเพื่อนช่วยเหลืออะไรบ้าง ตรงกับที่ครูคอยสังเกตหรือไม่ พร้อมสรุปคุณธรรมเกี่ยวกับความน้ำใจ

(โรงเรียนวัดบางเกาะเทพศักดิ์ (อินทระชาคม)

จังหวัดสมุทรสงคราม)

☺ กิจกรรมความจริงใจ

วิธีปฏิบัติ

๑. ครูผู้สอนกำหนดกิจกรรมให้เด็กแต่ละคน
๒. ให้เด็กแต่ละคนเขียนข้อความลงในกระดาษที่ครูกำหนดว่า ในภาคเรียนนี้เขาตั้งใจทำความดีอะไรบ้าง พร้อมส่งกระดาษที่เขียนเก็บไว้ที่ครู
๓. ครูสังเกตพฤติกรรมว่าเป็นไปตามที่เขียนหรือไม่
๔. กำหนดเวลาให้นักเรียนมารับกระดาษที่เขียนเก็บไว้ที่ครูเปิดอ่านให้เพื่อนฟังว่าสิ่งที่ตั้งใจไว้ปฏิบัติได้หรือไม่เพียงใด
๕. ครูผู้สอนประเมินพร้อมสรุปเกี่ยวกับคุณธรรมหลักที่ต้องการสร้าง

(โรงเรียนวัดบางเกาะเทพศักดิ์ (อินทระชาคม)

จังหวัดสมุทรสงคราม)

☺ กิจกรรมเด็กที่มีประโยชน์

วิธีปฏิบัติ

- ในแต่ละภาคเรียนนักเรียนจะได้รับแจกแบบกรอกรายการที่โรงเรียนจัดทำขึ้นเพื่อให้นักเรียนได้ปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมหลักที่ต้องการสร้าง โดยให้ผู้ที่ทำหน้าที่สอนจริยธรรมเป็นผู้ประเมินเมื่อสิ้นเดือน และเมื่อสิ้นภาคเรียน โดยมีรูปแบบกรอกรายการ ดังตัวอย่าง
- นักเรียนผู้กรอกรายการจะต้องส่งทุกคน เมื่อทำควมดีครบจำนวนครั้งที่กำหนด
- ครูผู้สอนจริยธรรมสรุปรายงานที่ทำว่าอยู่ในคุณธรรมข้อใด

(โรงเรียนวัดบางเกาะเทพศักดิ์ (อินทระชาคม)

จังหวัดสมุทรสงคราม)

☺ กิจกรรมอบรมนักเรียนหน้าเสาธง

วิธีปฏิบัติ

๑. ผู้รับผิดชอบเสนอโครงการต่อหัวหน้าสถานศึกษา
๒. ประชุมชี้แจงครู-อาจารย์ถึงหน้าที่และบทบาทของตนเองที่จะให้ความรู้แก่นักเรียนภายนอกห้องเรียน โดยเน้นให้นักเรียนได้พัฒนาความคิดของตนเอง ให้มีความพร้อมในด้านสติปัญญาและความคิดที่ตีงามตลอดไป
๓. ครู-อาจารย์ทุกท่านในโรงเรียนจะต้องให้การอบรมหน้าเสาธงในตอนเช้าเข้าแถวเคารพธงชาติประมาณคนละ ๕ นาที โดยบันทึกรายงานการอบรมส่งให้หัวหน้าสถานศึกษา ได้ตรวจสอบส่งหัวหน้าก่อนการอบรมอย่างน้อย ๑ วัน
๔. ผู้รับผิดชอบโครงการรวบรวมเนื้อเรื่องการอบรมในแต่ละวัน ส่งพิมพ์ทำเป็นรูปเล่มและเผยแพร่แก่สถานศึกษาอื่นต่อไป

(โรงเรียนศรีวิชัยวิทยา จังหวัดนครปฐม)

☺ กิจกรรมเยี่ยมคารวะผู้ใหญ่เนื่องในวันเด็กแห่งชาติ

วิธีปฏิบัติ

๑. ทำหนังสือแจ้งไปยังผู้ใหญ่ที่เป็นหัวหน้าหน่วยงานหลักในเขตเทศบาล และผู้มีอุปการคุณต่อโรงเรียน ตลอดจนบุคคลที่อุทิศตนเพื่อประโยชน์ต่อชุมชน กำหนดวัน เวลา ที่นักเรียนจะเข้าเยี่ยมคารวะเนื่องในวันเด็กแห่งชาติ

๒. จัดเตรียมกระเช้าดอกไม้ตามจำนวนผู้ใหญ่ที่นักเรียนจะเข้าเยี่ยมคารวะ
๓. ตัวแทนนักเรียนเข้าเยี่ยมคารวะผู้ใหญ่ ตามวัน เวลาที่กำหนด โดยมีครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับงานตามโครงการเป็นที่ปรึกษาดูแล

(โรงเรียนจรัสพิชากร จังหวัดนครศรีธรรมราช)

☺ กิจกรรมโยเยา-โยเรา

วิธีปฏิบัติ

๑. มีสมุดบันทึกการพบของที่นักเรียนมาแจ้ง โดยมีรายละเอียด วันที่ของที่พบ ผู้พบ ผู้รับแจ้ง ผู้เป็นเจ้าของ
๒. ทำหนังสือแจ้งไปยังครูผู้รับผิดชอบพิธีหน้าเสาธง เพื่อประกาศชมเชยนักเรียนที่พบของแล้ว มาแจ้งแก่ครูและเป็นการประกาศหาเจ้าของด้วย
๓. ทำหนังสือขอบคุณไปยังผู้ปกครองและยกย่องผู้ปกครองและนักเรียนผู้นั้น
๔. ประกาศที่ป้ายประชาสัมพันธ์ภายใต้หัวข้อ “คนดีศรีรัชดา”
๕. แจ้งเรื่องไปยังฝ่ายประชาสัมพันธ์เพื่อเก็บข้อมูลเพื่อลงวารสาร “ร่มฉัตรรัชดา” ซึ่งเป็นวารสารของโรงเรียน

(นางไมตรี เยาวหลี่ โรงเรียนท่าแซะรัชดาภิเษก จังหวัดชุมพร)

☺ กิจกรรมวันอำลาสถาบัน

วิธีปฏิบัติ

๑. ชี้แจงให้คณะครูและนักเรียนทราบเพื่อมอบหมายงาน
๒. นิมนต์พระสงฆ์ให้บังจิมโอบาท
๓. ผู้อำนวยการกล่าววัตถุประสงค์ของการจัดงาน
๔. ตัวแทนนักเรียน ป.๖ ถวายรูปเทียนแพแต่พระสงฆ์และผู้อำนวยการโรงเรียน
๕. พระสงฆ์ให้บังจิมโอบาท
๖. ตัวแทนนักเรียนรุ่นน้องกล่าวแสดงความยินดีกับรุ่นพี่
๗. ตัวแทนนักเรียน ป.๖ กล่าวอำลาครูและรุ่นน้อง
๘. มอบของที่ระลึกให้กับโรงเรียน
๙. นักเรียน ป.๖ ทุกคนร่วมกันร้องเพลง

๑๐. คุณครูผูกข้อมือรับขวัญนักเรียนทุกคน นักเรียนมอบดอกมะลิให้คุณครู
๑๑. ผู้อำนวยการกล่าวขอบคุณ และมอบนักเรียนคืนให้กับผู้ปกครอง
๑๒. คุณครูเข้าแถว ๒ แถว จุดเทียนยืนส่งนักเรียนชั้น ป.๖ ส่วนนักเรียนชั้น ป.๕ ยืนแถวต่อจากครู
๑๓. นักเรียนชั้น ป.๖ เดินผ่านคุณครูได้แสงเทียน และแสดงคารวะธรรม อ่าลาคุณครู อ่าลานักเรียน รุ้ในห้อง กลุ่มอ้อมอกผู้ปกครองที่รอรับอยู่ปลายแถว

(นางมาลี เพชรสวัสดิ์ โรงเรียนเทศบาล ๒ (วัดศรีบุรีรัตนาราม)
จังหวัดสระบุรี)

😊 **กิจกรรมปัจฉิมนิเทศนักเรียนผู้จบการศึกษา ระดับ ม.๓ และ ม.๖**

วิธีปฏิบัติ

๑. ผู้รับผิดชอบกล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน
๒. ผู้บริหารกล่าวตอบเปิดงาน
๓. ผู้บริหาร ผู้ช่วยบริหาร หัวหน้าระดับ ม.๓ และหัวหน้าระดับ ม.๖ ให้โอวาทแก่นักเรียน
๔. ตัวแทนนักเรียน นำพานดอกไม้ธูปเทียน กราบคารวะ ครูอาจารย์ แสดงความกตัญญู และกล่าวลาในโอกาสจบการศึกษา
๕. จัดนักเรียนเป็นชุด ประมาณชุดละ ๑๕-๒๐ คน เข้ากราบคารวะต่อครูอาจารย์
๖. ครู-อาจารย์ผูกข้อมือนักเรียนด้วยสายสิญจน์ พร้อมทั้งอำนวยการให้นักเรียนเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต
๗. ตลอดเวลาชั้นตอนผูกข้อมือและอำนวยการมีการบรรเลงเพลงไทยเดิม โดยวงดนตรีไทยของโรงเรียน
๘. นักเรียนและครู-อาจารย์ ร่วมรับประทานอาหารร่วมกัน

(นางทองคำ ผดนิทร โรงเรียนกระทุ่มแบน “วิเศษสมุทคุณ”
จังหวัดสมุทรสาคร)

😊 **กิจกรรมศาสนิกธรรมะบำบัด**

วิธีปฏิบัติ

๑. สสำรวจปัญหาของนักเรียน เช่น ปัญหาเสพติด การพนัน การเบี่ยงเบนทางเพศ ลักขโมย โดยใช้แบบสำรวจจากครู-นักเรียน รับแจ้งปัญหาทางจดหมาย ทางวาจา การบอกเล่า

๒. จัดตั้งคลินิกโดยกำหนดสถานที่ เวลาทำการ ให้อำนวยความสะดวกแก่นักเรียนบุคลากรประจำคลินิก เช่น ครูจริยธรรม คณะกรรมการปกครอง ผู้ปกครองนักเรียน เพื่อน ๆ ของนักเรียน แล้วแต่กรณี
๓. เมื่อทราบปัญหาของนักเรียน จะจัดแบ่งแยกตามลักษณะ เช่น ปัญหาเร่งด่วน ปัญหาสำคัญ ของส่วนรวม ส่วนบุคคล ปัญหาเปิดเผยได้ ลับเฉพาะบุคคล หรือปัญหาลับที่สุด ซึ่งนักเรียนเจ้าของปัญหาจะเป็นผู้กำหนด หรือร่วมกันกับครูอาจารย์ หรือครูอาจารย์เป็นผู้กำหนด
๔. นักเรียนเลือกหลักธรรมต่าง ๆ มาใช้ในการแก้ปัญหา โดยมีครูประจำคลินิกให้คำแนะนำ เช่น การยอมรับความจริง การเสียสละ การเมตตากรุณา การให้อภัย
๕. นักเรียนกำหนดวิธีการแก้ปัญหา เช่น แก้ปัญหาด้วยความสมัครใจของนักเรียนเอง และกำหนดผู้ช่วยแก้ปัญหา เช่น ครูอาจารย์ ผู้ปกครอง เพื่อนสนิทที่นักเรียนรักและไว้วางใจ
๖. บันทึกข้อมูล แนวทางแก้ไข ผลการแก้ไข หรือแนวทางการปรับปรุง

(นางสุรีพร แยมฉาย โรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม
จังหวัดนครสวรรค์)

😊 กิจกรรมเด็กดีมีคุณธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. จัดทำสมุดบันทึกเด็กดีมีคุณธรรม ด้านความซื่อสัตย์ที่เก็บเงินและสิ่งของได้ในบริเวณโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน
๒. จัดประชาสัมพันธ์โรงเรียน ประกาศรายการสิ่งของหรือเงินที่เก็บได้ เวลาก่อนเข้าแถวตอนเช้า เวลาพักกลางวัน และเลิกเรียน
๓. โขว์สิ่งของหรือเงินไว้ในตู้และที่แขวน ในกรณีที่ยังไม่มีผู้มารับคืน
๔. ประกาศเกียรติคุณนักเรียนที่มีความซื่อสัตย์ ภายหลังกิจกรรมเคารพธงชาติ ณ บริเวณหน้าเสาธงเป็นประจำทุกวันศุกร์
๕. ใน ๑ ภาคเรียน ให้กรรมการสถานศึกษา ๕ คน รวมเงินที่ไม่มีผู้ใดมารับนำเข้าสู่บริจาคทุนมูลนิธิ เพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่ขาดแคลน ส่วนสิ่งของต่าง ๆ นำไปบริจาคสมทบฝ่ายยุวกาชาด ลูกเสือ เพื่อนำไปบริจาคเด็กกำพร้า หรือนักเรียนตาบอด ฯลฯ

(นางอุรารักษ์ สร้อยอินดี๊ะ โรงเรียนพุทธนิโคภน
จังหวัดเชียงใหม่)

😊 กิจกรรมสะสมความดี

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมครูเพื่อหาแนวทางหรือรูปแบบการดำเนินการ
๒. ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับการทำสมุดทำความดี
๓. จัดทำสมุดทำความดี
๔. ให้นักเรียนส่งสมุดบันทึกสัปดาห์ละครั้งกับครูผู้สอนวิชาพุทธศาสนา
๕. ติดตามการใช้สมุดทำความดีและหาแนวทางแก้ไข ปรับปรุงต่อไป

(นางสาวประภาพร ศิริประกายศิลป์ โรงเรียนสระยาโยสมวิทยา
จังหวัดสุพรรณบุรี)

😊 กิจกรรมฝึกวินัยในห้องจริยธรรม

วิธีปฏิบัติ

๑. นักเรียนเข้าแถวเข้าเรียนห้องจริยธรรมโดยผลัดเปลี่ยนกันเป็นหัวหน้า
๒. นักเรียนผู้สำรองนั่งด้วยตนเอง
๓. หัวหน้าบอกการปฏิบัติและนั่งลงคุกเข่าตามจังหวะ
๔. หัวหน้านำกราบเบญจางคประดิษฐ์ แล้วกล่าวบูชาพระรัตนตรัย
๕. หัวหน้ากล่าวคำนมัสการ กล่าวอาราธนาศีล (สำหรับชั้น ป.๑-๒) ป.๓-ป.๔ เพิ่มเติมกล่าวคำรับศีลและอาราธนาธรรม ป.๕-ป.๖ เพิ่มเติมกล่าวอาราธนาพระปริตร
๖. หัวหน้าบอกยืนตรงเคารพธงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
๗. หัวหน้านั่งพับเพียบกราบคุณครู
๘. หัวหน้านำร้องเพลงคุณธรรมประจำห้องเรียน ๆ ละ ๒ เพลง
๙. หัวหน้านำนั่งสมาธิประมาณ ๓-๕ นาที

(นางอุรารักษ์ สร้อยอินตะ โรงเรียนพุทธโศภน จังหวัดเชียงใหม่)

😊 กิจกรรมชมทรัพย์สินในถังขยะ

วิธีปฏิบัติ

๑. ตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน
๒. คณะกรรมการร่วมวางแผน กำหนดขั้นตอนปฏิบัติ

๓. ขอถึงขยะจากหน่วยงานปีโตรเลียมแห่งประเทศไทย

๔. ให้นักเรียนฝึกปฏิบัติ คือ หิ้วขยะในถังต่างสีที่จำแนกชนิดขยะ ไม่นิ่งดูตายเมื่อพบขยะนำมาใส่ถัง นำขยะในถังมาจำแนก เพื่อคัดเลือกไปใช้ประโยชน์อื่น

(นางปฐมาภรณ์ แก้วทอน โรงเรียนเส้าไห้ “วิมลวิทยานุกูล” จังหวัดสระบุรี)

☺ กิจกรรมส์ปตาท์ “ต้านยาเสพติด”

วิธีปฏิบัติ

๑. ร่วมกันจัดทำโครงการต้านยาเสพติดกับฝ่ายปกครอง
๒. จัดทำวัสดุเทป สื่อ เสียง ประสานงานกับสถานีวิทยุ ๓ แห่ง ในจังหวัดให้เปิดประชาสัมพันธ์การต้านยาเสพติด
๓. ประสานงานกับงานประชาสัมพันธ์ของโรงเรียนหึ่งเสียงตามสายและกระดานนิเทศ
๔. คัดเลือกอาจารย์ นักการภารโรงหึ่งดสูบบุหรี่ได้อย่างเด็ดขาดแล้ว เพื่อมอบรางวัลและให้กำลังใจที่หน้าเสาธงและนำบทสัมภาษณ์จากประสบการณ์จริงมาลงบนกระดานนิเทศ
๕. ประกวดการวาดภาพและการจัดกระดานนิเทศในหัวข้อผลของยาเสพติดให้โทษ
๖. ประสานงานกับสถานีตำรวจ โดยเรียนเชิญตำรวจหึ่งมีความชำนาญด้านยาเสพติดให้โทษ โดยเฉพาะมาเป็นวิทยากร

(นายธีรรัตน์ ดาวไธสง โรงเรียนพะเยาพิทยาคม จังหวัดพะเยา)

☺ กิจกรรมยกย่องคนดี

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมชี้แจงการดำเนินกิจกรรมในฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ครูอาจารย์ ฝ่ายจริยธรรมนักเรียนชุมนุมพุทธศาสตร์ คณะกรรมการกิจกรรมนักเรียน หัวหน้าห้อง รองหัวหน้าห้อง ผู้ปกครองนักเรียน
๒. แจ้งพฤติกรรมของผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ควรยกย่องในด้านต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ การตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ ความพากเพียรพยายาม ความใส่ใจต่อการเรียน นักเรียนเก่ง รายวิชาต่าง ๆ ความกตัญญู ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ด้านกีฬามารยาท การแต่งกาย การเสียสละ และด้านอื่น ๆ โดยวิธี
 - ประชาสัมพันธ์ที่หน้าเสาธง, เสียงตามสายในแต่ละวัน
 - สัมภาษณ์ข้อมูลจากบุคลากรดั่งกล่าวที่หน้าเสาธง, เสียงตามสาย
๓. จัดทำประวัติผลงาน คุณธรรมจริยธรรมที่เป็นแบบอย่างของบุคลากรดั่งกล่าว ประกอบด้วยรูปถ่าย ประวัติบุคคล คุณธรรมที่ควรยกย่อง คำรับรองของหัวหน้าสถานศึกษา

๔. ส่งข้อมูลประชาสัมพันธ์ไปยังผู้ปกครองนักเรียน ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ
๕. บันทึกข้อมูลบุคคลลงใน “ทำเนียบคนดี”
๖. มอบเกียรติบัตร รางวัลแก่บุคลากรตามความเหมาะสมเมื่อสิ้นปีการศึกษา (กรณีนักเรียน บุคคลภายนอกจะมอบให้ทันทีที่มีเหตุการณ์ที่ได้ประกาศยกย่องทุกครั้งไป

(โรงเรียนหนองหานวิทยา จังหวัดอุดรธานี)

😊 กิจกรรมธารน้ำใจสู่ภักษานา

วิธีปฏิบัติ

๑. เมื่อมีการสูญเสียบิดามารดา หรือสมาชิกของโรงเรียนได้รับภัยพิบัติ เช่น อุทกภัย อัคคีภัย เมื่อครูที่ปรึกษาทราบจะต้องรีบรายงานทางผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายปกครองของโรงเรียนเพื่อการดำเนินการขอธารน้ำใจจากสมาชิกทั้งหมดคนละหยาด คนละหยด
๒. ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนจะแจ้งให้ทุกคนทราบบริเวณหน้าเสาธง ว่านักเรียนคนใด หรือ บิดามารดาของนักเรียนชั้นใดสูญเสียชีวิตหรือประสบภัย ตอนเริ่มแรกของรายการจะต้องพยายามชี้แจงให้นักเรียนและคณาจารย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของการให้และประโยชน์สุขจากการให้ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จากนั้นจะแจ้งให้ทราบเพียงว่าวันนี้เราจะร่วมซัพพอร์ตให้กับนักเรียนชื่อใด ชั้นใด สูญเสียบิดาหรือมารดา
๓. ให้นักเรียนแต่ละห้อง (แต่ละแถว) รวบรวมเงินที่ได้รับบริจาคจากเพื่อน ๆ และครูอาจารย์ มารวมกันในขันใหญ่ นำส่งห้องปกครองเพื่อตรวจนับยอด
๔. ฝ่ายปกครองทำเรื่องขอใช้รถโรงเรียน นัดหมายครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้อง และสะดวก (ไม่ติดสอน) ร่วมนำเงินไปช่วยเหลือในงานศพ ในกรณีประสบอัคคีภัยจะขอบริจาคหนังสือเรียน เสื้อผ้านักเรียน และเครื่องอุปโภคอื่น ๆ ที่จำเป็น
๕. เก็บภาพถ่าย เก็บสถิติ รายชื่อผู้สูญเสีย ยอดเงินที่ได้รับการบริจาค ทุกครั้งไว้ทางฝ่ายปกครองของโรงเรียน

(นางบุญเพ็ญ งามละเมียด โรงเรียนระยองวิทยาคม จังหวัดระยอง)

😊 กิจกรรมเยี่ยมนักเรียนที่มีคุณธรรมเด่น

วิธีปฏิบัติ

๑. แจ้งหลักเกณฑ์การคัดเลือกผ่านหัวหน้าระดับชั้น เพื่อให้ไปในแนวเดียวกัน
 ๒. หัวหน้าระดับชั้นประชุมชี้แจง อาจารย์ที่ปรึกษาในระดับชั้นที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกฎเกณฑ์
- ดังกล่าว

๓. ต้นเดือนมกราคม นักเรียนแต่ละห้องจะต้องคัดเลือกเพื่อนคนดีมีคุณธรรมในสายตาของเพื่อน ๆ ห้องละ ๒ คน เป็นหญิง ๑ คน ชาย ๑ คน ส่งรายชื่อหัวหน้าระดับชั้น

๔. หัวหน้าระดับชั้นขอประวัติของผู้ที่ได้รับการคัดเลือก เน้นการกระทำต่อบุพการีการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของครอบครัว

๕. หัวหน้าระดับชั้นประชุมครูอาจารย์ในระดับ เพื่อคัดเลือกเด็กดีในสายตาของครูอาจารย์จากที่ส่งมา และพิจารณาจากประวัติของนักเรียนเพื่อจะคัดเลือกให้เหลือเพียง ๒ คน หญิง ๑ คน ชาย ๑ คน

๖. ส่งรายชื่อนักเรียนทั้งสองคนให้ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนส่งการออกไปประกาศเกียรติคุณบัตรพร้อมขอแผนผังบ้านนักเรียนดังกล่าว

๗. ประกาศชื่อบุคคลตัวอย่างของโรงเรียนผู้มีคุณธรรมเด่นชัด เชิญปรากฏตัวบริเวณหน้าเสาธงก่อนวันออกเยี่ยมครอบครัวนักเรียนดังกล่าว

๘. นัดหมายวันออกเยี่ยมครอบครัว วางแผน กำหนดเวลาถึงบ้านนักเรียนแต่ละหลังจากแผนผังชักถามให้ตีป้องกันการหาไม่พบ การออกเยี่ยม ๑๒ ครอบครัวให้แล้วเสร็จในวันเดียว

๙. ติดต่อขอใช้รถโรงเรียน ขอใช้เงินจากสมาคมครู-ผู้ปกครองนักเรียน กำหนดตัวผู้ที่จะออกเยี่ยมซึ่งนำโดยผู้อำนวยการโรงเรียนหรือผู้ช่วยฝ่ายปกครอง หัวหน้าระดับชั้นหรือครูที่ปรึกษา

๑๐. เก็บภาพขณะมอบเกียรติบัตรแสดงความยินดีที่ผู้ปกครองเลี้ยงลูกหลานได้ดีเก็บไว้เป็นหลักฐานของโรงเรียนและมอบให้ผู้ปกครองด้วย เป็นการเสริมสร้างกำลังใจสำหรับคนดีและเป็นแรงจูงใจให้ผู้อื่น และเป็นแรงจูงใจให้ผู้อื่นปรารถนาที่จะทำตาม

(นางบุญเพ็ญ งามละเมียด โรงเรียนระยองวิทยาคม จังหวัดระยอง)

😊 กิจกรรมทำบุญใส่บาตรทุกวันพระชนะเลิศไม่ตีใบตองใจ

วิธีปฏิบัติ

๑. ประชุมคณะกรรมการผู้ดำเนินการ จากนักเรียนชุมนุมพุทธศาสตร์ของโรงเรียนเป็นแกนนำ
๒. แบ่งหน้าที่รับผิดชอบงานทุกเช้าวันพระ
 - ๒.๑ วันโกนประกาศให้ทราบทั่วกันว่าวันรุ่งขึ้นเป็นวันพระเชิญชวนร่วมทำบุญสร้างกุศล
 - ๒.๒ เช้าวันพระ เวลา ๐๗.๐๐ น. เปิดเทปเพลงธรรมะ เทปสวดมนต์ และปกิณกรรม
 - ๒.๓ จัดเตรียมของแห้งจำหน่าย หลังเลิกเรียนช่วงเปิดเรียนแรก ๆ
 - ๒.๔ จัดเตรียมน้ำใส่แก้วเพื่อบริการผู้ประสงค์จะกรวดน้ำ
 - ๒.๕ รับพระสงฆ์ ๙ รูปจากวัด และส่งเมื่อเสร็จพิธี
 - ๒.๖ ผู้ทำหน้าที่อุ้มขันเดินนำหน้าพระสงฆ์ออกบิณฑบาต เพื่อป้องกันการใส่เงินลงในบาตรพระ
 - ๒.๗ นักเรียนชาย ๖-๑๐ คน เพื่อถ่ายของจากบาตรพระ

๒.๘ ก่อนสิ้นสุดกิจกรรม นับยอดเงินส่วนหนึ่งถวายพระที่มารับบริจาค ส่วนที่เหลือใส่ซองถวายวัดเพื่อกิจกรรมที่สมควร เช่น รวมกิจกรรมเผยแผ่

(นางบุญเพ็ญ งามละเมียด โรงเรียนพระยงวิद्याคม จังหวัดระยอง)

😊 กิจกรรมงามอย่างไทย

วิธีปฏิบัติ

๑. ก่อนออกจากบ้านนักเรียนทุกคนต้องไหว้คุณพ่อ คุณแม่ ถึงโรงเรียนไหว้คุณครูที่รับนักเรียน หน้าประตูโรงเรียน และคุณครูที่อยู่ภายในโรงเรียนเมื่อมีโอกาส หลังจากปฏิบัติกิจกรรมหน้าเสาธงภาคเช้าก่อนเข้าห้องเรียน แถวนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ทุกคนไหว้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ และกล่าวคำว่า “สวัสดีครับ, สวัสดีค่ะ” แล้วนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ รับไหว้น้อง ทำเช่นนี้เรื่อยไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เมื่อนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ รับไหว้น้องแล้ว ทุกคนไหว้คุณครูที่ควบคุมแถวเป็นเสร็จกิจกรรม

😊 กิจกรรมการทำบุญประจำเดือน

วิธีปฏิบัติ

โรงเรียนได้จัดกิจกรรมไปทำบุญที่วัดในเขตบริการของโรงเรียน รวม ๔ วัด ทุก ๆ เดือนตลอดปีการศึกษา เพื่อให้เด็กที่อาศัยอยู่ในใกล้เคียงวัดเหล่านั้นได้รับรสพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันจะเป็นการปลูกฝังค่านิยมไทยให้แก่เด็กตั้งแต่เยาว์วัย โดยแบ่งครูผู้รับผิดชอบในแต่ละวัด ๆ ละประมาณ ๕ คน และเด็กจำนวนเท่าที่อาศัยอยู่ในแต่ละคุ้มวัดไปทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์และรับศีลพรจากพระสงฆ์ทุกวันขึ้น ๑๕ ค่ำของเดือน โดยนำจตุปัจจัยไทยธรรมถวายพระด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญทางศาสนา จะต้องเน้นกิจกรรมนี้เป็นพิเศษ เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นต้น

(โรงเรียนบ้านเมืองแก จังหวัดบุรีรัมย์)

บรรณุกรม

หนังสือทางวิชาการ

กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา. **คู่มือการปฏิบัติงานตามนโยบายการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔.

มูลนิธิมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัยและหน่วยงานสนับสนุนภาครัฐ. **คู่มือพระวิทยากร.** กรุงเทพมหานคร :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ.เอ็น.ที., ๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๒.

สำนักปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. **แนวทางการปฏิบัติงานนักวิชาการวัฒนธรรมระดับอำเภอ.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๒๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **จะพัฒนาคนได้อย่างไร.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก

จำกัด, ๒๕๓๖.

_____ . **ชีวิตที่สมบูรณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์

การพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____ . **พุทธธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

วคิน อินทสระ. **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

สุจิตรา รณริน. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระสูตร และอรรถกถา, แปล.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตฺโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๙.

_____ . **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

สมพงษ์ จิวะนนท์. **พุทธศาสนิก**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน. ๒๕๓๗.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๙.

ข้อมูลจากเว็บไซต์

www.srithailand.org/data/29-08-51%20commentaries%20ยาวชน.pdf

www.kr.ac.th/ebook/surakeat/b4.htm

www.bsru.ac.th

www.srithailand.org

www.dhamma.mbu.ac.th

www.prasangpolice.com

www.geocities.com

www.learntripitaka.com/scruple/sank4.html

www.learntripitaka.com/scruple/rokatham8.html

www.learntripitaka.com/scruple/thit6.htm

www.panyathai.or.th

www.prajan.com

www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=6968

www.geocities.com/southbeach/terrace/4587/10good.htm

www.duangden.com/Buddhism/Dhamma.html

www.duangden.com/Buddhism/Dhamma.html

www.geocities.com/sakyaputto/triluk.htm

www.learntripitaka.com/index.html#

www.learntripitaka.com

<http://www.chamlongclinic-psych.com/>

<http://www.novabizz.com/>

<http://www.manager.co.th/>

<http://www.cp.eng.chula.ac.th/>

ขอขอบคุณทุกแหล่งข้อมูล

คณะทำงาน

นายปัญญา สละทองตรง	นักวิชาการศาสนาชำนาญการพิเศษ
นายเอก ขำทอง	นักวิชาการศาสนาชำนาญการพิเศษ
นางศิริกาญจนา อิศรางกูร ณ อยุธยา	นักวิชาการศาสนาชำนาญการพิเศษ
นางสาวนภาพร อนันนุสิทธิ์	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ
นางสาวพีไล จิรไกรศิริ	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ
นายสุเทพ เกษมพรหมณี	นักวิชาการศาสนาชำนาญการพิเศษ
นางสาวอรพรรณ คัมภีร์ศิลป์	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นางศรีนวล ลักกิตโร	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นางสาวนลินรัตน์ เดชอุดม	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นางสาวฉัฐิมา สุภัก	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ
นางพัทธ์ธีรา วรมิศรี	นักจัดการงานทั่วไปชำนาญการ
นายวิเชียร อนันตศิริรัตน์	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นางสาวเต็มดวง ศิริรัตนเวคิน	นักจัดการงานทั่วไปชำนาญการ
นางสาวอมรา ไหมพิมพ์	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นางสาวรักชนก ชมาสิริ	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
นายอรรถกร มณีจันทร์	นักประชาสัมพันธ์ปฏิบัติการ
นายชนะกิจ คชชี	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
นางสาวภคภรณ์ อมรรัตน์	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
นายธนพล พรหมสุวงศ์	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
นายกิตติวิช ตระกูลแสง	นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ
นางสาวดวงเด่น เต็มหลี	เจ้าพนักงานธุรการชำนาญการ
นางสาวอเนกลักษณ์ คณะเนน	เจ้าพนักงานธุรการชำนาญการ
นางสาวสุทิดา เกื้อนถาด	นักประชาสัมพันธ์

นายทวีศักดิ์ นาคม่วง

นายยอดชาย แสงศิริ

นายวีระพงษ์ จัตรเวทิน

นางศศิเพ็ญ แก้วอุดม

นางสุปรียา ฉลาดสุนทรวาทิ

นางสาวนภัทสรวรรณ เกตุสร้อย

นางสาวนันทิยา आयวัฒน์นะ

นางสาวบุษยา สายทิพย์

นางสาวศุภกัญจน์ หล่ายแปด

นายศักดิ์รินทร์ วิชัย

นางสาวปาริชาติ กมลเศษ

นักวิชาการคอมพิวเตอร์

นักวิชาการศาสนา

นักวิชาการศาสนา

พนักงานพิมพ์ดีด ชั้น ๒

พนักงานพิมพ์ดีด ชั้น ๑

เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล

เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล

เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดอัมพวัน

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดอัมพวัน

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดอัมพวัน

พิมพ์ที่ **โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด**

๗๙ ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐

โทร. ๐-๒๕๖๑-๔๕๖๗ โทรสาร ๐-๒๕๗๙-๕๑๐๑

นายโชคดี ออสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๒

